

З М І С Т

МОВОЗНАВСТВО

МД - СТРУКТУРИ З ПІДРЯДНИМИ З'ЯСУВАЛЬНИМИ ВІДНОШЕННЯМИ В ЛАТИНСЬКІЙ МОВІ <i>Шинкарук В. Д.</i>	6
МОДИФІКАЦІЯ СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНОЇ СТРУКТУРИ ВИСЛОВЛЕНЬ <i>Харченко С. В.</i>	13
СЕМІОТИЧНИЙ ВИМІР СУБ'ЄКТНОСТІ В АНГЛІЙСЬКОМОВНОМУ РОМАНІ ХІХ СТОЛІТТЯ <i>Лівицька І. А.</i>	19
ЕТНІЧНІ СТЕРЕОТИПИ ТА ЇХНЯ РОЛЬ У МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ <i>Семашко Т. Ф.</i>	27
КОНСТРУКЦІЯ ЯК ОДИНИЦЯ ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ: ВІД ТРАДИЦІЙНОЇ ЛІНГВІСТИКИ ДО ГРАМАТИКИ КОНСТРУКЦІЙ <i>Жуковська В. В.</i>	33
СЛОВНИК ВАРІАНТНОЇ ЛЕКСИКИ У СВІТЛІ МОНОГОВІРКОВОЇ ДЕСКРИПЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ (англійською мовою) <i>Громко Т. В.</i>	42

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

ПОЕТИКА «ДВІЙНИЦТВА» У РОМАНІ О. ГРУШИНОЇ «ЧЕРГА» <i>Подденежна О. В.</i>	48
ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ КРУТІЙСЬКОГО СЮЖЕТУ В ПОВІСТІ ОЛЕСЯ ДОСВІТНЬОГО «АЛАЙ» <i>Кулакевич Л. М.</i>	54

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

МІЖМОВНІ ТА МІЖКУЛЬТУРНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРЕКЛАДУ <i>Поліщук О. С., Бамбура А. І.</i>	59
ПЕДАГОГІЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕРЕКЛАДУ ВЛАСНИХ НАЗВ (англійською мовою) <i>Прокопенко А. В., Великодна А. І.</i>	64
РЕАЛІЗАЦІЯ ЕЛІПСИСУ ЯК ЗАСОБУ МОВНОЇ ЕКОНОМІЇ В ДІАЛОГІЧНОМУ МОВЛЕННІ ТА СПЕЦИФІКА ЙОГО ПЕРЕКЛАДУ <i>Сидорук Г. І.</i>	68

ТЕРМІНОЗНАВСТВО

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНОЛОГІЇ КЛІНІЧНОЇ ВЕТЕРИНАРНОЇ ГЕМАТОЛОГІЇ <i>Личук М. І., Немова Т. В.</i>	73
ЕТАПИ ПРОЄКТУВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ СЛОВНИКІВ <i>Балаласєва О. Ю.</i>	82
ЕПОНІМИ В АНГЛОМОВНОМУ ТЕРМІНОЛОГІЧНОМУ ПОЛІ «ХВОРОБИ ТВАРИН» <i>Рожков Ю. Г.</i>	86
ЛЕКСИЧНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ У НЕБЛИЗЬКОСПОРІДНЕНИХ МОВАХ <i>Вакулик І. І.</i>	91
МОНОМИ (МОНОМІАЛИ) ЯК СТАЛІ ТЕРМІНОЛОГІЧНІ СПОЛУКИ У ФАХОВИХ МОВАХ (англійською мовою) <i>Чайка О. І.</i>	96

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

СУТНІСТЬ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ЖУРНАЛІСТА <i>Равленко О. М.</i>	100
ПОРУШЕННЯ ОРФОГРАФІЧНИХ НОРМ У МЕДІАТЕКСТАХ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ОНЛАЙН-ВИДАНЬ «УКРАЇНСЬКА ПРАВДА», «ДОБА») <i>Тепла О. М.</i>	106
ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАЦІЇ В МІЖНАРОДНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОЄКТІ LEVEL UP BY SMART J <i>Васильєва О. В.</i>	111
УКРАЇНСЬКА МОВА В НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОМУ РУСІ В УКРАЇНІ 1960–1980-х РОКІВ <i>Ренчка І. Є.</i>	118

ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

СУЧАСНІ ПІДХОДИ У ВИКЛАДАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ (англійською мовою)	
--	--

<i>Пономаренко О. Г.</i>	127
КАТЕГОРІЯ САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ В КУРСІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ	
<i>Трумко О. М.</i>	132
ПРО ПІДХОДИ ДО ВІДБОРУ КОМПЕТЕНЦІЙ ФІЛОЛОГА	
<i>Рубінська Б. І.</i>	137

CONTENTS

LINGUISTIC STUDIES

MD - STRUCTURES WITH SUBORDINATE EXPLANATORY RELATIONS IN LATIN	
<i>Shynkaruk V. D.</i>	6
MODIFICATION OF THE SEMANTIC-SYNTACTIC STRUCTURE OF EXPRESSIONS	
<i>Kharchenko S.V.</i>	13
SEMIOTIC SPACE OF SUBJECTIVITY IN THE ENGLISH NOVEL OF THE XIX TH CENTURY	
<i>Livytska I. A.</i>	19
ETHNIC STEREOTYPES AND THEIR ROLE IN INTERCULTURAL COMMUNICATION	
<i>Semashko T. F.</i>	27
GRAMMATICAL CONSTRUCTION AS THE OBJECT OF LINGUISTIC RESEARCH	
<i>Zhukovska V.V.</i>	33
DICTIONARY OF VARIANT VOCABULARY IN THE LIGHT OF MONOGRAPHIC DESCRIPTION: THEORETICAL JUSTIFICATION	
<i>Hromko T. V.</i>	42

LITERARY STUDIES

POETICS OF DUALITY IN OLGA GRUSHIN'S NOVEL THE LINE	
<i>Poddenezhna O. V.</i>	48
SPECIFIC WAY OF ARTISTIC TRANSFORMATION OF THE PICARESQUE PLOT IN THE STORY BY OLES DOSVITNII «ALAI»	
<i>Kulakevych L. M.</i>	54

TRANSLATION STUDIES

INTERLINGUAL AND INTERCULTURAL PROBLEMS OF MODERN TRANSLATION	
<i>Polishchuk O. S., Bambura A. I.</i>	59
PEDAGOGICAL REALIZATION OF PROPER NAMES TRANSLATION	
<i>Prokopenko A. V., Velykodna A. I.</i>	64
REALIZATION OF ELLIPSIS AS A MEANS OF LANGUAGE ECONOMY IN DIALOGICAL SPEECH AND SPECIFICS OF ITS TRANSLATION	
<i>Sydoruk H. I.</i>	68

TERMINOLOGY STUDIES

FEATURES OF FORMATION AND TRANSLATION OF TERMINOLOGY OF CLINICAL VETERINARY HEMATOLOGY	
<i>Lychuk M. I., Nemova. T. V.</i>	73
STAGES OF DESIGNING ELECTRONIC DICTIONARIES	
<i>Balalaieva O. Yu.</i>	82
EPONYMS IN THE ENGLISH TERMINOLOGICAL FIELD "ANIMAL DISEASES"	
<i>Rozhkov Yu. H.</i>	86
LEXICAL BORROWINGS IN UNRELATED LANGUAGES	
<i>Vakulyk I. I.</i>	91
MONOMIALS AS SET TERM CLUSTERS IN TERMINOLOGIES	
<i>Chaika O. I.</i>	96

COMMUNICATION STUDIES

THE ESSENCE OF A JOURNALIST'S LANGUAGE PERSONALITY	
<i>Pavlenko O. M.</i>	100
VIOLATION OF SPELLING NORMS IN MEDIA TEXTS (ON THE MATERIALS OF ONLINE PUBLICATIONS "UKRAINIAN TRUTH", "DOBA")	
<i>Tepla O. M.</i>	106
SPECIFIC FEATURES OF COMMUNICATION IN THE INTERNATIONAL EDUCATIONAL PROJECT LEVEL UP BY SMART J	
<i>Vasyliieva O. V.</i>	111

UKRAINIAN LANGUAGE IN THE NATIONAL LIBERATION MOVEMENT IN UKRAINE IN THE 1960-1980s <i>Renchka I. Ye.</i>	118
ISSUES IN THEORY AND METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES	
MODERN APPROACHES IN TEACHING ENGLISH FOR STUDENTS OF TECHNICAL SPECIALTIES <i>Ponomarenko O. G.</i>	127
CATEGORY OF SELF-PRESENTATION IN THE COURSE OF UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE <i>Trumko O. M.</i>	132
ON APPROACHES TO THE CHOICE OF PHILOLOGISTS COMPETENCE <i>Rubinska B. I.</i>	137

LINGUISTIC STUDIES. МОВОЗНАВСТВО

УДК – 811.161.2 367.32 (Латин.)
<https://doi.org/10.31548/philolog2020.03.001>

МД - СТРУКТУРИ З ПІДРЯДНИМИ З'ЯСУВАЛЬНИМИ ВІДНОШЕННЯМИ В ЛАТИНСЬКІЙ МОВІ

В. Д. ШИНКАРУК, доктор філологічних наук, професор,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: vashyn2010@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0001-8589-4995>

Анотація. У статті проаналізовано МД - структури з підрядними з'ясувальними відношеннями в латинській мові, що будуються на основі опорних дієслів у модусній частині із значенням мовлення, думки, почуття, сприймання, оцінки, буття, які вимагають обов'язкового семантичного з'ясування диктумною частиною, де модусна частина без диктумної була б незакінченою ні за формальним складом, ні за значенням. Обґрунтовано, що у МД - структурах з підрядними з'ясувальними відношеннями будь-яка ознака пов'язана з двома типами суб'єктів: диктумним (носієм ознаки) і модусним (мовцем, спостерігачем, тим, хто емоційно вболіває, думає, оцінює), в яких між модусною і диктумною частинами встановлюються з'ясувальні відношення, виразниками яких є з'ясувальні сполучники *ut, ne (ut ne)* що, щоб, що не, щоб не, *neve* і щоб не. З'ясовано, що в абсолютній більшості МД-структур з'ясувальна диктумна частина виступає безпосередньо після пояснюваного члена модусної частини; лише зрідка МД-структура буває побудована так, що з'ясувальна диктумна частина відтісняється другорядним або вставним чи вставленим компонентом на певну відстань від пояснюваного слова.

Ключові слова: модус, диктум, речення, реченнєва структура, МД – структури, МД-структури із з'ясувальними відношеннями, модусно-диктумна співвіднесеність, латинська мова.

Актуальність теми дослідження. У мовознавчій науці в останні роки на категорійних засадах впорядковано дві граматичних підсистеми – синтаксис і словотвір, систематизовано семантико-синтаксичні одиниці на нових концептуальних засадах, переглянуто й уточнено деякі наукові поняття, сформульовані впродовж кількох десятиліть.

Вивчення мовних одиниць у семантико-синтаксичній структурі речення є актуальним у сучасному мовознавстві, оскільки безпосередньо пов'язане із становленням семантико-синтаксичної системи, з її національною специфікою та встановлюються певні, характерні для кожної мови відповідності між категоріями думки і граматичними категоріями.

Актуальність наукової статті зумовлена потребою дослідити в латинській мові особливості семантико-синтаксичних категорій, що мають безпосередній стосунок до поняттєвої категорії модальності, що ґрунтується на аналізі мовних фактів у напрямках “від форми до змісту” і “від змісту до

форми” та обґрунтувати у латинській реченнєвій структурі категорії модусу і диктуму, що висвітлюють досить цікавий аспект синтаксичної семантики як динамічної системи функціональних одиниць, взаємопов'язаних підрядними з'ясувальними відношеннями.

Аналіз досліджень і публікацій. Методологічно значущими для нашого дослідження виявилися чотири ідеї, висловлені в мовознавстві: ідея модусу і диктуму речення Ш. Баллі [3], ідея суб'єктивності в мові Е. Бенвеніста [4], вчення про предикативність як ключове поняття синтаксису В. В. Виноградова, поняття об'єктивного і суб'єктивного змісту в семантико-синтаксичній структурі речення І. Р. Вихованця [6]. Усі вони певним чином співвідносяться: фундаментальна властивість мови – суб'єктивність – локалізується у реченні як його модус, тобто комплекс суб'єктивних змістів та об'єктивність – диктум, комплекс об'єктивних змістів.

Референційно-денотативна концепція семантики речення, представлена в працях Т. П. Ломтева [12], В. Г. Гака [7],

© В. Д. Шинкарук

О. В. Падучевої [14], Н. Д. Арутюнової [2], В. І. Кононенко [11] та ін. зумовили потребу по-новому висвітлити і проблему змістової організації речення, співвідношення в ній диктуму і модусу, що в наукових працях обґрунтовують І. Р. Вихованець [6], К. Г. Городенська [8], Н. В. Гуйванюк [16], А. П. Загнітко [9], Н. Л. Іваницька [10], М. В. Мірченко [13], М. Я. Плющ [15], М. М. Телеки [17], В. Д. Шинкарук [18, 19, 20], К. Ф. Шульжук [21] та ін.

У мовознавчих працях найближчі один до одного пари термінів модус / диктум і пропозиція / пропозиційна настанова. У них виражається панівне становище диктуму-пропозиції і підпорядкованість модусу-пропозиційної настанови: перший компонент значення визначається абсолютно (порівн. лат. *dictum* – вираження, вислів і *propositio* – предмет, тема, речення), а другий компонент – відносно: без пропозиції пропозиційна настанова не може існувати (пор. також лат. *modus* – спосіб). Ця підпорядкованість модусу виявляється в семантичному аспекті.

У класичній філології відсутні комплексні наукові дослідження семантико-синтаксичної латинської реченнєвої структури, де б було розглянуто референційний підхід до вивчення модусу і диктуму, що полягає в з'ясуванні закономірностей відображення дійсності в семантиці речення, у витлумаченні семантики речення за співвідношенням з різними референтами, з погляду репрезентативної функції мови.

Мета наукової розвідки – обґрунтувати особливості модусно-диктумних реченнєвих структур (МД-структур) в латинській мові та здійснити аналіз співвідношення семантико-синтаксичної і формально-синтаксичної МД-структур з підрядними з'ясувальними відношеннями.

Об'єктом пропонованого дослідження є семантико-синтаксичні конструкції, у яких реалізується комунікативний намір, передається ставлення мовця до відображуваного в реченні фрагмента дійсності, де мовець передусім актуалізує передаваний у реченні об'єктивний зміст, тобто "прив'язує" його до ситуації мовлення, а також наповнює речення іншими обов'язковими суб'єктивними значеннями.

Предметом дослідження є семантична й структурна інтерпретація реченнєвих структур з диктумним і модусним змістом в латинській мові у рамках вибудованих ними підрядних з'ясувальних відношень.

Результати. На римській традиції ґрунтувалися практично всі граматики середньовічної Європи, що підтверджує авторитетність латинської мови і вагомість для сучасних досліджень.

Справжня сутність мови полягає не стільки в його формальній організації, скільки в його здатності через передавання інформації забезпечувати процес комунікації, в останні десятиліття займають усе міцніші позиції [4].

На ідеї вияву змістового боку ґрунтується поняття семантичної структури речення, тобто змісту в певному абстрагуванні від його зовнішнього оформлення. Основою семантико-синтаксичної структури є її предикат, що експлікується предикатними словами. Оскільки така структура являє собою тип відношень, що перебуває в основі численних конкретних висловлень, остільки вона, як і логіко-семантична структура, являє собою віртуальний аспект речення. Семантико-синтаксична структура речення постає позиційною моделлю. Відповідно до свого змісту семантико-синтаксичний предикат визначає кількість актантів та їх функцій. Функції останніх повністю залежать від того, який з актантів виступає в ролі вихідного в реченні, при цьому вибір такого актанта ні в якому разі не випадковий, він повністю окреслюється логіко-семантичною структурою. Семантико-синтаксична структура предиката моделює мовну презентацію речення. Вона відображає всі найзагальніші властивості, які притаманні конкретному типу речення як одиниці мови: загальну його структурну схему і значення, категорійне і субкатегорійне значення кожного з його компонентів, порядок розташування цих компонентів і синтаксичні відношення між ними.

Однак комунікативно-референційний зміст речення не є сумою референтних значень складників його компонентів. Окремі компоненти створюють комплексно нову змістову єдність "згорнутих" і "розгорнутих" змістів, які відображають позамовну сутність ситуацій з найрізноманітнішими значеннєвими відтінками й нюансами.

Значення речення охоплює дві сфери значень – диктумну та модусну. Оскільки усвідомлений відбір необхідних знаків номінації (словоформ, словосполучень, моделей речень) з певної сукупності співвідносних засобів якогось референційного змісту відбувається безпосередньо в реченні, то й питання про диктум і модус в синтаксичній семантиці висвітлюємо,

враховуючи функціонально-номінативні особливості реченнєвої структури й “інтерпретаційну” здатність до “моделювання” події, ситуації дійсності.

У латинській мові для різного ступеня експліцитності модусу і диктуму існують різні синтаксичні структури, які об’єднують під загальною назвою модусно-диктумна структура (далі – МД-структура).

Ш. Баллі відзначає, що у ролі основного експліцитного модусно-диктумного речення, виступає з’ясувальне складнопідрядне речення зі сполучником *що*. Усі інші конструкції, на його думку, результат редукції модусу або диктуму. Редукція диктуму пов’язана з переходом з предикативної одиниці в залежний іменник і навіть з усуненням іменування події, коли диктум редукується до імені актанта... Редукція модусу пов’язана з великою кількістю можливостей [2].

У латинській мові сполучники *ut, ne (ut ne)* *що, щоб, що не, щоб не, neve i щоб не* вводять підрядні з’ясувальні, або додаткові речення (*ut/ne objectivum*), які є додатками або підметами до керуючого дієслова. Вживання часів та способів при *ut (ne) objectivum* таке ж саме, як і при *ut (ne) finale*. Підрядне з’ясувальне речення українською мовою найчастіше передається аналогічним підрядним реченням або інфінітивом, напр.: *Curo, ut ne id facias* – Я турбуюся, щоб ти цього не робив.

У реченнєвій структурі між редукцією модусу і диктуму існує взаємозалежність. Оскільки МД-структура пов’язує тільки два компоненти, то редукція одного з них вимагає відсутності редукції іншого. Тому редукція диктуму можлива тільки при модусі, оформленому як незалежна предикативна одиниця (далі – ПО), а редукція модусу вимагає оформлення диктуму як ПО.

Семантико-синтаксичні відношення, які пов’язані з комплексом актантних ролей, встановлюються в МД-структурі між модусною (головною) і диктумною (залежною) частинами. Простий тип таких відношень репрезентують з’ясувальні реченнєві структури, які поєднують диктум – зміст чи тему інформації – з модусом, що є процесом оперування цією інформацією, напр.: *Perfice, ut ne minus res publica tibi, quam tu rei publicae debeas* (C. Fam. 10. 12. 5) – Роби так, щоб республіка тобі не менше була зобов’язана, ніж ти республіці.

Семантику диктуму можуть мати й іменні сполучення, пор.: *Cautio atque provisio, ut ne nimis cito diligere incipiant* (C. Lael. 21. 78) –

(Необхідні) обережність і передбачливість, щоб не дуже швидко вони сполошилися. Відношення між модусною і диктумною частинами є з’ясувальними.

Проте і ПО, що є диктумною подією, і співвідносні словосполучення можуть вступати у формально аналогічні відношення з предикатами інших семантичних типів, наприклад, з дієсловами, що означають емоційні переживання: *Miltiades maxime nitebatur, ut primo quoque tempore castra fierent* (Нер. 1,4,5) – Мільтіад найбільше турбувався, щоб спершу облаштували табір.

Відношення “стимул-реакція” без людини, суб’єкта емоцій, загалом неможливі. Ту саму дійсну ситуацію можна тлумачити і як причиново-наслідкову, напр.: *Amabo te, mi frater, ne assignes* (C. Q. fr. 1. 4. 1) – Я дякую тобі, мій брате, що ти не призначив. *Senem compuli et perpuli, mi omnia ut crederet* (Pl. Bacch. 643) – Я примушував і переконував старого, щоб він мені в усьому повірив. Синтаксичні відношення частин в останньому реченні оцінюємо як інші, порівняно із з’ясувальними відношеннями.

Модусно-диктумні відношення репрезентують складнопідрядні речення з оцінними предикатами, при яких диктумну, оцінювану, подію виражає ПО в синтаксичній функції підмета. Оцінні предикати представлені кількома типами. Центральний тип становлять предикати “чистої”, універсальної оцінки: *Maxime fuit optandum Caecinae, ut controversiae nihil haberet* – Для Цецини найбільше було бажаним, щоб не виникло ніякої суперечки. *Non sum dignus prae te, ut figam palum in parietem* (Pl. Mil. 1140) – Порівняно з тобою я не гідний, щоб забити кілка у стіну.

Модусно-диктумні відношення в реченнєвій структурі стосуються суто її мовленнєвого вияву, оскільки модальні компоненти постають спеціалізованими носіями окремих суб’єктивних значень речення, напр.: *Cohortarer vos, quo animo fortiores essetis, nisi vos fortiores cognossem, quam quemquam virum* (C. Fam. 14. 7. 2) – Якби я вас переконав, що ви сильні духом, крім того, якщо б я не знав, що ви мужніші за будь-кого із чоловіків.

Модусно-диктумні з’ясувальні відношення будуються на основі опорних дієслів у модусній частині із значенням мовлення, думки, почуття, сприймання, оцінки, буття, які вимагають обов’язкового семантичного з’ясування диктумною частиною. Модусна частина без диктумної була б незакінченою ні за

формальним складом, ні за значенням. У таких складних реченнях між модусною і диктумною частинами встановлюються з'ясувальні відношення, виразниками яких є з'ясувальні сполучники чи відносні слова. Напр.: *Non est, ut copia major ab Jove donari possit tibi* (Hor. Ep. 1. 12. 2) – Не буває так, щоб тобі ще більше багатство могло бути подароване Юпітером. *Accidit, ut una nocte omnes Hermae dejecerentur* (Nep. Att. 7. 3. 2) – Сталося так, що за одну ніч усі герми були звалені. *Ita fit, ut omnino nemo esse possit beatus* (C. Tusc. 2. 6. 16) – Так (у світі) ведеться, що ніхто не може бути повністю щасливим. Сполучник **ut** тут виражає з'ясувальні відношення і приєднує дві диктумні частини до модусної.

У складнопідрядних з'ясувальних реченнях диктумна частина може бути питальною. Пор.: *Quid est, cur verear, ne ad eam non possim accomodare Torquatos nostros?* – Що це, чому я боюся? Чи не зможу до цього призвичаїти наших Торкватів?

МД-структурам зі з'ясувальними відношеннями властива семантико-комунікативна цілісність, у їхній модусній частині виражено й окреслено лише загальне поняття про дію або стан, а їхню суть розкриває диктумна з'ясувальна частина.

У модусній частині МД-структури зі з'ясувальними відношеннями як опорні вживаються дієслова з такими значеннями:

зі значенням бажати, хотіти, сподіватися: volo, malo, opto, praeeopto, cupio, exspecto, opter, spero: *Maxime fuit optandum Caecinae, ut controversiae nihil haberet* – Для Цецини найбільше було бажаним, щоб не виникло ніякої суперечки;

зі значенням визнавати, дозволяти, поступатися, зізнаватися: cedo, concedo, permitto, committo, do, non patior, sino, non sino, prohibeo: *Lex sociis dabat, ut cives Romani fierent* (Liv. 41. 8. 9) – Закон дозволяв союзникам отримувати римське громадянство;

зі значенням турбуватися, старатися: curo, cura mihi est, video, provideo, prospicio, consulo, consilium capio: *Ante senectutem curavi, ut bene viverem, in senectute, ut bene moriar* (Sen. Ep. 61. 2) – До приходу старості я турбувався, щоб добре жити, а на старість – про те, щоб добре померти;

зі значенням обіцяти, ухвалювати, постановляти, присягатися: statuo, constituo, decerno, propositum est, animum induco, cogito, molior, sancio, voveo, conspiro, paciscor, consentio, censeo: *Potuerit animum inducere, ut naturam ipsam vinceret*. – Він зміг

переконатися, що переміг саму природу;

зі значенням клопотатися, прагнути: studeo, laboro, elaboro, do operam, id ago, tendo, contendo, intendo, nitor, enitor, pugno, tempo, assequor, adipiscor, emo, emercor, impetro, perpetro, insto, vinco, pervinco, teneo, obtineo, retineo, servo, maneo, presto: *Vercingetorix animo laborabat, ut reliquas civitates adjungeret* (Caes. B. G. 7. 31. 1) – Верцингеторикс прагнув, щоб приєднати решту общин;

зі значенням досягати, робити: facio, efficio, perficio, assequor, consequor, impetro, adipiscor, praesto, causa est: **Perfice, ut ne minus res publica tibi, quam tu rei publicae debeas** (C. Fam. 10. 12. 5) – Роби так, щоб республіка тобі не менше була зобов'язана, ніж ти республіці;

зі значенням примушувати, умовляти, радити, спонукувати: suadeo, persuadeo, auctor sum, consilium do, moveo, permoveo, incito, adduco, induco, compello, cogo, subigo, extorqueo: *Senem compuli et perpuli, mi omnia ut crederet* (Pl. Bacch. 643) – Я примушував і переконував старого, щоб він мені в усьому повірив;

зі значенням доручати, наказувати: impero, dico, edico, praedico, scribo, praescribo, praecipio, jubeo, nuntio, denuntio, mitto, mando, negotium do, signum do: *Mi imperat, ut ego illic oculos exuram* (Pl. Men. 841) – Він мені наказав, щоб я в такому разі повипікав очі.

У модусній частині реченнєвої структури при дієсловах зі значенням хотіти, просити, згадувати, радити, запитувати часто вживається кон'юнктив, тому у диктумній частині відсутній сполучник **ut/ne**: *Volo, se efferat in adolescente fecunditas* (Tib. 2. 6. 36) – Я хочу, щоб багатство повернуло йому молодість.

Семантичне коло дієслів, які вживаються в модусній частині МД-структур зі з'ясувальними відношеннями, досить широке.

З'ясувальна диктумна частина пов'язується з модусною з'ясувальним сполучником **ut/ne**. Існує системна група з'ясувальних сполучників, які називаємо системними, бо кожен сполучник має своє точне значення.

Сполучник **ut** пов'язує з'ясувальну диктумну частину, зміст якої дійсний як у певному часі або потенційно можливий, з модусною, напр.: *Ita fit, ut omnino nemo esse possit beatus* (C. Tusc. 2. 6. 16) – Так (у світі) ведеться, що ніхто не може бути повністю щасливим.

Присудок чи інший предикативний член модусної частини в таких реченнях буває у формі дійсного, наказового та умовного

способу, а в диктумній – тільки у формі дійсного способу.

Сполучник **ut** виражає також з'ясувальний зв'язок уявного (ірреального) типу. Такий зв'язок спостерігаємо в МД-структурах, що мають модусну частину суб'єктивно-оцінного значення, здебільшого заперечну, а диктумна частина з'ясовує його своїм уявним змістом, напр.: *Non est, ut copia major ab Jove donari possit tibi* (Hor. Ep. 1. 12. 2) – Не буває так, щоб тобі ще більше багатство могло бути подароване Юпітером.

Сполучниковий з'ясувальний зв'язок у МД-структурах постає як система модальних різновидів, утворених унаслідок взаємодії семантики пояснюваного члена модусної частини з певною модальністю диктумної частини та значенням з'ясувального сполучника.

Якщо в МД-структурах зі з'ясувальними відношеннями номінативного зв'язку спостерігаємо різновиди моделювання, породжені відповідністю модального значення диктумної частини, семантикою сполучника і пояснюваного члена модусної частини, то в реченнях вказівного з'ясувального зв'язку поділ на види зовсім інший: тут в основі класифікації лежить зорієнтованість з'ясувального зв'язку на його співвідношення й зближення з усіма основними типами підрядного зв'язку, властивими складнопідрядним реченням.

Здебільшого з'ясувальна диктумна частина виступає в позиції керованого другорядного члена, тобто прямо залежить від дієслів. Від цих дієслів і до з'ясувальної диктумної частини ставлять запитання, напр.: *Vetus est lex illa verae amicitiae, ut idem amici semper velint* (C. Planc. 2. 5) – У справжньої дружби є давній закон: друзі завжди бажають одного й того ж.

За характером синтаксичного зв'язку з

пояснюваним членом модусної частини з'ясувальна диктумна частина буває підметовою, додатково-означальною, означальною та додатковою. Це залежить від морфолого-синтаксичних властивостей пояснюваного члена модусної частини МД-структури зі з'ясувальними відношеннями.

Висновки. Модусно-диктумні з'ясувальні відношення будуються на основі опорних дієслів у модусній частині із значенням мовлення, думки, почуття, сприймання, оцінки, буття, які вимагають обов'язкового семантичного з'ясування диктумною частиною. Модусна частина без диктумної була б незакінченою ні за формальним складом, ні за значенням.

Позиція модусної і диктумної частини в МД-структурах зі з'ясувальними відношеннями залежить від цілого ряду чинників: 1) основне змістове навантаження припадає на диктумну частину речення, тому вона звичайно постпозитивна; 2) для посилення питального значення диктумну частину із сполучником **ut, ne (ut ne) що, щоб, що не, щоб не, neve і щоб** переставляють у препозицію до модусної; 3) до МД-структур із з'ясувальними відношеннями прилягає кілька різновидів перехідних структур, тобто тих, у яких на основне з'ясувальне відношення накладається ще якийсь тип відношень (МД-структури із з'ясувально-причиновими та з'ясувально-умовними відношеннями між модусною і диктумною частиною).

Перспективою подальших досліджень є аналіз з'ясувально-причинового різновиду перехідних МД-структур, в яких виразниками цих відношень є семантичний сполучник **ut**, а диктумна причинова частина повідомляє про таку дію (такий стан, процес), що є ґрунтом для реалізації іншої дії (іншого стану, процесу) виражених у модусній чи головній частині МД-структури.

Список використаних джерел

1. Андерш Й. Ф. Типология простых дееслівних речень у чеській мові в зіставленні з українською. К.: Наук. думка, 1987. 191 с.
2. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл. М.: Наука, 1976. 383 с.
3. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. М.: Изд-во иностр. лит., 1955. 416 с.
4. Бенвенист Э. Общая лингвистика. М.: Прогресс, 1974. 447 с.
5. Богданов В. В. Соотнесенность семантического и прагматического компонентов в высказывании. IV Міжнародна конференція

“Франція та Україна”. Дніпропетровськ, 1997. С.11–12.

6. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. К.: Наук. думка, 1992. 224 с.

7. Гак В. Г. О категориях модуса предложения. Предложение и текст в семантическом аспекте. Калинин, 1978. С.19–26.

8. Городенська К. Г. Симетрія та асиметрія між'ярусних співвідношень. Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць: Донецьк, 1998. Вип.4. С.11-16.

9. Загнітко А. П. Типологія семантико-синтаксичних відношень. Восточноукраїнський лінгвістический збірник. Донецьк: Вид-во

ДонДУ, 1997. Вип. 3. С.22-34.

10. Іваницька Н. Л. Зумовленість синтаксичної структури двоскладного речення валентністю дієслова-присудка. Мовознавство. 1985. №1. С.39-43.

11. Кононенко В. І. Семантичні зв'язки в синтаксисі. Мовознавство. 1971. № 1. С.13–23.

12. Ломтев Т. П. Предложение и его грамматические категории. М.: Изд-во МГУ, 1972. 199 с.

13. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій: Монографія. Луцьк: Ред.-вид. від. „Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2001. 340 с.

14. Падучева Е. В. Семантические исследования. М.: Наука, 1996. 129 с.

15. Плющ М. Я. Категорії суб'єкта і об'єкта в структурі простого речення. К.: Вища школа, 1986. 175 с.

16. Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання. К.: Вища школа, 1994. 669 с.

17. Телеки М. М., Шинкарук В. Д. Соціальні категорії модуса в текстах епістолярного жанру: Монографія. Київ; Миколаїв: Вид-во МАГУ ім. Петра Могили, 2007. 176 с.

18. Шинкарук В. Д. Категорії модусу і диктуму у структурі речення. Монографія. Чернівці: Рута, 2002. 272 с.

19. Шинкарук В. Д. Вираження МД-співвіднесеності у латинській мові. Наукові записки. Серія філологічна. Острог: Видавництво НаУ „Острозька академія”. Вип. 6. 2006. С. 336-342.

20. Шинкарук В. Д. Модусно-диктумні відношення в реченнєвій структурі. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство): збірник наукових праць // гол. редактор Н. Л. Іваницька. Вінниця: ТОВ «фірма «Глапер», 2015. Вип. 21. С. 111-114.

21. Шульжук К. Ф. Складні багатоконпонентні конструкції в системі речення. Мовознавство. 1986. № 6. С.24-32.

Moscow : Nauka, 383.

3. Balli, Sh. (1955). Obshchaya lingvistika i voprosy frantsuzskogo yazyka [General linguistics and questions of the French language]. Moscow: Izd-vo inostr. lit., 416.

4. Benvenist, E. (1974). Obshchaya lingvistika [General linguistics]. Moscow: Progress, 447.

5. Bohdanov, V. V. (1997). Sootnesennost' semanticheskogo y prahmaticheskogo komponentov v vyskazyvanii [Correlation of semantic and pragmatic components in utterance]. IV Mizhnarodna konferentsiya “Frantsiya ta Ukrayina”. [IV International Conference “France and Ukraine”]. Dnipropetrovs'k, 11–12.

6. Vykhoanets, I. R. (1992). Narysy z funktsionalnoho syntaksysu ukrayins'koyi movy [Essays on the functional syntax of the Ukrainian language]. Kyiv : Nauk. dumka, 224.

7. Gak, V. G. (1978). O kategoriyakh modusa predlozheniya [On the categories of the modus of the proposal]. Predlozheniye i tekst v semanticheskoy aspekt [Sentence and text in a semantic aspect]. Kalinin, 19-26.

8. Horodenska, K. H. (1998). Symetriya ta asymetriya mizh"yarusnykh spivvidnoshen' [Symmetry and asymmetry of interstratific proportions]. Lnhvistychni studi: Zb. nauk. prats. Donetsk, Issue 4, 11-16.

9. Zahnitko, A. P. (1997). Typolohiya semantiko-syntaksychnykh vidnoshen' [Typology of semantic and syntactic relations]. Vostochno-ukrayinskyy lnhvystycheskyy sbornik [East Ukrainian Linguistic Collection]. Donetsk: Vyd-vo DonDU, Issue 3, 22-34.

10. Ivanytska, N. L. (1985). Zumovlenist' syntaksychnoyi struktury dvoskladnoho rechennya valentnistyu diyeslova-prysudka [Conditionality of the syntactic structure of a two-sentence by the valence of the verb-predicate]. Linguistics, 1, 39-43.

11. Kononenko, V. I. (1971). Semantichni zvyazky v syntaksysi [Semantic connections in syntax]. Linguistics. 1, 13–23.

12. Lomtev, T. P. (1972). Predlozheniye i yego grammaticheskiye kategorii [Sentence and its grammatical categories]. Moscow: Izd-vo MGU, 199.

13. Mirchenko, M. V. (2001). Struktura syntaksychnykh katehoriy: Monohrafiya. [Structure of syntactic categories: Monograph]. Luts'k: Red.-vyd. vid. „Vezha” Volyn. derzh. un-tu im. Lesi Ukrayinky, 340.

14. Paducheva, Ye. V. (1996). Semantic-heskiye issledovaniya [Semantic research]. Moscow: Nauka, 129.

15. Plyushch, M. Ya. (1986). Katehoriyi

References

1. Andersh, J. F. (1987). Typolohiya prostykh diyeslivnykh rechen' u ches'kiy movi v zistavlenni z ukrayins'koyu [Typology of simple verb sentences in the Czech language in comparison with Ukrainian]. Kyiv: Nauk. dumka, 191.

2. Arutyunova, N. D. (1976). Predlozheniye i yego smysl [The proposal and its meaning].

subyekta i obyekta v strukturi prostoho rechennya [Subject and object categories in a simple sentence structure]. Kyiv: Vyshcha shkola, 175.

16. Slinko, I. I., Guyvanyuk, N. V., Kobylanskaya, M. F. (1994). Syntaksys suchasnoyi ukrayins'koyi movy. Problemni pytannya [Syntax of the modern Ukrainian language. Problematic issues]. Kyiv: Vyshcha shkola, 669.

17. Teleky, M. M., Shynkaruk, V. D. (2007). Sotsialni katehoriyi modusu v tekstakh epistolyarnoho zhanru: monohrafiya. [Social categories of modus in the epistolary texts: monograph]. Kyiv; Mykolayiv: Vyd-vo MAHU im. Petra Mohyly, 176.

18. Shynkaruk, V. D. (2002). Kategorii modusu i diktumu u strukturi rechennya: Monografiya. [Categories of the modus and dictum in the structure sentences: Monograph]. Chernivtsi: Ruta, 272.

19. Shynkaruk, V. D. (2006). Vyrzhennya MD-

spivvidnesenosti u latynskiy movi [Expression of MD-correlation in the Latin language]. Scientific Proceedings of the National University of "Ostroh Academy". "Philology" Series. Ostroh: Vydavnytstvo NaU "Ostroh Academy", No. 6, 336-342.

20. Shynkaruk, V. D. (2015). Modusno-dyktumni vidnoshennya v rechennyeviy strukturi [Modus-dictum relations in the sentence structure]. Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Mykhayla Kotsyubyns'koho. Seriya: Filolohiya (movoznavstvo): zbirnyk naukovykh prats. [Scientific Notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: Philology (Linguistics)]. Editor in Chief N. L. Ivanyts'ka. Vinnytsya: TOV «firma «Plaper», No. 21, 111-114.

21. Shulzhuk, K. F. (1986). Skladni bahatokomponentni konstruktsiyi v systemi rechennya. [Complex multicomponent constructions in the sentence system]. Linguistics. No. 6, 24-32.

Список умовних скорочень при посиланнях на оригінальні твори та імена їх авторів

Caes. B. G. 7. 31. 1– C. Julius Caesar «De bello Gallico»

C. Fam. 10. 12. 5 – M. Tullius Cicero «Epistulae ad familiares»

C. Lael. 21. 78 – M. Tullius Cicero «Laelius sive de amicitia»

C. Q. fr. 1. 4. 1 – M. Tullius Cicero «Epistulae ad Quintum fratrem»

C. R. Am. 52. 151– M. Tullius Cicero «Pro S. Roscio Amerino»

C. Planc. 2. 5 – M. Tullius Cicero «Pro Plantio»

C. Tusc. 2. 6. 16 – M. Tullius Cicero «Tusculanae disputationes»

Hor. Ep. 1. 12. 2 – Q. Horatius Flaccus «Epistulae»

Liv 30. 24. 11 – T. Livius «Ab Urbe condita»

Nep. Al. 1,4,5 – Cornelius Nepos «Alcibiades»

Nep. Att. 7. 3. 2 – Cornelius Nepos «Atticus»

Pl. Bacch. 643 – T. Maccius Plautus «Bacchides»

Pl. Mil. 1140 – T. Maccius Plautus «Miles Gloriosus»

Pl. Men. 841– T. Maccius Plautus «Menaechmi»

Sen. Ep. 61. 2 – L. Annaeus Seneca «Epistulae»

Tib. 2. 6. 36 – Albius Tibullus

MD - STRUCTURES WITH SUBORDINATE EXPLANATORY RELATIONS IN LATIN

V. D. Shynkaruk

Abstract. *Modus-dictum structures with subordinate explanatory relations in Latin, which are formed on the basis of supporting verbs in modus part with the meaning of speech, thought, sensation, perception, evaluation, existence, which require compulsory semantic clarification by dictum part, where modus part without dictum would be incomplete neither in formal composition nor in meaning have been analyzed in the article. It has been substantiated that any feature is connected with two types of subjects in MD - structures with subordinate explanatory relations: dictum (feature carrier) and modus (the speaker, the observer; someone who concerns with emotions and feelings, thinks, evaluates), in which explanatory relations are established between modus and dictum parts, the expressions of which are explanatory conjunctions ut, ne (ut ne) and neve. It has been studied that the explanatory dictum part follows after the explanatory member of modus part in the vast majority of MD-structures; only occasionally MD-structure can be formed in such a way that the explanatory dictum part is displaced by a secondary or inserted component at a certain distance from the explanatory word.*

Keywords: *modus, dictum, sentence, sentence structure, MD-structures, MD-structures with explanatory relations, modus-dictum correlation, the Latin language.*

© В. Д. Шинкарук

«International journal of philology» | «Міжнародний філологічний часопис» Vol. 11, № 3, 2020

УДК 001.4(038)=161.2(076.5)
<https://doi.org/10.31548/philolog2020.03.002>

МОДИФІКАЦІЯ СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНОЇ СТРУКТУРИ ВИСЛОВЛЕНЬ

С. В. ХАРЧЕНКО, доктор філологічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: lucynka@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0001-9336-1259>

Анотація. У статті зіставлено лексичні і граматичні модифікації семантико-синтаксичної структури спонукальних речень в українських перекладах Нового Завіту. Установлено, що модифікація семантико-синтаксичної структури спонукальних речень в українських перекладах Нового Завіту простежується у різному лексичному наповненні однієї і тієї самої позиції актуалізованої структурної схеми, у використанні неоднакових морфологічних форм, а також у паралельному вживанні предикативних і напівпредикативних складових структури речення тощо. Простежено, що модифікуючи семантико-синтаксичну структуру речення, автори українськомовних перекладів Святого Письма зберігають інваріантну спонукальну семантику речення.

Ключові слова: Святе Письмо, модифікації, спонукальні речення, варіативність, семантико-синтаксична структура.

Актуальність дослідження. Будь-хто з мовців ідентифікує себе своїм мисленням, спілкуванням, своїм мовленнєвим контактуванням з іншими, що одночасно забезпечує взаємодію між особами під час обміну думками, почуттями тощо. Ідентифікація себе як особистості відбувається протягом усього життєвого шляху людини у всіх сферах діяльності за різними показниками (напр., стать, вікова група, соціальний статус тощо).

Усвідомлення ж себе як представника конкретної нації відбувається, окрім іншого, і в духовному житті: через приналежність до відповідної конфесії. «Логіка сучасного життя така, – пише В. Німчук, – що в усьому світі християни використовують як Богослужбові свої національні мови» [4, с. 37]. Це логічно і закономірно, адже рідна мова – надбання народу, скарбниця, яка збагачувалася віками, вбираючи в себе все найцінніше, це спосіб вияву творчих можливостей особистості. І словами материнської мови, мовою своєї душі найлегше і так природно висловити Богові свої жалі, болі, радощі, найпотаємніше і найсокровенніше. Про важливість використання зрозумілої народів мови в Церкві говорив у Першому посланні до коринтян апостол Павло: «Отак воно і з вами: коли ваша мова не має в собі ясних слів, як зрозуміти те, що ви говорите? Ви будете на вітер говорити! Є їх чимало, тих усіляких мов на світі, і ні одна з них не позбавлена значення. Та коли я не розумію значення слів, я буду тому, хто говорить,

чужинцем, і той, хто говорить буде мені чужоземцем. Тим то й ви – коли вже так їх прагнете, отих духовних дарів, – старайтеся їх мати подостатком на збудування Церкви. Тож, хто говорить мовами, хай молиться, щоб умів вияснити. Бо коли я молюся мовами, дух мій молиться, а розум мій без плоду» (1 до коринтян. 9 – 14; пер. І. Хоменка). Апостол Павло вказував на те, що молитва корисніша тоді, коли моляться душа і розум. Потреба наявності, отже, Біблійних текстів українською мовою була зумовлена культурними, історичними, етичними чинниками: розвиток мови в межах певного народу, поширення Святого Письма серед народів та прийняття ними віри.

Як вказано у вступній статті до Святого Письма, мета українського перекладу Біблії, – «участь у життєвій мудрості, змужніння релігійного світогляду, зміцнення волі відповісти щирим серцем на звернене до людини Господнє слово» (2, XVII). Для цього слугують усі книги, що з них складається Біблія. Тим-то, тексти Святого Письма досить густо насичені різнотипними спонукальними конструкціями як з формально-граматичного, так і з семантико-синтаксичного погляду.

Стан дослідження. Сучасне мовознавство демонструє тенденцію зацікавленості українських науковців до текстів Святого Письма українською мовою, яка простежується від початку 90-х років XX ст. і триває донині (напр., проведено конференції «Сучасна українська богословська термінологія» (Львів,

13–15 травня 1998 р.), «Християнство й українська мова» (Київ, 5–6 жовтня 2000 р.), праці В. Німчука, І. Ворони, О. Белей, А. Берестової, Т. Ботвин, Л. Шевченко, М. Костенка, Н. Пуряєвої, та ін.). Незважаючи на те, що вже є досить праць, присвячених вивченню Святого Письма з лінгвістичного, когнітивного, лінгвокультурологічного тощо аспектів, у цій царині досі є чимало проблемних питань, що потребують подальших досліджень і зумовлюють їх актуальність. З-поміж таких питань зіставний аналіз текстів Святого Письма українською мовою, зокрема й семантико-синтаксичні особливості спонукальних речень.

Мета розвідки – виявити і проаналізувати лексичні і граматичні модифікації в українських перекладах Нового Завіту (на прикладі експлікації семантико-синтаксичної моделі спонукальних речень).

Матеріалом для аналізу стали ті спонукальні речення, що в них спостережено розбіжності в наповненні структурної схеми спонукальних речень в українськомовних перекладах Біблії. Українськомовних перекладів Біблії, що містять всі або переважну більшість книг Старого Завіту, сьогодні вісім [2]. Джерельною базою дослідження стали два повні переклади Біблії та один частковий (перекладено лише книги Нового Завіту). Перший повний переклад Святого Письма здійснив Іван Огієнко (митрополит Іларіон), роботу над яким він розпочав ще в кінці 20-х років XX століття, завершилась вона 1962 року виданням Святого Письма українською мовою у Торонто (Канада). Другий повний переклад – плід праці о. Івана Хоменка (мовна редакція належить В. Барці, І. Костецькому, М. Орестові-Зерову); видання датоване 1990 роком. Третє джерело – переклад Нового Завіту з коментарем (Львів, 1994) о. д-р М. Любачівського.

Виклад основного матеріалу. За богословським вченням, авторами священних книг є Бог як головний автор і людина як другорядний. Від Бога походить тема, провідна думка, суть речі, а від гагіографа (людина-священнописець) – хід думок, добір слів, спосіб вираження, характер жанру, стиль, разом із граматичними та літературно-стилістичними особливостями [5, X]. Визнається, отже, вплив суб'єктивного чинника. З іншого, суб'єктивний чинник відповідно діє і під час перекладу. І нарешті, автор і перекладач мають свій особливий життєвий досвід, культурні, етичні

цінності. Окрім того, перекладач працює для людини-читача і передбачити усі можливі варіанти реакцій він не в змозі, тому основними критеріями оцінки для нього слугують його власне сприйняття оригіналу, відчуття слова і богословсько-історичне тлумачення біблійних символів та понять.

Кожній сучасній літературній мові притаманний не тільки певний ступінь константності у використанні мовних засобів, але й деякий набір модифікацій, варіантів, що найповніше виявляється в процесі функціонування мови, тобто на комунікативному рівні. Модифікацію тлумачимо як змінюваність, або варіантність, що не призводить до виникнення нової сутності, тобто у мові наявні одна і та сама лексема, словоформа чи синтаксична конструкція щонайменше у двох різних формальних варіантах, які не пов'язані зі змінами основного лінгвістично-комунікативного значення конкретної одиниці. Породження та структурування спонукальних висловлень у мовленнєвій діяльності відбувається на структурній внутрішньомовній основі, детермінованій засобами різних рівнів мови, роль яких у вираженні спонукування різна, диференційована [6, с. 65–106, 132–143; 7, с. 94–108; 8, с. 188]. Модифікація семантико-синтаксичної структури спонукальних речень в українських перекладах Нового Завіту простежується у різному лексичному наповненні однієї і тієї самої позиції актуалізованої структурної схеми, у використанні неоднакових морфологічних форм (наприклад, відмінкових), а також у паралельному вживанні предикативних і напівпредикативних складових структури речення тощо. Варіантність закладено у виражальних можливостях мови.

Зупинимося докладніше на кожному з проявів варіативності спонукальних речень, залишаючи поза увагою правописні особливості перекладів.

На лексичному рівні варіативність структури спонукальних висловлень, як засвідчує мовний матеріал текстів Нового Завіту, така: відкрита позиція заповнюється 1) синонімічними лексемами або 2) лексемами з різним значенням.

Вибір перекладачем конкретного слова з синонімічного ряду залежить від його світосприймання, соціокультурних умов формування, мовного чуття, знання мовно-історичних особливостей оригінальних текстів. Мовний матеріал Нового Завіту містить численні приклади синонімічного заповнення

обов'язкової семантичної позиції у семантико-синтаксичній структурі спонукальних речень, напр.: (До ефесян. 5,5) *Знайте бо це, що жаден розпусник, чи нечистий, або **зажерливий**, що він **ідолянин**, не має **спадку** в Христовому й Божому Царстві* (пер. І. Огієнка); *Бо знайте, що жадний розпусник чи нечистий, чи **захланний**, що є **ідолослужитель** – не матимуть **спадщини** у Христовім і Божім Царстві* (пер. І. Хоменка); *Знайте бо, що жаден розпусник чи нечистий, чи **захланний**, тобто **бовеанопоклонник**, не матимуть **насліддя** у Христовім і Божім Царстві* (пер. М. Любачівського). Наведений приклад цікавий ще й тим, що містить три синонімічні ряди: *ідолянин – бовеанопоклонник – ідолослужитель, насліддя – спадщина – спадок, зажерливий – захланний*. Пор.: (До ефесян. 5,25) *Чоловіки – любіть своїх **дружин**, як і Христос **полюбив** Церкву, і віддав за неї себе* (пер. І. Огієнка); *Чоловіки, любіть своїх **жінок**, як і Христос **полюбив** Церкву й видав себе за неї* (пер. І. Хоменка); *Чоловіки, любіть своїх **жінок**, як Христос **возлюбив** Церкву й видав себе за неї* (пер. М. Любачівського). Докладний аналіз семантичних модифікацій лексики в українських версіях Біблії провела Т. Ботвин [1].

Вживання синонімічних лексем, яке фіксують тексти Нового Завіту, охоплює різні лексико-граматичні класи слів:

іменник, напр.: (1 до коринтян. 10, 25) *Їжте все, що на **ятках** м'ясника продається, за **сумління** зовсім не турбуючись* (пер. І. Огієнка); *Їжте все, що на **торговиці** продається, нічого не розпитуючи заради **сумління*** (пер. І. Хоменка); *Їжте все, що у м'ясника продається, нічого не турбуючись заради **совісти*** (пер. М. Любачівського);

дієслово, напр.: (До ефесян. 5, 10 – 11) *І не беріть участі в неплідних ділах темряви, а краще й **докоряйте*** (пер. І. Огієнка); *Не беріть участі в безплідних ділах темряви, а радше їх **картайте*** (пер. І. Хоменка); *Не приставайте до безплідних діл темряви, а радше їх **ганіте*** (пер. М. Любачівського);

прикметник, напр.: (До римлян. 14,19) *Дбаймо, отже, **запопадливо** про те, що веде до миру та до **взаємного** збудування* (пер. І. Хоменка); *То ж **стараймося** про те, що веде до миру і до **обопільного** будування* (пер. М. Любачівського);

сполучник, напр.: (1 до коринтян. 14, 39) ***Отж**, браття мої, **майте** ревність пророкувати, та не **бороніте** говорити й мовами* (пер. І. Огієнка); ***Тому**, брати мої,*

прагніть** пророкування, і **говорити** мовами не **бороніте (пер. І. Хоменка).

Отже, за умови заповнення перекладачами відкритої позиції синонімічними лексемами зберігається незмінним варіантне спонукальне значення речення, при цьому один з компонентів зазнає семантичної модифікації через внесення до інваріантного значення додаткового відтінку.

Проте досить часто автори перекладів Нового Завіту одну і ту саму відкриту позицію заповнюють різними за значеннями лексемами, що, вважаємо, зумовлено дією суб'єктивного чинника. І хоча варіантне значення спонукального речення не змінюється, однак спостерігаємо відмінність у значенні семантичного компонента, що корегує, уточнює загальне значення висловлення. Напр.: (Іван. 20, 27) *Потім каже Хомі: **“Простягни** свого пальця сюди, та на руки Мої подивись* (пер. І. Огієнка); *Потім промовляє до Томи: **“Подай** сюди твій палець і глянь на Мої руки* (пер. І. Хоменка); *Потім каже до Томи: **Вложи** сюди свій палець і глянь на Мої руки* (пер. М. Любачівського) – адресата спонукають до виконання різних дій в одній і тій самій ситуації, хоча мета незмінна; (До ефесян. 6, 5) *Раби, – **слухайтеся** тілесних панів з страхом і **тремтінням** у простоті серця вашого, як Христа!* (пер. І. Огієнка); *Раби, **слухайтеся** панів сьогосвітніх із страхом та **пошаною**, у простоті вашого серця, як Христа* (пер. І. Хоменка); *Раби, **слухайте** панів цього світу з страхом і **шаною**, у простоті вашого серця, як Христа* (пер. М. Любачівського) – адресатові дають різні вказівки на те, як сам, потрібно реалізовувати дію. Або: (До римлян. 15, 11) (1) *І **ще**: «Хваліть, усі погани, Господа, виславляйте Його, усі люди!»* (пер. І. Огієнка), (2) *І знову: «Хваліте Господа, всі народи! Нехай Його виславляють усі люди!»* (пер. І. Хоменка), (3) *І знову: Хваліте Господа, всі народи. Нехай Його вославляють усі люди!* (пер. М. Любачівського) – ці речення відмінні тим, хто має стати об'єктом вольового імпульсу, а отже, і виконавцем спонукуваної дії. У варіантах (2) і (3) мовець називає адресата спонукуваної дії недиференційовано, без врахування попереднього контексту; у (1), навпаки, перекладач (устама мовця) конкретизує, виділяє з-поміж інших того, кому адресоване спонукування – *поган* (зауважимо, що слово «погани» в контексті вживається з позитивним значенням – ті, хто прийняв серцем триєдиного Бога, але не є представником

вибраного народу, тобто навернені).

На морфологічному рівні варіативність семантико-синтаксичної структури спонукального речення виявляється в тому, що певний компонент з однаковим лексичним значенням репрезентований 1) різними словоформами або 2) різними варіантами однієї і тієї ж словоформи, напр.: 1) (До римлян. 15, 7) *Приймайте один одного, як і Христос прийняв нас до Божої слави* (пер. І. Огієнка), *Тому приймайте один одного, як і Христос прийняв вас у Божу славу* (пер. І. Хоменка), *Тому будьте приязливі один до одного, як і Христос був до вас на Божу славу* (пер. М. Любачівського); 2) (ІІ до Тимотея. 4, 9) *Старайтеся прийти до мене якнайскорше* (пер. І. Хоменка), *Старайтеся прийти до мене якомога скорше* (пер. М. Любачівського).

Вживання різних варіантів однієї словоформи (як *Христовому* – *Христовім*) не впливає як на відношення компонентів у семантико-синтаксичній структурі спонукального речення, так і на значення всього спонукального висловлення. Коли ж відкрита предикатом позиція заповнюється різними формами одного слова, то в такому разі спостерігається відмінність у семантико-синтаксичній структурі спонукального висловлення. Напр.: (І до коринтян. 6, 19) (1) *То ж прославляйте Бога у вашому тілі* (пер. І. Хоменка), (2) *То ж прославляйте Бога вашим тілом* (пер. М. Любачівського) – кількісно структури наведених речень однакові, однак, якщо в (1) мовець указує на те, яку дію потрібно виконати, який об'єкт буде охоплений спонукуваною дією і як саме, то у (2) названі ті самі дія та об'єкт спонукуваної дії, але увагу адресата звернено не на спосіб дії, а місце локалізації. Або ще такий приклад: (До колосян. 4, 1) *Пани, віддавайте слугам те, що є справедливе й належне, знаючи, що й ви маєте пана у небі* (пер. І. Хоменка), *Пани, давайте слугам те, що справедливе й належне, знаючи, що й ви маєте пана на небі* (пер. М. Любачівського) – з граматичного погляду ці форми тотожні – це форми місцевого відмінка однини; семантичного – дещо відмінні: форма “на небі” означає локалізацію на поверхні чогось, форма “у небі” – локалізацію всередині чогось. Проте таку семантичну відмінність нейтралізує контекст.

Розлогіше варіативність спонукальних

речень виявляє себе на синтаксичному рівні. Насамперед це відображається в тому, що автори перекладів передають засобами української мови певну спонукальну конструкцію з оригінальних текстів різними семантико-синтаксичними структурами, зберігаючи загальне значення спонукування, напр.: (До римлян. 16, 5) (1) *Вітайте улюбленого мого Епенета, – він первісток Ахаї для Христа* (пер. І. Огієнка), (2) *Вітайте Епенета, улюбленого мого, що є первісток Ахаї для Христа* (пер. І. Хоменка), (3) *Вітайте Епенета, улюбленого мого, первістка Ахаї для Христа* (пер. М. Любачівського) – (1) – складне безсполучникове речення, (2) – складнопідрядне речення з підрядним означальним, (3) – просте речення з відокремленими означеннями. Або: (До коринтян. 11, 33) (1) *Ось тому, мої браття, сходячись на поживу, чекайте один одного* (пер. І. Огієнка); (2) *Отож, брати мої, коли ви сходитеся їсти, один одного дожидайтеся* (пер. І. Хоменка), (3) *Отож, брати мої, коли сходитеся їсти, один одного ждіте* (пер. М. Любачівського) – (1) – просте, ускладнене дієприслівниковим зворотом, (2) і (3) – складнопідрядні з підрядним часу.

Різної перекладацької інтерпретації може зазнавати не вся структура речення, а тільки певна її частина, напр.: (До ефесян. 4, 30) *І не засмучуйте Духа Святого Божого, яким ви запечатані на день викупу* (пер. І. Огієнка), *І не засмучуйте Святого Духа Божого, що ним ви назнаменовані на день відкуплення* (пер. І. Хоменка), *Не засмучуйте Святого Духа Божого, якого печать ви одержали на день відкуплення* (пер. М. Любачівського) – у наведеному прикладі граматично видозмінена тільки підрядна частина складнопідрядного речення, проте загальна семантика висловлення однакова у всіх трьох перекладах.

Зрідка перекладачі до семантико-синтаксичної структури спонукального речення додають ще деякі компоненти. Таким додатковим компонентом може виступати атрибут і підрядне означальне, якими перекладач прагне дати вичерпну інформацію про об'єкт чи суб'єкт спонукуваної дії, або ж конкретизатор, який позначає різні супровідні характеристики, тим самим акцентуючи, на думку перекладача, на важливих деталях. Напр.: (До коринтян. 14, 1) *Дбайте про любов, і про духовне пильнуйте, а найбільше – щоб пророкувати* (пер. І. Огієнка), *Змагайте до*

любови, але **бажайте гаряче** духовних дарів, особливо ж – дару пророцтва (пер. І. Хоменка), *Понад усе дбайте про любов, жадайте духовних дарів, особливо дару пророцтва* (пер. М. Любачівського); (До филип'ян. 4, 1) *Отож, мої браття улюблені, за якими так сильно тужу, моя радосте й вінче, – так у Господі стійте, улюблені!* (пер. І. Огієнка), *Тож, брати мої, любі та побажані, моя радосте і вінче мій! Стійте так у Господі, любі мої!* (пер. І. Хоменка), *То ж, брати мої любі та милі, моя радосте і вінче мій, стійте так у Господі, возлюблені мої* (пер. М. Любачівського).

Особливо яскраво, повно виявляється ставлення перекладача до змісту віршів Святого Письма тоді, коли той чи той автор уживає частки, якими посилює стилістичну виразність вислову, надаючи спонукальному значенню різних модально-експресивних відтінків. Пор.: (До ефесян. 5, 18) *І не впливайтеся вином, в якому розпуста, але краще наповнюйтесь Духом* (пер. І. Огієнка), *І не впливайтеся вином, яке доводить до розпусти, але сповнюйтесь Духом* (пер. І. Хоменка), *Не впливайтеся вином, що доводить до розпусти, але сповнюйтесь Духом* (пер. М. Любачівського).

Частка модифікує, тобто надає додаткового відтінку або всьому реченню, або одному з компонентів вислову. У спонукальних висловленнях частки найчастіше модифікують предикатну ознаку [6, с. 79].

У спонукальних висловленнях, наявних у перекладах Нового Завіту, з метою інтенсифікації сили спонукування для максимальної ефективності акту волевиявлення переважно використовуються підсилювальні частки. Напр.: (І до солунян. 5,11) *Утішайте тому один одного, і збудуйте один одного, – як і чините ви!* (пер. І. Огієнка), *Тому втішайте один одного і будуйте один одного, як то ви й*

робите (пер. І. Хоменка), *Тому втішайте один одного і будуйте один одного, як ви вже робили* (пер. М. Любачівського); (До ефесян. 4, 29) *Нехай жадне слово гниле не виходить із вуст ваших, але тільки таке, що добре на потрібне збудування, щоб воно подало вам благодать тим, хто чує* (пер. І. Огієнка), *Жадне погане слово нехай не виходить з уст ваших, а лише гарне, що може в потребі повчити, і щоб це вийшло на користь тим, які чують його* (пер. І. Хоменка). Частки посилюють категоричність спонукуваної дії, увиразнюють предикативну ознаку і семантику об'єкта або конкретизатора.

Висновки. Усі наведені факти свідчать про досить високий рівень виражальних можливостей української мови як однієї з форм впливу на свідомість, поведінку людини, «оскільки велику частину молитов мільйони віруючих людей промовляють щодня (знають їх напам'ять), а сотні тисяч або мільйони парафіян є учасниками літургійних та інших відправ у неділі, свята та інші дні, українські конфесійні тексти не можуть не впливати на мовну практику народу» [3, с. 28], тому проблеми української священної мови не можуть бути тільки церковними. Порівняльний аналіз мовного матеріалу українських текстів підтверджує гіпотезу про те, що переклади названих авторів не тотожні. Наявність розбіжностей – явище вмотивоване, закономірне.

Подальші дослідження також сприятимуть піднесенню богослужбового значення української мови серед вірних різних церков та зростанню зацікавлення, як українців, так і осіб інших національностей до вивчення української мови Біблії та проведення різних суміжних текстологічних досліджень.

Список використаних джерел

1. Ботвин Т. Українські переклади Біблії XIX–XX століть: лінгвокультурологічний аспект : дис... канд. філол. наук. Дрогобич – Тернопіль, 2020. 198 с.
2. Костенко М. Текстологічні особливості протографів новозавітних і старозавітних книг в українській перекладацькій традиції [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kostenko_Mykola/Tekstolohichni_osoblyvosti_protografiv_novozavitnykh_i_starozavitnykh_knyh_v_ukrainskii_perekladatsk.pdf?PHPSESSID=85b26f9ae8e15f0f31e278501383d50f

3. Німчук В. В. Українська мова – священна мова. *Людина і світ*, 1993, №10 – 12. С. 28 – 32.

4. Німчук В. В. Українська мова – священна мова. *Людина і світ*, 1993, №1, С. 37 – 42.

5. Святе письмо Старого та Нового завіту : Повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, арамейськими та грецькими текстами. Україна : Укр. біблійне тов-во, 1990. 1394 с.

6. Харченко С. Засоби вираження спонукування в українській літературній мові: семантико-синтаксичний і комунікативний

аспекти : монографія. Київ : Міленіум, 2015. 206 с.

7. Шинкарук, В. Д. Категорії диктуму і модусу у структурі речення : монографія. Чернівці : Рута, 2020. 272 с.

8. Shynkaruk V., Kharchenko S. Communicative-Functional Potential of Incentive Modality in Psycholinguistic Dimension. Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика. 2020. 28 (2). С. 183–203.

References

1. Botvyn, T. (2020). Ukrainski pereklady Biblii XIX–XX stolit: linhvokulturolohichni aspekt : dys... kand. filol. nauk. [Ukrainian translations of the Bible of the XIX – XX centuries: linguo-cultural aspect: dissertation. philol. science]. Drohobych – Ternopil, 198. [in Ukrainian].

2. Kostenko, M. Tekstolohichni osoblyvosti protohrafiv novozavitnykh i starozavitnykh knykh v ukrainskii perekladatskii tradytsii [Textological features of photographs of New Testament and Old Testament books in the Ukrainian translation tradition]. [Elektronnyi resurs]. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kostenko_Mykola/Tekstolohichni_osoblyvosti_protohrafiv_novozavitnykh_i_starozavitnykh_knykh_v_ukrainskii_perekladatsk.pdf?PHPSESSID=85b26f9ae8e15f0f31e278501383d50f [in Ukrainian]

3. Nimchuk, V. V. (1993). Ukrainska mova – sviashchenna mova [Ukrainian is a sacred

language]. Liudyna i svit. [Human and world]. No.10 – 12, 28 – 32 [in Ukrainian].

4. Nimchuk, V. V. (1993). Ukrainska mova – sviashchenna mova [Ukrainian is a sacred language]. Liudyna i svit. [Human and world]. No 1, 37 – 42 [in Ukrainian].

5. Sviate pysmo Staroho ta Novoho zavitu: Povnyi pereklad, zdiisnnyi za oryhinalnymy yevreiskymy, aramiiskymy ta hretskymy tekstamy [Old and New Testament Holy Scriptures: A complete translation based on the original Hebrew, Aramaic, and Greek texts]. Ukraine : Ukr. bibliine tov-vo, 1990, 1394 [in Ukrainian].

6. Kharchenko, S. (2015). Zasoby vyrazhenia sponukannia v ukrainskii literaturnii movi: semantyko-syntaksychni i komunikatyvni aspekty: monohrafiya [Means of expressing incentive in the Ukrainian literary language: semantic-syntactic and communicative aspects: monograph]. Kyiv: Milenium, 206 [in Ukrainian].

7. Shynkaruk, V. D. (2002). Katehori dyktumu i modusu u strukturi rechennia: monohrafiya [Categories of dictum and modus in the sentence structure: monograph]. Chernivtsi: Ruta, 272 [in Ukrainian].

8. Shynkaruk, V., Kharchenko, S. (2020). Communicative-Functional Potential of Incentive Modality in Psycholinguistic Dimension. Psycholinguistics. Psycholinguistics. Psycholinguistics. Vol. 28, Issue 2, 183–203.

MODIFICATION OF THE SEMANTIC-SYNTACTIC STRUCTURE OF EXPRESSIONS

S. V. Kharchenko

Abstract. The article compares lexical and grammatical modifications of the semantic-syntactic structure of motivational sentences in Ukrainian translations of the New Testament. It is established that the modification of the semantic-syntactic structure of motivational sentences in Ukrainian translations of the New Testament can be traced in different lexical content of the same position of the actualized structural scheme, in the use of different morphological forms, as well as in parallel use of predicative and semi-predicative components. It is observed that by modifying the semantic-syntactic structure of the sentence, the authors of the Ukrainian translations of the Holy Scripture preserve the invariant motivating semantics of the sentence.

The purpose of the research is to identify and analyze lexical and grammatical modifications in Ukrainian translations of the New Testament (on the example of explication of the semantic-syntactic model of motivational sentences).

Results. The analysis shows a fairly high level of expressive power of the Ukrainian language as a form of influence on consciousness, human behavior, because most of the prayers are said by millions of believers every day (who know them by heart), and hundreds of thousands or millions of parishioners are participants in liturgical and other services on Sundays, holidays and other days, Ukrainian confessional texts cannot but influence the language practice of the people, so the problems of the Ukrainian sacred language cannot be only ecclesiastical. A comparative analysis of the linguistic material of Ukrainian texts confirms the hypothesis that the translations of these authors are not identical. The presence of differences is a motivated, natural phenomenon.

Keywords: Holy Scripture, modifications, motivational sentences, variability, semantic-syntactic structure.

СЕМІОТИЧНИЙ ВИМІР СУБ'ЄКТНОСТІ В АНГЛІЙСЬКОМОВНОМУ РОМАНІ XIX СТОЛІТТЯ

І. А. ЛІВИЦЬКА, кандидат філологічних наук, докторант,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

E-mail: inna.livytska@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-8295-948X>

Анотація. У статті презентовано пост-класичний наратологічний підхід до трактування категорії «суб'єкта» та визначення індексів розташування суб'єктності в наративному дискурсі англійськомовного роману XIX століття. Визначено, що завдяки діалогічній природі, суб'єктність залежить від розташування в структурі наративу дейктичних центрів, які виконують функцію семіотичних кодів, спрямовуючи перспективу оповіді та регулюючи прояви суб'єктності в наративному дискурсі. Фіксації проявів суб'єктності в наративі сприяє першочерговий аналіз семантичного виміру (наявні ключові слова, частотність т. і.) та синтаксичної комбінаторики клаузів (а саме, типів когезивного зв'язку, референтних відношень та локалізації в макроструктурі наративного дискурсу). Висока частотність вживання особового займенника однини «I» поруч з лемами на позначення позитивного досвіду людини «love, life, great, good, heart and God» в корпусі англійськомовного роману XIX століття свідчить про домінуючу роль суб'єкта в соціально-культурному контексті цього періоду. Підтвердженням цьому є переважання лем на позначення тілесного, фізичного та ментального семантичного поля «hand, heart, eye, hear, speak, feel», які виконують роль первинного означення на шляху до семіотичного моделювання фікційного образу-символу. Проблема дослідження наративного суб'єкта полягає в його обумовленості культурно-історичним контекстом певної епохи, що водночас відкриває перспективи подальшого дослідження її сутності в періоди модерну та пост-модерну.

Ключові слова: дейктичний центр, наративна ідентичність, пост-класична наратологія, індекси, семіотичне моделювання, первинність вторинність, інтерпретанта.

Актуальність дослідження. Проблема суб'єкта як активного учасника процесу текстотворення зовсім недавно стала предметом філологічних досліджень. Зміщення уваги з об'єкту дослідження – тексту, на предмет дослідження – суб'єкт було природним наслідком «антропоцентричного повороту», який знаменував появу епохи “Anthropocene” – «ери, яка характеризується планетарним впливом людської активності» [8]. Проявом антропоцентризму в гуманітарних дослідженнях стало поглиблення когнітивного та філософського ухилу, тяжіння до міждисциплінарних пошуків сутності людського існування, процесів міжсуб'єктної взаємодії в культурному та історичному просторах «семіосфери» (Ю. Лотмана). В лінгвістичних дослідженнях художнього тексту мова поставала лише функцією на шляху людини до смислового освоєння світу. Семіотика як наука про комунікацію в різних самоорганізованих системах ставила за мету розкрити особливості цієї комунікації через розуміння антропоцентричного характеру

культури як другої природи. Як результат людської діяльності, культура всотує «дух» часу, морально-етичні установки та цінності. Отже, дослідження культурних індексів за допомогою наративно-семіотичного підходу до творів мистецтва видається актуальним для розкриття не лише соціально-культурної специфіки певного періоду, але й агенсного статусу суб'єкта в художньому наративному дискурсі.

Аналіз досліджень і публікацій. Зважаючи на міждисциплінарний статус «суб'єкта» пізнання, трактування цього поняття в лінгвістиці тексту пов'язано з філософськими та психологічними традиціями. Проте, сучасна наратологія продовжує накопичувати власний емпіричний та теоретичний матеріал дослідження суб'єкт-об'єктної взаємодії, спираючись на доробок класичної теорії оповіді, структуралізму, соціолінгвістики, когнітивістики та філософії.

Сучасні наратологічні підходи до суб'єкта, інспіровані дослідженнями наративної структури міфу К. Леві-Стросса, глибинних рівнів людської свідомості

3. Фрейда, семантичного універсуму нарративу А.-Ж. Греймаса т.і. формують новий погляд на суб'єкт пізнання, його роль й статус в соціальному контексті, порушують питання свідомого та несвідомого вимірів поведінки, індивідуальної взаємодії з реальністю, співвідношення мовних структур з мисленнєвими процесами та ін. Проблемою суб'єкта переймалися в своїх дослідженнях Ю. Габермас, Г. Маркуз, В. Бенямін, М. Маклюєн, С. Жижек, що значною мірою сприяло посиленню антропоцентризму у гуманітарних дослідженнях та формуванню нової якості пост-класичного «суб'єкта».

В цьому науковому контексті увага до нарративу пояснюється його «всюди-сутністю» (ubiquity) [2; 20; 26] в усіх вимірах людського існування. Спільним для сучасних підходів є тлумачення суб'єкта як динамічну діалогічну сутність «dialogic self hypothesis» [13; 28], яка має тенденцію до саморефлексії, самоорганізації та адаптації відповідно до контексту, що, в свою чергу, дає підстави говорити про недуальне конструювання (construel) певного типу ідентичності, «self», в процесі розгортання нарративу [30].

Увага лінгвістів до нарративної ідентичності обумовлюється твердженням про фреймовий характер мовних структур, які визначають мисленнєві процеси особистості в процесі її «самопозиціювання як суб'єкта» [3 с. 224]. Дослідження взаємодії мисленнєвих структур з мовними в процесі само-розбудови ідентичності спирається на теорію суб'єктивності, представлену працями Р. Лангакра [15], Е. Бенвеніста [3], Е. Труго [2010], Ж. Льюїс [16], які часто характеризує посиленням «логоцентризму». Знаковим є твердження Е. Бенвеніста, про те, що «Мова настільки глибоко маркована проявами суб'єктивності, що неможливо уявити яким чином вона могла б функціонувати без неї» [3, с. 225]. «Лінгвістичний статус суб'єкта» у єдності з акумульованим психічним досвідом особистості, як стверджує Е. Бенвеніст, є основою суб'єктивності, а не лише відчуттям «себе» в моменті, що постає лише частковим відображенням) [3, с. 225].

Зважаючи на природність (natural narratology) [9] та антологічну сутність нарративної ідентичності у її взаємозв'язку з нарративною артикуляцією дійсності, наратор Ріммон-Кенан (яка здійснила фундаментальний вклад в розвиток нараторології в її класичному значенні) зазначає

наявність *нормативного* та *емпіричного* підходу до розуміння цієї взаємодії [24]. Перший, нормативний підхід, стверджує наявність нарративного світогляду людини «необхідною передумовою повноцінного та правдивого особистісного самовідчуття» [24, с.12]. Поль Рікер [20; 21; 22], Чарльз Тейлор [28], Аласдер Макінтаєр [17] теж схильні були вважати, що окремий суб'єкт має можливість оцінити етичність своїх дій та порівняти із накопиченим у формі нарративу знанням лише в загальному широкому нарративному контексті.

Іншими словами, людина як соціальний агент постійно знаходиться в мереживі нарративних ситуативних смислів, які накопичує та продукує культура, в якій він знаходиться «тут і зараз» (в цей момент). Тому, ідентичність людини формується нарративом, так само як і нарратив залежить від соціального та культурного контексту певної епохи або історичного періоду. Як зазначає Пол Коблі у другому виданні антології нарративу [7], твердження про «всюдисутність» нарративу в людському житті стало нормою на початку ХХІ століття та визнало людську залежність від нарративу, яка вибудовується у певну тріаду: нарратив – ідентичність – «цілісність життя» [4; 5; 7; 18].

Емпіричний підхід до нарративної ідентичності, представлений працями Ж. Брунера [5], Т. Сарбіна [26], Р. Охберга [18], порівнює усе людське життя з нарративним переживанням, що постає як колекція історій [24, с.12]. Поєднуючи ці два визначення, філософи та лінгвісти досліджують як суб'єкт та нарративна ідентичність функціонують в дискурсі.

Мета дослідження полягає у виявленні та фіксації форм прояву суб'єктності в нарративному дискурсі англійськомовного роману ХІХ століття.

Для досягнення окресленої мети було застосовано структурно-семіотичний та феноменологічний підходи, у поєднанні з елементами корпусної стилістики, а провідним **методом дослідження** проявів суб'єктності в статті є метод семіотичної інтерпретації Ч.Пірса.

Матеріалом дослідження слугував укладений корпус англійськомовних романів ХІХ століття, сформований з загально-доступних он-лайнних корпусів Project Gutenberg, The Corpus of the Canon of Western Literature, Common Library 0.1. Victorian Fiction Corpus та опрацьований за допомогою ресурсу Atlas.ti.8. Загальна

кількість слів корпусу складає 19,287,528.

Результати. Усвідомлення динамічності розгортання ідентичності в дискурсі передбачає відхід від тлумачення наративу як репрезентації реальності (що спостерігається в формалізмі та французькому структуралізмі) та звернення до інтерпретаційних підходів до наративу як феномену та способу конструювання та творення реальності [4; 5; 28].

Базуючись на дослідженнях когнітивної наратології, важливим в дослідженні ідентичності персонажа є віднайдення точок розташування наративних інстанцій в художньому тексті, які можуть бути локалізовані на вертикальній чи горизонтальній вісях, мають різну темпоральну та просторову обумовленість, детально чи епізодично представлені т.і. Наскільки ускладненим може бути наративний аналіз здійснений в межах когнітивного підходу до дослідження проявів свідомості особистості в тексті, свідчать емпіричні дослідження Девіда Германа [10; 11; 12], Манфреда Яна [14], Моніки Флудернік [9] та інших когнітивних

наратологів, які намагаються пояснити наративну архітектуру наявними когнітивними моделями (frames) репрезентації дійсності.

Слідом за психологами Й. Брокмайєром та Р. Харре [4], які спираються на дослідження архітектури наративного дискурсу Дж. Принса [19], С. Четмена [6], та Т. ван Дейка [1], наративну ідентичність в цій розвідці визначаємо як певну динамічну семіотичну модель, яка виникає в процесі розгортання наративу та реалізується у міжсуб'єктному просторі дискурсу [30], де експлікуються різні позиції інстанцій одного чи декількох наративних суб'єктів. Дослідження наративних інстанцій пов'язано, в першу чергу, з експлікацією досвіду суб'єкта в дискурсі на основі біографічної ситуації, де фокусується дейктичний центр повідомлення (маркованих за допомогою особових займенників, прислівників часу, простору, місця т.і.).

Першочерговий аналіз ключових слів в корпусі англійськомовних романів [23] засвідчив найбільшу частотність вживання наступних ключових слів, поданих в **Таблиці 1**.

Таблица 1.

**Найбільш частотні ключові слова в корпусі
«Англійськомовний роман XIX століття»**

№	Keyword	Freq.	N	Keyword	Frequency
3	I	1,038,6	10	and	2,484,780
5	him	362,465	12	not	410,38
2	my	403,6	9	shall	102,756
6	me	418,086	13	am	89,965
7	her	456,987	14	himself	81,361
1	his	725,5	8	upon	112,456
4	he	856,58	11	man	149,435

*Скорочено до перших чотирнадцяти ключових слів

Розподіл ключових слів засвідчив превалювання в корпусі особового займенника першої особи однини «I», що вважаємо цілком закономірним з огляду на гомодієтетичний тип нарації, який презентує досвід персонажа від свого імені, або ж подає гетеродієтетичний тип нарації, пов'язаний зі зміною перспективи оповіді та винесенням її за межі внутрішнього дійового поля наративу. Отже, розташування особового займенника однини постає одним з дейктичних центрів прояву суб'єктності, який визначає фокус уваги читача. Розглянемо це на прикладі по-абзацного

аналізу, звертаючи увагу на концентрацію особових займенників й тип референтної взаємодії, який вони продукують в тексті.

Документ №1: Title: Drelincourt and Rodalvi; or, Memoirs of Two Nobel Families, Author: Elizabeth (Byron) Strutt, Publication date (1807): „Among the innumerable villas which grace the banks of the Arno, in the neighbourhood of Florence, none were more distinguished by elegance than that of **the Marchese di Rodalvi**, who had early in life **resigned** the bustle of the world, **to enjoy** the pleasures of rational retirement, enriched with books, and enlivened by the occasional society

of friends, whose cultivated minds, and polished manners were congenial to his own" [23].

Позиція присвійного займенника «his» знаходиться в останньому реченні абзацу виконує роль рамкової конструкції, яка стисло підсумовує окреслену характеристику персонажа та усамітнений стиль його життя. Граматична комбінація іменника+дієслово у розлогіму описі першої частини абзацу дозволяє сконденсувати його до мінімального смислового твердження, виокремивши предикативні конструкції: «*The Marchese di Rodalvi` + resigned + to enjoy + to his own*». Адже максимальне смислове навантаження в даному фрагменті покладено на дієслова, які знаходяться в постпозиції до дескриптивної частини фрагменту «*Among the innumerable villas which grace the banks of the Arno, in the neighbourhood of Florence, none were more distinguished by elegance than that of the Marchese di Rodalvi....*» [23].

Як свідчить по-кроковий аналіз, семіотика візуального опису змінюється

авторським коментарем, в якому розкривається стиль життя головного персонажа через семантику дієприкметникових зворотів «enriched», «enlivened», «cultivated», які акцентують пасивну позицію персонажа в соціальному житті. На противагу результатам корпусного розподілу лем, які свідчать про переважання маскулінної активності в корпусі текстів, наведений приклад фокусує увагу на пасивності, що викликано обмеженням просторового розвитку персонажа в наративі.

Серед домінантних лем, які слугують первинним уявленням про тематичний вимір корпусу, переважають фізичні назви частин тіла: «hand», «heart» «eye», а також дієслова сенсорного рівня сприйняття: «hear», «speak», «feel», що обумовлюється необхідністю конкретизувати сенсорний рівень відчуття персонажів [27, с.132]. Розподіл за частотними лемами подано в Таблиці 2.

Таблиця 2.

Частотність лем в корпусі «Англійськомовний роман XIX століття»

№	Lemma	Freq.	№	Lemma	Freq.
1	man	224,09	6	love	86,678
2	time	146,408	7	life	78,968
3	great	110,297	8	eye	73,574
4	hand	92,548	9	hear	58,324
5	thing	92,670	10	Sir	56,746

*Скорочено до перших десяти позицій

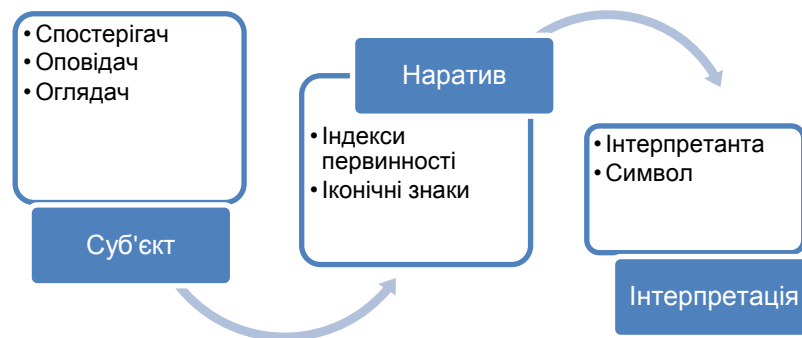
Переважаання лем антропоцентричної семантики в корпусі слугує свідченням тому, що людський досвід є безпосереднім предметом репрезентації в романах XIX століття, а вияви цього досвіду вбудовані в сенсомоторні реакції, візуального, аудіального, кінетичного та густаторного рівнів, що сприяє синестезійності презентованих фрагментів реальності, їхній багатовимірності для читацького сприйняття. Саме завдяки зверненням до почуттєвої сфери, яка в текстах наративу оприявнюється фізичним виміром номінації матеріальності людського тіла, наративний дискурс підсилює міжсуб'єкту взаємодію та формує необхідний фон сприйняття дуальності персонажів, який виражається предикативними конструкціями.

Отже, формується певна модель

суб'єктності, яка дозволяє прослідкувати процес динамічного розгортання агенсу в межах активного чи пасивного стану дієслова, чи дієприслівникових зворотів, які можуть стояти в постпозиції до дескриптивної частини оповіді з мінімальною присутністю наративності та посилювати ступінь суб'єктизації оповіді. Схематично цей процес можемо подати у вигляді **Рисунку 1**.

Висновки. Проблема суб'єкта та суб'єктності в семіотиці наративу належить до найменш досліджених та абстрактних через мінливий характер самої категорії суб'єкта, яка зазнала суттєвої модифікації протягом останніх двох десятиліть. Незважаючи на те, що суб'єктність є невід'ємною складовою мовної особистості, яка обумовлюється стилем мислення та розмірковування, яка обумовлюється стилем

Суб'єкт в наративному семіотичному просторі



мислення та розмірковування, попередні дослідження цієї категорії відбувалися в межах формального та логоцентричного підходу з оперттям на модальну логіку, а згодом, й на семантику можливих світів [25], залишаючи поза увагою діалогічну природу «я» індивіда. Визнання діалогічності суб'єкта стало своєрідним проривом в психології особистості в кінці XX – поч. XXI століття. Дана розвідка здійснена в межах пост-класичної наратології з постструктуралістичним трактуванням суб'єкта як децентрованої динамічної сутності, здатної до адаптації та само-формування в процесі взаємодії з семіотичними системами, на кшталт наративу.

Прояви суб'єктності можливо простежити в процесі розгортання/конструювання наративної ідентичності шляхом фіксації дейктичних маркерів особи, часу, простору, які на первинному рівні означування регулюють напрям розгортання перспективи оповіді у формі семіотичних кодів. Потрапляючи в

поле наративного міжсуб'єктного простору, суб'єктність постає у вигляді гіпотетичних смислів, які обмежуються фінальною інтерпретантою (Ч.Пірс) як найбільш доречним поясненням ситуації, що виникла. Встановлено, що по-абзацний аналіз проявів суб'єктності в наративі англійськомовного художнього роману XIX століття спирається на синтаксичний та семантичний рівні, з подальшим переходом на символічний рівень означування, що цілком відображає трирівневу модель семіотичної інтерпретації Чарльза Пірса. Пост-позиція наративних клауз по відношенню до дескриптивних фрагментів оповіді сприяє динамічному розгортанню характеристики персонажа та свідчить про активний статус суб'єкта. Перспективи подальшого дослідження полягають у застосуванні семіотичного підходу до аналізу наративної ідентичності англійськомовного роману XX та XXI століття, що ймовірно відобразить відмінний статус модерного та постмодерного суб'єкта.

Список використаних джерел

1. Ван Дейк Т.А. Язык, познание, коммуникация. М.: 1989. 312 с.
2. Barthes, R. (1975). An Introduction to the Structural Analysis of Narrative. *Lionel Duisit. New Literary History*, Vol. 6, Nr. 2. On Narrative and Narratives. pp. 237–272.
3. Benveniste, E. (1971). Problems in general linguistics. Florida: University of Miami Press.
4. Brockmeier, J. & Carbaugh, D. (2001). Narrative and Identity: Studies in Autobiography, Self and Culture. Brockmeier, J. and Carbaugh, D.(eds.) *Studies in Narrative* 1, 307 p. DOI: <https://doi.org/10.1075/sin.1.01bro>
5. Bruner, J. (1987). Life as Narrative. In: *Social Research*, 54, pp. 11–32.

6. Chatman, S. (1969). New Ways of Analyzing Narrative Structure., with an Example from Joyce's *Dubliners*. In: *Language and Style*, Vol.2. pp.3–36.
7. Cobley, P. (2014). What is narrative? In: *Narrative*, 2-nd ed., Chapter 9. Routledge.
8. Crutzen, P.J. & Stoermer, E. (2000). The Anthropocene. *Global Change Newsletter* Vol. 41. pp.17–18.
9. Fludernik, M. (1996) Towards a 'Natural' Narratology. London/New York: Routledge.
10. Herman, D. (2018). Narratology beyond the human: Storytelling and animal life. Oxford:Oxford University Press.
11. Herman, D.(2013). Storytelling and the sciences of mind. Cambridge, MA: The MIT Press.

© І. А. Лівичька

12. Herman, D. (2014). Narratology beyond the human. In: *Diegesis*. Vol. 3. Nr. 2 URL: <https://www.diegesis.uni-wuppertal.de/index.php/diegesis/article/view/165> (accessed 5 May 2020).

13. Hermans, H. J. M. (2018). *Society in the self: A theory of identity in democracy*. New York, NY: Oxford University Press.

14. Jahn, M. (2017). *Narratology: A Guide to the Theory of Narrative*. English Department, University of Cologne. Version: 2.0. May 2017. URL: <http://www.uni-koeln.de/~ame02/pppn.htm> (accessed 14 June 2020).

15. Langacker, R.W. (2008). *Cognitive grammar: a basic introduction*. Oxford: Oxford University Press.

16. Lyons, J. (1995). *Linguistic Semantics: an introduction*. Cambridge: CUP.

17. MacIntyre, A. (1984). *After Virtue: A Study in Moral Theory*. Notre Dame: University of Notre Dame Press.

18. Ochberg, R. (1994). *Life Stories and Storied Lives*. In: Amia Lieblich & Ruthellen Josselson (eds.), *Exploring Identity and Gender: The Narrative Study of Lives*, Vol. 2. Thousand Oaks: Sage.

19. Prince, G. (1982). *Narratology: The Form and Functioning of Narrative*, Mouton, Berlin, New-York, Amsterdam.

20. Ricoeur, P. (1984) *Time and Narrative*. Vol. I [Temps et Récit I, 1983]. Chicago, IL: University of Chicago Press.

21. Ricoeur, P. (1985) *Time and Narrative*. Vol. II [Temps et Récit II, 1984]. Chicago, IL: University of Chicago Press.

22. Ricoeur, P. (1988) *Time and Narrative*. Vol. II [Temps et Récit III, 1985]. Chicago, IL: University of Chicago Press.

23. Riddell, A. et. al., (2019). *Common Library 1.0: A Corpus of Victorian Novels Reflecting the Population in Terms of Publication Year and Author Gender*. URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/Common-Library-1.0-A-Corpus-of-Victorian-Novels-in-RiddellBassett/d22e7341fd39e8df1c983c14efcf7846608c0530> (accessed 03 May 2020)

24. Rimmon-Kenan, S. (2006). *Concepts of Narrative*. In: Matti Hyvärinen, Anu Korhonen & Juri Mukkanen (eds.), *The Travelling Concept of Narrative*. *Studies across Disciplines in the Humanities and Social Sciences*, vol 1. Helsinki: Helsinki Collegium for Advanced Studies, pp. 10–19.

25. Ryan, Marie-Laure. 1991. *Possible worlds, artificial intelligence, and narrative theory*. Bloomington: Indiana University Press.

26. Sarbin, T. (1986). *Narrative Psychology:*

The Storied Nature of Human Conduct. New York: Praeger.

27. Stockwell, P. & Mahlberg, M. (2015). *Mind-modelling with corpus stylistics*. In: David Copperfield. *Language and Literature*, vol.24, nr.2. pp.129-147.

28. Taylor, C. (1989). *Sources of the self: The making of the modern identity*. Boston, MA: Harvard University Press.

29. Traugott, E. C. (2010). *Regularity in Semantic Change*. Cambridge: CUP.

30. Verhagen, A. (2007). *Constructions of intersubjectivity: Discourse, syntax, and cognition*. Oxford: Oxford University Press.

References

1. Van Deijk, T.A. (1989). *Язык, познание, коммуникация* [Language, Cognition, Communication]. Moscow. 312 p. [in Russian].

2. Barthes, R. (1975). *An Introduction to the Structural Analysis of Narrative*. *Lionel Duisit. New Literary History*, Vol. 6, Nr. 2. On Narrative and Narratives. pp. 237–272.

3. Benveniste, E. (1971). *Problems in general linguistics*. Florida: University of Miami Press.

4. Brockmeier, J. & Carbaugh, D. (2001). *Narrative and Identity: Studies in Autobiography, Self and Culture*. Brockmeier, J. and Carbaugh, D.(eds.) *Studies in Narrative* 1, 307 p. DOI: <https://doi.org/10.1075/sin.1.01bro>

5. Bruner, J. (1987). *Life as Narrative*. In: *Social Research*, 54, pp. 11–32.

6. Chatman, S. (1969). *New Ways of Analyzing Narrative Structure*, with an Example from Joyce's *Dubliners*. In: *Language and Style*, Vol.2. pp.3–36.

7. Cobley, P. (2014). *What is narrative?* In: *Narrative*, 2-nd ed., Chapter 9. Routledge.

8. Crutzen, P.J. & Stoermer, E. (2000). *The Anthropocene*. *Global Change Newsletter* Vol. 41. pp.17–18.

9. Fludernik, M. (1996) *Towards a 'Natural' Narratology*. London/New York: Routledge.

10. Herman, D. (2018). *Narratology beyond the human: Storytelling and animal life*. Oxford: Oxford University Press.

11. Herman, D. (2013). *Storytelling and the sciences of mind*. Cambridge, MA: The MIT Press.

12. Herman, D. (2014). *Narratology beyond the human*. In: *Diegsis*. Vol. 3. Nr. 2. URL: <https://www.diegesis.uni-wuppertal.de/index.php/diegesis/article/view/165> (accessed 5 May 2020).

13. Hermans, H. J. M. (2018). *Society in the self: A theory of identity in democracy*. New

York, NY: Oxford University Press.

14. Jahn, M. (2017). *Narratology: A Guide to the Theory of Narrative*. English Department, University of Cologne. Version: 2.0. May 2017. URL: <http://www.uni-koeln.de/~ame02/pppn.htm> (accessed 14 June 2020).

15. Langacker, R.W. (2008). *Cognitive grammar: a basic introduction*. Oxford: Oxford University Press.

16. Lyons, J. (1995). *Linguistic Semantics: an introduction*. Cambridge: CUP.

17. MacIntyre, A. (1984). *After Virtue: A Study in Moral Theory*. Notre Dame: University of Notre Dame Press.

18. Ochberg, R. (1994). *Life Stories and Storied Lives*. In: Amia Lieblich & Ruthellen Josselson (eds.), *Exploring Identity and Gender: The Narrative Study of Lives*, Vol. 2. Thousand Oaks: Sage.

19. Prince, G. (1982). *Narratology: The Form and Functioning of Narrative*, Mouton, Berlin, New-York, Amsterdam.

20. Ricoeur, P. (1984) *Time and Narrative*. Vol. I [Temps et Récit I, 1983]. Chicago, IL: University of Chicago Press.

21. Ricoeur, P. (1985) *Time and Narrative*. Vol. II [Temps et Récit II, 1984]. Chicago, IL: University of Chicago Press.

22. Ricoeur, P. (1988) *Time and Narrative*. Vol. II [Temps et Récit III, 1985]. Chicago, IL: University of Chicago Press.

23. Riddell, A. et. al., (2019). *Common*

Library 1.0: A Corpus of Victorian Novels Reflecting the Population in Terms of Publication Year and Author Gender. URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/Common-Library-1.0%3A-A-Corpus-of-Victorian-Novels-in-RiddellBassett/d22e7341fd39e8df1c983c14efcf7846608c0530> (accessed 03 May 2020)

24. Rimmon-Kenan, S. (2006). *Concepts of Narrative*. In: Matti Hyvärinen, Anu Korhonen & Juri Mukkanen (eds.), *The Travelling Concept of Narrative*. *Studies across Disciplines in the Humanities and Social Sciences*, vol 1. Helsinki: Helsinki Collegium for Advanced Studies, pp. 10–19.

25. Ryan, M.-L. (1991). *Possible worlds, artificial intelligence, and narrative theory*. Bloomington: Indiana University Press.

26. Sarbin, T. (1986). *Narrative Psychology: The Storied Nature of Human Conduct*. New York: Praeger.

27. Stockwell, P. & Mahlberg, M. (2015). *Mind-modelling with corpus stylistics*. In: David Copperfield. *Language and Literature*, vol. 24, nr. 2. pp. 129–147.

28. Taylor, C. (1989). *Sources of the self: The making of the modern identity*. Boston, MA: Harvard University Press.

29. Traugott, E.C. (2010). *Regularity in Semantic Change*. Cambridge: CUP.

30. Verhagen, A. (2007). *Constructions of intersubjectivity: Discourse, syntax, and cognition*. Oxford: Oxford University Press.

SEMIOTIC SPACE OF SUBJECTIVITY IN THE ENGLISH NOVEL OF THE XIXth CENTURY

I. A. Livytska

Abstract. *The paper outlines the current narratological approach to the category of subject and its discursive realization in the form of subjectivity. It states a strong interconnection between the real life narrativization and fictional narrative. Resulting from the dialogical nature of "self" the indexes of subjectivity have been traced through a three-level Peircian sign model. The results provided us with the reasons to suppose that deictic centers have a binary correlation with the emergence of subjectivity in the narrative, which partly coincides with the narrative identity phenomenon viewed from the post-classical paradigm of meaning-making.*

The aim of the research is to highlight and fix linguistic ways of subjectivity emergence in narrative discourse of the XIX century English novel.

Analytic and empirical stylistics methods have been used in combination with the structural and semiotic approach of Charles Peirce to follow the spaces of subjectivity arousal in the novels. The primary methodology of research was based on the principles of hermeneutic and phenomenological interpretation of the narrative discourse.

Results of the research. *To reach paper's aim a corpus of free-access digitalized novels of the XIX century has been compiled, taken from Gutenberg Project, The Corpus of the Canon of Western Literature and Common Library 0.1. Victorian Fiction Corpus and have been processed with Atlas.ti.8 statistic tool. General token number is 19,287, 528 words. These data was used for the preliminary semantic and thematic analysis of the novels in regards to frequency of keywords and their distribution.*

Primary semantic screening of the narrative fragments in the XIX century English novels singled out the frequency of the keywords occurrence, and the highest lemma frequency. It displayed a high frequency of positive experience lemmas 'love', 'life', 'great', 'God', 'feel' etc. signaling about

© I. A. Лівницька

anthropogenic nature of the semantics in the novel. This outcome was consonant with the previous corpus stylistics findings, reflecting an active subject of the XIX century novel.

Another finding of the research concludes a strong interdependence between the position of deictic markers of subjectivity (personal and possessive pronouns) and the emergent subjectivity in narrative discourse. In post-position to the descriptive fragments in the paragraphs, deictic markers perform a framing function to the storyline. Consequently, a combinability of the personal pronoun with the verbs (N+Verb pattern) within one thematic group, allows for significant textual compression to the level of predicative constructions, which reflect the topic of the paragraph.

Moving from the level of firstness, represented by semantic analysis, to the level of interpretation (the level of secondness) provides a phenomenological account for the signs, bearing the meaning of physical activity of the human body. The reason why body language plays such an important role in the corpus lies in the effective narrative technique to represent emotions and actions through visual and kinesthetic modes. It requires frequent author's references to the elaborated character descriptions through their movements, actions, appearance to help the reader create a normative cognitive representation. Semiotic signs serve here as mediators of the cultural and social beliefs and values, reflecting the personal subjective interpretation of the world as enactive semiotic modeling.

Keywords: *deictic center, narrative identity, post-classical narratology, indexes, semiotic modeling, firstness, secondness, interpretant.*

КОНСТРУКЦІЯ ЯК ОДИНИЦЯ ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ: ВІД ТРАДИЦІЙНОЇ ЛІНГВІСТИКИ ДО ГРАМАТИКИ КОНСТРУКЦІЙ

В. В. ЖУКОВСЬКА, кандидат філологічних наук, доцент, докторант,
Київський національний лінгвістичний університет

E-mail: victoriazhukovska@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-4622-4435>

Анотація. Стаття присвячена огляду підходів до дефініювання та визначення структурних і функціональних властивостей граматичної конструкції, що сформувалися у межах провідних напрямів лінгвістики. Актуальність теми наукової розвідки визначається орієнтацією сучасних граматичних студій на розкриття природи мовних явищ у синхронії та діахронії із врахуванням досягнень новітніх теоретичних моделей. Головна увага зосереджена на аналізі граматичної конструкції у світлі Граматики конструкцій. Установлено, що ця інтегративна теорія мови пропонує нову інтерпретацію конструкції, проголошуючи її центральною одиницею мови та репрезентації. КОНСТРУКЦІЇ мисляться як двосторонні знакові сутності; непередбачувані, (повністю) продуктивні, когнітивно вкорінені та комплексні утворення, конвенційні поєднання 'форма – (семантична/ дискурсивна) функція'. Встановлено, що форма КОНСТРУКЦІЇ включає комплекс її синтаксичних, морфологічних і просодичних ознак, а значення охоплює семантичні, прагматичні та дискурсивні характеристики. Інформація про лінгвістичні властивості КОНСТРУКЦІЇ подається у вигляді формалізованого запису за допомогою системи нотацій. КОНСТРУКЦІЇ характеризуються низкою параметрів (схематичність, складність і продуктивність) й об'єднуються у таксономічні мережі на основі відносин успадкування. Окреслено перспективи подальших розвідок, які передбачають залучення процедурного апарату Граматики конструкцій до студіювання мережі *Detached Subject-Predicate*^{VERBAL/NONVERBAL} конструкцій у сучасній англійській мові.

Ключові слова: конструкція, граматика конструкцій, конструкт, конструктикон.

«... the network of constructions captures our knowledge of language *in toto*, i.e. **it's constructions all the way down**».

(A. Goldberg *Constructions at Work*.

The Nature of Generalization in Language (2006))

Актуальність дослідження. Терміном 'конструкція' активно послуговуються представники різних мовознавчих шкіл та напрямів. Проте останнім часом він набув такої широкої популярності, якщо не надмірного вживання, що його значення стало доволі розмитим і неконкретним, а судячи з кількості та варіативності контекстів, в яких зафіксоване його використання, «практично *будь-що* може бути названо 'конструкцією'» [21, с.1] (*виділення в оригіналі – Ж.В.*). На нашу думку, такий стан речей можна пояснити одночасним функціонуванням у сьогоденній лінгвістиці усталеного розуміння конструкції як сполучення слів (одиниць мови), утвореного за граматичними правилами [2, с.136] та нової інтерпретації КОНСТРУКЦІЇ (CONSTRUCTION) як конвенційного поєднання форми з (семантичною/ дискурсивною) функцією. Останнє дефініювання запропоноване у *Граматиці конструкцій* (*Construction Grammar*) – новій теорії мови, що визнає граматичну

конструкцію центральною одиницею мови. Варіативність трактування терміну 'конструкція' та неусталеність статусу конструкцій серед інших лінгвістичних одиниць призводять до його нерозрізненого і довільного використання на позначення різномірних одиниць. Актуальність теми наукової статті полягає у систематизованому огляді підходів до дефініювання та аналізу властивостей граматичної конструкції, що сформувалися у межах провідних напрямів лінгвістики, а також в окресленні потенціалу процедурного апарату Граматики конструкцій у дослідженні мови.

Аналіз досліджень і публікацій.

Спрямованість нинішніх граматичних студій на вивчення кола питань, пов'язаних із розкриттям природи мовних явищ у синхронному та діахронному аспектах, відображається у зростаючій кількості досліджень формальних, семантичних і функціональних властивостей окремих граматичних одиниць (Л. А. Долгополова, Г. Є. Зінченко,

Т. В. Криворучко, І. Є. Снісаренко, М. В. Полховська та ін.) та граматичних підсистем (І. Р. Буніятова, А. П. Загнітко, Т. І. Домброван та ін.) із врахуванням вагомих зрушень, що відбуваються у мовознавстві під впливом новітніх теоретичних моделей, зокрема *Граматики конструкцій* (Ч. Філмор, П. Кей, А. Гольдберг, В. Крофт, М. Хілперт, Т. Хофман та ін.). Попри загальноприйнятість і традиційність терміну 'конструкція', проблема окреслення різноаспектної лінгвістичної природи цих одиниць продовжує привертати увагу вітчизняних (В. Д. Шинкарук, С. В. Харченко, Н. Л. Вітрук та ін.) і зарубіжних (Х. Боас, Х. Дісель, Л. Мікаеліс, Д. Шьонфельд та ін.) дослідників мови.

Запропонована стаття має на меті надати систематизований та узагальнений огляд підходів до потрактування аналізованого терміну й визначення семантико-граматичного статусу 'конструкції' у провідних лінгвістичних напрямках. Основна увага зосереджується на розумінні КОНСТРУКЦІЇ та окресленні її ознак і параметрів з позиції *Граматики конструкцій*. Такий підхід до викладу обумовлюється тим фактом, що ця новітня перспективна та популярна у світовій лінгвістиці граматична теорія ще не отримала належної уваги у вітчизняній науковій спільноті. Реалізація поставленої мети досягається шляхом вирішення низки завдань: 1) простежити підходи до дефініювання терміну «конструкція», що склалися поза та в межах конструкційного напрямку; 2) схарактеризувати розуміння лінгвістичної КОНСТРУКЦІЇ як спеціального терміну *Граматики конструкцій*; 3) розкрити сутність термінів 'КОНСТРУКТ', 'КОНСТРУКТИКОН' та 'мережа КОНСТРУКЦІЙ' крізь призму конструкційної граматичності.

Результати дослідження та їх обговорення. Термін 'конструкція' має довгу мовознавчу історію. Відомий римський оратор Цицерон ще у 1 ст. до н.е. послуговувався словом *constructio* (від якого й походить англійське слово *construction* – конструкція) на позначення групи слів [13, с. 2]. Римський граматист Присціан Цезарійський у 500 році н.е. почав використовувати *constructio* як граматичний термін та розрізняв чотири типи конструкцій (транзитивні (*transitio*), нетранзитивні (*intransitio*), рефлексивні (*reciprocation*) та ретранзитивні (*retransition*)). Середньовічні граматисти трактували конструкцію як «*congrua dictionum ordinatio*», тобто як впорядковану послідовність двох слів, котрі граматично узгоджуються та виражають завершену думку [26, с. 284-285]. У вченні

модистів до опису конструкції додається поняття залежності. Конструкція повинна включати два елементи (*terminans* та *dependens*), один з яких 'керує' чи 'вимагає' іншого елемента або елементів, бути граматично правильною і мати сенс [26, с. 297].

Подальші трактування конструкції залишалися переважно у межах розуміння терміну модистами. У лінгвістиці ХХ – ХХІ століть дефініювання терміну підпорядковується теоретичним та методологічним засадам конкретної лінгвістичної теорії: від віднесення до конструкцій мовних феноменів різного порядку до повного виключення з лінгвістичного аналізу та до визнання базовими одиницями мови.

Представники дескриптивної граматичності використовують термін 'конструкція' головним чином відносно синтаксису на позначення конкретних лінгвістичних моделей більших за слово, тобто клаузи/речень, фраз і т. ін. (наприклад, пасивна, екзистенціальна чи дієприкметникова конструкція). Головним критерієм конструкції визнається здатність входити до складу більших одиниць. Конструкцією визнається таке об'єднання слів, що є складником більшої фрази чи речення або репрезентує завершену клаузу чи речення [22, с. 4].

Американський структуралізм також пов'язує конструкцію з поняттям структури складників, «... коли дві форми чи, що рідше трапляється, декілька форм вимовляються разом як складники певної комплексної форми, то граматичні ознаки, які їх об'єднують, утворюють конструкцію» [1, с. 177]. Виокремлюються морфологічні (морфологічно складні слова) та синтаксичні (складені слова, фрази та клаузи/речення) конструкції. У більш загальному сенсі, визнається, що будь-яка повторювана (функціональна) група складників є конструкцією, а складником є будь-яка лінгвістична одиниця чи конструкція, що входить до складу іншої більшої конструкції. Таким чином, конструкція не обмежується рівнем клаузи та включає й менші одиниці, за умови, що вони є складними [22, с. 7].

А. Гольдберг та Д. Кейзенхайзер зазначають [13, с. 344-345], що більшість лінгвістів застосовують термін 'конструкція' до граматичних моделей, що мають певні 'відхилення' у морфосинтаксичних або семантичних характеристиках, через які вони не вписуються в універсальні класифікації. Такі випадки не підпорядковуються

загальним правилам граматики. Як приклад автори наводять низку англійських моделей, зокрема *time-away* конструкція (н.д., *Sam slept the whole trip away*), *Incredulity* конструкція (н.д., *Him, a trapeze artist?!*), *Covariational Conditional* конструкція (н.д., *The more chips you eat, the more you want*), *NPN* конструкція (н.д., *day after day*) та інші. Подібні конструкції існують у різних мовах. Деякі дослідники, зокрема представники генеративної граматики, вважають такі структури епіфеноменами і відносять їх до периферії мови.

Генеративна лінгвістика розглядає мову як набір абстрактних синтаксичних структур і правил, а все, що не вписується чи відхиляється від них, пояснюється особливостями семантики окремих слів і включається до лексикону. Генеративні лінгвісти під конструкцією розуміють ідіоматизовані структури, що не входять до 'ядра' системи мови, такі одиниці визнаються епіфеноменами та елімінуються зі структурного аналізу і належать до лексикону як репозитарію всіх ідіосинкратичних і непередбачуваних властивостей індивідуальних лексичних одиниць [24, с. 1].

Лінгвістичний 'ренесанс' [15, с. 311] конструкцій починається з 80-х років ХХ століття у новій граматичній теорії – Граматиці конструкцій (ГК), що зародилася в університеті Берклі (Сан Франциско, Каліфорнія, США). Засновник напрому Ч. Філмор та його колеги стверджували, що ігнорування конструкції як структури з особливим функціонуванням та значенням позбавляє лінгвістичну теорію важливих мовних даних, котрі не можна просто виключити з 'ядра граматики' та віднести до периферії. Якщо конструкції розуміти лише як продукти максимально загальних правил, то не залишається місця для аналізу непередбачуваної семантики та прагматики, яка притаманна ідіоматичним конструкціям, на зразок *the X-er the Y-er* чи *let alone* [7, с. 507]. Звідси аналіз усіх можливостей граматики необхідно почати зі спроби забезпечити адекватний опис того, що отримало назву 'периферійні' чи епіграматичні одиниці мови, а встановлені для аналізу нерегулярних одиниць принципи будуть використані для пояснення регулярних (центральных) одиниць. З цією метою граматисти виводять на авансцену усталене поняття конструкції, включаючи у такий спосіб до лінгвістичного аналізу ідіоматичні одиниці, значення яких не може

просто бути виведеним із їх структурних складових та лексичного наповнення. Такі утворення не є додатком до лексикону, а виступають повністю продуктивними граматичними моделями [7, с. 504], що не є результатом застосування низки загальних структурних правил до певної кількості лексичних одиниць.

Починаючи з перших робіт напрому, граматична КОНСТРУКЦІЯ мислиться як семіотична одиниця, що поєднує синтаксичну форму із конвенційним значенням. У такому розумінні усі аспекти конструкції не розпорошені по трьох різних компонентах мови, а інтегровані в єдиний мовний знак. Таке дефініювання конструкції суголосне класичному структуралістському трактуванню знаку Ф. де Соссюром. У структуралістському баченні поняття знаку застосовувалося лише щодо до слова як «двосторонньої психологічної сутності», що поєднує конкретну форму, тобто ('*signifier*' чи '*signifiant*') з конкретним значенням ('*signified*' чи '*signifié*'). У конструкційній теорії поняття знаку розширюється і на конструкції. Конструкції, як і слова, складаються з '*image acoustique*' як форми та значення, обидві сторони конструкції ('*signifier*' та '*signified*') поєднані конвенційно, зв'язок між формою та значенням є довільним, хоча інколи може бути мотивованим лінгвістичною системою, а функція конструкції часто обумовлюється її позицією у системній мережі [27, с. 14]. Як слова, так і конструкції можуть трактуватися як символи, в яких специфічна форма поєднана зі специфічним значенням чи функцією. Конструкції відрізняються від знаків Соссюра у тому, що вони є складними, а також можуть бути схематичними [27, с. 15].

Якщо більшість ранніх конструкційних граматистів зосереджувалися на ідіосинкратичних 'периферійних' (зокрема ідіоматичних) конструкціях, з середини 1990-х – початку 2000-х ГК розширила територію дослідження, звернувшись до вивчення 'центральных' та менш ідіосинкратичних конструкцій. А. Гольдберг, провідний представник когнітивної граматики конструкцій, першою застосувала принципи граматики конструкцій до регулярних конструкцій [13, с. 348]. Віхова монографія дослідниці '*Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure*' (1995 р.) визнана класичною роботою напрому, в якій А. Гольдберг закріпила поняття 'конструкції' як теоретичного концепту нової лінгвістичної теорії та застосувала його для пояснення

семантики моделей речення в англійській мові [9], зокрема дієслівних актантних конструкцій (аргументних структур).

Згідно з класичним визначенням А. Гольдберга, «К є конструкцією тоді й лише тоді, коли К являє собою пару 'форма – значення' $\langle \Phi_i, C_i \rangle$ таку, що існує деякий аспект Φ_i чи деякий аспект C_i , що не виводиться зі складових частин К чи з інших наявних у мові конструкцій» [9, с. 4]. Пізніше у монографії 2006 року 'Constructions at Work' [10] дослідниця уточнює попереднє визначення з огляду на узуально-базовану орієнтацію когнітивної граматики конструкцій, в якій частота вживання мовної одиниці є одним із визначальних факторів когнітивного укорінення (автоматизації) одиниці у ментальній граматиці мовця. У новому формулюванні конструкцією може бути визнана будь-яка лінгвістична модель, якщо певний аспект її форми чи функції не передбачуваний з компонентів, що входять до її складу, чи з інших встановлених конструкцій; або ж якщо вона є повністю композиційною, але зустрічається з достатньою частотою. У останній праці 'Explain me this' (2019 р.) [12], А. Гольдберг розширює визначення конструкції, в якому акцентує роль загальних когнітивних механізмів – пам'ять, здатність до навчання, категоризація – у продукуванні та опануванні мовою. Конструкції розуміються як емерджентні кластери неповністю специфікованих відбитків пам'яті, що узгоджуються в нашому багато- (гіпер!) мірному концептуальному просторі на основі спільних формальних, функціональних та контекстуальних вимірів. Мається на увазі, що окремі випадки вживання певних лінгвістичних одиниць, з якими мовці достатньо частотою стикаються у процесі продукування і сприйняття мови, та які проявляють подібності у формі, значенні й функціонуванні, генералізуються мовцями у певні моделі-конструкції, що потім зберігаються у пам'яті у вигляді абстрактних схем (патернів), на основі яких мовці надалі продукують нові висловлення.

Отож, у світлі ГК усталене поняття КОНСТРУКЦІЇ отримує нову інтерпретацію та визнається центральною одиницею аналізу й репрезентації. Як конвенційні пари 'форма – (семантична/ дискурсивна) функція' [4, с. 2; 3, с. 1; 8, с. 5; 21, с. 7; 23], комплекси 'форма – функція – значення' (*form – function – meaning complexes*) [20], КОНСТРУКЦІЇ характеризуються двома ознаками: 1) поєднують специфічну форму зі специфічною функцією чи

значенням [17]; 2) виявляють як загальні граматичні властивості, так й ідіосинкратичні ознаки [7]. Разом з тим, КОНСТРУКЦІЯ постає не простим поєднанням форми і значення, а включає усю лінгвістичну інформацію, необхідну для її вживання у комунікації. Проаналізувати одиницю мови як граматичну конструкцію означає проінтерпретувати її як недериваційний граматичний шаблон, в якому синтаксичні, семантичні та граматичні властивості разом утворюють єдине ціле [18, с. 320].

Формою КОНСТРУКЦІЇ виступає комплекс синтаксичних, морфологічних і просодичних ознак, а значення розуміється широко й охоплює семантику, прагматику і дискурсивні характеристики. Інформація про лінгвістичні властивості конструкції подається формалізовано у вигляді системи записів (нотацій), що фіксує лінгвістичні дані про певну конструкцію. Кожна граматична конструкція співвідноситься з більш або менш деталізованою інформацією про її фонологічні, морфологічні, синтаксичні, семантичні, прагматичні, дискурсивні та просодичні характеристики. Елементи різних рівнів не просто пов'язані у конструкції – вони невіддільні й інтерпретуються у взаємозв'язку. Цілісність, єдність КОНСТРУКЦІЇ як мовного знаку, тобто неможливість пояснення одного класу мовних властивостей або ж обмежень одного рівня без звернення до інших рівнів, є провідною ідеєю всієї теорії ГК.

Грамматика конструкцій стверджує, що не існує жорсткої межі між лексикою і синтаксисом та між семантикою і прагматикою, а всі конструкції є частиною континууму лексикон-синтаксис (КОНСТРУКТИКОНУ). Такий підхід лежить в основі всіх одиниць мови, незалежно від їхньої структурної складності. Конструкціями є як морфеми, лексеми, ідіоми, колокації, аргументні структури, так і тексти й навіть жанри, в цілому вся система мови складається з КОНСТРУКЦІЙ. Повний список КОНСТРУКЦІЙ, що складають ментальну граматику мовця, зберігається у КОНСТРУКТИКОНІ, що являє собою структурований інвентар таксономічних конструкційних мереж [5, с. 262-265; 15].

КОНСТРУКЦІЯ має власну семантику, що визначає її синтаксичну структуру й задає семантичні обмеження на заповнення слотів. Конструкційна семантика аналізується у термінах семантичного шаблону ситуації, представленої у КОНСТРУКЦІЇ. Семантичний шаблон налаштований на певний тип або клас предикатів, а конкретне дієслово ніби

вбудовується в готовий шаблон, який може змінити семантику дієслова, якщо вона не відповідає семантиці шаблону [9, с. 12], так званий механізм 'примушення' (*coercion*). Наприклад, у реченні *Alice sneezed the napkin off the table* конструкція каузації руху (*the caused-motion construction*) (verb + object + direction) 'примушує' сильне неперехідне дієслово *sneeze* поводитися як перехідне дієслово.

КОНСТРУКЦІЯМ як конвенційним моделям, одиницям граматики протиставляються КОНСТРУКТИ. КОНСТРУКЦІЇ вбачаються як більш абстрактні матриці (*blueprints*), що 'ліцензують' граматично правильні лінгвістичні одиниці, натомість КОНСТРУКТИ є конкретними реалізаціями конструкцій, тобто реально вжиті лінгвістичні одиниці, наприклад, речення чи фрази [3, с. 5]. Відносини між КОНСТРУКЦІЯМИ та КОНСТРУКТАМИ ґрунтуються на процесах схематизації (*schematization*).

Лінгвістичні КОНСТРУКЦІЇ характеризуються такими параметрами як синтагматична складність (*complexity*), схематичність (*schematicity*) та продуктивність (*productivity*). В

аспекті синтагматичної складності КОНСТРУКЦІЇ можуть бути атомарними (*atomic*) та складними (*complex*). Атомарні КОНСТРУКЦІЇ – це мономорфемні одиниці, наприклад, *red*, *data*, *un-*, *-dom*, *if*, *-s*, натомість складні конструкції складаються з виокремлюваних фрагментів (*chunks*), до прикладу, *pull strings*, *on top of* [25, с. 11]. За рівнем схематичності або абстрактності виокремлюються субстанціональні (*substantive*) та схематичні (*schematic*) КОНСТРУКЦІЇ. Субстанціональна КОНСТРУКЦІЯ є повністю фонетично (лексично) специфікованою, наприклад *red*, *dropout*, *-s*, *may*. Схематична КОНСТРУКЦІЯ або «(конструкційна) схема» (*'(constructional) schema'*) [6, с. 5] складається з абстрактних граматичних категорій, наприклад *N*, *SAI* (*subject-auxiliary inversion*). Максимально схематичні конструкції є вершинами в ієрархії конструкцій. Виокремлюються макроконструкції (*macro-constructions*) найвищого рівня схематичності, мезоконструкції (*meso-constructions*) як менш абстрактні конструкції, індивідуальні мікроконструкції (*micro-constructions*) та конкретні реалізовані конструкції – конструкти (див. **Табл. 1**):

Таблиця 1.

Рівні схематичності КОНСТРУКЦІЇ за [27, с. 102]

Рівень	Конструкція	Значення
Макроконструкція	[N _{NOM} V N _{ACC}]	'someone acts on something'
Мезоконструкція	[N _{NOM} ЛОВИТИ N _{ACC}]	'someone catches something'
Мікроконструкція	[N _{NOM} ЛОВИТИ N _{ACC} ANIMAL]	'someone hunts an animal'
	[N _{NOM} ЛОВИТИ момент]	'someone uses a fitting moment'
	[N _{NOM} <i>gave</i>]	'someone is inattentive'
Конструкт	[Хлопці ловлять метеликів]	'The guys hunt (for) butterflies'

Продуктивність визначається як ймовірність того, що конструкційна схема буде активована для конструювання нової (незвичної) моделі. Для конструювання (інтерпретації) нових висловлень у мові наявні численні схеми (конструкції), тому процеси активації зазвичай передбачають вибір специфічної конструкції з набору альтернативних одиниць [6, с. 15]. Процес відбору обумовлюється ступенем когнітивного укорінення (*entrenchment*) або автоматизації та лінгвістичними властивостями конкретної конструкції.

КОНСТРУКЦІЇ з високим ступенем укорінення у мережі граматичних знань мовця більш ймовірно будуть обрані для конструювання нових висловлень, аніж конструкції з низьким ступнем вкоріненями. Автоматизація КОНСТРУКЦІЇ пов'язується з її

частотою вживання: частотою типу (*type frequency*) та частотою екземпляру (*token frequency*). Частота типу свідчить про потенційну дистрибуцію або поширення конструкції та вимірюється у кількості різних одиниць, вжитих у різних схематичних слотах конструкції, та прямо корелює зі здатністю конструкції вживатися з новими одиницями. Частота екземпляру визначає ступінь укорінення індивідуальних словоформ, ступінь відкритості (варіативність одиниць, що вживаються у певних моделях) та статистичну преємпцію (*pre-emption*) (повторюване спостереження слова у конкурентній моделі (*competing pattern*)) [11]. Висока частота екземпляру призводить до укорінення повністю специфікованих конструкцій, тобто конструктів.

Провідною метафорою конструкційного напрямку є метафора мережі (*network*) [25, с. 9],

«... весь обсяг нашого знання мови охоплений мережею конструкцій» [14, с. 219]. Мережі конструкцій трактуються як 'граматичні мапи', структуровані за допомогою відносин успадкування (*inheritance*). Кожна конструкція виступає вузлом у мережі, що утворює континуум від повністю специфікованих до високо схематичних конструкцій. Конкретна конструкційна мережа розгортається навколо центральної абстрактної конструкції, яка надає

загальні властивості конструкції, а приклади конструкції успадковують ці риси. Іншими словами, за промовчанням конструкція нижчого рівня успадкує усі властивості конструкції вищого рівня, проте більш специфічна конструкція може також відхиляти (*override*) успадковані властивості. Приклад часткової таксономічної ієрархії, що включає одиниці від повністю специфікованих до максимально схематичних, надано на **Рис. 1**:

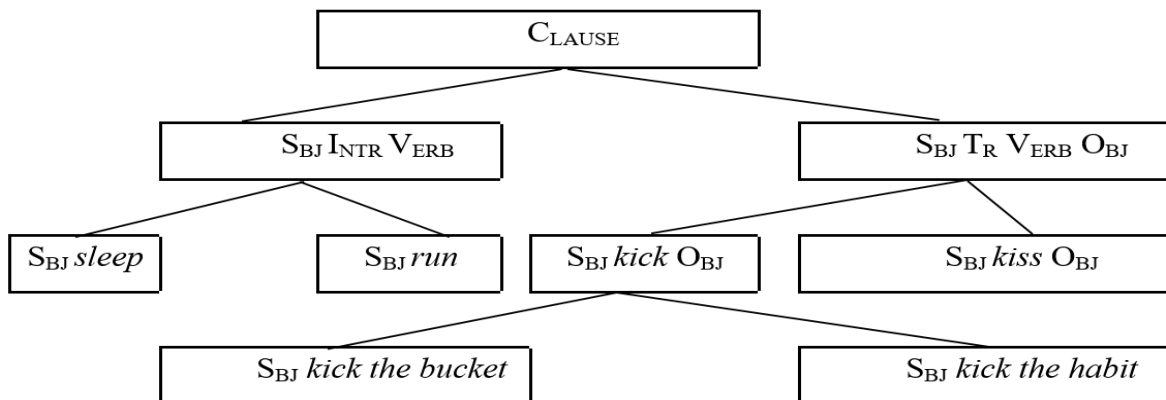


Рис. 1 Таксономічна ієрархія конструкції рівня речення за [5, с. 264].

Більшість напрямів ГК визнають, що конструкційні таксономії є мережами множинної спадковості, тобто специфічні конструкції успадковують з більш, ніж однієї конструкції вищого рівня. Наприклад, конструкт *What did Chris buy her mother?* успадковує з а) з лексичних конструкцій, що входять до його складу (*Chris, buy, her, mother, what, did*); б) двоперехідної конструкції (інстанційованої комбінацією *what* та *Chris buy her mother*); с) запитальної конструкції (утвореної комбінуванням ініціального *wh*-слова з *Subject-Auxiliary* конструкцією та клаузою з 'пропущеним' аргументом); д) інвертованої *Subject-Auxiliary* конструкції (інстанційованої *did Chris*); е) VP конструкції (інстанційованою [*buy her mother*]) та ф) NP конструкції (вираженою *What, Chris* та *her mother*) [13, с. 348-349].

Висновки. Залежно від теоретичних і методологічних настанов конкретного мовознавчого напрямку виокремлюється низка підходів до окреслення сутнісних, структурних, семантичних і функціональних властивостей конструкції як лінгвістичної одиниці. Найбільшу увагу конструкції

отримали у новій теорії мови – Граматиці конструкцій, яка визначає КОНСТРУКЦІЇ як *непередбачувані*; (повністю) *продуктивні*; когнітивно *вкорінені* (автоматизовані) та *комплексні* (складні) поєднання, пари 'форма – значення'. Всі знакові одиниці мови, від слів та морфем до текстів і жанрів, включно з неідіоматичними та композиційними структурами, позаяк вони можуть бути вкоріненими (автоматизованими) у мовній спільноті, є КОНСТРУКЦІЯМИ. Таким чином, знання мови у ГК складається з одного типу даних: стійких поєднань форми та значення [27, с.15; 6, с. 31]. З огляду на переваги та безперечний потенціал Граматики конструкцій **перспективи** подальших розвідок з окресленої проблематики полягають у залученні процедурного апарату цієї новітньої інтегративної граматичної теорії до студіювання мережі конкретних конструкцій сучасної англійської мови (зокрема Detached-Subject-Predicate^{VERBAL/NONVERBAL} construction) у сукупності всіх лінгвістичних характеристик в єдиному формальному представленні.

Список використаних джерел

1. Блумфільд Л. Язык [Текст]. М.: Прогресс, 1968. 606 с.

2. Жеребило Т. В. Словарь лингвистических терминов [Текст]. Назрань: ООО «Пилигрим», 2005. 376 с.

3. Bergs A., Diewald G. Introduction: Constructions and Language Change. *Constructions and language change*. Berlin : Walter de Gruyter, 2008. P. 1-22.
4. Boas H. C., Fried M. Introduction. *Grammatical constructions. Back to roots*. Amsterdam/ Philadelphia : John Benjamins, 2005. 253 p.
5. Croft W., Cruse A. D. Cognitive Linguistics. Cambridge : Cambridge University Press, 2004. 374 p.
6. Diessel H. A dynamic network model of grammatical constructions. *Acquisition of Complex Sentences*. Cambridge : Cambridge University Press. 2004. P.13-40.
7. Fillmore Ch., Kay P., O'Connor C. Regularity and idiomaticity in grammatical constructions: The case of 'Let alone'. *Language*. 1988. №64. P. 501–538
8. Goldberg A. Constructionists approaches. *The Oxford Handbook of Construction Grammar*. Oxford : Oxford University Press, 2013. P. 15-31.
9. Goldberg A. Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure. Chicago : University of Chicago Press, 1995. 265 p.
10. Goldberg A. E. Constructions at Work: The Nature of Generalization in Language. Oxford : Oxford University Press, 2006. 280 p.
11. Goldberg A.E. Corpus evidence of the viability of statistical preemption *Cognitive Linguistics*. 2011. 22(1). P. 131-153.
12. Goldberg A.E. Explain me this: Creativity, Competition, and the Partial Productivity of Constructions. Princeton/ Oxford : Princeton University Press, 2019. 195 p.
13. Goldberg A.E., Casenhiser D. English Constructions. *The Handbook of English Linguistics*. Malden, MA, Oxford : Blackwell Publishing. 2006. P. 343 – 355.
14. Goldberg A. E. Constructions: A new theoretical approach to language. *Trends in Cognitive Sciences*. 2003. № 7. P. 219–224.
15. Hoffmann Th. Construction Grammars. *The Cambridge Handbook of Cognitive Linguistics*. Cambridge : Cambridge University Press. 2017. P. 310-329.
16. Kay P., Fillmore C. J. Grammatical constructions and linguistic generalizations: The What's x doing y? Construction. *Language*. № 75(1). 1999. P.1-33.
17. Lakoff G. Women, Fire, and Dangerous Things. Chicago : Chicago University Press. 1987. 614 p.
18. Lambrecht K. There Was a Farmer Had a Dog: Syntactic Amalgams Revisited. *Proceedings of the Fourteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*. 1988. P. 319-339.
19. Langacker R. W. Construction Grammars: cognitive, radical, and less so. *Cognitive Linguistics. Internal Dynamics and Interdisciplinary Interaction*. Berlin : Mouton de Gruyter. 2005. P. 101–159.
20. Michaelis L.A. Meanings of Constructions. *Oxford Research Encyclopedia of Linguistics*. 2017 URL : <https://oxfordre.com/linguistics/view/10.1093/acrefore/9780199384655.01.0001/acrefore-9780199384655-e-309>
21. Östman J.-O., Fried M. Historical and intellectual background of Construction Grammar. *Construction Grammar in a Cross-Language Perspective*. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing. 2004. P.1-10.
22. Schönefeld D. Constructions. *Constructions*. №1. 2006 P. 1-39. URL : www.constructions-online.de
23. Stefanowitsch, A. Collostructional analysis. *The Oxford Handbook of Construction Grammar*. Oxford : Oxford University Press. 2013. P. 290-307.
24. Stowell T., Wehrli E. Introduction. *Syntax and Semantics (Book 26): Syntax and the Lexicon*. San Diego : Academic Press. 1992. 298 p.
25. Traugott E. C., Trousdale Gr. Constructionalization and Constructional Changes. Oxford : Oxford University Press. 2013. 278 p.
26. Vineis E., Maierù A. Medieval Linguistics. *History of Linguistics. Volume II: Classical and Medieval Linguistics*. London, New York: Routledge. 2014 P.134-196.
27. Wasserscheidt Ph. Construction Grammar: Basic Principles and concepts. *Українське мовознавство*. Т. 49. 2019. P. 94-116.

References

1. Blumfyl'd L. (1968). Yazyik [Language]. Moscow : Prohress, 606 [in Russian].
2. Zherebilo T. V. (2005). Slovar lingvisticheskikh terminov [Dictionary of Linguistic Terms]. Nazran : OOO «Pilgrim», 376 [in Russian].
3. Bergs A., Diewald G. (2008). Introduction: Constructions and Language Change. *Constructions and language change*. Berlin : Walter de Gruyter, 1-22.
4. Boas H. C., Fried M. (2005). Introduction. *Grammatical constructions. Back to roots*. Amsterdam/ Philadelphia : John Benjamins, 253.
5. Croft W., Cruse A. D. (2004). Cognitive

Linguistics. Cambridge : Cambridge University Press, 374.

6. Diessel H. (2004). A dynamic network model of grammatical constructions. *Acquisition of Complex Sentences*. Cambridge : Cambridge University Press. 13-40.

7. Fillmore Ch., Kay P., O'Connor C. (1988). Regularity and idiomaticity in grammatical constructions: The case of 'Let alone'. *Language*. №64. 501–538.

8. Goldberg A. (2013). Constructionists approaches. *The Oxford Handbook of Construction Grammar*. Oxford : Oxford University Press, 15-31.

9. Goldberg A. (1995). Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure. Chicago : University of Chicago Press, 265.

10. Goldberg A. E. (2006). Constructions at Work: The Nature of Generalization in Language. Oxford : Oxford University Press, 280.

11. Goldberg A.E. (2011). Corpus evidence of the viability of statistical preemption *Cognitive Linguistics*. № 22(1). 131-153.

12. Goldberg A.E. (2019). Explain me this: Creativity, Competition, and the Partial Productivity of Constructions. Princeton/ Oxford : Princeton University Press. 195.

13. Goldberg A.E., Casenhiser D. (2006). English Constructions. *The Handbook of English Linguistics*. Malden, MA, Oxford : Blackwell Publishing. 343 – 355.

14. Goldberg A. E. (2003). Constructions: A new theoretical approach to language. *Trends in Cognitive Sciences*. № 7. 219–224.

15. Hoffmann Th. (2017). Construction Grammars. *The Cambridge Handbook of Cognitive Linguistics*. Cambridge : Cambridge University Press. 310-329.

16. Kay P., Fillmore C. J. (1999). Grammatical constructions and linguistic generalizations: The What's x doing y? Construction. *Language*. № 75(1). 1-33.

17. Lakoff G. (1987). Women, Fire, and

Dangerous Things. Chicago : Chicago University Press. 614.

18. Lambrecht K. (1988). There Was a Farmer Had a Dog: Syntactic Amalgams Revisited. *Proceedings of the Fourteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*. 319-339.

19. Langacker R. W. (2005). Construction Grammars: cognitive, radical, and less so. *Cognitive Linguistics. Internal Dynamics and Interdisciplinary Interaction*. Berlin : Mouton de Gruyter. 101–159.

20. Michaelis L.A. (2017) Meanings of Constructions. *Oxford Research Encyclopedia of Linguistics*. URL: <https://oxfordre.com/linguistics/view/10.1093/acrefore/9780199384655.001.0001/acrefore-9780199384655-e-309>

21. Östman J.-O., Fried M. (2004). Historical and intellectual background of Construction Grammar. *Construction Grammar in a Cross-Language Perspective*. Amsterdam/ Philadelphia : John Benjamins Publishing. 1-10.

22. Schönefeld D. (2006). Constructions. *Constructions*. №1. 1-39. URL : www.constructions-online.de

23. Stefanowitsch A. (2013). Collostructional analysis. *The Oxford Handbook of Construction Grammar*. Oxford : Oxford University Press. P. 290-307.

24. Stowell T., Wehrli E. (1992). Introduction. *Syntax and Semantics (Book 26): Syntax and the Lexicon*. San Diego : Academic Press. 298.

25. Traugott E.C., Trousdale Gr. (2013). Constructionalization and Constructional Changes. Oxford : Oxford University Press. 278.

26. Vineis E., Maierù A. (2014). Medieval Linguistics. *History of Linguistics. Volume II: Classical and Medieval Linguistics*. London, New York: Routledge. 134-196.

27. Wasserscheidt Ph. (2019). Construction Grammar: Basic Principles and concepts. *Ukrayins'ke movoznavstvo [Ukrainian Linguistics]* Vol. 49. 94-116.

GRAMMATICAL CONSTRUCTION AS THE OBJECT OF LINGUISTIC RESEARCH

V. V. Zhukovska

Abstract. The term 'construction' is actively employed by linguists of various schools and trends. Currently, this grammatical term has gained such exceeding popularity that its meaning has become vague and unclear. This state of affairs in modern linguistics may be explained by the simultaneous functioning of the established understanding of construction as a combination of words (units of language) formed by grammatical rules and a recent interpretation of CONSTRUCTION as a conventional combination of form with (semantic/discourse) function.

This paper overviews interpretations of the term 'construction' from medieval to present-day linguistics. Recently, grammarians have become increasingly interested in the synchronic and

diachronic study of language, taking into account the achievements of the innovative theories of language. The main focus of this study is the grammatical construction from the perspective of Construction grammar.

Roman grammarian Priscian of Caesarea was the first to employ the word 'construction' as a grammatical term. Medieval grammarians investigated the nature of construction and outlined its distinctive features as an ordered sequence of two words that grammatically agree and has sense. In the linguistics of the XX – XXI centuries, the definition of the term depends on the theoretical and methodological principles of a particular linguistic theory: from considering various linguistic phenomena as constructions, then complete exclusion of constructions from linguistic analysis and finally recognition of constructions as basic units of language.

Linguistic 'renaissance' of 'constructions' begins in the 80s of the XX century in Construction grammar. This integrative theory of language revisits the long-established term 'construction', claiming it the central unit of language and representation. CONSTRUCTIONS are viewed as two-sided symbolic units, conventional pairs 'form – semantic/discourse function'. The form of CONSTRUCTION embraces syntactic, morphological and prosodic features, and the meaning covers semantic, pragmatic and discourse characteristics. Information about linguistic properties of CONSTRUCTIONS is formalized in a system of notations. CONSTRUCTIONS are characterized by such parameters as schematicity, complexity and productivity. CONSTRUCTIONS are organized into taxonomic networks based on inheritance relations.

Construction grammar rejects the strict boundary between vocabulary and syntax and between semantics and pragmatics and states that all CONSTRUCTIONS are part of the lexicon-syntax continuum (CONSTRUCTICON). Regardless of their structural complexity, all language units are considered CONSTRUCTIONS: morphemes, words, idioms, collocations, argument structures, as well as texts and genres. The comprehensive list of CONSTRUCTIONS that make up the mental grammar of the speaker is stored in the CONSTRUCTICON, a structured inventory of taxonomic structural networks. CONSTRUCTIONS as conventional patterns, units of grammar are opposed by CONSTRUCTS. CONSTRUCTIONS are seen as more abstract blueprints licensing grammatically correct linguistic units, while CONSTRUCTS are concrete realizations of constructions, i.e. actually used linguistic units, like sentences or phrases. Linguistic CONSTRUCTIONS are characterized by such parameters as syntagmatic complexity, schematicity, and productivity.

To conclude, the definition of structural, semantic, and functional properties of constructions as linguistic units depends on the principles and tenets of the specific linguistic approach. In the constructionist approaches CONSTRUCTIONS are understood as unpredictable; (completely) productive; cognitively entrenched (automated) and complex combinations, 'form – meaning' pairings. All symbolic units of language, from words and morphemes to texts and genres, including non-idiomatic and compositional structures are CONSTRUCTIONS.

Given the advantages and undeniable potential of Construction grammar, the next stage of our research will utilize the procedural apparatus of this theory of language to shed new light on the English Detached-Subject-Predicate_{VERBAL/NONVERBAL} constructions in the entirety of their linguistic properties within a unified formalism.

Keywords: construction, Construction grammar, construct, constructicon.

ЕТНІЧНІ СТЕРЕОТИПИ ТА ЇХНЯ РОЛЬ У МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ**Т.Ф. СЕМАШКО**, доктор філологічних наук, професор**Національний університет біоресурсів і природокористування України**

E-mail: semashko.tat@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0003-4296-1259>

Анотація. В основі формування етнічної свідомості лежать як вроджені, так і набуті у процесі соціалізації підсвідомо закладені уявлення, знання про об'єкти, поведінку, життєві ситуації певного етносу – етнокультурні стереотипи, які набуваються за допомогою мови, уособлюють результати пізнання дійсності етнічною спільнотою, закріплюють у свідомості людини культурні традиції та звички, що характеризують моноетнічне середовище. Автор статті розмежовує поняття «національний стереотип» і «етнічний стереотип» та акцентує на позитивній ролі останніх у міжкультурному спілкуванні: етнічні стереотипи допомагають подолати культурний шок в незнайомому етнічному середовищі й набуті базові знання про традиції та культуру інших етнічних спільнот. Оскільки етнокультурні стереотипи є лише одним із факторів успішної міжкультурної комунікації, проблема побудови адекватної поведінки з урахуванням останніх залишається актуальною.

Ключові слова: етнічний стереотип, мовно-культурна картина світу, етносвідомість, міжкультурна комунікація.

Актуальність дослідження. В основі формування етнічної свідомості та культури лежать уявлення про дивовижний і різноманітний світ. Регуляторами такого світосприйняття виступають як вроджені, так і набуті у процесі соціалізації підсвідомо закладені уявлення, знання про об'єкти, поведінку, життєві ситуації певного етносу – стереотипи, які набуваються за допомоги мови та виражаються як вербальними, так і невербальними засобами.

Сьогодні у світі близько 200 самостійних держав, на території яких проживає значно більше національностей, кожна з яких має свої особливості в мові та культурі, способах життя, звичаях і традиціях, на основі яких формується певний образ представників тієї чи іншої національності. Звідси поняття «національний стереотип» і «етнічний/культурний/етнокультурний стереотип», які викликають особливий інтерес у дослідників. Вивчення етнокультурних стереотипів допоможе глибше осягнути закономірності та тенденції розвитку мови в проекції на людську свідомість, сприятиме поглибленню уявлень про лінгвальну основу ментального коду етносу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вивчення етнічних стереотипів, започатковане у межах соціологічного підходу, поступово виокремилася в особливу дослідницьку парадигму, що у сучасній науці освоєна етнографами, етнологами, культурологами, фольклористами, етнолінгвістами, етнопси-

хологами, етносоціологами (А. Агеєв, Т. Адорно, А. Байбурін, Є. Бартмінський, Ф. Бацевич, О. Бєлова, Ю. Бромлей, Л. Гумільов, І. Кон, В. Красних, Г. Олпорт, Т. Стефаненко, Г. Тешфел, Т. Шибутані, П. Шихірев, В. Ядов та ін.). Проблема вивчення останніх привертає увагу дослідників своєю великою практичною значущістю в аспекті потрактування процесів сприйняття різними народами подібності та відмінності етнічних картин світу, визначення місця етнічної ідентичності в системі міжетнічних стосунків, регуляції безпосередньої взаємодії між представниками різних рас і етносів, з'ясування особливостей фіксації мовної етносвідомості тощо. Етнічні стереотипи відтак розглядаються як «детерміновані культурою, впорядковані й фіксовані структури етнічної свідомості, що уособлюють результат пізнання дійсності етнічною спільнотою, закріплюють у свідомості людини культурні традиції, обряди, ритуали, звичаї, вірування, забобони, особливості мовленнєвої й невербальної поведінки тощо» [9, с. 147].

Акцент при тому ставиться на важливості етнічних стереотипів щодо відтворення характерних кожному етносу властивостей; на стабільності й спадкоємності етнокультурних стереотипів; на їх великій дієвій силі, оскільки члени етносу сприймають етнічний стереотип як єдино достойний; надзвичайній стійкості етнічних стереотипних образів, що легко переносяться на всіх представників етнічної групи; на їх емоційності та аксіологічності, що дозволяє розглядати останні не тільки як

узагальнену, етноспецифічну, регулярно відтворювану когнітивно-дискурсивну фіксацію результатів профілювання світу етнічною свідомістю, а й як фрагмент мовної картини світу, тобто враховувати лінгвістичні засоби прояву цього складного культурно-когнітивного феномена.

Мета статті – розмежувати поняття «національний стереотип» і «етнічний/культурний/етнокультурний стереотип»; виявити й описати процеси та результати стереотипізації в українській лінгвокультурі; окреслити роль та значення етнічних стереотипів у міжкультурному спілкуванні.

Методи дослідження: описовий метод забезпечив систематизацію й аналіз етнокультурних стереотипів; контекстуальний метод уможливив встановлення системних зв'язків аналізованого феномену з мовними та позамовними реаліями.

Виклад матеріалу. Продуковані комунікативно-функціональним підходом до вивчення мовних явищ нові напрямки у мовознавстві: соціолінгвістика, психолінгвістика, разом із етнопсихолінгвістикою, етнолінгвістика, разом із етнокультурологією, когнітивна лінгвістика окреслили новий вектор у осмисленні теорії стереотипу, основу для якого створює постулат про взаємообумовленість мови, культури та соціуму. Суміщення у внутрішній структурі етнокультурних стереотипів низки складників: соціального, психологічного, етнічного, культурного, лінгвістичного, когнітивного зумовили два підходи, які склались у сучасній лінгвістиці щодо розуміння останнього. За першим підходом, стереотипність мовлення уявляється як модель змістів мовних одиниць, що найбільш придатні для виконання функціональної мети. Друге розуміння стереотипу передбачає шлях від структур свідомості до мовного вираження, де стереотип постає як ментальний конструкт, який утверджується у свідомості через мовний знак (та це в жодному разі не означає, що стереотип не може передаватись невербальними засобами).

Різноманітні сфери побутування етнокультурних стереотипів зумовлюють як позитивний, так і негативний їх вплив на реалізацію міжкультурного спілкування. На думку О. Леонтовича, стереотипи, що існують на рівні мови, спроможні створювати перешкоди в міжкультурному спілкуванні» [4, с. 240], спотворювати реальну дійсність, оскільки в основу категоризації дійсності може бути покладена несуттєва ознака, що

призводить до некоректного судження та неправомірних висновків. Однак, це не зовсім справедливо стосовно етнічного стереотипу – стереотипізацію не можна розглядати як однозначно негативне явище. Ми маємо іншу думку, етнокультурні стереотипи не деформують реальну дійсність, а лише виражають прийняті в певній етнічній культурі догми, які можна пояснити звичкою носіїв стереотипів приймати думку етносу за істину. Вони принципово не можуть відповідати вимогам, що висуваються до істини, оскільки узагальнюють просто схожі суспільно-культурні явища та об'єднують їх в єдину категорію, скорочуючи до граничного мінімуму кількість відмінних рис, які характеризують дане явище.

Разом із тим стереотипи мінімізують зусилля щодо опрацювання інформації, яка надходить із позамовної реальності, оскільки є засобом категоризації досвіду носія етнічної свідомості; вони ніби підказки, що допомагають сформулювати судження, припущення й оцінку представників етносу. Саме стереотипи дозволяють індивіду істотно скоротити час реагування на мінливу реальність, прискорити процес пізнання» [8, с. 193].

Варто означити позитивну роль етностереотипів і в міжкультурному спілкуванні. Потрапивши в незнайоме етнічне середовище, людина може отримати культурне потрясіння, а етнічні стереотипи за всієї своєї схематичності й узагальненості уявлень про інші народи, якраз і готують до зіткнення з чужою культурою та її носіями, тим самим послаблюючи культурний шок [11]. Більше того, стереотипи дозволяють індивідууму «скласти уявлення про світ в цілому, вийти за рамки свого вузького соціального, географічного і політичного світу» [6, с. 17].

Поняття етнічного стереотипу варто розглядати не тільки у контексті терміна «стереотип», але і в безпосередньому зв'язку з поняттями «етнос», «нація», «народ». У сучасній науковій традиції існують різні підходи до проблеми співвідношення «етнічного» та «національного», що відобразилися на розумінні етнічного стереотипу. Зокрема, спостережені думки щодо ототожнення відповідних понять: «Етнічними (національними) стереотипами називають усталені, тривкі, колективні переконання про особисті характеристики, переважно персональні риси, а також про поведінкові типи, які нібито притаманні певній етнічній/національній групі» [10, с. 387-388]; «Стереотип національний (етнічний) –

схематичний образ представника будь-якої етнічної групи, зазвичай, який представляє спрощені, іноді односторонні знання про психологічні особливості та поведінку людей іншої нації» [3, с. 249].

Ми обстоюємо іншу позицію і розмежовуємо ці два поняття на тій підставі, що поняття етнічного стереотипу більш широке та включає характеристики багатьох етносів, на основі яких і сформувалась нація. Водночас, національні стереотипи, які акумулюють історичний досвід нації, у жодному разі не можна ігнорувати. Це означало б відмову від уваги до нормальних і природних відмінностей між етнічними спільнотами. Означену думку підтверджують і розмисли Ф. Бацевича, який наголошує: «Етнічний стереотип – спрощений, схематизований, емоційно забарвлений і стійкий образ певної етнічної спільноти, який характеризує всіх представників цієї спільноти. Національний стереотип – образ, який, позначаючи етнічну, або національну групу, передбачає наявність певної риси у всіх її представників» [1, с. 260].

На нашу думку, національні стереотипи, що існують у формі стереотипів поведінки і стереотипів сприйняття (стійких перцептивних образів, що склалися у представників етносу, і які проявляються у тісному взаємозв'язку своїх когнітивних і емоційно-оцінних компонентів), відображають характеристики сформованої нації, є природними складниками національної свідомості, і допомагають людям досягнути свою національну приналежність, свою відмінність від інших національних спільнот. Разом із тим, національні стереотипи дозволяють особистості без особливих роздумів співвіднести власну оцінку будь-якого явища з політичною ціннісною шкалою своєї групи. Бажаючи відповідати очікуванням групи, індивід мимоволі визначає свої політичні симпатії в межах, що диктує така шкала. А відтак, національні стереотипи політизовані й ідеологізовані.

Отже, етнічний стереотип пов'язаний із культурною спадщиною етносу і являє собою поняття культурологічне, тоді як національний стереотип напряму пов'язаний із державністю й являє собою поняття соціологічне.

Походження етнічних стереотипів глибоко укорінене в історичній пам'яті народу, а їх стійкість забезпечується передаванням із покоління в покоління у ході етнокультурної трансмісії через різні форми. Людина опановує стереотипи із різноманітних джерел. Виховання, освіта, суспільна думка, література, мова, засоби масової інформації – ось ті канали, через які людина засвоює суспільні норми і цінності, долучається до елементів

своєї культури та формує уявлення про інші етноси. Позначені соціальними чинниками, що впливають на їх формування (зміст етнічного стереотипу напряму залежить від соціальних факторів: культури, рівня освіти, ступеня соціальної активності, політичної ситуації, мови тощо), етнічні стереотипи закріплюють у свідомості традиції і звички, що характеризують моноетнічне середовище. Оскільки етнічні стереотипи нерозривно пов'язані з культурним середовищем, їх можна означити як лінгвокультурне явище, природне і неминуче до того часу, доки будуть існувати народи і етнічні групи.

Істотно, що етнокультурні стереотипи засвоюються ще дітьми задовго до виникнення свідомого уявлення про ті групи, до яких вони належать. На цьому етапі вони виступають як генератори формування нового життєвого досвіду, заповнюють свіже бачення традиційними образами і відображають той світ, який старше покоління відтворює в своїй пам'яті, виходячи з культурної спадщини етносу. При тому мова відіграє провідну роль у формуванні стереотипних уявлень; вона виступає справжньою скарбницею історичного досвіду народу більше ніж будь-яка інша сфера культури. На думку В. Маслової, сукупність предметних образно-еталонних уявлень про предмети і явища, з якими людина найчастіше стикається протягом життя, в цілому формує певну стабільну мовну картину світу відображення об'єктивної дійсності [5, с. 69], в центрі якої знаходиться константно-закріплене стереотипне мовне уявлення.

Етнічні стереотипи мають характерні механізми прояву та закріплення в індивідуальній та суспільній свідомості: виокремлюють стереотипи поведінки і стереотипи сприйняття, зокрема, стереотипи чуттєвого сприйняття. На думку дослідників, перша група сформована протягом багатьох століть і перевірена практикою кількох поколінь; ці стереотипи перейшли в ранг міфологізованих і є стійкими, непідвладними культурним змінам. Стереотипи сприйняття створюються стихійно у процесі міжкультурної комунікації, етнічних зіткнень, за допомогою засобів масової інформації. Такі стереотипи є рухливими та змінними (як і мова в цілому, етнічні стереотипи схильні до змін, хоча ці зміни відбуваються дуже повільно); формуються під впливом культурних, політичних та економічних чинників; характеризують умови побутування етнічної групи; мають як плюси – збереження

духовної культури етносів, так і мінуси – виступають бар'єром у ситуації міжетнічного спілкування [2, с. 59-60].

Не можна не зважати на те, що, репрезентуючи певні моделі уявлення світу, етнічні стереотипи мають властивість використання різного за обсягом знакового матеріалу. І хочуть люди того чи ні, вони неминуче сприймають і оцінюють чужі звичаї, традиції, форми поведінки насамперед крізь призму звичаїв, традицій і цінностей своєї етнічної групи. У відповідному контексті особливого значення набуває особистість спостерігача, яка іще до взаємодії з іншою культурою уже має певні готові установки, правила поведінки, набуті через посередництво мови у процесі соціалізації. «Кожен народ – свідомо, напівсвідомо чи несвідомо – несе свою ідею, свій світ уявлень про себе і про інших. І тому такі природні і навіть необхідні відмінності свого і чужого на фоні спільних завдань життєзабезпечення стає приводом, ґрунтом, місцем, де починаються незгоди, відмінності, дискусії і сварки» [12, с. 5]. Негативний відтінок етнічних стереотипів під впливом етноцентризму особливо часто з'являється за несприятливих соціальних і культурних обставин. Прикладом можуть слугувати різні етнічні діаспори, представники яких є носіями іншої мови та культури, що живуть за звичаями, незрозумілими етнічній більшості. Успіхи окремих представників таких груп негативно сприймаються корінним населенням, оскільки досягає успіху не «правильний» представник «свого» етносу, а «чужий» – носій іншої, незрозумілої, а, відповідно, «ворожої» культури. Розв'язання означеної проблеми можливе лише за умови, якщо люди вироблять у собі як гнучкість під час взаємодії з іншими людьми, так і зі своїм власним етноцентризмом.

Конденсуючи відомості про власний або чужий народ, етнічні стереотипи суміщують у своїй структурі різні компоненти, де особливо вартісним виступає оцінний, який призводять до різного сприйняття однієї якості. З цього приводу Ю. Платонов пише: «Навіть простий опис якихось рис містить певний оцінний елемент. Той самий психологічний комплекс, залежно від ставлення до його носія, може називатися і безпосередністю, і безтурботністю, і безвідповідальністю» [7, с. 125]; ощадливість одного народу може стати скупістю у іншого, обережність – боягузством, хоробрість – фанатизмом, настирливість, твердість характеру – упертістю.

Формування етнокультурних стереотипів зумовлене рядом факторів (культурні та

релігійні традиції, звичаї, певні історичні події, норми поведінки тощо), що уможливорює різну природу їх виникнення. Одні етнічні стереотипи зароджуються природньо у процесі взаємодії певної частини суспільства з іншою групою. Такі культурні стереотипи акумулюють досвід взаємодії окремих представників соціуму та передають його через посередництво мови суспільству загалом. Саме у результаті численних мовних взаємодій індивід починає сприймати стереотип і визначати приналежність будь-якого образу до стереотипу. При тому зауважимо, що соціум, вміло використовуючи мовні засоби (маємо на увазі мистецтво говорити та переконувати аудиторію), може маніпулювати різними етнічними стереотипами, і тим самим досягати практично будь-якої мети. Ще в античні часи греки і римляни не просто підкорювали численні народи, а «несли цивілізацію» в дикі варварські племена. Так було в середні віки, коли католицькій церкві вдалося здавалося б неможливе – на певний час примирити європейських монархів і переконати десятки тисяч людей в необхідності тривалих і складних хрестових походів, які подавались як такі, що ознаменовані Богом. Ситуація не змінилась і сьогодні, коли переділ сфер впливу і контроль над ресурсами подаються як миротворчі операції та боротьба з тероризмом.

При з'ясуванні ролі етнічних стереотипів у міжкультурній комунікації необхідно зважати на те, що стереотипи завжди національні. Правда, іноді можна знайти аналогії в різних культурах. Останнім варто приділяти особливу увагу, оскільки збігаючись у цілому, такі стереотипи можуть відрізнятися деталями, що мають велике значення для успішного спілкування.

Відмінності в стереотипах, що існують в різних культурах, стосуються багатьох аспектів, наприклад, теми розмов (про що можна, а про що не можна говорити з представниками інших культур), ставлення до часу, поведінки у громадських місцях, ділового етикету, ставлення до протилежної статі тощо. Також по-різному проявляються і стереотипи-уявлення. Наприклад, француз для німців – еталон жадібності, для італійців – пихи і снобізму, для росіян – галантності, для українців – високої моди; німець для українців – приклад пунктуальності, італієць – емоційності й вокальної майстерності, англієць – манірності та стриманості. Наведемо ще один приклад: корейці кажуть, що «дружина повинна бути як лисиця, а чоловік – як ведмідь», маючи на увазі розум і гнучкість дружини у спілкуванні, і фізичну силу чоловіка. На перший погляд

асоціації, пов'язані з цими тваринами у корейців і українців схожі, але при детальному аналізі видно, що українська лисиця – це, найперше, еталон хитрощів, і ця якість сприймається українцями швидше як негативна. Ведмідь же для українців, найперше, незграбний, вайлуватий, а вже потім сильний, великий тощо.

Не можна недооцінювати важливість національно-детермінованих уявлень про предмет чи ситуацію в діловому середовищі. Це має безпосереднє відношення до просування товарів на міжнародному ринку, оскільки думки споживачів часто формуються на основі стереотипних уявлень про ці країни. Наприклад, Німеччина асоціюється з надійністю і високою якістю, Японія – з передовими технологіями в електроніці, Китай – із валовим національним продуктом, Франція – з хорошим вином; Іспанія – якісною оливковою олією тощо. Розуміння того, як потенційні споживачі сприймають країну і культуру виробника продукту, є одним із найефективніших засобів маркетингу. Проте, в міжкультурному спілкуванні не можна покладатися тільки на стереотипи. Їх необхідно розглядати лише як фактор, що дає первинне уявлення про етнос.

Висновки та перспективи подальшого дослідження проблеми. Отже, сформовані у межах етнічної самосвідомості, прищеплені у ранньому дитинстві як можливий спосіб

бачення світу, етнічні (етнокультурні, культурні) стереотипи, через посередництво мовних форм закріплюють у свідомості етносу культурні традиції та звички, що характеризують моноетнічне середовище; виступають регуляторами мовної етносвідомості та поведінки; виконують ряд важливих соціально-культурних функцій у житті етносів, де однією із основних у сучасному суспільстві є функція орієнтаційного впливу, зреалізована засобами масової інформації.

Соціальний і культурний складники стереотипу зумовлює розмежування понять «національний стереотип» і «етнічний (етнокультурний, культурний) стереотип», які співіснують як частина та ціле, де національний стереотип напівпов'язаний із державністю й являє собою поняття соціологічне, тоді як етнічний стереотип пов'язаний із культурною спадщиною етносу і являє собою поняття культурологічне.

Етнокультурні стереотипи відіграють позитивну роль у міжкультурній комунікації, допомагаючи подолати культурний шок в незнайомому етнічному середовищі і набути базові знання про інші нації. Однак для успішного здійснення міжкультурної комунікації не можна покладатися тільки на стереотипи, останні є лише одним із факторів, які необхідно враховувати при спілкуванні. Саме тому проблема побудови адекватної поведінки з урахуванням чинних стереотипів залишається актуальною.

Список використаних джерел

1. Бацевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики: підручник. Київ : Академія, 2004. 344 с.
2. Гладких С. В. Этнические стереотипы и проблемы межкультурного общения. *Этнические проблемы современности*: сборник статей, 1999. Вып. 5. С. 59–60.
3. Крысько В. Г., Фельдштейн Д. И. (ред.). Этнопсихологический словарь. Москва : МПСИ, 1999. 343 с.
4. Леонтович О. А. Русские и американцы: парадоксы межкультурного общения: монография. Москва : Гнозис, 2005. 352 с.
5. Маслова В. А. Лингвокультурология. Москва : Академия, 2001. 208 с.
6. Павловская А. В. Россия и Америка. Проблемы общения культур. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1998. 302 с.
7. Платонов Ю. П. Психология национального характера : учебное пособие

для студ. высш. учеб. заведений. Москва : Академия, 2007. 240 с.

8. Рогов Е. И. Общая психология. Курс лекций. Ростов : Издательство «Владос-Пресс», 2006. 447 с.

9. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.

10. Середа В. Вплив польських та українських шкільних підручників з історії на формування польсько-українських етнічних стереотипів. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2000. Вип. 35–36. С. 387–398.

11. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация. Москва : СЛОВО/SLOVO, 2000. 624 с.

12. Топоров В. Н. Образ «соседа» в становлении этнического самосознания (руско-литовская перспектива) // *Славяне и их соседи*. Вып. 2. Этнопсихологический стереотип в средние века. Москва, 1990. С. 4–14.

References

1. Batseyvych, F. S. (2004), *Osnovy komunikativnoi linhvistyky: pidruchnyk [Fundamentals of communicative linguistics: a textbook]*. Kyiv : Akademiia, 344.
2. Gladkikh, S. V. (1999), *Etnicheskie stereotipy i problemy mezhkul'turnogo obshcheniya. Etnicheskie problemy sovremennosti: sbornik statey [Ethnic stereotypes and problems of intercultural communication. Ethnic problems of our time: a collection of articles]*, Vol. 5, 59–60.
3. Krysko, V. G., Fel'dshteyn, D. I. (red.) (1999), *Etnopsikhologicheskii slovar'. [Ethnopsychological dictionary]*. Moscow: MPSI, 343.
4. Leontovich, O. A. (2005), *Russkie i amerikantsy: paradoksy mezhkul'turnogo obshcheniya: monografiya [Russians and Americans: Paradoxes of Intercultural Communication: monograph]*. Moscow : Gnozis, 352.
5. Maslova, V. A. (2001), *Lingvokul'turologiya [Linguoculturology]*. Moscow: Akademiya, 208.
6. Pavlovskaya, A. V. (1998), *Rossiya i Amerika. Problemy obshcheniya kultur [Russia and America. Problems of communication of cultures]*. Moscow : Izd-vo Mosk. un-ta, 302.
7. Platonov, Yu. P. (2007), *Psikhologiya natsional'nogo kharaktera : uchebnoe posobie dlya stud. vyssh. ucheb. zavedeniy [Psychology of national character: a textbook for students. Higher study institutions]*. Moscow : Akademiya, 240.
8. Rogov, E. I. (2006), *Obshchaya psikhologiya. Kurs lektsiy. [General psychology. Lecture course]*. Rostov : Izdatel'stvo «Vlados-Press», 447.
9. Selivanova, O. O. (2006), *Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia [Modern linguistics: a terminological encyclopedia]*. Poltava : Dovkillia-K, 716.
10. Sereda, V. (2000), *Vplyv polskykh ta ukrainskykh shkilnykh pidruchnykiv z istorii na formuvannia polsko-ukrainskykh etnichnykh stereotypiv [The influence of Polish and Ukrainian school textbooks on history on the formation of Polish-Ukrainian ethnic stereotypes]*. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya istorychna*. Vol. 35–36, 387–398.
11. Ter-Minasova, S. G. (2000). *Yazyk i mezhkul'turnaya kommunikatsiya [Language and intercultural communication]*. Moscow : SLOVO/SLOVO, 624.
12. Toporov, V. N. (1990), *Obraz «sosed» v stanovlenii etnicheskogo samosoznaniya (russko-litovskaya perspektiva) [The image of a "neighbor" in the formation of ethnic identity (Russian-Lithuanian perspective)]*. *Slavyane i ikh sosedi*. Vol. 2. *Etnopsikhologicheskii stereotip v srednie veka*. Moscow, 4–14.

ETHNIC STEREOTYPES AND THEIR ROLE IN INTERCULTURAL COMMUNICATION

T. F. Semashko

Abstract. *The basis of the formation of ethnic consciousness are both innate and acquired in the process of socialization subconsciously conceived ideas, knowledge about objects, behaviors, life situations of a particular ethnic group – ethno-cultural stereotypes that are acquired through language, personify the results of cognition of reality human consciousness cultural traditions and habits that characterize the mono-ethnic environment.*

The formation of ethno-cultural stereotypes is produced by a number of factors: cultural and religious traditions, customs, certain historical events, norms of behavior, etc., which allows for the different nature of their origin. Language plays a leading role in the context of the formation of stereotypical representations, because it is through linguistic interactions that the individual determines the identity of any image to the stereotype.

Because ethnic stereotypes are inextricably linked to the linguistic and cultural environment, they can be defined as a fragment of the linguistic and cultural picture of the world, a linguistic and cultural phenomenon, natural and inevitable as long as peoples and ethnic groups exist.

The author distinguishes between «national stereotype» and «cultural stereotype» (which coexist as a part and whole, where the national stereotype is connected with the state and is a sociological concept, while the ethnic stereotype is connected with the cultural heritage of the ethnic group and is a cultural concept) and emphasizes the positive role of the latter in intercultural communication: ethnic stereotypes help to overcome cultural shock in an unfamiliar ethnic environment and gain basic knowledge about other nations and their cultures. As ethnocultural stereotypes are only one of the factors of successful intercultural communication, the problem of constructing adequate behavior based on the latter remains relevant.

Keywords: *ethnic stereotype, linguistic and cultural picture of the world, ethnic consciousness, intercultural communication.*

**DICTIONARY OF VARIANT VOCABULARY IN THE LIGHT OF MONOGRAPHIC DESCRIPTION:
THEORETICAL JUSTIFICATION**

T. V. HROMKO, PhD in Philology, Associate Professor,
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

E-mail: hromkot@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-4661-4302>

Abstract. *The article theoretically substantiates the Dictionary of variant vocabulary of a separate idiom as a particular aspect dictionary in a monodialect lexicographic complex. Nowadays, in the field of dialectology, word variability is explained by incompleteness or lack of empirical basis, failure to master the available factual material, insufficient attention to ways of studying formal modifications of the word, poor coverage of source and methodological issues. The urgency of the problem is determined by a number of theoretical provisions: 1) variability, being an immanent property of any kind of language, is widely represented in dialectal speech; 2) formal variation of the word ensures the continuity of speech as a system of language; 3) the lexicon of the dialect, the dialectolingual, is an information-research lexicographic system of the idiom – the thesaurus. A generalized review of the theoretical foundations of the dialectological lexicography of the variant vocabulary of the dialect allowed us to conclude about the specifics of the presentation of the dialect linguistics in it. The results of the research represent the Dictionary of variant vocabulary of speech as an aspect one, which is a part of a monodialect lexicographic complex, having unified rules of demonstration of language units and at the same time differing in its structural and nomenclatural parameters of lexical-semantic variations of language units. The dictionary of variant vocabulary of speech is seen by us as a representative of complexity, diversity of the phenomenon of formal variation of a dialect word, as a demonstration of a number of formal-semantic connections in vocabulary for further monodialect description focused on monographic description of speech. Lexicography of materially oscillating vocabulary within one idiom in the future is focused on the consideration of the peculiarities of word variation in the system of speech as a separate stratum of language.*

Key words: *dialectology, lexicology, lexicography, Dictionary of variant vocabulary of speech, variance, idiom, speech linguistics, idiomem.*

Formulation of the problem. The problem of identity and variation of the word has an interdisciplinary nature and theoretically and in practice touches on various clusters of scientific knowledge about language: lexicology, lexicography, history of language, sociolinguistics, stylistics, language culture and more. Dialectology in this sense contributes to the development of theoretical and methodological and factual foundations of variantology as a linguistic direction, as the forms of manifestation of word variability in the dialect continuum of a particular language are extremely diverse; determining their status of lexical identity / variance is a systematizing principle, and "ultimately the theory of identity and word variation underlies the understanding of the word as a unit of language system" [16, p. 22], what is the ontological understanding of the idiom as a theoretical basis of linguistic scientific knowledge.

Analysis of recent research and publications. By the beginning of the XXI century.

in linguistics there was still a difference in the interpretation of the word boundary, but the theoretical generalization of the principles of word modification is not possible without the empirical basis of its study [10, p. 5], which is practically provided by compiling dictionaries of different types and genres. In almost all dialectal lexicographical editions, word variants are presented as synonyms for literary ones within one article with appropriate references. However, the idea of creating separate dictionaries of variant vocabulary of literary language (for example, normative-stylistic dictionary that could be used in ligvodidactics) or a certain dialect formation - with the fixation of "the widest possible variability in ways of expression" [12, p.88], - unfortunately, still remains unrealized not only in Slavic linguistics, but in domestic.

Setting objectives. The solution of the problem of identity and word variation in dialectology can be facilitated by lexicological study of the idiom on a systematizing principle,

and "ultimately the theory of word identity and variation underlies the understanding of the word as a unit of language system" [16, p. 22], which, in fact, is the ontological understanding of speech. Theoretical substantiation of the dictionary of variant vocabulary of a separate idiom will help to clarify the conclusion of the Consolidated scientific dialect dictionary of variant formations on the material of all Ukrainian dialect lexicography and other lexical and textual corpora according to the linguistic criterion of word identity / variance. Such a dictionary could integrate disparate facts into the common theory of identity / variance, illustrating clearly the material for typological research in the field of phonetics, vocabulary, word formation, morphology [8, p. 48], as well as for the comparative and historical study of Slavic languages and their dialects.

Presenting of the main material. Dialect material consists of variant units, which are characterized by both the number and variety and individuality of expression in a separate system of idioms, in addition, do not exclude literary usage. In local dialect lexicographical editions there is a tradition to present variants of words within one vocabulary (eg, [1], [5], [14]). Enriched with variant units of the Ukrainian dialect language, the experience of M. Tkach's "Dictionary of dialect, colloquial, rarely used and obsolete words of the Ukrainian language" [17] "suggests" that in Ukrainian dialectology it is time to compile a Consolidated Scientific Dialect Dictionary of Variant Formations dialect lexicography and other lexical and textual corpora. Such a dictionary could integrate disparate facts into the common language theory of identity / variance, illustrating material for typological research in phonetics, vocabulary, word formation, morphology, and for the comparative-historical study of Slavic languages and their dialects. "Work on a consolidated dialect dictionary of variants," writes Y. Golovin, planning at one time a Russian consolidated dialect dictionary of variant formations on the basis of the "Dictionary of Russian Folk Dialects," would serve to unify as yet uncoordinated lexicographic experiments and help develop unified scientific theoretical and practical bases of vocabulary development of variant units of language" [9, p. 85].

In Ukrainian studies, such a consolidated dictionary would demonstrate variants of word connections on the material of the lexical system of the Ukrainian dialect language as a manifestation of its homologous asymmetry.

Focused on the study of material fluctuations of the word, not in the spatial (areal) aspects of language (see [10]), but in the practical aspect, the dictionary of variant dialect vocabulary is a representative of formal (external, material) modification of the word in terms of variantology.

The variability of language as a system, and hence of individual dialects, is characterized by poor learning. According to the theory of identity and difference of the word, a formal modification of the word, the theoretical foundations of which are formulated in the works of V. Vinogradov [6], A. Smirnitkiy [15], O. Akhmanova [2] in Slavic studies, German studies, Turkology. etc., being an immanent property of any kind of language, widely represented in dialectal speech [3, p. 4].

Meanwhile, the special role of variant units, including formal modifications of the word, is such an essential property of language that it cannot be limited to the analysis of individual facts or groups of facts at different levels of the language system, but should be studied in variantology [7]. Word variation is a fundamental property of any language, an absolute linguistic universal. It is a kind of plexus of complex relationships between different language levels, a reflection of trends in language development.

Studies on the variation of a dialect word show, as a rule, fragments of this phenomenon, which are separate groups of words, such as unstable in sound, areal features of lexical variants [10]. The interest of scholars is often aimed at studying the formal variation of the word as a phenomenon of dialectal macrosystem – a group of related or typologically similar dialects. "Modern leading positions of the functional paradigm, – says Z. Bogoslovskaya, – encourages the shift of emphasis to the study of formal modifications of the word, which actually interact in one idiom" [3, p. 5]. For example, variant vocabulary in literary language differs from dialectal in terms of formal modifications and motivation of the word, the relationship between lexicalization and material modification, and so on. Nowadays, in the field of dialectology, word variability is explained by incompleteness or lack of empirical basis, failure to master the available factual material, insufficient attention to ways of studying formal modifications of the word, poor coverage of source and methodological issues.

Solving problems of formation and development, tools of variantology or generalization of the experience in classifying

types of formal variants, methods, principles and criteria of identification, taxonomy of formal variation of words in speech are not set by us as tasks within dialectological research. Such problems can be solved only under the condition of completeness of the empirical basis of the study, the description of which is aimed at such explorations of variantology as the word phenomenon.

To describe the dialect, it is necessary to present a complete variant dictionary of the dialect, to clarify the ontological features of the formal variation of the word, outlining the status of this type of work, taking into account the contribution of predecessors. Lexicography of materially oscillating vocabulary within one idiom in the future is focused on the consideration of the peculiarities of word variation in the system of speech as a separate stratum of language. Such representativeness of factual material will not only empirically enrich Ukrainian dialectology, but also, focused on a monographic description of the dialect, will ensure the objectivity of a number of other Ukrainian and Slavic linguistic studies.

Covering a significant layer of vocabulary of each type of language [4, p. 3], word variation represents the immanent properties of speech. Formal variance of the word is particularly productive in oral dialectal speech. Our previous explorations in this regard [18] confirm the presence in the language of the formal-semantic type of word variation with formal-semantic paradigms of words (synonyms, paronyms) and form a formal-semantic paradigm in the vocabulary. According to Z. Bogoslovskaya's research, "formal word variation acts as a condition of continuity in the space of communicative function of language, therefore one of the main features of variant vocabulary of dialect language system is its characteristic in terms of correlation with basic forms of national language" [3, p. 9].

Variantology of dialect language in the applied aspect – tools (principles, methods, sources, etc.), lexicographic parameterization of formal modifications of the word is properly described in the Russian "Dictionary of variant vocabulary of the Siberian language" [4]. This new type of dialect dictionary of the system type includes a theoretical part, a methodical tool and a source base of variantology of the well-known full and a number of aspect dictionaries of the Russian dialect of Vershynino village. This is a differentiated characteristic of different aspects of variantology of speech (units, properties, process), application of different principles of analysis (discreteness / indiscretion, anthropocentrism, etc.) and a set of

criteria (semantic, material, structural, functional, cognitive, etc.) and their ranking. [3, p. 9] demonstrates a comprehensive delineation of the formal variability of the word as a multidimensional structure.

Objective representation of the subject of research – the variant vocabulary of speech – is possible nowadays when qualifying units of expression as simple (binary oppositions) and complex (two-membered and polynomial opposition) word paradigm, as fragments of an open complex, hierarchically structured, systematically organized association. Z. Bogoslovskaya names as "a field of formal-semantic type" [3]. At the dialectal level, formal word variation is a distinctive feature of a large array of words relative to a lexicon with a stable form.

As an essential attribute of dialectal language, formal word variation characterizes the expression of variant connections of lexical units for different purposes, which is realized in different genres of dialectal speech, and along with expressiveness and other features, is rightly recognized as a phenomenon of folk language culture. Any dialect can be described immanently, as the language of a particular society, in the ways developed by modern linguistics.

One of the most fundamental features of the formal variation of a word is the possibility of manifesting changes in it in a separate stratum at the synchronous level. The description of speech is revealed through the phonetic, morphological, word-changing and word-forming potential of language, which is fixed in formal variants of the word, reflecting in them all the variety of language processes, tendencies, trends, etc.

According to researchers, the nature of the formal variation of the word "can be defined as dual: definite and blurred, stable and temporary, typical and unique, real and potential, ballast and multifunctional, common and local, usual and individual, own and foreign, etc. [3, p. 12].

Formal variation of the word ensures the continuity of speech as a language system [13, p. 24], and thus is the main condition for the continuity of the communicative function of language in time and space, the relationship between sociolect and idiolect. Since the principles of the dialectological paradigm are function, language system, structural unit of the idiom (speech), the vision of speech as a holistic multilevel unit and requires a detailed study of all mono-verbal elements, including word variants, for a comprehensive comprehensive study – a monographic description of speech.

The result of the study of the dialectological

lexicography of the variant vocabulary of speech is based on the complete description of speech is the lexical representation according to the thesaurus of speech spoken by us, based on the monodialect corpus of texts. This is the main segment of speech lexicography or a fragment of descriptive lexicography of speech, which focuses on other aspect dictionaries of speech. The whole set of words of the dialect, the dialect-lingual, is part of the monodialect lexicographic complex. Such an information-research lexicographic system is able to reflect the real language situation of a particular usus.

The peculiarities of the microstructure of the Dictionary of variant vocabulary among the main composition of dictionaries include the specifics of design based on the thesaurus of speech, as well as structural and nomenclature parameters of lexical and semantic changes of language units.

Unified rules for the demonstration of units of such a plan:

- selection of word variants and features of lexicography of its formal variants, of course, demonstrates the presence of regular structural and semantic types in this area;

- a number of criteria which are used to establish the affiliation of variable units to one paradigm of the word, among which it is impossible not to take into account the indicators of metalanguage consciousness of native speakers within their usage;

- the speech thesaurus does not provide for the placement of variant formations within a single dictionary article. Attribution of all word variants in the dictionary of variant vocabulary of the dialect is a basic condition for detailed "portrayal" of each of the elements of the formal word variant.

The dictionary of variant vocabulary of the dialect by typological characteristics is monodialectal, microsystemic, usual, verbal, non-differential, synchronous, partial (reflects a fragment of the lexicon), systemic, variant, semasiological, linguistic interpretive-aspect, descriptive, linguistic-centric arrangement, and material solid, straight [3, p. 16].

Among the linguistic parameters of this type of dictionary are phonetic-grammatical, semantic, pragmatic, illustrative (macro- and microcompositional). Implementing the idea of the lexicographic monodialect monographic description, the dictionary of variant vocabulary of the dialect at the same time extrapolates the

specifics of dialectal variability as an aspect dictionary of a new type, which is designed to demonstrate numerous systemic (intraverbal) connections, which is the prerogative of dialectal speech as a phenomenon. Variant dialect data will allow solving a number of general theoretical problems related to the problems of word identity, lexicalization of phonetic and morphological processes, comparative-typological research, etc.

A component of a monodialect lexicographic complex, which describes the vocabulary of one dialect system in full and from different angles, the dictionary of variant vocabulary of the dialect is created to perform the descriptive function of language units as an expressive resource of dialect usage.

The dictionary of variant vocabulary of the dialect is seen by us as a representative of complexity, the diversity of the phenomenon of formal variation of a dialect word, as a demonstration of a number of formal-semantic connections in the vocabulary for further monodialect description, focused on a monographic description of speech (combining them on the principle of functional commonality, for example linguistic units, and linguistic – on the lexical-semantic principle), because for a descriptive lexicographic description is sufficient only the primary linguistic isolation of idioms – the smallest phenomena – (by our definition, the triad "speech – dialect phenomenon" is an idiom); about this see [11]).

A novelty in such a variable aspect of lexicography is the inclusion of various onomastic material. The main complex of the dictionary unites all categories of onyms, which gives the opportunity to explore the whole complex of information with this facet of the dialect.

Conclusions and suggestions. A generalized review of the theoretical foundations of the dialectological lexicography of the variant vocabulary of the dialect allowed us to conclude about the specifics of the presentation of the dialect linguistics in it. The dictionary of variant vocabulary of the dialect is presented by us as a representative of complexity, diversity of the phenomenon of formal variation of a dialect word, as a demonstration of a number of formal-semantic connections in the vocabulary for further monodialect description focused on monographic description of dialect.

Список використаної літератури

1. Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок: у двох томах. Луцьк: Вежа, 2000.

2. Ахманова О. С. Очерки по общей и русской лексикологии. Москва: Учпедгиз, 1957. 295 с.

3. Богословская З. М. Дialeктная вари-

антология: лексикологический и лексикографический аспекты: дис. ... доктора филол.: 10.02.01 / Том. гос. ун-т. Томск, 2006. 401 с.

4. Богословская З. М. Словарь вариантной лексики сибирского говора. Т. 1: А-К / Под ред. О. И. Блиновой. Томск. Томский государственный университет, 2000. 304 с.

5. Бондар О. І. Словник українських говорів Одещини. Одеса: Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, 2010. 222 с.

6. Виноградов В. В. О формах слова. *Известия АН СССР. Отделение литературы и языка*. Москва, 1944. Т. III. Вып. 1. С. 31-44.

7. Гак В. Г. Языковые преобразования. Москва: Школа «Языки русской культуры», 1998. 768 с.

8. Глуховцева К. *Варіативність діалектних явищ у системі українських східнословобожанських говірок*. *Волинська Житомирщина*. 2005. № 14. С. 48-54.

9. Головина Э. В. Формальная вариантность в речи диалектного типа: Учеб. пособие по спецкурсу. Киров, 1991. 102 с.

10. Гриценко П. Ю. Ареальное варьирование лексики. Київ, 1990. 272 с.

11. Громко Т. Система говіркових явищ в монодіалектних описах. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки*. Луцьк, 2020. Вип. 3(407). С. 24-28.

12. Иванцова Е. В. Отражение варьирования слова в диалектных словарях. *Русские говоры Сибири. Лексикография*. Томск: Изд-во Том. ун-та, 1993. С. 87-91.

13. Мельничук О. С. Розвиток мови як реальної системи. *Мовознавство*. 1981. № 2. С. 22-34.

14. Сабадош І. В. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. Ужгород: Ліра, 2008. 480 с.

15. Смирницкий А. И. К вопросу о слове (проблема «тождества слова»). *Труды Института языкознания*. Москва, 1954. Т. 4. С. 3-50.

16. Соколов О. М. Основы имплицитной морфологии русского языка. Москва: Изд-во «РУДН», 1997. 203 с.

17. Ткач М. М. Словник говіркових, розмовних, рідковживаних та застарілих слів української мови. Чернівці: ПАТ «ПБК «Десна», 2019. 1000 с.

18. Hromko T. V. Theoretical fundamentals of lexicographic variation of idiom. *Korszerű*

műszerek és algoritmusai tapasztalati és elméleti tudományos kutatási: tudományos művek gyűjteménye a nemzetközi tudományos gyakorlati konferencia anyagaival (Hang 3), September 18, 2020. Budapest, Hungary: European Scientific Platform. P. 63-64.

References

1. Arkushyn, H. L. (2000), *Slovník zakhidnopoliskykh hovirok* [Dictionary of Western Polissya dialects]: u dvokh tomakh. Lutsk: Vezha.

2. Akhmanova, O. S. (1957), *Ocherki po obshchey i russkoy leksikologii* [Essays on general and Russian lexicology]. Moscow: Uchpedgiz. 295.

3. Bogoslovskaya, Z. M. (2006), *Dialektnaya variantologiya: leksikologicheskiy i leksikograficheskiy aspekty* [Dialectal variantology: lexicological and lexicographic aspects]: dis. ... doktora filol.: 10.02.01 / Tom. gos. un-t. Tomsk. 401.

4. Bogoslovskaya, Z. M. (2000), *Slovar variantnoy leksiki sibirskogo govora*. [Dictionary of the variant vocabulary of the Siberian dialect]. Т. 1: А-К / Под ред. О. И. Блиновой. Томск. Томский государственный университет. 304.

5. Bondar, O. I. (2010), *Slovník ukrainskykh hovoriv Odeshchyny*. [Dictionary of Ukrainian dialects of Odessa region]. Odessa: Odeskiy natsionalnyi universytet im. I. I. Mechnykova. 222.

6. Vinogradov, V. V. (1944), *O formakh slova* [About the Word Forms]. *Izvestiya AN SSSR. Otdeleniye literatury i yazyka* [News of the USSR Academy of Sciences. Department of Literature and Language]. Moscow. (III/1). 31-44.

7. Gak, V. G. (1998), *Yazykovyye preobrazovaniya* [The Language Conversions]. Moskva: Shkola «Yazyki russkoy kul'tury». 768.

8. Hlukhovtseva, K. (2005), *Variativnist dialektnykh yavlyshch u systemi ukrainskykh skhidnoslobozhanskykh hovirok* [Variability of dialect phenomena in the system of Ukrainian East Slobozhansk dialects]. *Volyn'-Zhytomyrshchyna* [Volyn'-Zhytomyr region]. (14). 48-54.

9. Golovina, E. V. (1991), *Formal'naya variantnost' v rechi dialektного типа: Ucheb. posobiye po spetskursu* [Formal variance in dialect-type speech: A textbook for a special course]. Kirov. 102.

10. Hrytsenko, P. Yu. (1990), *Areal'ne varyuvannia leksyky* [The Areal Variation of Vocabulary]. Kyiv. 272.

11. Hromko, T. (2020), *Systema hovirokovykh yavlyshch v monodialektnykh*

opysakh [System of speech phenomena in monodialect descriptions]. *Naukovyi visnyk Shkhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Seriya: Filolohichni nauky* [Scientific Bulletin of the Lesia Ukrainka East European National University. Series: Philological Sciences]. Luts'k. (407/3). 24–28.

12. Ivantsova, Ye. V. (1993), Otrazheniye var'irovaniya slova v dialektnykh slovaryakh [Reflection of word variation in dialect dictionaries]. *Russkiye govory Sibiri. Leksikografiya* [Russian dialects of Siberia. Lexicography]. Tomsk: Izd-vo Tom. un-ta. 87–91.

13. Mel'nychuk, O. S. (1981), Rozvytok movy yak realnoi systemy [Development of language as a real system]. *Movoznavstvo* [The Linguistics]. (2). 22–34.

14. Sabadosh, I. V. (2008), Slovnyk zakarpatskoi hovirky sela Sokyrnyts'ia Khust'skoho raionu [Dictionary of the Transcarpathian dialect of the village of Sokyrnytsia, Khust district]. Uzhhorod: Lira. 480.

15. Smirnit'skiy, A. I. (1957), K voprosu o slove (problema «tozhdestva slova») [On the question of the word (the problem of "word

identity")]. *Trudy Instituta yazykoznavniya* [Studies of the Institute of Linguistics]. Moskva. (4). 3-50.

16. Sokolov, O. M. (1997), Osnovy implitsitnoy morfologii russkogo yazyka [Fundamentals of the implicit morphology of the Russian language]. Moskva: Izd-vo «RUDN». 203.

17. Tkach, M. M. (2019), Slovnyk hovirkovykh, rozmovnykh, ridkovzhyvanykh ta zastarilykh sliv ukrainskoi movy [Dictionary of dialect, colloquial, rarely used and obsolete words of the Ukrainian language]. Chernihiv: PAT «PVK «Desna». 1000.

18. Hromko, T. V. (2020), Theoretical fundamentals of lexicographic variation of idiom. *Korszerű műszerek és algoritmusa tapasztalati és elméleti tudományos kutatási: tudományos művek gyűjteménye a nemzetközi tudományos-gyakorlati konferencia anyagaival* [Modern instruments and algorithms of experiential and theoretical scientific research: a collection of scientific works with the materials of the international scientific-practical conference]. September 18, 2020. Budapest, Hungary: European Scientific Platform. (3). 63–64.

СЛОВНИК ВАРІАНТНОЇ ЛЕКСИКИ У СВІТЛІ МОНОГОВІРКОВОЇ ДЕСКРИПЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ

Т. В. Громко

Анотація. У статті теоретично обґрунтовується Словник варіантної лексики окремого ідіому як окремий аспектний словник в монодіалектного лексикографічного комплексу. У наш час у царині діалектології варіантність слова пояснюються неповнотою або відсутністю емпіричної бази, неосвоєнням наявного фактичного матеріалу, недостатньою увагою до способів вивчення формальних модифікацій слова, слабкою освітленістю джерелознавчих та методологічних питань. Актуальність проблематики визначає ряд теоретичних положень: 1) варіантність, будучи іманентною властивістю будь-якого різновиду мови, широко представлена в діалектному мовленні; 2) формальне варіювання слова забезпечує континуальність говірки як системи мови; 3) лексикон говірки, говірколінгварій, становить інформаційно-дослідницька лексикографічна систему ідіому – тезаурус. Узагальнений огляд теоретичних засад діалектологічної лексикографії варіантної лексики говірки дозволив дійти висновку про специфіку представлення в ньому говірколінгварію. Результати дослідження репрезентують Словник варіантної лексики говірки як аспектний, який входить до моноговіркового лексикографічного комплексу, маючи уніфіковані правила демонстрації у ньому мовних одиниць і водночас відрізняючись своїми структурними та номенклатурними параметрами відображення лексико-семантичних видозмін мовних одиниць. Словник варіантної лексики говірки бачиться нами як репрезентант складності, різноманіття явища формального варіювання діалектного слова, як демонстрація цілого ряду формально-сміслових зв'язків у лексиці для подальшої моноговіркової дескрипції, орієнтованого на монографічний опис говірки. Лексикографування матеріально коливальної лексики в межах одного ідіому в перспективі орієнтоване на розгляд особливостей варіювання слова в системі говірки як окремого страту мови.

Ключові слова: діалектологія, лексикологія, лексикографія, Словник варіантної лексики говірки, варіантність, ідіом, говірколінгварій, ідіомема.

LITERARY STUDIES. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК - 821.161.1

<https://doi.org/10.31548/philolog2020.03.007>

ПОЕТИКА «ДВІЙНИЦТВА» У РОМАНІ О. ГРУШИНОЇ «ЧЕРГА»

О. В. ПОДДЕНЕЖНА, кандидат філологічних наук, доцент,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

E-mail: lpod@i.ua<https://orcid.org/0000-0002-6239-8646>

Анотація. У статті досліджуються особливості поетики «двійництва» у романі О. Грушиної «Черга». Актуальність дослідження обумовлена необхідністю формування цілісного погляду на розвиток сучасної літератури російської еміграції. Автором дослідження здійснено аналіз поетики «двійництва» як визначальної складової прози О. Грушиної. Особливістю роману О. Грушиної «Черга» є парадоксальне поєднання підкресленої буденності і неповторності радянської епохи, тривіальних і непересічних деталей, що вписані у простір роману, дія якого не має чіткої історичної адресації - це і сталінські 30-ті роки, і «відлига», і часи брежнєвського «застою». У романі реалізується структурно-семантичне значення «черги» як феномену радянського часу і простору. О. Грушина визначає сутність «черги» як конфлікту, зіткнення, протистояння зовнішнього і внутрішнього, як маркер подвійності персонажів, які немов «розпадаються» на частини. У процесі дослідження визначено, що категорія «двійництва» у сучасній літературі еміграції реалізується у ціннісній, образно-тематичній та стилістичній площині. «Двійництво» як феномен художньої свідомості пов'язане з тим, наскільки «герої черги» відчувають помежовість свого буття в амбівалентному світі, світі концентричних змін, що виявляється на всіх рівнях текстологічної структури роману, і на всіх рівнях поетики тексту.

Ключові слова: російська еміграція, двійництво, черга, дисоціація особистості, поетика, проза Ольги Грушиної.

Актуальність дослідження. Сучасна проза російського зарубіжжя – явище цікаве і художньо різнопланове. Цілком закономірними є спроби дослідників вивчати сучасну літературу російської еміграції у ракурсі постмодерністської прози, дискутувати про хронологічні межі третьої і четвертої хвилі російської еміграції, розмірковувати про культурологічні та аксіологічні тенденції її розвитку. Всі ці аспекти уможливають трактування сучасної прози російської еміграції у різних контекстах та засвідчують актуальність її дослідження.

Аналіз досліджень і публікацій. Літературно-теоретичний дискурс сучасної емігрантології ґрунтується переважно на осмисленні місця та ролі емігрантської літератури у літературному процесі. Проблемним також видається розмежування емігрантської літератури й прози російськомовних письменників пострадянського простору. У зв'язку з цим позначення підходів (Л. Бугаєва [1], І. Мінеєва [2], Л. Суханек [3],

М. Тлостанова [4], Л. Шевченко [5]) у висвітленні сучасного літературного процесу еміграції вже є досить дискусійним. Наприклад, акцент робиться на особливостях власне об'єкта досліджень – «літературі російської еміграції» або ж – «сучасній російськомовній прозі». Над цією проблемою працюють провідні центри емігрантології – Інститут світової літератури ім. О. М. Горького Російської Академії Наук, Таллінський університет (Естонія), Ягеллонський університет (м. Краків, Польща), Інститут неоліології Поморської Академії у Слупську (Польща) та багато інших. Концепції, запропоновані сучасними дослідниками, демонструють трансформацію поняття інтелектуальна / літературна еміграція. Так про це пише І. Мінеєва: «Сегодня происходит переосмысление понятия интеллектуальная/литературная эмиграция. Оно употребляется в нескольких значениях: состояние вынужденного или добровольного изгнания писателя из страны [2]; метафорическое описание промежуточного существования

© О. В. Подденежна

писателя, которое можно выразить в формулах «человек границы», «не совсем здесь и не совсем там», «транскультурное состояние» [4]; обряд перехода в инокультурное пространство и обретение новой идентичности (состоит из трех фаз — прелиминальной, т.е. обряд отделения от Родины; лиминальной — промежуточное состояние; постлиминальной — включение в пространство новой страны проживания) [1, с. 188–210]. Як бачимо, акцентується варіативність, підкреслюються можливості різних трактувань і трансформацій сучасної прози еміграції, яка відрізняється баченням світу і людини, засобами їх художнього втілення, традиційними і антитрадиційними тенденціями [6, с. 3], що експліцитно представлені в різних сферах художнього твору.

Метою дослідження є аналіз поетики двійництва у романі О. Грушиної «Черга» у контексті реалізації літературних та соціокультурних дискурсів, жанрових моделей та особливостей характерології персонажів, які було використано автором для написання твору.

Результати. Ольга Грушина – успішний, визнаний автор сучасної російсько-американської прози. Її роман «Життя Суханова у сновидіннях» («The Dream Life of Sukhanov») став найпомітнішою книгою 2006 року за версією газети «The New York Times». У 2010 році О. Грушина увійшла в перелік кращих романістів США. У передмові до роману «Черга» («The Line»), О. Грушина зазначає, що сюжет твору був підказаний «реальним историческим эпизодом – возвращением 80-летнего Игоря Стравинского в Россию в 1962 году, после 50-летнего отсутствия. Его пригласили выступить с единственным концертом в Ленинграде. Когда о предстоящем концерте стало известно, люди выстроились в многотысячную очередь за билетами, и эта очередь существовала целый год, со временем развиваясь в сложный социальный организм, со своими отношениями, со своими правилами» (Г1).

Особливістю роману О. Грушиної є парадоксальне поєднання підкресленої буденності і неповторності радянської епохи, тривіальних і непересічних деталей, що вписані у простір роману, дія якого не має чіткої історичної адресації – це і сталінські 1930-ті роки, і «відлига», і часи брежнєвського «застою». Ядром сюжету роману є – черга. Етимологічно слово

«черга» – означає «последовательность, определенный порядок в следовании, движении чего-нибудь» [11]. З одного боку, у романі реалізується структурно-семантичне значення «черги» як феномену радянського часу і простору. З іншого – автор визначає сутність «черги» як конфлікту, зіткнення, протистояння зовнішнього і внутрішнього, як маркер подвійності персонажів, які немов «розпадаються» на частини. Саме «у порядку черги» герої переживають особистісну екзистенцію, намагаючись примиритися із собою, виявити себе справжнього в умовах квазідійсності.

Найбільш репрезентативно ця модель виражена у дискурсі головної героїні – Анни, яка вимушена долати прірву між собою і тією загадковою особистістю, що опинилася ніби на узбіччі епохи. Як звичайна радянська шкільна вчителька, Анна спочатку представлена у ролі суб'єкта – посередника у взаємодії надособистісного культурного досвіду й реалізації індивідуальних маркерів власної свідомості. З перших сторінок роману чітко виявляється домінування внутрішньої дії як зіткнення ідей, знаків, маркерів реальності, з якою Анна себе співвідносить або якій намагається себе протиставити. У будь-якій ситуації вона шукає інший зміст, таємне значення, підсвідомо вибудовуючи орієнтири самоідентифікації в світі, де не існує межі між своїм і чужим, між Я і не-Я. З одного боку, її світ чітко регламентований побутом і традицією, з іншого – він є варіативним, з відтінками і півтонами. У такому контексті дискурс «черги» є визначальним. В. Ніколаєв в дослідженні «Советская очередь как среда обитания» констатує: «Советские люди в подавляющем большинстве регулярно оказывались в этой концептуально абстрактной, но непосредственно конкретной и ощутимой для них общности, вероятно, не могло не сказаться на их представлении о мире, в котором они жили. Настойчивая (если не сказать навязчивая) регулярность этого пребывания была сродни неотвратимости движения солнца и смены времен года. Участие в очередях было элементом естественного социального мира, живого и непосредственного, а неотвратимость этого участия – элементом естественного мировоззрения, пусть даже и не осознаваемым» [12]. «Черга» оголює соціальні та психологічні контрасти, закономірно обумовлює подвійне життя Анни, з її «натурою» й «амбіцією».

Доля Анни наскрізно пов'язана з простором міста, квартири, роботи, сім'ї. Цей

мікросвіт лише на перший погляд є визначальним для неї. Так, на початку роману переважає сугестивна формула - «жить как все» («Она жила хорошо, очень даже хорошо. Как все» та трохи згодом - «А нынешняя жизнь шла своим чередом, стабильно. Никто в их семье не голодал, зимой не мерзли - в квартире паровое отопление, жили, можно сказать, с удобствами, да и сами имели кое-какие заслуги: прошлой весной, например, она была отмечена по району как победитель соцсоревнования и награждена отрезом красного шелка - не натурального, разумеется, но все равно очень гладкого, блестящего, из которого у нее получились две красивые наволочки» (Г1). Вона застигла у наперед визначених й передбачуваних ситуаціях, але ж позбавлена цілісності і складається з окремих, часом суперечливих автохарактеристик. Порівняємо опис рук Анни у реальності - «Она тут же потупилась и принялась разглядывать свои руки, обветренные, голые, немолодые руки с обломанными ногтями, с коротковатыми пальцами, перепачканными мелом...» (Г1) та уві сні - «На бегу она то и дело бросает взгляд на свои руки: изящные, ухоженные, с розово-перламутровыми, как идеальные лепестки, ноготками и дивным кольцом на пальце» (Г1).

О. Грушина відмовляється від традиційних засобів створення портрету і прагне передати широкий діапазон психологічних переживань героїні через опис перехідних станів, серед яких сон, галюцинація або видіння створює паралелізм відображуваних світів та підкреслює код «двійництва» у характері Анни. Підкреслюється, що простір сну є непевним, багатовимірним, мінливим, в ньому некомфортно, але саме уві сні вона - прекрасна - «Анна не любила сны. В снах всегда была какая-то непредсказуемость, неопределенность, скроенная, казалось, из той же иллюзорной, зыбкой, опасной материи, что и прежняя жизнь, какую она знала по урокам истории. Сама она, конечно, ничего не помнила из той жизни — была тогда слишком мала. А нынешняя жизнь шла своим чередом, стабильно» (Г1). Така напруженість, «двоїстість» свідомості героїні проявляє її інше «Я». Анна не стоїть перед вибором: залишитися собою або ж стати «Іншою». Вона долає кордони власної свідомості, відчуває чуже як своє, і

приходить до ствердження їх рівноправності. Її доля наскрізно зчеплена з реальними і просторовими опозиціями, які оголюють соціальні контрасти, «коди» радянської дійсності, врівноважуючи факт поліфонічності образу.

Принижена в своєму зовнішньому профанному існуванні, вона знаходить іншу себе в «черзі». І це - свого роду парадокс. Адже «черга» є маркером радянської дійсності, повсякденного побуту, його нашарувань і кліше, фактом зверхності колективу, що, наприклад, підкреслюється таким фрагментом: «Свернув в переулок, она ахнула. К киоску выстроились человек пятьдесят, если не больше; запрудили весь тротуар. Как и в прошлый раз, окошко было закрыто, а на щите белел новый клочок бумаги. Анна подошла поближе и, шурясь, прочла корявый почерк.

«Ушла на обед, — гласила записка. — Буду после 15.00».

Она посмотрела на часы — стрелки показывали половину третьего — и обвела глазами очередь.

— Что же все-таки тут продается? — спросила она.

Щекастая дамочка в песцовой шапке, с вишневой помадой на губах, пожала плечами.

— Я лично за сапогами импортными стою, за кожаными, — сказала она.

— Возможно, детские шубки выкинут, — робко предположил стоящий за ней мужчина.

— Глупости какие, в ларьках детскими шубками не торгуют, — прошипела из-за его спины грузная старуха. — Нутром чую, торты завезут. «Наполеон», с обсыпкой. — Она причмокнула. — На той неделе в ларьке у трамвайной остановки такие давали, да мне не хватило.

— Выходит, никто не знает, — задумчиво проговорила Анна и вновь посмотрела на часы.

У нее оставалось еще тридцать минут. Конечно, в любой другой день она бы и не подумала убивать время бог весть на что. Но сегодня — сегодня день был особенный, сегодня — внезапно осознала она — ей хотелось сюрпризов; даже более того, сегодня она верила, что их заслужила» (Г1).

Канва, у межах якої вибудовується складний малюнок образу героїні - дисоціація особистості. Героїня «стає в чергу», і з цієї хвилини вона і її «двійник» починають існувати паралельно. Таким чином, протиріччя, які здаються абсолютно безальтернативними у тимчасовій площині її буденності переносяться в інші позамежні

сфери. Для більшості персонажів роману, як і для головної героїні, все змінюється ще до фіналу. Почуття, яке вона відчуває до іншої себе – це не страх або ворожість – це радість усвідомлювати себе по-справжньому вільною.

Об'єднує твір загальний принцип циклічної календарної побудови його частин (Зима. Весна. Літо. Осінь. Грудень. Різдво. Новий рік), який підкреслює дуальність філософії життя і стає способом утвердження нових істин, їх поновлення та одивлення. Зміна пір року в романі, акцент на ритуалізованих святах (Різдво і Новий Рік) пов'язані із містеріальним сюжетом про вічну боротьбу хаосу і гармонії. Ідея уподібнення людського життя ритму природи співвідноситься з традиційними міфологічними уявленнями про смерть і народження, в тому числі і персонажів роману О. Грушиної.

Висновки. Природа «двійництва» осмислюється дослідниками і з точки зору психології (К. Г. Юнг [7], Е.Фромм [8]), і як актуальний художній прийом (М. Бахтін [9]), і як маркер особистісного конфлікту (О. Коваленко [10]). «Двійництво» у літературі еміграції реалізується в ціннісній, образно-тематичній та стилістичній площинах тексту. Сприяє виходу за межі власного «Я», і таким чином врівноважує «Я» і

навоколишню дійсність, дозволяє демонструвати її справжню сутність.

«Черга» у романі О. Грушиної набуває рис могутньої психічної сили, проявляє потаємні риси її учасників, демонструє вторгнення цієї сили як начала руйнівного для спокійного, тривіального але порожнього життя. Внутрішня боротьба з цією силою і внутрішня спорідненість з нею, створює відчуття справжньої духовної близькості. Можливо тому О. Грушина в одному зі своїх коментарів до роману зауважує: «В «Очереди» же моей главной темой является надежда: люди, чья жизнь тяжела и пуста, мечтают о переменах, об ином, осмысленном, полном существовании» (Г2).

Черга в романі стає і формою комунікації, і системою ціннісних координат, і показником соціальної ідентифікації. Процес очікування стає метафорою людського життя і долі, є вираженням екзистенційного часу й простору. «Двійництво» як феномен художньої свідомості, пов'язано з тим, наскільки герой і героїня «черги» відчувають помежовість свого буття в світі, який є не просто амбівалентним, а в світі концентричних змін, що виявляються на всіх рівнях текстологічної структури роману, і на всіх рівнях поетики тексту, особливо сюжетно-композиційному, характерологічному, і нарешті, світоглядному.

Список використаних джерел

1. Бугаева Л. Д. Литература и rite de passage. Санкт-Петербург: Петрополис, 2010. 408 с.
2. Минеева И. Н. Литература русского зарубежья (XX-начало XXI в.): учеб. пособие. Петрозаводск: Изд-во КГПА, 2012. 168 с.
3. Суханек Л. Место антропологии в эмигрантологических исследованиях.: веб-сайт. URL: https://www.hse.ru/data/2013/09/30/1277446793/Russkoe_zarubezhje_2013.pdf (дата звернення: 13.07.20).
4. Глостанова М. В. Постсоветская литература и эстетика транскulturации: жить никогда, писать ниоткуда. Москва: УРСС, 2004. 416 с.
5. Шевченко Л. И. Русская проза трех последних десятилетий (70–90-е годы XX в.). Kielce: Wyd-wo Akad. Świętokrzyskiej, 2002. 295 с.
6. Лихачев Д. С. Закономерности и антизакономерности в литературе Русская литература. 1986. №3, с. 3.
7. Юнг К. Г. Психология бессознательного. Москва: Канон+, 2016. 320 с.
8. Фромм Е. Бегство от свободы.

Запорожье: Биг-Пресс, 2012. 212 с.

9. Бахтин М. Проблемы поэтики Достоевского. Москва: Азбука, 2015. 416 с.

10. Коваленко О. Художественная конфликтология (структура и поэтика художественного конфликта в русской литературе XX века). Москва: РУДН, 2001.

11. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка. Москва: Азбуковник, 2000. 940 с.

12. Николаев, В. Г. Советская очередь как среда обитания: социологический анализ. Москва: ИНИОН РАН, 2000. 187 с.

Умовні позначки

Г-1. – Грушина О. Очередь.: веб-сайт. URL: <https://e-libra.me/read/531362ochered.html> (дата звернення: 22.09.20).

Г- 2. – Грушина О. «Очередь» длиною в жизнь. : веб-сайт. URL: https://www.golos-ameriki.ru/a/line-grushina_2010_03_1287457132/251609.html (дата звернення: 22.09.20).

References

1. Bakhtin, M. (2015). *Problemy pojetiki Dostoevskogo* [Problems of Dostoevsky's

poetics]. Moscow, Azbooka Publ., 416 p.

2. Bugaeva, L. D. (2010). *Literatura i rite de passage* [Literature and rite de passage]. St. Petersburg, Petropolis Publ., 408 p.

3. Fromm, E. (2012). *Begstvo ot svobody* [Escape from freedom]. Zaporozh'e, Big-Press, 212 p.

4. Jung K.G. (2016) *Psihologija bessoznetel'nogo* [Psychology of the Unconscious]. Moscow, Kanon+, 320 p.

5. Kovalenko, A. G. (2001). *Hudozhestvennaja konfliktologija (struktura i pojetika hudozhestvennogo konflikta v russkoj literature XX veka)* [Art conflictology (structure and poetics of art conflict in Russian literature of the twentieth century)]. Moscow, RUDN Publ., 57 p.

6. Lihachev, D.S. (1986). *Zakonomernosti i antizakonomernosti v literature* [Patterns and antipatterns in literature]. *Russkaja literatura* [Russian literature], 3, 3-5.

7. Mineeva, I. N. (2012). *Literatura russkogo zarubezh'ja (XX — nachalo XXI v.)* [Literature of the Russian Diaspora (The 20th – early 21st century)]. Petrozavodsk, KGPA Publ., 168 p.

8. Nikolaev, V. G. (2000). *Sovetskaja ochered' kak sreda obitanija: sociologicheskij analiz* [The Soviet queue as a habitat: a sociological analysis]. Moscow, INION RAN, 187 p.

9. Ozhegov, S. I. (2000). *Tolkovyj slovar' russkogo jazyka* [Explanatory dictionary of the

Russian language]. Moscow : Azbukovnik, 940 p.

10. Shevchenko, L. I. (2002). *Russkaja proza treh poslednih desjatiletij (70–90-e gody XX veka)* [Russian prose of the last three decades (the 70s–90s of the twentieth century)]. Wydawnictwo Akademii Swietokrzyskiej Kielce, 295 p.

11. Suhanek, L. (2013). *Mesto antropologii v jemigrantologicheskikh issledovanijah*. [Place of anthropology in emigrantological research]. In P. Bunjak (Eds.), *Russkoe zarubezh'e i slavyanskij mir* [Russian Diaspora and the Slavic World] (12-21). Belgrad: Slavic Society of Serbia, 595 p. Retrieved from: https://www.hse.ru/data/2013/09/30/1277446793/Russkoe_zarubezhje_2013.pdf

12. Tlostanova, M. V. (2004). *Postsovetskaja literatura i jestetika transkul'turacii: zhit' nikogda, pisat' niotkuda* [Live never, write from nowhere. Post-Soviet literature and the aesthetics of transculturalism]. Moscow, URSS, 416 p.

Resources

Г-1. - Grushina O. *Ochered*. Retrieved from: <https://e-libra.me/read/531362-ochered.html> [in Russian]. (2020, August, 22).

Г-2. - Grushina O. *Ochered dlinoj v zhizn*. Retrieved from: https://www.golos-ameriki.ru/a/line-grushina_2010_03_12-87457132/251609.html [in Russian]. (2020, August, 22).

POETICS OF DUALITY IN OLGA GRUSHIN'S NOVEL THE LINE O. V. Poddenezhna

Abstract. In the present paper, the author researches the peculiarities of poetics of 'duality' in Olga Grushin's novel *The Line*. The significance of the study lies in the need to form a holistic view of the development of modern Russian literature in emigration. The author of the research has analysed the poetics of 'duality' as a defining component of Olga Grushin's prose. In the course of the study, it is determined that the category of 'duality' in modern literature of emigration is carried out in the value-based, image-thematic and stylistic aspects of the text. The dominant image of 'a line' in the novel forms a dual reality, which is reflected in the structure and, consequently, in the composition of the novel and its characters' portraits.

The purpose of The research purpose is to analyse poetics of duality in Olga Grushin's novel *The Line* in the context of literary and socio-cultural discourses, genre models and characters used by the author.

Research results. Olga Grushin is a successful and established author of modern Russian-American prose. The peculiarity of Olga Grushin's novel *The Line* is in the paradoxical combination of the emphasized everyday life and the uniqueness of Soviet times. The trivial and unusual details, inscribed in the novel, show no precise historical address—it could be Stalin's 30s or the 'thaw' period or the times of 'Brezhnev stagnation'.

On the one hand, the novel brings out the structural and semantic meaning of 'a line' as a phenomenon of Soviet time and space. On the other hand, the author defines the essence of 'a line' as a conflict, collision, confrontation of external and internal, a marker of duality of the characters, who seem to be 'falling apart'. It is 'in the discipline of a line' that the heroes experience their existential crisis, try to reconcile with themselves, to find their 'real-selves' in a quasi-reality. This model of being is most represented in the discourse of the main character – Anna. Olga Grushin doesn't follow the

traditional instructions for creating a character's portrait and tries to talk about a wide range of psychological experiences in the depiction of the main character's transitional states – her dreams, hallucinations and visions that creates a parallel world and emphasizes the 'duality' of the character. The framework, within which a complex portrait of the character's image is built, shows the dissociation of a personality. The heroine 'stands in a line', and from that moment, she and her Doppelgänger begin to exist in a parallel reality. The work is united by the general principle of cyclic calendar construction of parts (Winter. Spring. Summer. Autumn. December. Christmas. New Year), which emphasizes the dualism of life and becomes a way of asserting new truths, their renewal and to some extent defamiliarisation. 'Duality' as a phenomenon of artistic consciousness is related to the extent, to which the 'heroes of a line' feel the borderline of their existence in an ambivalent world, a world of concentric changes, manifested at all levels of the textual structure of the novel—in the poetics of the text, characterology, and finally, worldview.

Keywords: Russian emigration, duality, line, dissociation of personality, Olga Grushin prose, Olga Grushina, poetics.

УДК 821.161.2.-3.09"1920/1930"
<https://doi.org/10.31548/philolog2020.03.008>

ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ КРУТІЙСЬКОГО СЮЖЕТУ В ПОВІСТІ ОЛЕСЯ ДОСВІТНЬОГО «АЛАЙ»

Л. М. КУЛАКЕВИЧ, кандидат філологічних наук, доцент,
ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет»

E-mail: leda4a@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-2405-8894>

Анотація. Досліджено художні особливості крутійського сюжету повісті Олеся Досвітнього «Алай». Установлено, що в українській літературі першої третини ХХ століття крутійський жанр як окремий жанр мало представлений. У повісті Досвітнього своєрідно реалізовані елементи крутійського роману: сюжетом об'єднувальною для пригод героя є його вимушена подорож / утеча до азійських колоній Російської імперії, перебування юнака серед узбеків і киргизів розгортається через прийоми перевдягання актанта і перефарбовування ним волосся, використання підробних документів, ситуації сплутування втікача з важливою посадовою особою. Підкреслено, що герой неодноразово опиняється в трагікомічних ситуаціях, що так чи інакше відсилають до крутійського дискурсу. Зауважено, якщо актанти європейського крутійського жанру спеціально моделюють ситуації, у яких можна мати зиск через сплутування з іншою особою, використовують фальшиві документи для отримання матеріальної вигоди, прагнуть удаю пошлюбитися, то герой Олеся Досвітнього спричинився до цього через страх ув'язнення і психічне виснаження. Зазначено, якщо в назву крутійського твору дуже часто виносилося ім'я героя, його соціальна приналежність тощо, то О. Досвітній використовує в цій якості топонім. Поступово через описи ситуацій, у яких опиняється герой, поведінки тубільців, представників влади Алай легко декодується як омріяний рай для шахраїв. Акцентовано, що особливістю реалізації крутійського дискурсу в повісті Олеся Досвітнього є її (повісті) драматична забарвленість.

Ключові слова: авантюрний роман, крутійський жанр, герой-крутій, пригоди, подорож.

Актуальність теми дослідження.

В українській літературі крутійський роман як окремий жанр мало представлений, однак герой-протистав був досить популярним у творах ХVIII століття: це насамперед герої інтермедій до п'єси Якуба Гаватовича («Трагедія, або образ смерті пресвятого Івана Хрестителя, посланця Божого»), Івана Котляревського (Еней у поемі «Енеїда», солдат-москаль у п'єсах «Наталка Полтавка», «Москаль-чарівник»), Григорія Квітки-Основ'яненка (солдат з комедій «Шельменко – волосний писар», «Сватання на Гончарівці»), Івана Нечуя-Левицького («Афонський протистав» (1890), «На Кожум'яках» (1875)). Та навряд чи можна говорити про суто європейське походження такого героя, адже він був досить поширеним в українських народних казках («Як бідняк чорта обдурив», «Як Брехач і Побрехач пана обікрали, а попа живого вкрали», «Умілий злодій» тощо). Так, дуже часто в казці цар обіцяє свою дочку тому, хто пройде певні випробовування. Зазвичай царівна дістається спритникові, який хитрощами чи за допомогою чарівних тварин

виконує забаганки царя («Про вдовиного сина Матусю, що став царем», «Летючий корабель»). Слід відзначити, що український герой-крутій є доволі позитивним, адже своїми діями відновлює справедливість. Осібно стоїть п'єса Михайла Старицького «За двома зайцями» (1883) (створена на основі п'єси І. Нечуя-Левицького «На Кожум'яках»), де чи не вперше в українській літературі з'являється образ шлюбного афериста. У першій третині ХХ століття крутійський дискурс також не набув популярності в українській літературі, попри те, що остання активно імплантувала гостросюжетні жанри. Можна згадати хіба що оповідання С. Скляренка «Вітер з гір» (1928), Д. Бузька «Оповідання про Софочку і Джима» (1929), повість Є. Мякоти «Вуркаган» (1929) [6, с. 185–186], збірку оповідань «Вулиця» (1936) Богдана Нижанківського (Бабая). У статті зосередимося на повісті Олеся Досвітнього «Алай» (1924), як такої, що найбільше відповідає канону крутійського жанру.

Аналіз досліджень і публікацій.

Промовистий псевдонім Олесь Досвітній обрав собі для літературної діяльності Олександр

Федорович Скрипаль-Мищенко. Творча спадщина останнього розмаїта як жанрово, так і тематично, зокрема саме йому належить першість в уведенні в українську літературу теми Далекого Сходу (повісті «Тюнгуй» (1924), «Алай» (1924), «Гюлле» (1927)). Та якщо Василь Шевчук вказує на «сюжетність» як позитивну рису творів Досвітнього [10, с. 65], то Кіндрат Сторчак, зауважуючи домінування пригодницького сюжету у творах письменника, намагається відмежувати їх від пригодницького жанру як від чогось ущербного, неповноцінного, мовби виправдовуючи наявність тих чи інших пригодницьких елементів: «*Читачі, які в останній час звикли до літературних творів з обмеженим місцем дії, могли б закинути О. Досвітньому те, він іноді захоплюється пригодницькими сюжетами. Але ж елемент пригодництва (якщо він сприяє художній виразності, розгортанню сюжету, обрисовці характерів) має право на існування. А щодо творів Досвітнього, то їхні сюжети нічого спільного не мають з вимислом, характерним для пригодницької літератури. Звичайно – це картини революційної дійсності, часто автобіографічні*» [9, с. 6].

«Авантурний» характер сюжетів «Алая» й «Гюлле» – «*виключно в пляні любовно, екзотично-мандрівного пригодництва*» підкреслив і Леонід Підгайний в загальному огляді творчості Олеса Досвітнього. При цьому критик наголосив, що «*любовна інтрига*» є наскрізною в усіх творах письменника як «*конче необхідна прикраса життя*», без якої воно не матиме сенсу [7, с. 88].

Мета статті. Неодноразово перевидавана повість Олеса Досвітнього «Алай» так і не стала об'єктом всебічного літературознавчого аналізу і здобулася хіба що на принагідне згадування [1; 4; 5; 7]. В аспекті нашого дослідження важливим є зауваження Олексія Полторацького в його рецензії на перше видання згаданого твору: «*невідомо чому обрана в сюжетові схема “плутовського роману”*» [8, с. 250], що, на думку критика, псує цікавий задум – подати життя революціонера, який, тікаючи від жандармів потрапляє до Алаю. Отож розглянемо вказану повість через реалізовані в ній елементи крутіського / шахрайського жанру – різновиду авантюрного.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до канонів крутіського дискурсу, сюжетооб'єднувальною для пригод Марка Шешеля є його вимушена подорож / утеча до азійських колоній Російської імперії. Уже навіть при поверховому читанні твору важко

не зауважити в ньому своєрідно реалізовані елементи крутіського роману: ситуація перебування юнака серед узбеків і киргизів розгортається через прийоми перевдягання героя і перефарбовування ним волосся, використання підробних документів на ім'я Павла Воронцова, та найголовніше – постійні ситуації сплутування втікача з важливою посадовою особою («*Яке ідіотське становище! – міркував Шешель. – Грати дивну роль, і все тільки для того, щоб зберегти свою шкуру*» [3, с. 195]; «*Коли б він не спав і розумів добре їхню мову, він би помітив, що навкруги його супровідника сіли пристойні узбеки <...>. А той оповідав, що цей великий пан урус – урядовець, їде по селах до киргизів, до його земляків, оглядати, як ті живуть, – чи горе їм, чи біда...*» [3, с. 200]), що викликають алюзії зі славнозвісною соціальною комедією Миколи Гоголя «Ревізор».

Герой Олеса Досвітнього неодноразово опиняється в трагікомічних ситуаціях, що так чи інакше відсилають до крутіського дискурсу: шукаючи місце ночівлі, Марко сприйняв будинок з повіями за готель, а повії подумали, що це запізнілий клієнт, через що уранці молодика довелося потайки залишати дім [3, с. 185]; утікач, наснажений тим, що подорожани і працівники вокзалу ставилися до нього як до поважного урядовця, пішов просити гроші до школи, а потім до місцевого землеміра, бо, мовляв, його обікрали тубільці (чого насправді не було), що є класичною шахрайською схемою. Відверто комічним є епізод, коли п'яний герой побачив у дзеркалі, що на його пофарбованих учорне волосся і вусах місцями «стерлася» фарба, оскільки губи і руки нових знайомих були «засмаровані» горілкою – спиртом [3, с. 197]. Ситуація, коли арештований тубільцями Шешель через страх знову опинитися в царській буцегарні говорить про свою агітаційну діяльність як про вигадку киргизів, заперечує своє знання їхньої мови (тобто захищається брехнею), сприймається як своєрідна ініціація актанта, ознаменовуючи його остаточний «вихід» з когорти революціонерів і «входження» в інший – привілейований соціальний прошарок (соціальне вивищення і забезпечене побутування було метою героїв багатьох класичних крутіських романів). Психічно й фізично виснажений чоловік, який мало не в кожній людині вбачав царських шпиків, моментально «утягується» в обивательську орбіту сито-п'яного і безтурботного життя представників імперської влади в колонії, які одружують приبلуду з

дочкою земського урядника і навіть улаштовують його на посаду прокурора і все це – лише на тій підставі, що прибулець, як і місцеві можновладці, належить до категорії «урусів». Особливо виразно крутійський дискурс оприявнюється в епізоді, коли до містечка Ош все ж надходить інформація про розшуки політичного злочинця, та, на превеликий подив колишнього революціонера-невдахи, ніхто не збирається його видавати: несподівані друзяки й родичі від імені прокурора Павла Воронцова надсилають в поліцейське управління повідомлення про смерть Марка Шешеля під час затримання [3, с. 241] (тобто герой як посадова особа сам повідомляє владі, яка його розшукує, про свою смерть). У результаті таких перипетій Марко / Павло дізнається і про те, що фактично кожен «урус», який представляє імперську владу в містечку, опинився тут через якісь злочини чи посадові махінації.

Як зазначив Василь Шевчук, образ «революціонера на час» викликав суперечливу оцінку, адже критики не зрозуміли основного задуму «Алая», сприйнявши революційність Шешеля за «чисту монету», очевидно, унаслідок «свідомо уповільненого процесу відтворення “патології жаху” переслідуваного втікача» [10, с. 68], що охоплює першу частину «Жах» [3, с. 165–188]. Справді, у тексті неодноразово описуються ситуації, у яких герой перебуває на межі «провалу», що особливо вияскравлюється в епізодах, коли ув'язнений у пральні агітатор робить підкоп в інше приміщення, перелазить через вікно тощо [3, с. 171–176]. Однак вже до кінця першої частини сюжетна напруженість постійно знімається іронічними коментарями (згадаймо хоч би й мікрообраз байбачка, що кепкує з урядовця, який припише коло куців у ярку [3, с. 182]; глузливіми зауваженнями щодо поведінки героя на пероні: «Хіба Шешель міг помічати, що йому, урядовцеві, який повинен дотримувати авторитет влади, не варто було, як навіженому, лізти до вагона, де вхід навалою з гармидером брали довгополі тубільці» [3, с. 183] тощо). Погоджуємося з В. Шевчуком у тому, що головна ідея повісті розгортається саме з другої її частини «Владарі»: «Після затяжної розповіді про втечу головного героя терпіння читача приємно винагороджується гостросюжетною другою половиною повісті, де органічно поєднуються невимущений гумор з тонким ліризмом (гостювання Шешеля у землеміра Івана Петровича та його “женихання”, а потім подорож через чарівні гори й долини).

Нарешті, фінал твору набуває саркастичної і пародійної гостроти і сили» [10, с. 68]: герой усвідомлює, що став одним із когорт хабарників і визискувачів. Отож Віра Агеева, класифікуючи повість як психолого-драматичну, небезпідставно зазначила: «“Алай” – історія поступового розпаду особистості, втрати юнацьких ідеалів» [1, с. 13].

Якщо актанти європейського крутійського жанру спеціально моделюють ситуації, у яких можна мати зиск через сплутування з іншою особою, використовують фальшиві документи для отримання матеріальної вигоди, прагнуть удало пошлюбитися, то у версії Досвітнього Марко Шешель спричинився до цього через страх ув'язнення і психічне виснаження від майже параноїдального підозрювання в кожному зустрічному царського шпика. Якщо в назву крутійського твору дуже часто виносилося ім'я героя, його соціальна приналежність тощо (згадаймо хоч би й «Походеньки бравого солдата Швейка» Я. Гашека, «Жиль Блаз» Лесажа, «Какук Марці» Йожі-Ене Тершанські, «Щоденник національного героя Селепка Лавочки» Ю. Тис-Крохмалюка та ін.), то О. Досвітній використовує в цій якості топонім. Поступово через опис, з одного боку, чиношанувальної поведінки тубільців, яким достатньо було побачити на «урусів» урядового кашкета чи кітеля, а з іншого – забезпеченого життя представників влади, Алай легко декодується як земля обітована для різночинців з, так би мовити, низькою соціальною відповідальністю, рай для злочинців та визискувачів. Особливістю реалізації крутійського / шахрайського дискурсу в повісті Олеся Досвітнього є її (повісті) драматична забарвленість: опис екзотичних ландшафтів і побутування практично невідомих для українського читача народів Киргизії та Узбекистану переживаний ситуаціями щирого переживання героя від страху бути викритим, сценами знущань «урусів» з тубільців.

Висновки та перспективи. Отже, повість О. Досвітнього презентує крутійський дискурс в українській літературі першої третини ХХ століття. Проаналізований твір свідчить, що дотримуючись шахрайського канону, письменник увиразнює його національною специфікою. Шахрайський жанр так і не став помітним явищем в українській літературі першої третини ХХ століття. Причини занепаду цього сегменту авантюрно-пригодницького дискурсу ще в зародковому стані прокоментував Олександр Вешелені: «більшість

жанрів пригодницької літератури в підсоветській Україні вже з середини 1920-х рр. підпадали під ідеологічну кон'юнктуру соцреалізму, а деякі з них, добре відомі й поширені в європейських країнах, змогли сформуватися лише в 1960–1970-х рр. Так, «Аристократа з Вапнярки» О. Чорногуза

(написаного у 1970-х рр., але виданого лише у 1979 р.) дослідники вважають першим «повноформатним» українським сатиричним романом і зараховують до поодиноких виявів шахрайського (крутійського) роману у вітчизняній літературі» [2, с. 35].

Список використаних джерел

1. Агеева В. Автор «Алая» та «Гюлле». *Слово і час*. 1991. С. 13–16.
2. Вешелені О. Між селепком і експедитором: два типи крутія в українській емігрантській літературі. *Слово і час*. 2014. № 17. С. 35–41.
3. Досвітній О. Алай. *Нас було троє*: повісті; оповідання / О. Досвітній; передм. В. Шевчука. Київ: Дніпро, 1982. С. 165–244.
4. Історія української літератури ХХ ст.: у 2 кн.: навч. посіб. / за ред. В. Дончика. Київ: Либідь, 1993. Кн. 1. 784 с.
5. Килимник О. Олесь Досвітній (До 70-річчя з дня народження). *Вітчизна*. 1961. № 12. С. 167–169.
6. Кулакевич Л. Жанрові стратегії української авантюрно-пригодницької прози першої третини ХХ століття. Дніпро: Свідлер А. Л., 2020. 380 с.
7. Підгайний Л. Творчість О. Досвітнього. *Червоний шлях*. 1930. №1. С. 75–90.
8. Полторацький О. [Рецензія на кн.: Ол. Досвітній. Алай, ДВУ, 1927; Ол. Досвітній. Гюлле, ДВУ, 1927]. *Червоний шлях*. 1928. №7. С. 251–252.
9. Сторчак К. Слово про автора. *Вибрані твори* / Олесь Досвітній. Київ: Державне видавництво художньої літератури, 1959. С. 3–10.
10. Шевчук В. Олесь Досвітній. *Радянське літературознавство*. 1967. № 3. С. 59–73.

References

1. Ageyeva, V. (1991). Avtor «Alaya» ta «Gulle» [Author of «Alai» and «Gulle»]. *Slovo i chas*, 13–16.
2. Vesheleni, O. (2014). Mizh selepkom i

ekspedytorom: dva typy krutiia v ukrainskii emihrantskii literature [Between selepok and forwarder: two types of coolness in the Ukrainian emigrant literature]. *Slovo i chas*, 17, 35–41. [In Ukrainian].

3. Dosvitniy, O. (1982). Alaj [Alai]. *Nas bulo troye: povisti; opovidannya* [There were three of us: povist; notification]. O. Dosvitniy.; peredm. V. Shevchuka. Kyiv: Dnipro, 165–244. [In Ukrainian].

4. Istoriya ukayins`koy iliteratury XX st. (1993). [History of Ukrainian literature of the twentieth century]: u 2 kn.: navch. posib. / za red. V. Donchy`ka. Kyiv: Lybid`, Kn. 1, 784 [In Ukrainian].

5. Kylymnyk, O. (1961). Oles Dosvitniy. (Do 70-richchya z dnya narodzhennya). *Vitchy`zna*, 12, 167–169. [In Ukrainian].

6. Kulakevych, L. (2020). Zhanrovi stratehii ukrainskoi avantyurno-pryhodnytskoi prozy pershoi tretyny XX stolittia [Genre strategies of Ukrainian adventure prose of the first third of the 20th century]. *Dnipro: Svidler A. L.*, 380 [In Ukrainian].

7. Pidgajnyj, L. (1930). Tvorchist O. Dosvitnogo [Creativity of the Dosvitnii Oles]. *Chervonyj shlyax*, 1, 75–90. [In Ukrainian].

8. Poltoracz`kyj O. (1928). [Recenziyana kn.: Ol. Dosvitnij. Alaj, DVU, 1927; Ol. Dosvitnij. Gyulle, DVU, 1927] [Book review: Ol. Dosvitnii. Alaj]. *Chervonyj shlyax*, 7, 251–252. [In Ukrainian].

9. Storchak K. (1959). Slovo pro avtora [A word about the author]. *Vy`brani tvory. Oles Dosvitnij*. Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo khudozhnoyi literatury, 3–10. [In Ukrainian].

10. Shevchuk V. (1967). Oles Dosvitnij [Oles Dosvitnii]. *Radyans`ke literaturoznnavstvo*, 3, 59–73. [In Ukrainian].

SPECIFIC WAY OF ARTISTIC TRANSFORMATION OF THE PICARESQUE PLOT IN THE STORY BY OLES DOSVITNII «ALAI»

L. M. Kulakevych

Abstract. In the first third of the twentieth century in Ukrainian literature, at the time when the action genres were actively adopted, the works of the picaresque genre started emerging (S. Skliarenko's story «Viter z hir» (Wind from the Mountains) (1928), D. Buzko's «Opovidannia pro Sofochku y Dzhyma» (The Story of Sofochka and Jim) (1929), Ye. Miakota's novel «Vurkahan» (Criminal) (1929) etc.), but for the most part, they remained outside the literary reception. In the current article, we will

focus on OlesDosvitnii's novella «Alai» (1924), as one that best corresponds to the canon of the picaresque genre. **The purpose** of our study is to determine the peculiar ways of utilizing the elements of picaresque discourse in this novella.

Resultsofresearch. As we studied the artistic features of the picaresque plot of OlesDosvitnii's novella «Alai», we established that the picaresque novel as a separate genre is poorly represented in Ukrainian literature. It also did not gain much popularity in Ukrainian literature of the first third of the twentieth century, although the latter had adopted the action genres quite actively. The elements of the picaresque novel are present in Dosvitnii's novella in a peculiar way: the plot-making component in the protagonist's adventures appears to be his forced journey/ escape to the Asian colonies of the Russian Empire. As the young man stays among Uzbek and Kyrgyz people, the author employs the methods of disguising the actant, such as dyeing his hair, using forged documents, numerous situations of the actant being confused with an important official. The character repeatedly finds himself in tragicomic situations, which, in one way or another, refer to the picaresque discourse. It has been noted that while the actants of the European picaresque genre intentionally model the situations where one can profit from being confused with another person, use false documents for material gain, seek to marry successfully, Oles Dosvitnii's character did it due to fear of imprisonment and mental exhaustion. Another specific feature concerns the title of the novella: while in the picaresque genre the name of the hero, his social affiliation, etc. quite often would be mentioned in the title of the picaresque work, O. Dosvitnii uses the toponym instead. Gradually, when the situations in which the hero finds himself, the behavior of the natives and authorities come together in the whole picture, Alai is easily decoded as a paradise for swindlers. It is emphasized that the peculiar way of utilizing the picaresque discourse in Oles Dosvitnii's novella lies in its dramatic undertone.

Thus, O. Dosvitnii's novella presents the picaresque discourse in the Ukrainian literature of the first third of the twentieth century. The analysis of the novella shows that while following the picaresque canon, the writer completes it with the national component. The picaresque genre had never become a substantial part of Ukrainian literature of the first third of the twentieth century.

Keywords: adventure novel, picaresque genre, picaresque character, adventure, journey.

TRANSLATION STUDIES. ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК - 81'25

<https://doi.org/10.31548/philolog2020.03.009>

МІЖМОВНІ ТА МІЖКУЛЬТУРНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРЕКЛАДУ

О. С. ПОЛІЩУК, кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: oleksandr_polishchuk@ukr.net<http://orcid.org/0000-0001-9306-617X>

А. І. БАМБУРА, студентка 4 курсу,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: b.a.i23062000@gmail.com<http://orcid.org/0000-0002-0367-9245>

Анотація. У статті обґрунтовано виникнення та поширення міжмовних та міжкультурних проблем, які є одними з основних у сфері перекладознавства. Різні культури на сучасному етапі розвитку взаємодіють між собою, і тому перекладач має забезпечувати адекватний переклад з урахуванням міжкультурної різниці, але при цьому вихідний текст не може бути суттєво змінений. Раніше через докорінні відмінності між культурами та мовами реципієнт не міг сприймати культуру оригіналу, а завдяки розвитку перекладознавства уможлиблюється належне сприйняття тексту. У період глобалізації розширюються міжнародні контакти, де надзвичайно зростає роль мовної особистості. Переклад тут виступає безпосереднім інструментом у міжкультурній комунікації, а також засобом захисту національних мов і культур. Ключем до комунікативного успіху та порозуміння між учасниками різних мов і культур є опанування мовним кодом. Варто зауважити, що є спеціальні мовні штампи, які застосовуються різними суспільствами в тотожних ситуаціях. У статті наведені причини міжкультурних проблем, які доводять важливість міжкультурної комунікації з урахуванням міжмовних відмінностей, що досягається за допомогою адекватного перекладу, де головною метою є аналіз особливостей міжмовних та міжкультурних проблем та шляхи їх подолання. У дослідженні використовується метод аналізу і спостереження, стаття має описовий характер. Результатом аналізу граматичних трансформацій та їх детального вивчення є зображення можливих шляхів вирішення міжмовних та міжкультурних проблем.

Ключові слова: перекладознавство, міжмовна та міжкультурна проблематика, суперечливі тенденції, крос-культурна комунікація, лінгвокультурні реалії, «діалог культур», соціокультурна компетентність.

Актуальність. Перекладознавство є однією з найбільш досліджуваних галузей. За його допомогою ми розуміємо мовні явища або можемо відтворити зміст оригінального тексту іншою мовою. Переклад – це не тільки процес, а й результат. Головною його метою є ознайомлення людей різних мовних середовищ з наукою, літературою, музикою. Все це досягається за допомогою перекладу, людям стає легше порозумітися між собою і дізнатися щось нове для себе. У період глобалізації, коли відбувається активний розвиток всіх аспектів життя, міжмовні і міжкультурні проблеми набувають актуальності. Є дві суперечливі тенденції, на які має бути спрямована діяльність

перекладачів: зберегти мовну норму культури в перекладі, а також гармонізувати її з мовою оригіналу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Багато вчених-теоретиків досліджували та аналізували проблеми сучасного перекладу на міжкультурному рівні. Серед них: Р. Зорівчак, Л. Коломієць, А. Гудманян, В. Карабан, Л. Бархударов та інші. Зближення мовних культур різних народів спонукало досліджувати проблеми міжмовної комунікації і значно пожвавило інтерес учених. Мова для них вже розглядалася як категоризація досвіду певного етносу. Переклад тут вважається певним провідником, адже саме він забезпечує розуміння конкретної ситуації.

Мета дослідження – проаналізувати особливості міжмовних та міжкультурних проблем, знайти шляхи їх подолання, розкрити поняття соціокультурної компетенції.

В межах дослідження потрібно вирішити такі **завдання**:

- дослідити поняття «міжкультурна комунікація» і «переклад» у контексті міжмовного спілкування;

- проаналізувати вплив перекладу у процесі міжкультурної комунікації.

Результати дослідження та їх обговорення. Різні культури на сучасному етапі розвитку взаємодіють між собою. Відмінності мовленнєвих норм потребують від перекладача глибоких трансформацій. Це свідчить про те, що носії різних мов сприймають світ по-іншому, і тому перекладач має забезпечувати адекватний переклад з урахуванням міжкультурної різниці, але при цьому вихідний текст не може бути суттєво змінений, тому що найголовніше – це передати отримувачам максимально збережену вихідну інформацію.

Посилаючись на працю «Переклад і культура» Ж. Мунена зазначаємо, що позамовна ситуація культури, то такий чинник, який може нейтралізувати розбіжності мовних структур, компенсувати відсутність тих чи тих елементів у мовній картині світу [7, с. 138]. Тут дуже важливим є розуміння культурного перекладу.

Іншим аспектом є взаємопроникнення культур. Так, О. Череднеченко вважає, що «європейська співпраця в галузі вивчення мов і культур надалі сприятиме кращому взаєморозумінню між народами, а в майбутньому – побудові Європи без кордонів» [9, с. 4-5].

Художній переклад є однією з міжкультурних проблем, де переклад працює на збереження мовного та культурного розмаїття, слугує захисту національних мов і культур, але як мовні так і позамовні чинники повинні бути враховані.

Як в усному перекладі, так і письмовому перекладі перекладач має зосередитися на міжмовних та міжкультурних проблемах, бо це дуже важливо. Етнолінгвальні картини світу дозволяють побачити розбіжності між культурними групами. Коли ми говоримо про споріднені культури, то досить важливою тут є мова. Саме мова та аналогічний культурний досвід дозволяє людям порозумітися між собою, а коли йдеться про різні культури, то некоректний переклад призводить до певних розбіжностей. Один

об'єкт може категоризуватися по-різному відповідно до культурної приналежності. Так званий «чужий» текст вимагає детального вивчення і аналізу. Тобто тут перекладач повинен відчути на собі культуру того тексту, який він перекладає і володіти хоча б фоновими знаннями тієї культури, до якої належить текст.

Крос-культурна комунікація – це проблематична галузь, тому що відрізняються жести, їх сприйняття, форми ввічливості, звертання, менталітет, що спричиняє як комунікативні, так і перекладацькі проблеми. Культурні аспекти досить важко трактувати. Різниця полягає у лексичному значенні, синтаксисі, ідеології, способі життя. Тобто перекладач має поєднати дві суперечливі тенденції, про які згадувалося вище.

Раніше через докорінні відмінності між культурами та мовами реципієнт не міг сприймати культуру оригіналу, а завдяки розвитку перекладознавства уможливується належне сприйняття тексту.

Існує декілька форм перекладу:

- усний;
- письмовий;
- посередкований;
- автоматичний;

Варто наголосити на тому, що при письмовому перекладі легше передати настрій і культуру, а також частково емоції іншого народу, так як у перекладача є можливість знайти відповідну інформацію та опрацювати певні джерела. При усному перекладі це також можливо, але досягається важче, особливо, коли переклад синхронний і у перекладача немає багато часу, щоб підготуватися. Точний переклад у таких випадках може упускатися, але культурні особливості повинні бути витримані. І кожен такий переклад має унікальний характер завдяки культурно-історичному аспекту.

Переклад виступає також засобом захисту національних мов і культур. Ключем до комунікативного успіху і порозуміння між учасниками різних мов і культур є опанування мовним кодом. Варто зауважити, що є спеціальні мовні штампи, які застосовуються різними суспільствами при тотожних ситуаціях.

Мова відіграє дуже важливу роль при перекладі. Це яскраво видно, коли ми передаємо один і той самий об'єкт різними мовами. Наприклад, *підсніжник* – *подснежник* – *snowdrop* – *schneeglöckchen*. Тут простежується паралель між між

українською і російською. Але головна ідея така: незважаючи на те, якою мовою написано, людина розуміє і сприймає об'єкт. Це можна вважати за відображення мовних картин світу.

Міжкультурна комунікація характеризується також певними відмінностями. Виокремлюємо:

- обряди, звичаї, свята;
- назви пам'яток, площ, вулиць;
- імена героїв, діячів;
- національні традиції і мовний етикет;
- фразеологічні звороти, вислови,

прислів'я;

Вони є характерними для певної лінгвокультурної спільноти. Міжкультурна комунікація впливає на те, що виявляються перепони у розумінні між комунікантами, але переклад таких творів підсилюють експресивно-емоційне значення. Перекладач працює з метою злиття культур оригіналу і перекладу. При цьому він розкладає оригінал тексту на певні елементи, а згодом складає його у нову єдність. Образи та асоціації, які виникають у використанні перекладеного тексту, показують наскільки вдало перекладач виконав свою роботу. Він навіть може додати незначні деталі від себе, щоб текст краще сприймався. Майбутній перекладач має бути усвідомлений в тому, що знання про культуру народу і менталітет формують комплекс професійних компетенцій.

Потрібно розробляти та розпізнавати різні стратегії, щоб розвивати міжкультурні навички та вміння, встановлювати контакт з носіями інших культур, розв'язувати соціокультурні конфлікти, а також важливо виробляти в собі навичку інтерпретування мовленнєвої поведінки комунікантів.

Знання афоризмів, сталих виразів певної культури є також дуже важливими. Прикладом можуть слугувати ідіоми в англійській мові, дуже рідко їх можна перекласти дослівно, в більшості випадків вони потребують детального вивчення, а для розуміння потрібно вдаватися до історії створення тих чи інших ідіом. Головною ідеєю тут є те, що ідіоми не можна викидати при перекладі, завдяки ним передається суть сказаного.

Варто зазначити, що роль перекладу надзвичайно важлива у процесі міжкультурного спілкування, так як представники різних культур мають свої відмінності. *У період глобалізації розширюються міжнародні контакти, де надзвичайно зростає роль мовної особистості.* Переклад тут виступає

безпосереднім інструментом у міжкультурній комунікації.

Цікавим фактом є те, що майже 70% всього часу людина проводить в комунікації і незважаючи на культурні відмінності, різноманітність мов і менталітетів, вона вчиться адаптуватися і взаємодіяти з іншими народами, цивілізаціями або просто індивідами.

Міжмовна комунікація – це так званий «діалог культур». Біблер наголошує на формуванні нового соціального соціуму культури – форми вільного спілкування людей в її силовому полі [1, с. 32].

Постає питання важливості та доцільності застосування «діалогу культур». Людина в XXI столітті є надзвичайно розвинутою, вона намагається збагачувати себе та розвивати, а також представники різних культур навчаються конструктивно чи деструктивно взаємодіяти.

Центром міжкультурної комунікації є людина, методом досягнення порозуміння – переклад. Культура і комунікація з часом стали одним цілим і в людини з'явилася неабияка потреба знаходити контакт з іншими людьми, саме тому професія перекладача набула величезного попиту і буде актуальною і в майбутньому, тому що жодна машина не зможе відтворити емоційний план і надати максимально точний переклад, який допомагає подолати культурну дистанцію і є видом мовного посередництва.

За В. Н. Комісаровим, переклад – це вид мовного посередництва, який цілком орієнтований на оригінал. Переклад є іншомовна форма існування повідомлення, яке містить оригінал. Завданням перекладу є забезпечення такого рівня міжкультурної комунікації, при якому створюваний текст мовою реципієнта міг би виступати в якості повноцінної комунікативної заміни оригіналу і ототожнюватися реципієнтами перекладу з оригіналом у функціональному, структурному і змістовному відношеннях [3].

Зазначається, що при перекладі зіставляється не лише дві мови, а й дві культури, тому необхідний пошук еквівалентних відповідностей і вивчення певних культурних особливостей. Культура є оперативною одиницею перекладу.

Можливими шляхами вирішення міжкультурної проблеми є: вивчення іноземної мови, збагачення індивідів фоновими знаннями, а також людське бажання порозумітися і розвиватися.

Щодо міжмовної проблеми сучасного суспільства, то тут теж існує ряд проблем. Серед них і правильність перекладу і омонімія, фальшиві друзі перекладача, відсутність певних відповідників, взагалі будь-які метамовні перетворення.

На сучасному етапі розвитку одержувач хоче чути або бачити переклад, який буде максимально збігатися з вихідним текстом. Це досягається при збігові всіх компонентів за допомогою буквального або вільного перекладу із застосуванням граматичних конструкцій.

Міжмовні проблеми вимагають від перекладача перекладацьких трансформацій. До таких трансформацій належать: перестановка, заміна, додавання, вилучення та комплексна трансформація. Прикладом може слугувати словосполучення *«theory construction»*, яке перекладається як *«побудова теорії»*, і воно є граматично правильним відповідником української мови. Всі перекладацькі нюанси мають при цьому бути враховані. При перекладі можливе і збільшення слів *recurrent – той, що періодично повторюється, theoretically – в теоретичному плані*, або ж навпаки, щоб уникнути смислового навантаження перекладач має вилучити деякі слова з речення. Наприклад, *this is a very difficult problem to*

solve перекладеться як *це дуже складна проблема*. Під час перекладу термінології доцільно застосовувати аналітичний та синтетичний способи. А також перекладач повинен оперувати еквівалентами, аналогами, адекватними замінами.

Висновки і перспективи. Отже, лінгвокультурні реалії важко відтворювати, але формування соціокультурної компетентності допомагає орієнтуватися в різних типах культур, співвідносити форми спілкування з комунікативними нормами. У діалозі культур перекладач є ключовою постаттю. Оскільки граматики тісно пов'язана з лексикою, то перекладач повинен виконувати лексичні та граматичні трансформації. Перекладацькі трансформації є важливим компонентом компетенції перекладача. Він повинен передати адекватний переклад змісту, урахувати всі міжмовні особливості, норми мови, а також і міжкультурний аспект. Переклад є надзвичайно важливим засобом міжкультурної комунікації і допомагає комунікантам різних національностей, культур і народів, хоч вони належать до різних лінгвокультурних ареалів.

Дослідження показало нам важливість міжкультурної комунікації з урахуванням міжмовних відмінностей, що досягається за допомогою адекватного перекладу.

9. Чередниченко О. І. Про мову і переклад. Київ: Либідь, 2007. 248 с.

References

1. Библер В. С. Культура. Диалог культур (опыт определения). Вопросы философии. 1989. № 6. С. 31–42.
2. Горощенко Т. В. Міжкультурна комунікація в перекладі. Українська орієнталістика: збірник наукових праць, 2007-2008. Вип. 2-3. С. 57-60.
3. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение. Учебное пособие. Москва: ЭТС, 2001. 424 с.
4. Латышев Л.К. Технология перевода. Уч. пос. по подготовке переводчиков с нем. яз. Москва: НВИ-ТЕЗАУРУС, 2001. 278 с.
5. Мальцева Д. Г. Страноведение через фразеологизмы. Пособие по немецкому языку. Москва: Высшая школа, 1991. 172 с.
6. Маслова В. А. Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва: Академия, 2001. 208 с.
7. Мунен Ж. Переводчик, слово и понятие. Перевод – средство взаимного сближения народов. Москва: Прогресс, 1987. С. 136–141.
8. Муравлёва Н. В. Лингвострановедческий словарь. Москва: Метатекст, Австрия 1997. 415 с.
1. Bibler, V. S. (1989). Kul'tura. Dialog kul'tur (opyt opredeleniya). [Culture. Dialogue of cultures (experience of definition)]. Voprosy filosofii, 6, 31-42 [in Russian].
2. Goroshchenko, T. V. (2007-2008). Mizhkul'turna komunikatsiya v perekladi. [Intercultural communication in translation]. Ukrayins'ka oriyentalistyka: zb. nauk. pr. 2-3, 57-60 [in Ukrainian].
3. Komissarov, V. N. (2001). Sovremennoye perevodovedeniye: ucheb. posob [Modern translation studies. Textbook]. Moscow : ETS, 424 [in Russian].
4. Latishev, L. K. (2001). Tekhnologiya perevoda: ucheb. posob. po podgotovke perevodchikov s nem. yazika [Translation technology. Textbook for the preparation of translators from the German language]. Moscow : NVI-TEZAURUS, 278 [in Russian].
5. Mal'tseva, D. G. (1991). Stranovedeniye cherez frazeologizmy : posob. po nem. yaziku [Country geography through phraseological

units. German language manual]. Moskow : Visshaya shkola, 172 [in Russian].

6. Maslova, V. A. (2001). Lingvokul'turologiya : ucheb. posob. dlya vissh. ucheb. zavedeniy. [Linguoculturology: Textbook. manual for stud. higher. study. establishments]. Moskow: Akademiya, 208 [in Russian].

7. Munen, Gh. (1987). Perevodchik, slovo i poniyatiye, Perevod – sredstvo vzaimnogo sbliheniya narodov [Translator, word and

concept. Translation is a means of bringing peoples closer together]. Moskow : Progress, 136–141 [in Russian].

8. Muravleva, N. V. (1997). Lingvovedcheskiy slovar' [Linguistic and Cultural Dictionary]. Moskow: Metatekst, Avstriya, 415 [in Russian].

9. Cherednichenko, O. I. (2007). Pro movu i pereklad [About language and translation]. Kyiv: Lybid', 248 [in Ukrainian].

INTERLINGUAL AND INTERCULTURAL PROBLEMS OF MODERN TRANSLATION

O. S. Polishchuk, A. I. Bambura

Abstract. *The article substantiates the emergence and spread of interlingual and intercultural problems, which are major in the field of translation studies. Different cultures interact strongly at the present stage of development, and therefore the translator must provide adequate translation taking into account intercultural differences, but the source text cannot be significantly changed. Previously, there were the fundamental differences between cultures and languages and the recipient could not perceive the culture of the original and due to the development of translation studies, where translators were able to express themselves, there was a proper perception of the text. In the period of globalization international contacts are growing where the role of the linguistic personality has greatly increased. Therefore, it is quite correct in such cases to bring the types of interaction between people to the fore. Translation here is a direct tool in intercultural communication as well as a means of protecting national languages and cultures. The key to communicative success and understanding between participants of different languages and cultures is mastering the language code. And you also need to understand that there are special language stamps that are used by different societies in identical situations. The article presents the causes of intercultural problems and ways to solve them, which showed us the importance of intercultural communication and adequate translation.*

The purpose of the study is to analyze the features of interlingual and intercultural problems, to find ways to overcome them, to reveal the concept of socio-cultural competence.

Results of research. A very important aspect is the interpenetration of cultures. Language plays a very important role in translation. This is clearly seen when we transmit the same object in different languages. For example, підсніжник – подснежник – snowdrop – schneeglöckchen. But the main idea is: no matter what language is written, a person understands and perceives the object. Intercultural communication affects the fact that there are barriers between communicators, but such translation enhances the expressive and emotional significance. The translator works to merge the cultures of the original and the translation. The center of intercultural communication is a person, the method of achieving understanding is translation. Culture and communication have become one over time, and there is a great need to find contact with other people, which is why the profession of translator is in a great demand.

Conclusions and prospects. Thus, linguistic and cultural realities are quite difficult to reproduce, but the formation of socio-cultural competence helps to navigate in different types of cultures, to correlate forms of communication with communicative norms. Translation is an extremely important means of intercultural communication and helps to maintain connections between communicants of different nationalities, cultures and peoples, despite the fact that they belong to different linguistic and cultural areas.

Keywords: translation studies, interlingual and intercultural issues, contradictory tendencies, cross-cultural communication, linguo-cultural realities, "dialogue of cultures", socio-cultural competence.

PEDAGOGICAL REALIZATION OF PROPER NAMES TRANSLATION

A. V. PROKOPENKO, Assistant Professor, Ph.D. in Philological Sciences,
Sumy State University

E-mail: a.prokopenko@gf.sumdu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-4590-4201>

A. I. VELYKODNA, student of the 6th year of education,
Sumy State University

E-mail: alla.klimova.2015@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3703-8654>

Abstract. *The relevance of the study is due to the need for an in-depth analysis of onomastic vocabulary and the possibility of its use within English classes for future translators. Three main types of translation exercises have been studied: non-communicative, conditionally communicative and communicative. The study developed a number of visual exercises (according to each of the types) that can be used by the teacher in English classes for future translators. The exercises were based on the series of novels "Witcher" by Andrzej Sapkowski, including the books "The Last Wish" and "The Sword of Destiny". It is established that the use of all three types of exercises is important for the complex development of translation skills because all of them should be used at different stages of elaboration of a new lexical topic; all of them have different directions, goals and methods of implementation. Thus, non-communicative exercises do not depend on the context and are aimed mainly at methodical sharpening of the studied material and bringing the student's knowledge to automatism. Conditionally communicative exercises are characterized by proximity to the real language situation, but there is an unnatural repetition of vocabulary and grammar being studied. At this stage, the student can translate individual phrases, determine the type of translation transformations, etc. The stage of communicative exercises is the most difficult, because it involves direct work of the student with the text or its individual fragments (without prompts from the teacher).*

Key words: *communicative exercises, non-communicative exercises, conditionally communicative exercises, fantasy discourse, practical lessons of English language.*

Proper names as an object of linguistic research have always attracted a lot of scientists. Onomastic lexicon has been studied by philosophers, historians, linguists, and culturologists from various aspects and points of view. The meaning and connection of the proper names with the culture and development of society still generate a lot of controversy among scholars.

The relevance of our research is that in modern linguistics not all issues related to the denotative-nominative classification of proprial vocabulary, its typology and features of translation in certain types of thematic discourse have been systematized and analyzed. We consider it necessary to analyze the influence of onomastic lexicon on the training of translation skills during the practical classes of the English language.

This issue was viewed by following linguists: A. V. Superanska, Ye. M. Vereschahin, V. H. Kostomarov, O. V. Nazarenko, Tim Brennen. These scientists have made a range of proper names classifications and tried to explain the

linguistic nature of onyms. The majority of their classifications are based on such criteria as subject and object correlation. O. V. Nazarenko investigates fantasy discourse and the use of proper names in it.

The **following methods** were used within the research: descriptive method, comparative historical method, method of continuous sampling, method of comparison, method of analysis and synthesis, method of abstraction, method of induction and deduction, method of dictionary definition.

The object of research is proper names in English fantasy discourse. **The subject of the research** is the peculiarities of proper names translation from English into Ukrainian (on the basis of fantasy discourse).

The aim of the work is to develop methods for implementing the onomastic lexicon during the English language classes for training the translation skills of the students.

The results of the research. The problem of interpreting proper names remains relevant for both interpreters and editors today. The

main responsibility lies in the correct choice of translation technique, which helps to preserve the semantic and stylistic features of proper vocabulary. At the same time, the translator must pay primary attention to the genre features of the discourse and the readership. No less important is the complexity of semantic structures and connections in onomastic lexicon, because when searching for a match for [it in the target language, these connections are often lost, which provokes difficulties in identifying the person or object that bears the submitted names.

For decades, there has been a formal notion in translation practice of "automatic" translation of onomastic vocabulary. The long-term use of this approach has resulted in numerous inaccuracies and errors in the translation of proper names of foreign origin. In addition, such accuracy in the transmission of foreign onyms often provokes the appearance of words that are inconvenient for pronunciation and memorization in the target language [2, p. 29].

To date, linguists have not established clear rules for the transmission of foreign onyms from English into Ukrainian and vice versa. In general, this situation is quite understandable, because, Ukrainian and English do not have complete equivalent equivalents at the lexical, grammatical and even phonological levels. Thus, even the sound forms of closely related languages can differ significantly, while English and Ukrainian belong to different language families.

The methodology of translation teaching is a rather complex science, and the main of its principles is the existence of a clear and consistent linguodidactic system [1]. It is with the help of this science that an experienced teacher can identify the main areas that need to be worked out in the process of training interpretation and translation during English classes, as well as select appropriate exercises that will promote the diverse development of professional skills of a translator.

We consider it necessary to use the classification, which is based on the criteria of compliance of exercises with specific goals of the learning process, to highlight the exercises developed by us for studying the material on the topic "Translation of proper names" [3]:

- conditionally communicative;
- communicative;
- non-communicative.

The main characteristic of non-communicative exercises related to the translation of proper names is that they do not

depend on the context, so they can be used during the first stage of practical study of the topic. The main attention of the student will be focused on the correctness of the search for an equivalent match to the proper name in the target language without involving the language situation, which should be addressed after mastering the minimum skills on the given topic.

There are a few examples of non-communicative exercises developed by us to improve practical skills on the topic "Translation of proper names". The exercises were developed on the basis of a series of novels "Witcher" by Andrzej Sapkowski, in particular, "The Last Wish" and "The Sword of Destiny".

Exercise 1. Name the translation techniques used in translating such anthroponyms and mythonyms.

Treska – Жмутик;
Foltest – Фолтест;
Velerad – Велерад;
Adda – Адда;
Witcher – Відьмин;
Black Annis – Баба-Яра.

Exercise 2. Name the translation techniques used in the translation of such toponyms:

Cintra - Цинтра;
Blaviken –Блавікен;
Dorndal - Домдаль;
Tridam – Тридам;
Murivel – Мурівел;
Holopole – Холопілля.

Using these exercises will help students better understand and consolidate the language material. At the stage of non-communicative exercises the teacher gives the students the opportunity to receptively perceive new material: recognizing translation techniques based on comparing words or phrases of the source language and the target one; matching phrases with the method of their translation, etc. Thus, the main feature of non-communicative exercises is in their unproductiveness.

Due to the use of conditionally communicative exercises, students have the opportunity to train a certain material in a language situation that is as close as possible to the natural one. The difference is that the actions performed by students are almost not reproduced in a real language environment: repetition of a similar lexicon or grammar. Below we present examples of conditionally communicative exercises that can be used by the teacher:

Exercise 1. Translate anthroponyms from English into Ukrainian, name the translation

techniques which were used by you:

Geralt, Marilka, Foltest, Carry-pebble, Shrike, Voivod Tracasse, Master Irion, Borg, Karelka.

Exercise 2. Translate toponyms from English into Ukrainian, name the translation techniques which were used by you:

Temeria, Old Narakort Inn, Valley of Flowers, Wyzim, Dorndal, Yamurlak, Pontar, Tavern The Fox, Arcsea, Cintra, Murivel, Duchy of Attre.

Exercise 3. Name the techniques used for the translation of these onyms, make sentences with them.

Moola, Folger, Manticore, Bruxa, Monster, Striga, Ilyocoris, Leshy, Werewolf, Ghoul, Giant scorpion.

In fact, communicative exercises include teaching methods whose main purpose is the development and formation of communicative skills. At the same time, the student must already independently translate entire fragments of the text and be able to distinguish the lexical units indicated in them. Below we have presented possible options for communicative exercises that can be used in English translation practice classes.

Exercise 1. Translate the separate fragments into Ukrainian

A) *"Levels. But they call me Degen or Fanger around here. And they use me to frighten children. "Frighten children," repeated Geralt with his mouth full. "Without any reason, no doubt?" [4].*

Список використаних джерел

1. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови. Хмельницький : Авіст, 2008. 548 с.

2. Черноватий Л. М. Система вправ для навчання послідовного перекладу з опорою на систему перекладацького скоропису. Умань: Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. 2013. Вип. 3. С. 338–348.

3. Hamilton R. Mapping Metaphor with the Historical Thesaurus: A New Resource for Investigating Metaphor in Names. 2014. Режим доступу: https://www.gla.ac.uk/media/media_576598_en.pdf.

4. Sapkowski A. The Last Wish. Режим доступу: http://onlinereadfreenovel.com/andrzej-sapkowski/page,3,43239-the_last_wish.html.

5. Sapkowski A. The Sword of Destiny. Режим доступу: http://onlinereadfreenovel.com/andrzej-sapkowski/43223_sword_of_destiny.html.

References

1. Hamilton, R. (2014). Mapping Metaphor with the Historical Thesaurus: A New Resource

B) *"Very well, Caldemeyn. What the heck, we'll risk a meeting with Master Irion. Shall we go?" [5].*

Communicative exercises differ significantly from the previous two types. The difference is primarily that at this stage the student is completely immersed in the speech situation and receives no hints from the teacher in the form of key words, indicating translation methods or comparisons. The student is given a set of sentences or a fragment of the text, after which he or she must not only perform the translation, but also identify the relevant lexical units within the passage, and then, analyzing the general content and style of discourse, choose the appropriate translation technique for these lexical units.

Based on the study, it can be concluded that a comprehensive approach should be used to teach the students how to translate the proper names. It is necessary not just to provide students with theoretical information and several exercises to consolidate it, but to conduct a comprehensive training using three types of exercises: non-communicative, communicative and conditionally communicative.

The practical value of the research lies in the detailed study of the features of onomastic vocabulary in the future and the analysis of its impact on the perception of artistic, in particular fantasy, discourse by the readers.

for Investigating Metaphor in Names [Elektronnyi resurs]. https://www.gla.ac.uk/media/media_576598_en.pdf.

2. Torchynskyi, M. M. (2008). Struktura onimnogo prostoru ukrainskoi movy: monografiia [The structure of onyms in the Ukrainian language: monograph]. Khmelnytskyi : Avist. 548 p.

3. Chernovaty, L. M. (2013). Systema vprav dlia navchannia poslidovnoho perekladu z oporoiu na systemu perekladatskoho skoropysu [System of exercises for teaching consecutive translation based on the system of translation cursive]. Uman : Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychny. Vyp.11. 338–348.

4. Sapkowski, A. The Last Wish [Elektronnyi resurs]. http://onlinereadfreenovel.com/andrzej-sapkowski/page,3,43239the_last_wish.html.

5. Sapkowski, A. The Sword of Destiny. URL:http://onlinereadfreenovel.com/andrzej-sapkowski/43223-sword_of_destiny.html.

ПЕДАГОГІЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕРЕКЛАДУ ВЛАСНИХ НАЗВ**А. В. Прокопенко, А. І. Великодна**

Анотація. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю глибокого аналізу ономастичної лексики та можливості її на заняттях з англійської мови для майбутніх перекладачів. Досліджено три основні види перекладацьких вправ: некоммуникативні, умовно-коммуникативні та коммуникативні. У рамках проведеного дослідження розроблено систему наочних вправ (відповідно до кожного із видів), які можуть бути використані вчителем на заняттях з англійської мови для студентів перекладацького напрямку. Вправи розроблено на матеріалі циклу романів «Сага про Відьмака» Анджея Сапковського, зокрема книги «Останнє бажання» та «Меч призначення». Встановлено, що для комплексного розвитку перекладацьких навичок важливим є використання усіх трьох видів вправ, адже всі вони мають застосовуватися на різних етапах опрацювання нової лексичної теми і мають різне спрямування. Так, некоммуникативні вправи не залежать від контексту та націлені основним чином на методичне повторення вивченого матеріалу та доведення його до автоматизму. На цьому етапі важливо надавати студенту вправи на встановлення відповідності, вправи з вибором готового варіанта відповіді. Для умовно коммуникативних вправ характерною є наближеність до реальної мовної ситуації, дещо неприродня повторюваність лексики та граматики, що вивчається. На цьому етапі студент може перекладати окремі фрази, визначати вид перекладацьких трансформацій тощо. Етап коммуникативних вправ є найскладнішим, адже передбачає пряму роботу студента з текстом чи окремими його фрагментами (без підказок з боку вчителя).

Ключові слова: коммуникативні вправи, некоммуникативні вправи, умовно коммуникативні вправи, фентезійний дискурс, практичні заняття з англійської мови.

РЕАЛІЗАЦІЯ ЕЛІПСІСУ ЯК ЗАСОБУ МОВНОЇ ЕКОНОМІЇ В ДІАЛОГІЧНОМУ МОВЛЕННІ ТА СПЕЦИФІКА ЙОГО ПЕРЕКЛАДУ

Г. І. СИДОРУК, кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

E- mail: seagalina@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0850-0352>

Анотація. В статті узагальнено теоретичний досвід вивчення явища мовної економії, визначено фактори, що зумовлюють функціонування розмовної мови, виділено діалогічне мовлення як основну форму розмовної мови. Обґрунтовується той факт, що діалогічна мова є сферою найбільшого поширення та застосування закону мовної економії – одного з основних і невід'ємних чинників природного функціонування мови, який в останні десятиліття активізує свій вплив завдяки наростаючому розвитку інтернет-спілкування. Аналізуються приклади економного вживання мовних одиниць на існуючих рівнях мовної системи.

Еліптичність виступає найважливішою рисою діалогічного спілкування і полягає у вилученні всього, що можна вилучити без шкоди для змісту висловлювання, причому імплікації зазнають мовні одиниці на рівні фонетики, лексики, граматики і особливо синтаксису. Еліптичність є важливою структурною особливістю розмовної мови. Окрім основних, можуть бути вилучені другорядні члени речення.

Найчастіше в еліптичних конструкціях видаляється суб'єкт, на другому місці за частотою видалення стоїть присудок. У деяких поодиноких випадках вилучаються обидва основних члени речення. Випадки відсутності інших членів речення є рідкісними. Синтаксична асиміляція, асоціація та поділ речень найчастіше застосовуються при перекладі українською мовою. Спілкування в Інтернет-просторі відбувається через постійне використання еліптичних речень, і тому це мовне явище вимагає серйозних подальших досліджень. Визначення та розгляд інших способів мовної компресії може стати метою та об'єктом наших подальших досліджень у цій царині.

Ключові слова: закон мовної економії, діалогічне мовлення, рівні мовної ієрархії, еліптичне речення, вилучення.

Актуальність дослідження. Функціонування та розвиток розмовної мови підпорядковується власним принципам і законам, що зумовлює відбір і умови вживання певного набору мовних одиниць. Закон мовної економії є серед низки основних і найбільш дієвих. Тому актуальність матеріалу зумовлена низкою причин. Серед них зростання інтересу до специфіки розмовної мови і діалогічної зокрема. Закон мовної економії як цілісна система ще не достатньо вивчений, оскільки ще потребують глибокого вивчення численні процеси та явища розмовної мови.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Оцінка та ставлення до тенденції мовної економії в різний час і в різних лінгвістів були неоднозначними. Дехто схильний вважати економію основним законом розвитку мови, інші визнають її однією з головних рушійних сил розвитку мови, треті відводять їй більш скромне місце. З іменами П. Пассі, В. Уїтнея, Г. Суїта, О. Есперсена, слід

пов'язувати початок систематичного вивчення мовної економії як особливого явища людського спілкування. Ця теорія присутня в роботах О. М. Барсової [2], В. В. Бузарова [3]. Найбільш повне і глибоке висвітлення питання економії в мові та мовленні отримало в роботах А. Мартіне [6], З. Херріса [9], а також в роботах російських та українських лінгвістів В. Г. Адмоні [1], Ю. С. Глаголева [4], В. П. Кобкова [5], Г. І. Сидорук [8; 9]. Неповні або еліптовані речення розглядаються у трьох аспектах в низці робіт: з точки зору семантичної доповнюваності структурної неповноти і структурно-семантичної недостатності. Мовну економію слід, без сумніву, розглядати як рушійний фактор розвитку мови, як це робили А. Мартіне та Б. А. Серебренніков.

Мета наукової статті – за можливості повний та різнобічний аналіз діалогічного мовлення під кутом впливу на нього закону мовної економії, який породжує неординарні мовні процеси та явища.

Виклад основного матеріалу. Діалог як універсальна природна форма людського спілкування, є сукупністю реплік, що доповнюють одна одну та взаємодіють між собою в структурному, семантичному та функціональному планах. Тенденція вважати неповні речення ефективним вираженням економії мовних засобів, що сприяє скороченню часу розмови та процесу взаєморозуміння, набула значного поширення. Компресія як засіб досягнення стислості висловлювання є одним із аспектів прояву закону мовної економії, зумовленого характером людського спілкування, адже метою комунікації є обмін інформацією за максимального заощадження зусиль та часу. Одним із засобів реалізації синтаксичної компресії є еліipsis. Під еліipsisом розуміють конструкції, у структурі яких вилучено один або декілька елементів, які можна «відновити» синтагматично та/або парадигматично. Основною сферою використання еліпсованих висловлювань є діалогічне мовлення.

Лінгвісти завжди цікавились явищем усичених неповних речень, що скорочуються до мінімуму через розуміння обома учасниками діалогу теми розмови та ситуації: *“So, what?” – “Nothing.” – You mean?.. – Yes, bad.”* Усному мовленню притаманні лаконічність, телеграфність стилю, спрощеність і невимушеність. Економія мовних засобів лежить в основі виникнення та функціонування еліipsisу. Нині існує колосальна потреба в обміні великими обсягами інформації, а отже, і збільшенні інформаційної ємності лексичних одиниць. Поява та надзвичайно швидкий розвиток інформаційного суспільства обумовлені розвитком технічного прогресу, міжнародних відносин, людських контактів, і зрештою новою кількістю та якістю як усного, так і письмового спілкування між людьми та перекладу. Академічна граматики англійської мови презентує речення як закінчену думку з обов’язковою наявністю в ньому структури «підмет (група підмета)-присудок(присудкова група)», причому підмет може бути наявним, а може бути імпліцитним на кшталт безособових речень. Відповідно, будь-яке відхилення від такої структури можна пояснювати в межах явища еліipsisу, де вилучені лексичні одиниці є або вилученими, або мають на увазі.

Вивчення неповних речень свідчить про те, що не існує чіткого розмежування між повними та неповними реченнями.

Структурні моделі речень породжуються в усному мовленні та, фіксуючись там, переходячи в письмове мовлення, стабілізуючись там і в підручниках граматики, стають мовними моделями. Факторами, що визначають положення таких моделей на так званій шкалі перехідності, є наявність синонімічного та модально-часового рядів, а також лексико-граматичні значення словоформ. До еліпсованих речень можна також віднести моделі, що являють собою стійкі фразеологічні сполучення, а також деякі звичні словоформи: *No idea; More slowly, please; Nice to meet you; (At) what time is our meeting; Oh really?; Many happy return; Congratulations!; Happy for you!; Good job!; Good luck!* Всі ці структурно-неповні моделі є семантично повноцінними. Згідно з визначенням зі словника лінгвістичних термінів О. С. Ахманової еліipsis є пропуском елементу висловлювання, який легко відновлюється в контексті або ситуації. Еліпсований вислів можна протиставити розгорнутому повному вислову, оскільки він має скорочений вигляд і вживається в специфічних ситуаціях, які ми спостерігаємо в швидкому діалогічному мовленні. В першу чергу еліipsisу зазнають дієслівні групи в реченні, коли вилучається дієслівний компонент, компенсація якого в контексті не є обов’язковою. Англійська мова є аналітичною та вирізняється прагненням до усунення граматичних "надлишковостей" заради економії мовних, зокрема граматичних, засобів. Заперечення згадується лише один раз у реченні: *Nobody saw anyone anywhere and anywhen – Ніхто нікого ніде ніколи не бачив.*

В умовних реченнях та підрядних реченнях часу дієслово-предикат, пов’язане з майбутньою дією, використовується в теперішньому часі, оскільки використання дієслова-предиката головного речення в майбутньому є вже достатнім показником майбутнього. Атрибутивні підрядні речення часто прикріплюються до основного безсполучниковим зв’язком, оскільки вилучення сполучника не призводить до неправильного розуміння речення.

Предикативна модель («Предикатив+його атрибут») в іменниковому присудку речень: *The station is about an hour's walk* або *The shoes are the right size* є цілком зрозумілими без прийменника, в той час як українською мовою ці речення перекладаються з використанням непрямого відмінку або з прийменниками: *До станції треба йти десь з*

годину. Ці туфлі – потрібного розміру.

Умовні, допустові та інші підрядні речення зазвичай є еліптованими в тому разі, якщо підмет головного та підрядного речень є один і той самий: *His tone, though bitter, was serious.* – Він говорив, хоча й з гіркотою, але серйозно. Допустові речення є лаконічними та експресивними. В них відсутній зв'язок, немає підмету – лише змістова частина предиката. Вони зазвичай перекладаються українською мовою повним реченням: *Peremptory tone or not, Peter thought, it was an attractive voice.* – Пітер вирішив, що голос був приємний, незважаючи на владний тон.

Прислівниковий підмет, що починається з *"It was not that ..."* часто скорочується до форми *"Not that ..."* і перекладається як: *Не те щоб..., Не можна сказати, що..., Навряд чи...: Not that she knew why she was crying.* – Навряд чи вона знала, чому плаче. Багато англійських сполучників відповідають фактично одному українському, а корелятивне слово переноситься у головне речення. Таким чином, *where* перекладається не тільки як *"де, куди"*, але також декільком словами *"там, де; туди, куди"*, *what* – не тільки як *"що"*, а й *"те, що"*: *Charley grunted every time the bed springs creaked.* – Чарлі бурчав щоразу, як скрипіли пружини.

Іноді сполучник вимагає перекладу повним реченням: *"Why?" – Чому ви так думаєте? (Чому ви питаєте?)*

Деякі дієслова та комбінації дієслів, що потребують об'єкта, вживаються в англійській мові без цього об'єкта там, де його легко передбачити. Такий вид вилучення неможливий в українській мові: *I'll tell you what I mean if you're interested.* – Я скажу вам, що я маю на увазі, якщо це вас цікавить. Комбінація дієслова з прийменником у деяких випадках є дуже значущою: прийменник набуває значення самостійного дієслова: *He shook her hand enthusiastically and assisted her into the buggy.* – Він палко потиснув їй руку та допоміг сісти в коляску.

У сучасній англійській мові складні речення до певної міри поступаються простим зі складною структурою, переважно герундіальним та інфінітивним комплексам. Ці компактні структури використовуються як синонімічні поряд з підрядними реченнями. Конструкції з безособовими формами дієслова сприяють компактності та гнучкості мови. Загальна довжина речення зменшується. Це доводять наступні речення англійською та українською мовами: *The apples were too high for the boy to reach.* – Яблука висіли занадто високо, щоб

хлопчик міг до них дотягнутися.

Каузативні конструкції з дієсловами *to have, to get* також сприяють компактності та "неперервності" речення: *I had him read the script last night.* – Вчора ввечері я змусив його прочитати (домігся того, аби він прочитав) сценарій. Трьохкомпонентні кластери *"to find (to see) oneself doing smth."* (рідше дієприкметник II) також сприяють більшій компактності фрази: *She found herself humming as she crossed the street.* – Вона раптом помітила, що тихенько наспівує, переходячи вулицю. Трьохкомпонентні кластери *"to find (to see) oneself doing smth."* (рідше дієприкметник II) також сприяють більшій компактності фрази: *She found herself humming as she crossed the street.* – Вона раптом помітила, що тихенько наспівує, переходячи вулицю.

Еліпсис є повноцінним стилістичним засобом в художніх творах, де умисне вилучення будь-якого члена речення відіграє певну прагматичну роль. Еліпсису чудово вдається передати акустичні та фізіологічні дефекти мовлення, такі як заїкання, труднощі з підбором слів, недомовки в зв'язку з потребою змінити синтаксичну модель. Еліптовані конструкції зазвичай вкладаються в прості синтаксичні моделі, характерні для розмовної мови, та володіють високим ступенем інформаційної компресії. Ці чинники сприяють їх поширенню в процесі комунікації. Вивчення засобів мовної економії стало актуальним порівняно нещодавно. Притаманні діалоговому мовленню неофіційність, довільне спрощене спілкування дозволяють скоротити висловлювання, використовуючи лише ті частини речень, що є необхідними та достатніми для взаєморозуміння. Вивчення еліпсису є необхідним для розуміння процесів, пов'язаних з економією мовних засобів в епоху розвитку технічного прогресу, коли набуває дедалі швидших темпів масове використання соціальних мереж та необхідність передачі все більшої кількості інформації.

Висновки та перспективи. Найбільш поширеною формою розмовної мови є діалог, який вважається особливим видом мовної взаємодії двох комунікантів. Нормою діалогічного мовлення є неповнота реплік, яка заповнюється завдяки лексичному складу та синтаксичній будові суміжних реплік. Еліптичність розмовної мови є істотною структурною рисою розмовної мови. Вилучається все, що можна вилучити без шкоди для змісту висловлення, причому це відбувається на всіх рівнях – фонетичному,

лексичному і особливо на синтаксичному рівні. Окрім головних можуть також вилучатися другорядні члени речення. Найчастіше вилучається в еліптичних конструкціях підмет, на другому місці за частотою вилучення є присудок. В деяких поодиноких випадках вилучаються обидва головних члени речення. Випадки відсутності інших членів речення зустрічаються рідко. Синтаксичне уподібнення, об'єднання і

членування речень застосовуються найбільш часто при перекладі українською мовою. Спілкування в Інтернет-просторі відбувається через постійне використання еліптичних речень, і тому це мовне явище вимагає серйозного подальшого вивчення. Виявлення та розгляд інших способів компресії в мові та мовленні стане метою та об'єктом наших подальших досліджень в цій царині.

Список використаних джерел

1. Адмони В. Г. Введение в синтаксис современного немецкого языка. Москва: Изд-во лит-ры на иностр. языках, 1955. 392 с.
2. Барсова О. М. Модели, типы и формы именных предложений в современном английском языке. *Ученые записки МГПИ им. Ленина*. № 230. Москва, 1964. 56 с.
3. Бузаров В. В. Основы синтаксиса английской разговорной речи. Москва: Крон-пресс, 1998. 365 с.
4. Глаголев Н.В. Языковая экономия и языковая избыточность в синтаксисе разговорной речи: *Автореф. дисс... к. филол. н.* Москва, 1967. 20 с.
5. Кобков В. П. Информативная избыточность и способы сжатия текста. *В помощь преподавателям иностранных языков*. Вып. 5. Новосибирск, 1974. С. 31-48.
6. Мартинет А. Принцип экономии в фонетических изменениях: проблемы диахронической фонологии. Москва: Изд-во иностр. лит-ры, 1960. 301 с.
7. Сидорук Г. І. Психолінгвістичні особливості еліпсису в англійських художніх текстах та теорії його функціонування в мовленнєвому потоці. *Колект. монографія «Індивідуалізація навчання професійно-орієнтованої англійської мови: компетентнісно-технологічний підхід»*. Київ: Вид-во НУБІП, 2018. С. 11-45.
8. Сидорук Г. І. Стилістика англійського рекламного продукту та його переклад засобами української мови. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького національного університету : зб. наук. праць*. Вип. 11. Кривий Ріг: ДВНЗ «КНУ», 2014. С. 254-260.
9. Хэррис З. Совместная встречаемость и трансформация в языковой структуре. *Новое в лингвистике*. Вып.2. Москва: Прогресс, 1962. С. 528-636.

References

1. Admoni, V. G. (1955). *Vvedenie v sintaksis sovremennogo nemetskogo yazyka* [Introduction to the syntax of modern German]. Moscow, 392.
2. Barsova, O. M. (1964). *Modeli, tipy i formy*

imennyykh predlozheniy v sovremennom angliyskom yazyke [Models, types and forms of nominal sentences in modern English]. *Uchionye zapiski MGPI im. Lenina*, No. 230. Moscow, 56.

3. Buzarov, V. V. (1998). *Osnovy sintaksisa angliyskoy razgovornoj rechi* [Basics of English Colloquial Syntax]. Moscow, 365.

4. Glagolev, N. V. (1967). *Yazykovaya ekonomiya i yazykovaya izbytochnost v sintaksise razgovornoj rechi: Avtoref. diss... k. filol. n.* [Language economy and language redundancy in the syntax of colloquial speech: Author's abstract. Of diss ... cand. of filol. sc.]. Moscow, 20.

5. Kobkov, V. P. (1974). *Informativnaya izbytochnost i sposoby szhatiya teksta. V pomoshch prepodavatel'nyam inostrannykh yazykov*. [Informative redundancy and methods of text compression. For teachers of foreign languages]. Novosibirsk, 5, 1-48.

6. Martinet, A. (1960). *Printsip ekonomii v foneticheskikh izmeneniyakh: problemy diakhronicheskoy fonologii* [The principle of economy in phonetic changes: problems of diachronic phonology]. Moscow, 301.

7. Sydoruk, H. I. (2018). *Psykholinhvystyc-hni osoblyvosti elipsysu v anhlovnykh khudozhnikh tekstakh ta teorii yoho funktsionuvannya v movlenniyevomu pototsi* [Psycholinguistic features of the ellipse in English literary texts and the theory of its functioning in the speech flow. Collect. monograph "Individualization of professionally-oriented English language teaching: competence-technological approach"]. Kyiv, 11-45.

8. Sydoruk, H. I. (2014). *Stylistyka anhlovnoho reklamnoho produktu ta yoho pereklad zasobamy ukrayinskoj movy* [Stylistics of an English-language advertising product and its translation by means of the Ukrainian language. *Philological Studies. Scientific Bulletin of Kryvyi Rih National University: collection of scientific works*]. Kryvyi Rih, 11, 254-260.

9. Harris, Z. (1962). *Sovmestnaya vstrechayemost i transformatsiya v yazykovoy strukture* [Co-occurrence and transformation in linguistic structure. *The new in linguistics*]. Moscow, 2, 528-636.

REALIZATION OF ELLIPSIS AS A MEANS OF LANGUAGE ECONOMY IN DIALOGICAL SPEECH AND SPECIFICS OF ITS TRANSLATION

H. I. Sydoruk

Abstract. *The article summarizes the theoretical experience of studying the phenomenon of language economy, identifies the factors that determine the functioning of spoken language, and highlights dialogical speech as the main form of spoken language. It has been substantiated that dialogical language is the area of the greatest spread and application of the law of language economy – one of the main and integral factors of the natural functioning of language, which in recent decades has intensified its influence due to the growing development of Internet communication. Examples of economical use of language units at the existing levels of the language system have been analyzed.*

The law of language economy is among a number of basic and most effective. Therefore, the relevance of the material is due to a number of reasons. Among them is the growing interest in the specifics of spoken language and dialog one in particular. The law of language economy as a holistic system has not been sufficiently studied yet, as many processes and phenomena of spoken language still need in-depth study. The principle of economy in language and speech is universal, due to its penetration into all levels of the language system. Dialogue as a basic form of spoken language is the main area of implementation of the principle of language economy and has its own specific inventory of language units that reflect the effect of this principle.

Ellipticity or the desire for implication acts as the most essential feature of dialogic communication, which is expressed in the removal of all the language units at the levels of phonetics, vocabulary, grammar, which can be removed without compromising the contextual meaning.

The ellipticity of spoken language is an essential structural feature of spoken language. Everything that can be removed without compromising the content of the statement is removed, and this happens at all levels – phonetic, lexical and especially at the syntactic level. In addition to the main ones, secondary members of the sentence can also be removed. The subject is most often removed in elliptical constructions, on the second place in frequency of omission there is a predicate. In some isolated cases, both main members of the sentence are removed. Cases of absence of other members of the sentence are rare. Syntactic assimilation, association and division of sentences are most often used when translating into Ukrainian. Communication in the Internet space occurs through the constant use of elliptical sentences, and therefore this linguistic phenomenon requires serious further study. Identifying and considering other ways of compression in speech would be the goal and object of our further research in this area.

Keywords: *law of language economy, dialogical speech, levels of language hierarchy, elliptical sentence, omission.*

TERMINOLOGY STUDIES. ТЕРМІНОЗНАВСТВО

УДК 636.09:001.4:616.15: 81"255.2

<https://doi.org/10.31548/philolog2020.03.012>

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНОЛОГІЇ КЛІНІЧНОЇ ВЕТЕРИНАРНОЇ ГЕМАТОЛОГІЇ

М. І. ЛИЧУК, доктор філологічних наук, професор,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: mariya.lychuk@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-8046-7414>

Т. В. НЕМОВА, кандидат ветеринарних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: nemova_tv@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-2539-3237>

Анотація. У статті розглянуто питання особливостей формування, систематизації та перекладу термінології ветеринарної гематології. Метою роботи є дослідження лексичних та структурних особливостей термінології клінічної ветеринарної гематології, визначення основних труднощів та способів її відтворення в англо-українських перекладах.

У результатах досліджень висвітлено особливості формування термінології клінічної ветеринарної гематології, виявлено її лексичні, семантичні особливості. Встановлено, що формування термінології ветеринарної гематології відбувається префіксальним способом, зокрема найчастіше вживаними є префікси *a-, an-, dys-, anti-, endo-, hyper-, hypo-, topo-, micro-, macro-*. При формуванні термінології суфіксальним способом, найчастіше вживаними є суфікс *-osis*, терміноелементи *-poiesis, -genesis, -philia, -penia*. Найбільш вживаними кореневими терміноелементами є *haem(at)-, cyto*.

Здійснено систематизацію лексичних одиниць відповідно тематичної класифікації, за якою терміни віднесено до різних груп. Встановлено, що за структурною характеристикою терміни ветеринарної гематології можуть бути простими, складними або термінами-словосполученнями. Вказано лексичні, граматичні та лексико-граматичні способи перекладу термінології ветеринарної гематології українською мовою.

Доведено особливості формування клінічної термінології ветеринарної медицини на прикладі ветеринарної гематології та необхідність подальшого її детального вивчення для формування навичок адекватного перекладу.

Ключові слова: термінологія, ветеринарна медицина, ветеринарна гематологія, систематизація, класифікація.

Актуальність. Вивчення термінології різних галузей наук постійно знаходиться у центрі уваги лінгвістів. Міжнародні дослідження у сфері термінології координує Міжнародний інформаційний центр з термінології *Infoterm, (The International Information Centre for Terminology)*, до складу якого входить більше 60 організацій з питань вивчення та упорядкування термінології в усьому світі, зокрема Європейська асоціація з термінології (*The European Association for Terminology*), Міжнародна федерація перекладачів (*International Federation of Translators*), міжнародні організації зі стандартизації США, Великобританії,

Німеччини, Латвії, Греції, Росії, Хорватії та багатьох інших країн.

На сучасному етапі дослідниками досить детально вивчені процеси розвитку та становлення ветеринарної термінології, лексико-семантичні особливості ветеринарних термінів, функціональні особливості ветеринарного наукового тексту, запропоновано типологію терміносистем у ветеринарній медицині та визначені методичні підходи до її аналізу. Проте особливості термінології окремих галузей ветеринарної науки висвітлені недостатньо і потребують подальшого детального дослідження [5].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питаннями особливостей формування та перекладу ветеринарної термінології неодноразово займалися різні вчені, що зумовило достатню кількість дослідницьких робіт, що стосуються перекладу технічної та наукової ветеринарної термінології. Особливості ветеринарної лексики висвітлені у працях С. Бартової, В. Гриньова, С. Даниленка, М. Дмитрука, І. Карбовника, Ю. Рожкова, О. Шелова та ін. Відомі праці зарубіжних лінгвістів, таких як Е. Andrews, К. Baakes, Л. Bauer, Р. Beaugrande, J. Draskau, F. George [3, 4, 11].

Проте у проаналізованих літературних джерелах більшість наукових робіт стосуються саме анатомічної та гістологічної термінології, яка являє собою морфологічні термінологічні утворення анатомічної та гістологічної будови органів і тканин організму тварин у нормі та за патології. Ця термінологія є усталеною, міжнародною і її використовують ветеринарні лікарі в усьому світі.

Однак є суттєва різниця між анатомічною та гістологічною термінологією і номенклатурою та клінічною термінологією, що знаходить вираження в граматичних, лексичних та семантичних особливостях.

Клінічна термінологія охоплює величезну кількість різних методів дослідження тварин, виявлення основних ознак чи синдромів захворювань заразної або незаразної етіології з метою встановлення діагнозу, лікування та профілактики цих хвороб. Клінічна ветеринарна медицина постійно розвивається, удосконалюють методи діагностики, виявляють нові захворювання, розробляють міжнародні протоколи способів лікування хвороб тощо. Тому й термінологія клінічної ветеринарної медицини також постійно удосконалюється, видозмінюється і збагачується. Одним із прикладів таких клінічних дисциплін, які набули бурхливого розвитку за останній час, є клінічна ветеринарна гематологія.

Мета і методи досліджень. Зважаючи на це, **метою нашої роботи** є дослідити лексичні та структурні особливості термінології клінічної ветеринарної гематології, визначити основні труднощі та способи її відтворення в англо-українських перекладах.

Для досягнення мети використано комплекс **методів**, зокрема метод аналізу для зіставлення та порівняння поглядів різних учених в галузі вивчення ветеринарної термінології; описовий метод з прийомами спостереження, порівняння та класифікації;

методи і прийоми лінгвістичного аналізу; трансформаційний, дескриптивний та структурно-семантичний методи дослідження; метод індукції – логічне узагальнення (формулювання висновків та узагальнень).

Результати дослідження та їх обговорення. Термінологія клінічної ветеринарної гематології – це система понять, що позначає будову і функції системи крові, органи кровотворення і кроворуйнування, причини і механізми розвитку хвороб крові, їх діагностику, лікування, прогнозування та профілактику. Термінологія ветеринарної гематології тісно пов'язана з термінологією ветеринарної імунології, онкології, радіології, токсикології, трансфузіології та інших спеціалізованих галузей ветеринарної і гуманної медицини.

Основу клінічної термінології становлять слова грецького або греко-латинського походження, на відміну від анатомічної термінології, яка оперує переважно латинською лексикою [11]. Трапляються однослівні клінічні терміни (прості, похідні або складені), проте більшу частину становлять складні терміни та терміни-словосполучення.

Формування термінів ветеринарної гематології відбувається за допомогою *префіксального способу*, який вказує на перебіг у часі, напрямок дії, локалізацію, відсутність або заперечення чогось, розташованість навколо чогось, відсутність чогось. Наприклад, *a-* або *an-* – ‘заперечення, відсутність’: *agammaglobulinemia* – відсутність утворення γ-глобулінів у крові; *anaemia* – недовкрів'я; *dys-* ‘порушення функції’: *dysproteinemia* – зміни співвідношення окремих білкових фракцій при нормальному вмісті загального білка в плазмі або сироватці крові; *anti-* ‘проти’: *antiseptic* – антисептичний, протимікробний; *endo-* ‘всередині’: *endothelium* – ендотелій, внутрішній шар клітин, яким вистелені судини та серце; *hyper-* ‘надто’: *hyperchromemia* – збільшення середнього вмісту гемоглобіну в одному еритроциті; *hypo-* ‘мало’: *hypoproteinaemia* – патологічне зниження вмісту загального білка у крові; *hypochromatic* – гіпохромний, недостатньо забарвлений; *mono-* ‘один’: *monocytes* – моноцит; *monochromatic* – монохромний, однотонний; *micro-* ‘малий’: *microcytic anemia* – мікроцитарна анемія; *macro-* ‘великий’: *macrophage* – макрофаг тощо.

Утворення термінології ветеринарної гематології відбувається й за допомогою суфіксального способу. Наприклад, суфікс *-osis*, доданий до основи іменника, вказує на

хвороби незапального характеру, які пов'язані з перебільшенням норми. Наприклад, *lymphocytosis* – збільшення кількості лімфоцитів, *monocytosis* – збільшення кількості моноцитів. Проте якщо він додається до основи дієслова, то значення змінюється на процес. Наприклад, *nerosis* – некроз, відмирання тканини або органу.

Багато термінів у ветеринарній гематології утворено з кінцевим терміноелементом *-poesis* зі значенням 'утворення', наприклад *hematopoiesis* – утворення крові, *leukocytopoiesis* – утворення лейкоцитів, *erythrocytopoiesis* – утворення еритроцитів. А також з кінцевим терміноелементом *-genesis*, який вказує на механізм розвитку, наприклад *pathogenesis* – механізм виникнення і розвитку хвороби і окремих її проявів на різних рівнях організму. Проте при перекладі клінічної термінології варто зважати на специфічні особливості, наприклад *vasculogenesis* означає утворення і розвиток кровоносних судин в ембріональний період, тоді як термін *angiopoiesis* – вказує на процес утворення нових кровоносних судин в органі або тканині.

Кінцевий терміноелемент *-philia* вказує на збільшення: *neutrophilia* – збільшення кількості нейтрофілів, *eosinophilia* – збільшення кількості еозинофілів, *basophilia* – збільшення кількості базофілів. Водночас, терміноелемент *-penia* вказує на зменшення: *neutropenia* – зменшення кількості нейтрофілів, *eosinopenia* – зменшення кількості еозинофілів, *lymphopenia* – зменшення кількості лімфоцитів, *monocytopenia* – зменшення кількості моноцитів.

Проте найбільша кількість термінів клінічної ветеринарної гематології утворено із терміноелементом *-haem(at)-*, що означає належність до крові. У словниках зафіксовано понад 250 лексем із компонентом гем- (гем(о)-, гемат(о)) [2]. Наприклад, *hematopoiesis* – утворення крові, *hematoma* – гематома, крововилив, *hemangioma* – гемангіома, доброякісна пухлина, *hematologic indices* – гематологічні показники, *hemolytic anemia* – гемолітична анемія, *hemorrhagic effusion* – геморагічний (кров'яний) випіт, *hemoperitoneum* – гомоперитонеум, кровотеча в черевну порожнину, *hemostasis* – зупинка кровотечі тощо.

При чому терміноелемент *-haem(at)-* у сполученні із зазначенням органу створює речовинне значення: *haemothorax* – накопичення крові у плевральній порожнині. Водночас, розташування терміноелементу – *aemia* у кінці слова вказує на утворення або накопичення у крові патологічних речовин або компонентів, наприклад: *azotaemia* – накопичення нітрогену у крові.

Розуміння формування термінології ветеринарної гематології сприяє адекватному її перекладу. Хоча слід зазначити, що труднощі у перекладі термінів ветеринарної гематології полягають не лише в тому, що терміни є досить специфічними, а й тому, що між загальноживаними та спеціальними ветеринарними гематологічними, та й медичними, термінами постійно відбуваються процеси взаємопроникнення, що призводить до постійного оновлення її термінології.

Згідно зі структурою гематології, терміни було згруповано у декілька тематичних груп (рис.1.):



Рис. 1. Систематизація гематологічної ветеринарної термінології

До термінів, що позначають **структурні компоненти системи крові** належать: *erythrocytes* – еритроцит, *thrombocytes* – тромбоцит, *lymphocyte* – лімфоцит, *leukocytes* – лейкоцит, *monocyte* – моноцит, *neutrophil* – нейтрофіл, *eosinophil* – еозинофіл, *basophil* – базофіл, *macrophage* – макрофаг, *phagocyte* – фагоцит, *granulocyte* – гранулоцит, *agranulocyte* – агранулоцит.

До термінів, що позначають **утворення крові** належать усі терміни, які утворюються за допомогою терміноелементу **-poiesis**, що означає 'утворення': *hematopoiesis* – гематопоез, утворення клітин крові; *leukocytopoiesis* – лейкоцитопоез, утворення лейкоцитів, *thrombocytopoiesis* – тромбоцитопоез, утворення тромбоцитів; *erythrocytopoiesis* – еритроцитопоез, утворення еритроцитів; *granulocytopoiesis* – гранулоцитопоез, утворення гранулоцитів, *monocytopoiesis* – моноцитоз, утворення моноцитів; *megakaryocytopoiesis* – мегакаріоцитопоез, утворення мегакаріоцитів.

Варто зазначити, що в англійських гематологічних термінах іноді спостерігаються пропуски деяких частин довгих чи багатослівних термінів, при цьому значення їх не змінюється. Наприклад, кореневу морфему **-cyto-** часто опускають у багатьох термінах, наприклад *erythro(cyto)poiesis*, *granulo(cyto)poiesis*, *thrombo(cyto)poiesis*, *leuko(cyto)poiesis*.

До термінів, що позначають **клітини попередники зрілих клітин крові** належать: *hemocytoblast* – поліпотентна стовбурова клітина, яка є попередником усіх клітин крові; *common myeloid progenitor* – загальний мієлоїдний попередник; *common lymphoid progenitor* – загальний лімфоїдний попередник;

а) **терміни, що позначають клітини попередники еритроцитів**: *proerythroblast* – проеритробласт, самий ранній морфологічно розпізнаваний попередник еритроцита, *basophilic erythroblast* – базофільний еритробласт, попередник поліхроматофільного еритробласта, *polychromatic erythroblast* – поліхроматофільний еритробласт, попередник оксифільного еритробласта, *orthochromatic erythroblast* – оксифільний еритробласт, попередник поліхроматофільного еритроцита, *polychromatic erythrocyte* – поліхроматофільний еритроцит, попередник еритроцита.

б) **терміни, що позначають клітини попередники тромбоцитів**: *megakaryoblast* – мегакаріобласт, самий ранній морфологічно розпізнаваний попередник промегакаріоцита;

promegakaryocyte – промегакаріоцит, попередник мегакаріоцита; *megakaryocyte* – мегакаріоцит, попередник тромбоцита.

в) **терміни, що позначають клітини попередники гранулоцитів**: спільною для гранулоцитів і агранулоцитів є клітина попередник *myeloblast* – мієлобласт;

- **базофілії**: *basophilic promyelocyte* – базофільний промієлоцит, попередник базофільного мієлоцита; *basophilic myelocyte* – базофільний мієлоцит, попередник базофільного метамієлоцита; *basophilic metamyelocyte* – базофільний метамієлоцит, попередник паличкоядерного базофіла; *basophilic band* – паличкоядерний базофіл;

- **нейтрофілії**: *neutrophilic promyelocyte* – нейтрофільний промієлоцит, попередник нейтрофільного мієлоцита; *neutrophilic myelocyte* – нейтрофільний мієлоцит, попередник нейтрофільного метамієлоцита; *neutrophilic metamyelocyte* – нейтрофільний метамієлоцит, попередник паличкоядерного нейтрофіла; *neutrophilic band* – паличкоядерний нейтрофіл;

- **еозинофілії**: *eosinophilic promyelocyte* – еозинофільний промієлоцит, попередник еозинофільного мієлоцита; *eosinophilic myelocyte* – еозинофільний мієлоцит, попередник еозинофільного метамієлоцита; *eosinophilic metamyelocyte* – еозинофільний метамієлоцит, попередник нейтрофільного еозинофіла; *eosinophilic band* – нейтрофільний еозинофіл;

г) **терміни, що позначають клітин попередників агранулоцитів**:

- **моноцитів**: *monoblast* – монобласт, попередник промоноцита; *promonocyte* – промоноцит, попередник моноцита;

- **лімфоцитів**: *lymphoblast* – лімфобласт, попередник пролімфоцита; *prolymphocyte* – пролімфоцит, попередник лімфоцита.

До групи термінів, що позначають **патологічні зміни, які виникають в процесі утворення клітин крові** належать:

thrombo(cyto)pathia – тромбоцитопатія, порушення утворення тромбоцитів, *myelodysplasia* – мієлодисплазія, порушення розвитку кісткового мозку; *pancytopenia* – панцитопенія, дефіцит усіх клітин крові; *myelofibrosis* – мієлофіброз, процес вироблення неопластичними мегакаріоцитами цитокінів, які стимулюють проліферацію неклональних фіброblastів та ангіогенез.

До групи термінів, що позначають **патологічні зміни у клітинах крові** належать: *poikilocytosis* – поїкілоцитоз, наявність еритроцитів різної форми;

anisocytosis – анізоцитоз, наявність еритроцитів різного забарвлення; *normocytic* – нормоцитарна, нормальна за розміром клітина; *macrocytic* – макроцитарна, велика відносно норми клітина, *microcytic* – мікроцитарна, мала відносно норми клітина, *normochromic* – нормоцитарна, нормально забарвлена клітина, *hypochromic* – гіпохромна, погано забарвлена клітина; *hyperchromic* – гіперхромна, надмірно забарвлена клітина. Також до цієї групи можна віднести патологічно змінені формени елементи крові, які виникають у результаті утворення крові та прояву захворювань: *schistocytes* – шизоцити, пошкоджені еритроцити у формі «шолома», які трапляються при деяких формах анемії; *elliptocytes* (*ovalocytes*) – еліптоцити (овалоцити), це тонкі, гіпохромні еритроцити овальної форми, які спостерігаються при мегалобластних анеміях; *codocytes* – кодоцити, мішенеподібні еритроцити у формі «мішені» з центральним розташуванням гемоглобіну при гемоглобінопатіях; *eccentrocytes* – ексцентроцити, еритроцити з частковою локалізацією гемоглобіну; *ruknocytes* – пікноцити, нерівномірно сферичні еритроцити з невеликими цитоплазматичними проекціями; *drepanocytes* – дрепаноцити, серповидні еритроцити; *dacryocytes* – дакріоцити, еритроцити краплеподібної форми.

До термінів, що позначають **методи дослідження системи крові належать**: *blood smear* – мазок крові; *bone marrow biopsy* – біопсія кісткового мозку, *laboratory test* – лабораторні дослідження, *haematological techniques* – гематологічні методи, *Automated Cell Counting* – автоматичний метод визначення клітин тощо.

До гематологічних термінів, що позначають **хвороби або патологічні стани організму** належать: *anemia* – зменшення кількості еритроцитів і гемоглобіну, *basopenia* – базопенія, зменшення кількості базофілів у крові; *basophilia* – базофілія, збільшення кількості базофілів у крові; *erythrocytosis* – еритроцитоз, підвищення кількості еритроцитів у периферичній крові; *leukocytosis* – лейкоцитоз, збільшення кількості лейкоцитів у периферичній крові, *leukopenia* – лейкопенія, зменшення кількості лейкоцитів у периферичній крові; *thrombocytopenia* – тромбоцитопенія, зменшення кількості тромбоцитів у периферичній крові; *thrombocytosis* – тромбоцитоз, збільшення кількості тромбоцитів у периферичній крові, *thrombo(cyto)asthenia* –

тромбоцитоастенія, геморагічний діатез, якому властиві подовження часу кровотечі; *equine infectious anemia* – інфекційна анемія коней тощо.

За структурною характеристикою терміни ветеринарної гематології можна класифікувати таким чином:

а) **прості**, які складаються з одного слова: *anemia* – анемія, *bacteremia* – бактеріємія, *blood* – кров, *hemostasis* – гемостаз, *hematuria* – гематурія, кровотеча, *leukograms* – лейкограма, *lipemia* – ліпемія, *plasma* – плазма, *serum* – сироватка;

б) **складні**, які складаються з двох слів: *autoimmune neutropenia* – аутоімунна нейтропенія, *blood smear* – мазок крові, *bloodborne transmission* – переливання крові, *blood clotting* – згортання крові, *blood diseases* – хвороби крові, *blood pressure* – тиск крові, *blood tests* – дослідження крові, *blood vessels* – кровоносні судини, *erythroid cells* – еритроїдні клітини, *hematologic system* – система крові, *haemolytic anaemia* – гемолітична анемія;

в) **терміни-словосполучення**, які складаються із кількох компонентів:

- прості словосполучення: *blood formed elements* – форменні елементи крові, *blood cell morphology* – морфологія клітин крові, *bone marrow biopsy* – біопсія кісткового мозку, *whole blood* – цільна кров;

- складні словосполучення: *blood cell production* – гемопоез, утворення клітин крові, *blood platelet* – тромбоцити, *mononuclear cell* – моноцити, *red blood cells* – еритроцити, *white blood cells* – лейкоцити, *packed cell volume* – гематокрит, *nucleated red blood cell* – ядерні еритроцити.

Складністю для перекладу складних словосполучень є наявність їх синонімів у англійських текстах, наприклад, *red blood cell (RBC)* – *erythrocyte*, *normocyte*; *white blood cell (WBC)* – *leukocyte*; *mononuclear cell* – *monocyte*; *blood platelets* – *thrombocytes*; *blood cell production* – *haematopoiesis*; *blood destruction* – *haemolysis*; *arrest of bleeding* – *haemostasis*, *blood clotting* – *coagulation*.

Варто зауважити, що синонімія трапляється у назвах клітин крові: синонімами для терміну *proerythroblast* є термін *rubriblast*; *polychromatophilic erythroblast* – *reticulocyte*; *orthochromatophilic erythroblast* – *normoblast*; *polymorphonuclear leucocyte* – *neutrophil* тощо. Також синоніми часто використовують для позначення назв хвороб, наприклад для нозологічного визначення *Addison's disease* синонімом є

hypoadrenocorticism. Зокрема, навіть сам термін «хвороба» в англійських відповідниках подається як «*illness*», «*sickness*», «*disease*». Щоправда, лише останній термін «*disease*» застосовується для нозологічного позначення захворювань: *Willebrand disease* – хвороба Віллебранда, а два інші – для позначення стану тварин.

Ще однією складністю для перекладу термінології ветеринарної гематології є значна кількість епонімів. Наприклад, *Alder-Reilly bodies* – тільця Алдер-Рейлі, які з'являються при спадковій аномалії лейкоцитів, що пов'язана з мукополісахаридозом; *Bernard-Soulier syndrome* – синдром Бернарда-Соульє – рідкісне аутосомно-рецесивне порушення припинення кровотечі, спричинене дефіцитом глікопротеїну Ib, рецептора фактора фон Віллебранда; *Cabot's rings* – кільця Кебота, це тонкі, червоно-фіолетові, ниткоподібні петлі, які спостерігаються в еритроцитах; *Chediak-Higashi syndrome* – синдром Чедіака-Хігаші, рідкісне, аутосомно-рецесивне іммунодефіцитне захворювання, проявляється дефектами фагоцитарних клітин; *Heinz bodies (also referred to as "Heinz-Ehrlich bodies")* – тільця Хейнца або тільця Хейнца-Ерліха, це включення всередині еритроцитів, що складаються з денатурованого гемоглобіну; *Von Willebrand disease* – хвороба Віллебранда, спадкове захворювання крові, яке характеризується виникненням спонтанних кровотеч, схожими з кровотечами при гемофілії тощо.

Перекладаючи тексти спеціалізованої ветеринарної гематології, можна спостерігати різні перекладацькі трансформації, за допомогою яких перекладач намагається відтворити мову оригіналу. Для текстів з ветеринарної гематології використовуються

загальноприйняті підходи застосувань перекладацьких трансформацій. Зокрема перекладачі можуть застосовувати як граматичні, лексичні, так і лексико-граматичні трансформації.

Серед граматичних трансформацій застосовують граматичні заміни, переміщення, додавання, упущення (антонімічний переклад, повне перетворення та компенсація).

Особливістю лексичних трансформацій є передача лексичних значень оригінальної мови лексичними значеннями мови перекладу. До лексичних трансформацій, які використовують для перекладу термінології ветеринарної гематології, належать практичне транскрибування, змішане транскодування, адаптивне транскодування, транслітерація та калькування.

Висновки і перспективи. Отже, термінологія ветеринарної гематології за своєю суттю відображає великий спектр термінологічних значень клінічної ветеринарної медицини, які постійно розвиваються і оновлюються.

Переклад лексики клінічної ветеринарної гематології вимагає від перекладача широкої обізнаності та високого рівня фахової компетенції, оскільки термінологія ветеринарної гематології є доволі складною, із значною кількістю вузькоспецифічних ветеринарних термінів, що мають переважно грецьке або греко-латинське походження, з великою кількістю скорочень, синонімів, епонімів, простих і складних словосполучень.

Детальний структурний аналіз термінології ветеринарної гематології в подальшому дозволить більш поглиблено вивчити клінічну термінологію та особливості її адекватного перекладу.

Список використаних джерел

1. Амеліна С. М., Гопак І. М. Структурно-семантична характеристика англійських термінів підмови ветеринарії у контексті україномовного перекладу *Науковий вісник НУБіП України. Серія: Філологічні науки*. 2016. Вип. 248. С. 156-161.
2. Германович Г. О. Медичні терміни з компонентами *гем-(гем(о)-, гемат(о)-) та кров(о)-* у сучасній українській мові. *Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди*. 2015. Вип. 41. С. 161-167.
3. Рожков Ю. Г. Ветеринарная терминология как объект лингвистического исследо-

вания. *Наука через призму времени*. 2019. № 6 (27). URL: <http://www.naupri.ru/journal/2008> (дата звернення. 12.09.2020).

4. Рожков Ю. Г. Труднощі перекладу ветеринарної лексики з англійської на українську мову (на матеріалі довідників з анатомії свійських тварин). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2019. № 41, том 1. С. 138-140.

5. Тимкина Ю. Ю. Классификация ветеринарной терминологии в английском языке. *Вопросы теории и практики*. 2017. № 6(72). Ч. 1. С. 156-158.

6. Bain Barbara J., Bates I., Laffan M. A.,

Lewis S.M. (eds.) *Dacie and Lewis Practical Haematology*. 11th ed. Elsevier, 2011. 651 p.

7. Campbell T. W. *Exotic Animal Hematology and Cytology. A diagnostic guide and color atlas*. Elsevier Saunders, 2012. 367 p.

8. Douglas J. Weiss, K. Jane Wardrop. *Schalm's veterinary hematology*. 2010. 1256 p.

9. Hoffbrand A.V., Moss P.A.H. (Eds.) *Essential Haematology*. 7th edition. Blackwell Publishing, 2016. 381 p.

10. John W. Harvey. *Veterinary Hematology. A Diagnostic Guide and Color Atlas*. 2012. 344 P.

11. Karbovnik I.V. Latin clinical veterinary terminology: word-formation, lexical-semantic and syntactic aspects. *Науковий вісник ЛНУВМБ імені С.З. Гжицького*. 2018, том 20, № 86. С.161-166.

12. Melashchenko M. Keys to successful Ukrainian – English medical translation. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. Кропивницький, 2017. Вип. 154. С. 146–149.

13. Romich J. A. *An Illustrated Guide to Veterinary Medical Terminology*. 3rd ed. Delmar, USA. 2009. 518 p.

14. Rozenberg G. (ed.) *Microscopic Haematology. A practical guide for the laboratory*. 3rd ed. Churchill Livingstone, 2011. 260 p.

References

1. Amelina, S. M., Hopak, I. M. (2016). Strukturno-semantychna kharakterystyka anhliiskykh terminiv pidmovy veterynarii u konteksti ukrainomovnoho perekladu [Structural and semantic peculiarities of English terms in the veterinary sublanguage in the context of Ukrainian translation]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Seriya: Filolohichni nauky* [Scientific Herald of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Series: Philological Sciences]. Vol. 248, 156-161

2. Hermanovych, H. O. (2015). Medychni terminy z komponentamy hem-(hem(o)-, hemat(o)-) ta krov(o)- u suchasni ukraïnskii movi [Medical terms with components hem-(hem(o)-, hemat(o)-) and blood(o)- in modern Ukrainian language]. *Linhvistychni doslidzhennia: Zbirnyk navkovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody*. [Linguistic research. Scientific Bulletin of Kharkiv National Pedagogical University named after H. S. Skovoroda]. Vol. 41, 161-167.

3. Rozhkov, Ju. G. (2019). Veterinarnaja terminologija kak objekt lingvisticheskogo

issledovanija [Veterinary terminology as an object of linguistic research]. *Nauka cherez prizmu vremeni* [Science through the prism of time]. Vol. 6 (27) [Elektronnyi resurs]. Retrieved from <http://www.naupri.ru/journal/2008>.

4. Rozhkov, Yu. G. (2019) Trudnoshchi perekladu veterynarnoi leksyky z anhliiskoi na ukrainsku movu (na materialy dovidnykiv z anatomii sviiskykh tvaryn) [Translation difficulties of veterinary lexicon from English into Ukrainian (based on cattle anatomy textbooks)]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: «Filolohiia»* [Scientific Bulletin of International Humanities University. Section: Philology]. Vol. 1. No 41, 138-140. <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.41.1.31>.

5. Timkina, Yu. Yu. (2017). Klasifikacija veterinarnej terminologii v anhliiskom jazyke [Classification of English Veterinary terminology]. *Voprosy teorii i praktiki* [Questions of theory and practice]. Vol. 6 (72), Pt. 1, 156-158.

6. Bain B. J., Bates I., Laffan M.A. & Lewis S. M. (2011). *Dacie and Lewis Practical Haematology*. 11th ed. Elsevier, 651.

7. Campbell, T. W. (2012). *Exotic Animal Hematology and Cytology. A diagnostic guide and color atlas*. Elsevier, 367.

8. Douglas, J. Weiss & K. Jane, Wardrop (2010). *Schalm's veterinary hematology*. 1256.

9. Hoffbrand, A. V. & Moss, P.A.H. (2016). *Essential Haematology*. 7th ed. Blackwell Publishing, 381.

10. John, W. Harvey (2012). *Veterinary Hematology. A Diagnostic Guide and Color Atlas*. 344.

11. Karbovnik, I. V. (2018). Latin clinical veterinary terminology: word-formation, lexical-semantic and syntactic aspects. *Naukovyi visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu veterynarnoi medytsyny ta biotekhnologii imeni S.Z.Gzhytskoho* [Scientific Messenger of LNU of Veterinary Medicine and Biotechnologies named after S.Z. Gzhytskyj]. Vol. 20, no 86, 161-166.

12. Melashchenko, M. (2017). Keys to successful Ukrainian – English medical translation. *Naukovi zapysky. Seriya: Filolohichni nauky* [Scientific notes. Series: Philological Sciences]. Kropyvnytskyi, Vol. 154, 146–149.

13. Romich J. A. (2009). *An Illustrated Guide to Veterinary Medical Terminology*. 3rd ed. Delmar, USA. 518.

14. Rozenberg, G. (2011). *Microscopic Haematology. A practical guide for the laboratory*. 3rd ed. Churchill Livingstone, 260.

FEATURES OF FORMATION AND TRANSLATION OF TERMINOLOGY OF CLINICAL VETERINARY HEMATOLOGY

M. I. Lychuk, T. V. Nemova

Abstract. The article deals with the peculiarities of the formation, systematization and translation of Veterinary Hematology terminology.

Introduction. At this stage, the processes of development and formation of veterinary terminology, lexical and semantic features of veterinary terms, functional features of veterinary scientific text are studied in sufficient detail, a typology of term systems in veterinary medicine is proposed, and methodological approaches to its study are determined. However, most scientific works relate specifically to anatomical and histological terminology, which is a morphological terminological formation of the anatomical and histological structure of organs and tissues of the animal body in normal and pathological conditions. This terminology is well-established, international and used by veterinarians all over the world.

However, there is a significant difference between anatomical and histological terminology and nomenclature and clinical terminology, which is expressed by grammatical, lexical and semantic features. Therefore, the study of terminology in certain areas of veterinary science requires further detailed study.

Purpose. The aim of our work was to study the lexical and structural features of the terminology of clinical veterinary hematology, to determine the main difficulties and ways of its reproduction in English-Ukrainian translations.

Methods. To achieve this goal, a set of methods was used, in particular the method of analysis for comparing and comparing the views of various scientists in the field of studying veterinary terminology; descriptive method with methods of observation, comparison and classification; methods and techniques of linguistic analysis; transformational, descriptive and structural-semantic research methods; induction method.

Results. The terminology of clinical veterinary hematology includes a system of concepts that denotes the structure and functions of the blood system, organs of hematopoiesis and cross-destruction, causes and mechanisms of development of blood diseases, their diagnosis, treatment, prognosis and prevention. The terminology of veterinary hematology is closely related to the terminology of veterinary immunology, oncology, radiology, toxicology, transfusiology and other specialized branches of veterinary and humane medicine.

Clinical terminology is based on words of Greek origin or Greek-Latin, in contrast to anatomical terminology, which operates mainly in Latin vocabulary. There are single-word clinical terms (simple, derived, or compound), but most of them are complex terms and phrases.

It is established the formation of veterinary hematology terminology occurs by the prefix method, in which the most commonly used prefixes are a-, an-, dys-, anti-, endo-, hyper-, hypo-, mono-, micro-, macro-; by the suffix method, in which the most commonly used suffixes are -osis, termoelements – -poiesis, -genesis, -philia, -penia, as well as using the morphemes haem(at) -, cyto-.

According to the thematic area, the terms of veterinary hematology were grouped into the following groups: terms denoting structural components of the blood system; terms denoting blood formation; terms denoting progenitor cells of mature blood cells; terms denoting pathological changes that occur in the process of blood formation; terms denoting pathological changes in blood cells; terms denoting methods of studying the blood system; hematological terms denoting diseases or pathological conditions of the body.

It is established that according to the structural characteristics, the terms of veterinary hematology can be simple, complex, or phrases.

Difficulties in translating veterinary hematology terms lie in the specificity of terms, their bulkiness, the presence of a significant number of synonyms, abbreviations, eponyms, as well as constant updating of terminology as a result of the interpenetration of commonly used and special veterinary hematological, medical, biological terms.

For texts on veterinary hematology, generally accepted approaches to applying translation transformations are used. In particular, they can apply grammatical, lexical, and lexical-grammatical transformations. Grammatical transformations include grammatical substitutions, offsets, additions, and omissions (antonymic translation, full transformation, and compensation). Lexical transformations used to translate veterinary hematology terminology include practical transcription, mixed transcoding, adaptive transcoding, transliteration and loan-translation.

Originality. The scientific novelty of the work lies in the fact that for the first time the terminology of

veterinary hematology was analyzed as a separate structure of veterinary terminology, the features of the formation of the terminology of clinical veterinary hematology were highlighted, its lexical and semantic features were established. Systematization of lexical units of thematic and structural classifications is carried out, respectively. Methods of translating veterinary hematology terminology into Ukrainian are indicated. The peculiarities of the formation of clinical terminology of veterinary medicine on the example of veterinary hematology and the need for its further detailed study for the formation of adequate translation skills are proved.

Conclusion. *The terminology of veterinary hematology essentially reflects a wide range of terminological meanings of clinical veterinary medicine, which are constantly being developed and updated. A detailed structural analysis of the terminology of veterinary hematology in the future will allow us to study clinical terminology and features of its adequate translation in more depth.*

Keywords. *terminology, veterinary medicine, veterinary hematology, systematization, classification.*

ЕТАПИ ПРОЄКТУВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ СЛОВНИКІВ**О. Ю. БАЛАЛАЄВА**, кандидат педагогічних наук, доцент,**Національний університет біоресурсів і природокористування України**E-mail: olena.balalaeva@gmail.com<https://orcid.org/0000-0002-2675-5554>

Анотація. У статті проаналізовано сучасні підходи до процесуального аспекту проєктування електронних словників у теорії та практиці комп'ютерної лексикографії. Відповідно до мети дослідження наведено характеристику етапів проєктування електронного словника як процесу, що розгортається в часі. На основі аналізу наукових джерел, порівняння та узагальнення запропоновано розглядати проєктування як процес створення науково обґрунтованого проєкту електронного словника із заданими характеристиками, властивостями, параметрами та функціями, який складається з аналітичного, концептуального, технологічного, експериментального та рефлексивного етапів. Такий підхід відбиває логіку проєктування як процесу, передбачає зміну його станів: етапи розрізняються за завданнями, результатами, видом діяльності, і водночас є умовним, адже реальний процес проєктування не має лінійної послідовності щодо проходження етапів, які перебувають у складних зв'язках взаємообумовленості та взаємопроникнення. Розроблення практично значущих моделей проєктування словників становить перспективний напрям подальших досліджень.

Ключові слова: проєктування, електронний словник, етап, функції, структура.

Актуальність. Як зауважують С. Амеліна та Р. Тарасенко, «на сучасному етапі розвитку перекладацької галузі ефективність виконання завдань на етапах процесу перекладу значною мірою залежить від застосування спеціалізованого інструментарію, який базується на інформаційних технологіях» [1, с. 105].

Водночас нова інформаційна парадигма вимагає від укладачів словників перекваліфікації, переоцінки стратегій укладання лексикографічних джерел, змісту інформації та способів взаємодії з новим типом користувача – «digital native». До орбіти лексикографічних проблем залучено три взаємопов'язані аспекти: інформація, доступ до неї та користувач. Зміст інформації забезпечує лінгвістика, взаємодію з користувачем – соціологія та психологія, доступ – комп'ютерні науки [8]. Як акцентують С. Ніколаєнко, В. Шинкарук та ін.: «нині стала очевидною перевага інформаційної складової діяльності людей над усіма іншими її формами і компонентами» [7, с. 241]. Все це актуалізує дослідження проблеми проєктування електронних словників у теоретичному і практичному аспектах, адже цей вид лексикографічних праць дедалі набуває популярності серед широкого загалу користувачів [3; 9].

Аналіз останніх досліджень та

публікацій. Опис етапів створення словників, зокрема електронних, можна віднайти у працях багатьох науковців, зокрема Н. Агапової, Л. Беляєвої, О. Єфремової, Є. Карпіловської, Н. Картофелевої, М. Ковязіної, В. Табанаквої, С. Шереметьєвої та ін. Проте варто погодитися з думкою І. Кудашева [6], що ані жоден із цих описів окремо, ані їх сукупність не можуть претендувати на роль повної й універсальної схеми етапів роботи над словником.

Мета статті – навести характеристику етапів проєктування електронного словника як процесу. У дослідженні застосовано **методи** аналізу наукових джерел, порівняння, узагальнення та систематизації.

Результати дослідження. Проєктування електронного словника в цьому дослідженні інтерпретується як процес створення науково обґрунтованого проєкту електронного словника із заданими характеристиками, властивостями, параметрами та функціями, які обумовлюють його макро- і мікроструктуру, і який не може бути трансформований у паперовий аналог без редукації його функцій.

У конструкторських дисциплінах проєктування як процес, що розгортається в часі, поділяють на стадії, етапи, процедури й операції: стадії складаються з об'єднаних характером робіт етапів, які, в свою чергу, складаються з певних процедур –

формалізованої сукупності дій або операцій.

У лексикографічних дослідженнях такого детального розгляду проєктування дотримують не завжди і найчастіше оперують поняттям «етап» у широкому значенні. Ба більше, різні дослідники мають різні уявлення не лише про характеристики конкретних етапів, а й про межі самого процесу проєктування словника.

Так, І. Кудашев умовними межами етапу проєктування вважає проміжок від формулювання загального задуму словника до оформлення результатів проєктування у вигляді концепції [6, с. 51].

Н. Агапова, Н. Картофелева [2] виокремлюють шість етапів створення електронного словника:

1. Збирання матеріалу, написання словникових статей.

2. Розроблення загальної концепції словника, вибір форми існування словника, складання програмістом технічного завдання.

3. Виявлення функціональних і нефункціональних вимог, деталізація технічного завдання на основі виявлених вимог, написання словникових статей для електронного словника.

4. Проєктування архітектури комп'ютерної програми з кількома варіантами пошуку й групування матеріалу, вибір засобів розроблення.

5. Реалізація електронного словника на основі спроєктованої архітектури додатку; розроблення програмної платформи словника, що дозволяє здійснювати пошук за певними параметрами та статистичну обробку матеріалу, збереження результатів пошуку; завершення розробки електронного ресурсу, створення інтуїтивно зрозумілого інтерфейсу та зручної навігації.

6. Апробація створеного електронного словника.

С. Шереметьєва та ін. [10] також описують шість етапів створення електронного словника, але з іншими завданнями, операціями та процедурами:

На першому етапі визначають предметну галузь, мету та користувачів словника, на другому – модель знань: типи, обсяг і формалізм наведення лінгвістичної інформації в словниковій статті. Третій етап полягає у визначенні джерела та складу вокабуляра з лінгвістичною інформацією відповідно до моделі знань. На четвертому етапі визначають еквіваленти для кожної одиниці вокабуляра з лінгвістичною інформацією про перекладні еквіваленти

відповідно до моделі знань. П'ятий етап передбачає специфікацію та програмну реалізацію словника, шостий – внесення інформації до електронної словникової оболонки.

С. Загайнов [4] розглядає 4 етапи проєктування електронного словника:

1. Аналітичний етап, під час якого обґрунтовують актуальність проєкту, визначають перспективні для проєкту технології та програми, формулюють концепцію електронного словника.

2. Підготовчий етап передбачає визначення основних принципів роботи універсального електронного словника та розроблення його загальної структури з опорою на результати першого етапу дослідження, аналіз можливих лексикографічних джерел і джерел екстралінгвістичної інформації.

3. Практико-технічний етап спрямований на створення експериментальної словникової бази, визначення зв'язків між словниковими статтями для розроблення системи посилань між ними.

4. Експериментальний етап полягає в перевірці виконання прототипом електронного словника гіпотези дослідження, проведення експерименту, спрямованого на визначення ефективності розробленої концепції.

У створенні електронного словника важливою процедурою є проєктування бази даних, яке на думку Є. Карпіловської [5], передбачає два етапи:

1. Інфологічний – етап відбору інформації та її структурування, або етап внутрішньої формалізації інформації, моделювання змісту інформації. Завдання цього етапу полягає у відборі об'єктів опису, типів інформації про їхню будову та функціонування. Це етап вивчення та опису певної предметної галузі, її внутрішньої формалізації. Результатом роботи лінгвіста на цьому етапі є концептуальна інформаційна модель такої предметної галузі.

2. Датологічний – етап оформлення інформації відповідною мовою представлення, придатною для комп'ютерного опрацювання, або етап зовнішньої формалізації інформації, моделювання її форми, перетворення інформації на дані. Завданням цього етапу є вироблення способів представлення об'єктів та інформації про них у пам'яті комп'ютера, спеціальних маркерів-сигналізаторів для безпомилкового «розпізнавання» комп'ютером того чи іншого типу інформації, правил взаємодії типів інформації та одержання з

бази даних відомостей у потрібному вигляді або обсязі, тобто це етап зовнішньої формалізації інформації про мовні об'єкти.

Датологічний етап, у свою чергу, містить дві стадії організації даних: логічну – пов'язання концептуальної інформаційної моделі, одержаної на інфологічному етапі, з операційною системою певного типу комп'ютера та фізичну – вибір раціональної структури організації бази даних у пам'яті комп'ютера, методів роботи з нею, виходячи з тих можливостей, які надають технічні показники комп'ютера (обсяг його оперативної та дискової пам'яті, швидкодія), його апаратне та програмне забезпечення.

Висновки та перспективи. Отже, універсальної жорсткої схеми етапів створення електронного словника у сучасній літературі не існує. Зважаючи на досвід науковців і власні дослідження, пропонуємо розглядати такі умовні етапи проектування електронного словника: аналітичний, концептуальний, технологічний, експериментальний і рефлексивний.

1. Аналітичний етап передбачає аналіз реальної ситуації на ринку лексикографічної продукції в конкретній галузі та реальних потреб користувачів, визначення актуальності та доцільності створення нового словника, дослідження факторів, що впливають на вибір його параметрів.

2. На концептуальному етапі на основі аналізу даних, отриманих під час попереднього етапу, розробляють загальну концепцію словника: визначають його тип і призначення, встановлюють принципи опису

лексикографічного матеріалу, проектують функції, макро- і мікроструктуру словника, здійснюють відбір матеріалу для нього (першоджерела, друковані лексикографічні праці, кодекси номенклатур, авторські напрацювання тощо).

3. Завданнями технологічного етапу є програмна реалізація словника, створення баз даних, конкретизація та деталізація технічних рішень, розроблення та дизайн інтерфейсу, налагодження роботи програми, перевірка функціональності програмного забезпечення, створення настанови користувачу.

4. Експериментальний етап передбачає апробацію та перевірку роботи з бета-версією словника.

5. Рефлексивний етап спрямований на коригування, внесення необхідних змін, усунення недоліків у функціонуванні електронного словника, створення кінцевого продукту проектною діяльністю, окреслення перспектив подальшого розвитку проекту.

Такий підхід відбиває логіку проектування як процесу, передбачає зміну його станів (етапи розрізняються за завданнями, результатами та видом діяльності суб'єкта проектування). Разом з тим, підкреслюємо умовний характер виокремлення цих частин, адже реальний процес проектування не має лінійної послідовності щодо проходження етапів, які перебувають у складних зв'язках взаємообумовленості та взаємопроникнення. Розроблення практично значущих моделей проектування електронних словників становить перспективний напрям подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Амеліна С. М., Тарасенко Р. О. Вивчення технологій створення електронних термінологічних баз у процесі професійної підготовки перекладачів. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Т. 60, №4. С. 105-115.
2. Агапова Н. А., Картофелева Н. Ф. О принципах создания электронного словаря лингвокультурологического типа: к постановке проблемы. *Вестник ТГУ*. 2014. № 382. С. 6–10.
3. Балалаева Е. Ю. Электронный словарь: сущность, структура, классификации. *Современная педагогика*. 2014. № 4. URL: <http://pedagogika.snauka.ru/2014/04/2238> (дата звернення 10.08.2020).
4. Загайнов С. С. Проект универсального электронного словаря. 2020. URL: <http://vital.lib.tsu.ru/vital/access/manager/Repository/vital:11608> (дата звернення 10.08.2020).

5. Карпіловська Є. А. Вступ до комп'ютерної лінгвістики. Донецьк: ЮВ, 2006. 188 с.

6. Кудашев И. С. Проектирование переводческих словарей специальной лексики. Helsinki: Helsinki University Print, 2007. 443 с.

7. Ніколаєнко С., Шинкарук В., Ковальчук В., Кочарян А., Використання BIG DATA в освітньому процесі сучасного університету. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Т. 60, вип.4. С. 239-253.

8. Палкова А. Основные понятия электронной лексикографии. *Вестник ТвГУ. Серия «Филология»*. 2015. № 4. С. 88-93.

9. Хоменко Л. О., Балалаева О. Ю. Досвід розробки методів дистанційного навчання іноземних мов у НАУ. *Наукові доповіді Національного аграрного університету*. 2005. Вип. 1 (1). URL: <http://nd.nubip.edu.ua/2005-1/05klomin.pdf>.

10. Шереметьева, С. О., Осминин, П. Г., Щербakov Е. С. К вопросу об электронных ресурсах профессиональной лексики. *Вестник ЮУрГУ. Серия: Лингвистика*. 2014. №1. С. 57 – 63.

References

1. Amelina, S. M., Tarasenko, R. O. (2017). Vyvchennia tekhnolohii stvorennia elektronnykh terminolohichnykh baz u protsesi profesiinoi pidhotovky perekladachiv. [Studying technologies for creating electronic terminological bases in the process of professional training of translators]. *Information Technologies and Learning Tools*. Vol. 60, no 4, 105-115.
2. Agapova, N. A., Kartofeleva, N. F. (2014). O principah sozdaniia jelektronnoho slovarja lingvokulturologicheskogo tipa: k postanovke problem [On the principles of creating an electronic dictionary of the linguoculturological type: raising the problem]. *Vestnik TGU*. No 382, 6–10.
3. Balalaieva, O. Yu. (2014). Electronic dictionary: essence, structure, classifications. *Sovremennaja pedagogika*. No 4. Retrieved from: <http://pedagogika.snauka.ru/2014/04/2238>
4. Efremova, A. (2015). Kompleksnyj jelektronnyj slovar: osobennosti proektirovaniia [Complex electronic dictionary: details of creation]. *Izvestija RGPU im. A. I. Gercena*. No 1, 39-43.
5. Zagajnov, S. (2020). Proekt universalnogo elektronnoho voennogo slovarja [Project of a

universal electronic military dictionary]. Retrieved from: <http://vital.lib.tsu.ru/vital/access/manager/Repository/vital:11608>

6. Kudashev, I. S. (2007). Proektirovanie perevodcheskikh slovarej specialnoj leksiki [Designing translation dictionaries for special vocabulary.]. Helsinki: Helsinki University Print, 443.
7. Nikolaienko, S., Shynkaruk, V., Kovalchuk, V., Kocharian, A. (2017). Vykorystannia BIG DATA v osvithomu protsesi suchasnoho universytetu [The use of big data in the educational process of a modern university]. *Information Technologies and Learning Tools*. Vol. 60, no.4, 239-253.
8. Palkova, A. (2015). Osnovnye ponjatija elektronnoy leksikografii [Basic definitions of electronic lexicography]. *Vestnik TvGU. Series «Filology»*. No 4, 88-93.
9. Khomenko, L. O., Balalaieva, O. Yu. (2005). Dosvid rozrobky metodiv dystantsiinoho navchannia inozemnykh mov u NAU [Experience in the methods development of distance learning of foreign languages at NAU], *Naukovi dopovidi NAU*. No 1. Retrieved from: <http://nd.nubip.edu.ua/2005-1/05klomin.pdf>
10. Sheremetyeva, S.O., Osminin, P.G., Shherbakov, E. S. (2014). K voprosu ob jelektronnykh resursah professionalnoj leksiki [On electronic resources for professional lexicon]. *Vestnik JuUrGU. Serija: Lingvistika*. No 1, 57–63.

STAGES OF DESIGNING ELECTRONIC DICTIONARIES

O. Yu. Balalaieva

Abstract. *The article deals with modern approaches to the procedural aspect of designing electronic dictionaries in the theory and practice of computer lexicography. In line with the purpose of the study, the characteristics of the stages of designing an electronic dictionary as a process that unfolds over time are given. Based on the analysis of scientific sources, comparison and generalization, it is established that there is no universal rigid scheme of stages of creating an electronic dictionary in modern scholarly literature because researchers have different ideas not only about the characteristics of certain stages but also about the boundaries of the process of designing electronic dictionaries. It is proposed to consider the design of an electronic dictionary as a process of creating a scientifically sound project of an electronic dictionary with programmed characteristics, properties, parameters, and functions which determine its macro- and microstructure, and that cannot be transformed into a paper analogue without reducing its functions. Three interrelated aspects are involved in the orbit of lexicographic problems: information, access, and a user. The content of information is provided by linguistics, the interaction with the user – by sociology and psychology, access – by computer science. The process of designing an electronic dictionary consists of analytical, conceptual, technological, experimental and reflective stages. Such an approach reflects the logic of design as a process, involves changing its states: the stages differ in tasks, results, subject activities, and at the same time is very conditional, because the real design process does not have a linear sequence of stages that are interdependent, interrelated and interpenetrated. Today electronic dictionaries gain the increasing popularity among a wide range of users. The development of practical value models of designing electronic dictionaries is a promising area of further theoretical and empirical research.*

Keywords: *design, electronic dictionary, stage, functions, structure.*

УДК – 925.199.6. 894.17
<https://doi.org/10.31548/philolog2020.03.014>

ЕПОНІМИ В АНГЛОМОВНОМУ ТЕРМІНОЛОГІЧНОМУ ПОЛІ «ХВОРОБИ ТВАРИН»

Ю. Г. РОЖКОВ, асистент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: yuriev694@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-6830-9130>

Анотація. У статті аналізуються проблеми вживання англійських епонімічних термінів, що зустрічаються у ветеринарній термінології. Представлено ветеринарні епоніми на позначення хвороб тварин із зазначенням власних назв, використаних при утворенні термінів. Робиться спроба виявити тематичні групи англійських епонімів термінологічного поля «хвороби тварин». Проведений автором структурний аналіз англійських епонімів на позначення хвороб тварин засвідчує, що в цій терміносистемі домінуюче місце займають двокомпонентні терміни. Дослідження показало, що епоніми функціонують в термінологічному полі «хвороби тварин» англійської мови як самостійні лексичні одиниці і міжструктурні варіанти ветеринарних термінів. В ході дослідження було виявлено певні недоліки епонімів. Крім того, що існує велика кількість синонімічних пар-епонімів, не менш важливим недоліком епонімом на думку дослідників, вважається їх стислість і відсутність необхідної інформації про зміст поняття, оскільки вони не висловлюють сутності номінованих явищ у ветеринарії, вони не пов'язані ні з ознаками, ні з внутрішньою формою поняття, яке позначають.

Характеризуючись лаконічністю та інтернаціональним характером, епоніми займають надійне місце в ветеринарній термінології. Розповсюдження епонімів у ветеринарній медицині підтверджує антропоцентричність медичного знання, вони активізують когнітивні процеси, слугують бажанню реципієнта отримати інформацію про того чи іншого вченого, вказують на сферу діяльності спеціаліста, його вклад в науку, історичний контекст його діяльності, етап розвитку науки.

Ключові слова: епоніми, хвороби тварин, термінологія, термінологічне поле, ветеринарна медицина.

Актуальність дослідження зумовлена зміною в поглядах на природу терміна, необхідністю опису і аналізу ветеринарних термінологічних одиниць, утворених на основі власних імен з позиції когнітивної лінгвістики.

Галузева термінологія є найважливішим засобом професійного спілкування. Національна та міжнародна когнітивно-культурологічна інформація акумулюється в епонімах, стає джерелом соціального знання, потрібного для спілкування спеціалістів.

Детальна типологізація термінологічного поля «хвороби тварин», що належить до термінології ветеринарної медицини, окреслення загальних термінологічних особливостей із урахуванням їх мовної специфіки дозволить робити коректну вибірку відповідних термінологічних одиниць при створенні словників, тезаурусів, глосаріїв з ветеринарної медицини, зокрема назв хвороб тварин, без яких неможливо обійтись в процесі професійної комунікації.

Аналіз досліджень і публікацій. У

сучасній ветеринарній термінології широкого поширення набули терміни, до складу яких входять власні назви. Такі терміни називаються епонімами. Незважаючи на те, що епонімічні терміни становлять в медицині, в тому числі англійській ветеринарній термінології досить великий пласт, серед фахівців ведуться постійні суперечки про правомочність вживання епонімів у зв'язку з появою плутанини, що виникає в результаті двоякої термінологічної синонімії, коли в рамках певної мікротерміносистеми поряд з епонімом існують тотожні наукові поняття.

Наукові дослідження епонімічних найменувань у ветеринарній медицині проводилися Л. Н. Комаровою [3], Ю. Г. Рожковим [7], Ю. Ю. Тімкіною [9], Хакімовою Г. А. [10].

Однак цей пласт лексики навряд чи можна назвати всебічно описаним, зокрема, немає спеціальних досліджень, присвячених англійським епонімічним термінам термінологічного поля «хвороби тварин».

Мета дослідження – описати англійські

епонімічні терміни на позначення хвороб тварин, зробити спробу класифікувати їх за тематичними групами і проаналізувати їхню структуру типи.

Матеріали і методи дослідження. При підготовці роботи використовувався метод суцільної вибірки епонімічних термінів на позначення хвороб тварин з наукової літератури англійською мовою (публікації наукових журналів, матеріали мережі Інтернет) і англо-український словник ветеринарних термінів, їхній порівняльний і структурний аналіз, опис, узагальнення, систематизація.

Результати. На думку В. М. Лейчика, епоніми – це терміни, в структуру яких входить власне ім'я, на честь якого назване те чи інше наукове явище, відкриття або винахід, або за бажанням автора такому явищу присвоюється ім'я певного відомого діяча науки [4, с. 351-359].

О. В. Суперанська вважає, що власні імена є нескінченним джерелом для утворення нових термінологічних сполучень, при чому за допомогою таких термінологічних сполучень утворюється більше точне, детальне визначення наукових понять. Слід відмітити, що в науковому, професійному середовищі вживання вченими термінів-епонімів полегшує спілкування, сприяє більш швидкому і об'єктивному сприйняттю існуючих задач і проблем [8, с. 123].

Слід зазначити, що у ветеринарній термінології епонімами вважаються термінологічні одиниці, які служать для назви хвороби або синдрому на ім'я людини, яка вперше виявила або описала їх. Прізвище, що грає важливу роль в терміні-епонімі, – це свого роду жива історія, яка дозволяє увітати історичні події і історію науки [2, с. 21-25]. Такі терміни стають свого роду іменними пам'ятниками. Вони увіковічують ім'я вченого, який відкрив хворобу.

Наприклад, Babesiosis (бабезіоз), що був відкритий румунським вченим Віктором Бабешем (Victor Babes) у 1888 р. та названий на його честь під час дослідження причин смерті близько 50000 голів великої рогатої худоби, був уточнений американськими вченими Теобальдом Смітом та Фредом Кілборном в 1893 році, так в Сполучених Штатах хвороба «бабезіоз» отримала нову назву Texas cattle fever (бабезіоз). В ході дослідження вчені внесли суттєвий внесок у діагностику хвороби, оскільки ідентифікували збудника – кліща, що також стало першим у світі підтвердженням здатності

членистоногих комах переносити хвороби тваринам [1, с. 125].

Salmonellosis (сальмонельоз), названий на честь Даніеля Елмера Сальмона, ветеринарного патолога, який займався у XIX столітті програмою дослідження мікроорганізмів при департаменті сільського господарства Сполучених Штатів Америки, є ще одним прикладом уточнення етимологічного значення назви хвороби, оскільки разом із вищезгаданим Теобальдом Смітом Д. Е. Сальмон відкрили раніше невідому бактерію *Salmonella* у свиней, що хворіли на Hog Fever (свинячу лихоманку) [5, с. 55].

Для дослідження епонімів англomовного термінологічного поля «хвороби тварин» було відібрано 116 епонімів, що складає 15,3 % від загального числа термінів (1050 одиниці). Вони репрезентуються однокомпонентними та багатокомпонентними термінами.

Однокомпонентні епоніми представлені в термінологічному полі «хвороби тварин» словами із закінченням *osis*: Teileriosis (тейлеріоз); Listeriosis (лістеріоз); Lobomycosis (лобомікоз); Babesiosis (бабезіоз); Salmonellosis (сальмонельоз). Ця група термінів представлена термінами, що позначають назви різних паразитів, бактерій, збудників хвороб. Кожен термін має в своєму складі дві частини закінчення *osis* (від лат. хвороба) та епонімічну основу, яка походить власне від прізвища вченого, на честь якого хвороба отримала свою назву.

Проведений аналіз засвідчує те, що багатокомпонентні епонімічні терміни термінологічного поля «хвороби тварин» можна розділити на 3 групи:

1. **епоніми, до складу яких входить одна власна назва:** Addison's disease (хвороба Едісона); Bang's disease (бруцельоз) і т. д. [1, с. 222];

2. **епоніми, до складу яких входять дві власні назви:** Chiari-Frommel disease (хвороба Чіарі-Фоммеля); Churg-Strauss disease (хвороба Черга-Штраусса) [6, с. 122];

3. **епоніми, до складу яких входять три власні назви:** Besnier-Boeck-Schaumann disease (хвороба Бесньє-Бока-Шаймана); Abderhalden-Kaufmann-Lignac syndrome (синдром Абдерхальдера-Кауфмана-Ліньяка) [5, с. 86].

Структурний аналіз епонімів термінологічного поля «хвороби тварин» засвідчує той факт, що в цій терміносистемі домінуюче місце займають двокомпонентні терміни. Зі збільшенням кількості компонентів, кількість термінів стрімко спадає.

Виходячи з підрахунку кількісних показників, отримуємо такі результати: 56 термінів з двома компонентами; 40 з трьома компонентами; 20 з чотирма компонентами.

Двокомпонентні епонімічні термінологічні словосполучення, до складу яких входить одна власна назва, виявили таку структуру:

1) прізвище вченого + апостроф (s) + disease: Addison's disease (хвороба Едісона); Bang's disease (бруцельоз); Carrion's disease (хвороба Карріона); Gunther's disease (хвороба Гюнтера); Lafora's disease (хвороба Лафора) [1, с. 45];

2) прізвище вченого + пухлина Kuttner's tumor (пухлина Кютнера); Klatzkin's tumor (пухлина Клатцкіна); Codman's tumor (пухлина Кодмана); Burkitt's tumor (пухлина Беркіта) [5, с. 66];

3) прізвище вченого + апостроф (s) + syndrome Cogan's syndrome (синдром Корана); Conn's syndrome (синдром Конна); Goodpasture's syndrome (синдром Гудпасчера) [6, с. 42];

4) прізвище вченого + disease Abercrombie disease (хвороба Аберкомбі); Albright disease (хвороба Олбрайта); Batten disease (хвороба Баттена); Barlows disease (хвороба Барлоуза); Chagas disease (хвороба Чагаса) [6, с. 221];

5) прізвище вченого + syndrome Costello syndrome (синдром Костелло); Da Costa Syndrome (синдром Да Коста); Dressler syndrome (синдром Дресслера) [1, с. 33];

6) прізвище автора + апостроф (s) + назва певної хвороби Cushing's ulcer (виразка Кушинга); Ebstein's anomaly (аномалія Ебштейна); Friedreich's ataxia (атаксія Фрідрайха); Fuch's dystrophy (дистрофія Фукса) [1, с. 85];

7) топонім + disease Newcastle disease (Ньюкаслська хвороба); Aleutian disease (алеутська хвороба); Lyme disease (хвороба Лайма) [6, с. 50];

8) топонім + назва хвороби Japanese encephalitis (японський енцефаліт); St. Louis encephalitis (американський енцефаліт); La Crosse encephalitis (каліфорнійський енцефаліт); Lassa fever (геморрагічна лихоманка Ласса); Ebola virus (вірус Ебола); Zika virus (вірус Зіка) [6, с. 245].

Трикомпонентні епонімічні термінологічні словосполучення, до складу яких входить одна власна назва, виявили таку структуру:

1) прізвища двох вчених з дефісним написанням + disease (Chiari-Frommel

disease (хвороба Чіарі-Фоммеля); Churg-Strauss disease (хвороба Черга-Штраусса) [1, с. 183];

2) прізвища двох вчених з дефісним написанням + syndrome Danbolt-Closs syndrome (синдром Данболта Клосса); Dandy-Walker syndrome (синдром Данді Волкера); Forbes-Albright syndrome (синдром Форбса-Олбрайта); Graves-Basedow syndrome (синдром Грейвса-Бейздой) [1, с. 199];

3) топонім + іменник + disease Nairobi sheep disease (найробіанська хвороба овець); Australian bat lyssavirus (австралійський лісавірус кажанів); Guinea worm disease (дракункульоз) [1, с. 91];

4) топонім + іменник + fever/virus African swine fever (африканська чума свиней); West Nile virus (лихоманка Західного Нілу); Rift Valley fever (лихоманка долини Ріфт); Texas cattle fever (бабезіоз [6, с. 49]).

Чотирикомпонентні епонімічні термінологічні словосполучення, до складу яких входить одна власна назва, виявили таку структуру:

1) прізвища трьох вчених з дефісним написанням + disease Besnier-Boeck-Schaumann disease (хвороба Бесньє-Бока-Шаймана); Vogt-Koyanagi-Harada disease (хвороба Фогта-Коянагі-Харада); Wolf-Parkinson-White disease (хвороба Волфа-Паркінсона-Уайта); Hand-Schuller-Christian disease (хвороба Ханда-Шюллера-Крістіана); Bland-White-Garland disease (хвороба Бланда-Уайта-Гарланда) [1, с. 111];

2) прізвища трьох вчених з дефісним написанням + syndrome Abderhalden-Kaufmann-Lignac syndrome (синдром Абдерхальдера-Кауфмана-Ліньяка); Bannayan-Riley-Ruvalcaba syndrome (синдром Банаяна-Райли-Рувалькаби) [6, с. 135];

3) прізвища двох вчених з дефісним написанням + прикметник + назва хвороби + disease Machado-Joseph Azorean disease (азорська хвороба Мачадо-Джозефа); Armani-Ebstein nephropathic disease (діабетична нефропатія); Berardinelli-Seip congenital lipodystrophy (вроджена ліподистрофія Берардінеї-Сеїпа) [6, с. 201].

Найбільш продуктивною є модель «Прізвище вченого + апостроф (s) + disease» (77 термінів або 41,4 % від загального числа проаналізованих епонімів).

В ході дослідження нами було виявлено певні недоліки епонімів, такі як: 1) один епонім може застосовуватись для позначення різних хвороб; 2) декілька епонімів можуть позначати одну хворобу;

3) термін-епонімом названа хвороба, назва якої утворилася честь історично неприйнятної людини Wegener's Granulomatosis (грануломатоз Вегенера), так, згодом з'ясувалось, що Вегенер мав відношення до Третього Рейху і хвороба, названа на його честь, була перейменована у granulomatosis (грануломатоз) [1, с. 299].

Висновки. Незважаючи на наявність номенклатурних термінів і існуючі проблеми синонімії, ветеринарні епоніми і надалі користуватимуться популярністю в силу стислості позначення поняття і зручності в застосуванні, тому майбутнім фахівцям

необхідно їх знати для полегшення комунікації серед ветеринарів, що дозволить правильно робити діагноз і робити відповідне лікування тварини.

Розповсюдження епонімів у ветеринарній медицині підтверджує антропоцентричність медичного знання, вони активізують когнітивні процеси, слугують бажанню реципієнта отримати інформацію про того чи іншого вченого, вказують на сферу діяльності спеціаліста, його вклад в науку, історичний контекст його діяльності, етап розвитку науки.

Список використаних джерел

1. Власенко В. М., Левченко В. І. Тлумачний словник клінічних термінів ветеринарної медицини. Київ : Урожай. 2008. 280 с.

2. Какзанова Е. М. Номенклатура и термины-эпонимы: обзор мнений. *Вестник Московского государственного лингвистического университета. Серия: «Лингвистика»*. Москва: Московский государственный лингвистический университет. 2010. №5. С. 21–25.

3. Комарова Л. Н. Эпонимы в ветеринарной медицине на английском языке. *Приоритетные направления развития науки и образования*. Чебоксары: «Интерактив плюс». 2016. № 11 (4-2). С. 119-121.

4. Лейчик В. М. Динамика термина (три возраста термина). Москва: Авторская академия. 2010. С. 351–359.

5. Недосеков В. В., Поліщук В. В. Словник епізоотологічних термінів. Київ : ТОВ «ЦП КОМПРИНТ». 2014. 87 с.

6. Орлов Ф. М. Словарь ветеринарных клинических терминов. Москва: Россельхозиздат. 2018. 367 с.

7. Рожков Ю. Г. (2018). Репрезентація ветеринарної термінології в англійській мові. *Стратегії інтеріоризації змісту професійної підготовки майбутніх філологів: теорія і практика*: монографія. Київ: ЦК "КОМПРИНТ". 2018. С. 372-399.

8. Суперанская А. В. Общая терминология: вопросы теории. Москва: ЛИБРОКОМ. 2012. 248 с.

9. Тимкина Ю. Ю. Классификация ветеринарной терминологии в английском языке. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. Тамбов : Грамота. 2017. № 6 (1). С. 156-158.

10. Хакимова Г. А. Эпонимические термины в немецкой ветеринарной терминологии.

Научные исследования: от теории к практике : материалы VI Междунар. науч.-практ. конф. Чебоксары: ЦНС «Интерактив плюс». 2015. № 4 С. 314-315.

References

1. Kakzanova, E. M. (2010). Nomenklatura i terminy-eponimy: obzor mneniy. [Nomenclature and eponymous terms: opinions overview]. *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo lingvisticheskogo universiteta. Seriya: «Lingvistika»*. Moscow: Moskovskiy gosudarstvennyi lingvisticheskiy universitet. 5. 21-25.

2. Khakimova, G. A. (2015). Eponimicheskie terminy v nemetskoj veterinarnoy terminologii. [Eponymous terms in German veterinary terminology]. *Nauchnyie issledovaniya: ot teorii k praktike : materialy VI Mezhdunar. nauch.-prakt. konf. Cheboksary : TsNS «Interaktiv plus»*. 4. 314-315.

3. Komarova, L. N. (2016). Eponimii v veterinarnoy meditsine na angliyskom yazyike. [Eponymy in English veterinary medicine terminology]. *Prioritetnyie napravleniya razvitiya nauki i obrazovaniy. Cheboksary : «Interaktiv plus»*. 11 (4-2). 119-121.

4. Leychik, V. M. (2010). Dinamika termina (tri vozrasta termina). [Term dynamics (three ages of term)]. Moscow : avtorskaya akademiya. 351–359.

5. Nedosekov, V. V., Polischuk V. V. (2014). Slovník epizootologických terminů. [Dictionary of epizootological terms]. Kyiv : TOV «TSP KOMPRINT». 87.

6. Orlov, F. M. (2018). Slovar veterinarnih klinicheskikh terminov. [Dictionary of clinical veterinary terms]. Moscow: Rosselkhozizdat. 367.

7. Rozhkov, Yu. H. (2018). Repräsentation der veterinären Terminologie in der englischen Sprache. [Representation of veterinary terminology in English language] *Strategien der Interiorisierung des professionellen Wissens in der englischen Sprache*. Tammov : Gramota. 2017. № 6 (1). S. 156-158.

filologiv: teoriya i praktyka: monohrafiya. Kyiv : TSK "KOMPRYNT". 372-399.

8. Superanskaya, A. V. (2012). Obschaya terminologiya: voprosy teorii. [General terminology: issues of theory]. Moscow : LIBROKOM. 248.

9. Timkina, Yu. Yu.(2017). Klassifikatsiya veterinarnoy terminologii v angliyskom yazyke. [Veterinary medicine terminology classification

in the English language] Filologicheskiye nauki. Voprosy teorii i praktiki. Tambov : Gramota. 6. 156-158.

10. Vlasenko, V. M., Levchenko, V. I. (2008). Tlumachniy slovník klinichnih terminiv veterinarnoi meditsini. [Dictionary of clinical veterinary medicine terms]. Kyiv : Urozhay. 280.

EPONYMS IN THE ENGLISH TERMINOLOGICAL FIELD "ANIMAL DISEASES"

Yu. H. Rozhkov

Abstract. *The article investigates the structure of eponymous terms in the English language to denote animal diseases. To analyze the terminological field "animal disease" in the English language, 116 terms were selected. Structural analysis of eponyms of the terminological field "animal disease" shows the fact that in this terminological system the dominant place is occupied by two-component terms.*

The purpose of the study is to conduct a comprehensive analysis of the terminological field "animal diseases" in the English language, to outline the cognitive factors that affect the meaning and structural features of eponymy in the studied terminological field.

Results of research. *As the number of components increases, the number of terms decreases rapidly. The study showed that eponyms function in the terminological field "animal diseases" of the English language as independent lexical units and interstructural variants of veterinary terms. Possessing conciseness and international character, eponyms occupy a reliable place in veterinary terminology. The spread of eponyms in veterinary medicine terminology confirms the anthropocentrism of medical knowledge, they activate cognitive processes, serve the recipient's desire to obtain information about a scientist, indicate the scope of the specialist, his contribution to science, the historical context of his activities, the stage of science. Due to the motivated desire to obtain information, the eponym is well remembered. Thus, eponyms affect the knowledge of the world in the light of the history of science, thus they belong to the names of cognitive categories.*

Keywords: *eponyms, animal diseases, terminology, terminological field, veterinary medicine.*

ЛЕКСИЧНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ У НЕБЛИЗЬКОСПОРІДНЕНИХ МОВАХ

І. І. ВАКУЛИК, кандидат філологічних наук, доцент,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: vakulyk@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-4812-7719>

Анотація. У статті вперше описано лексичні запозичення у близькоспоріднених мовах із урахуванням своєрідних тенденцій сучасного терміноутворення. **Мета** дослідження – проаналізувати найуживаніші терміни економіки та з'ясувати, на якому ґрунті вони виникали або через посередництво яких мов утверджувались та існують у сучасному науковому обігові. **Матеріали і методи дослідження.** У роботі застосовано порівняльно-історичний та описовий методи. **Обговорення.** Лексичні запозичення, побудовані на германській основі або на романській, представлено мовами, що належать до різних мовних сімей (на прикладі термінів англійської, французької, німецької, фінської, естонської, японської мов тощо). Лексичні запозичення з грецької та латинської мов зустрічаються не лише у мов-представників індоєвропейської мовної сім'ї, але й у фінно-угорських мовах, зокрема, фінській, що пояснюється поширенням інтернаціональної лексики. Опис особливостей функціонування у сучасних європейських мовах груп термінів з ініціальними та фінальними терміноелементами класичного походження демонструє теоретичні і практичні напрямки вивчення і дослідження семантичних зв'язків у сучасній науковій термінології досліджуваних галузей. Розглянуті моделі термінів свідчать про складність відношень реальної дійсності та складність способів утворення сучасних термінів, про форми зв'язків терміноелементів у змістовій структурі терміна-слова. **Висновки.** Доведено, що попри свою генетичну та типологічну відмінність від індоєвропейської, фінно-угорська входить своєю термінологією до європейського термінологічного ареалу якщо не повністю, то значною частиною.

Ключові слова: термінологія, запозичення, термін, європейський ареал, латинська мова, близькоспоріднені мови, індоєвропейська мовна сім'я, фінно-угорські мови.

Актуальність. В останні десятиліття запозичення з англійської мови все частіше проникають до складу сучасних термінологій майже всіх мов. Для романських та слов'янських мов нова хвиля англіцизмів пояснюється кількома причинами. Зокрема, розвиток економічної науки передбачає появу нових реалій і, відповідно, нових понять. У процесі терміноутворення не останню роль відіграє престиж англійської мови у світі. Глобалізація світової економіки, розширення зв'язків із англійськими країнами, збільшення кількості українсько-англійських білінгвів дозволило англійській мові набути статус мови міжнародного спілкування. Однак при цьому не слід забувати про так звані інтернаціоналізми, підґрунтям яких є класична основа.

Аналіз публікацій. Лінгвістичні спостереження над інтернаціональною лексикою, які проводилися упродовж XIX та XX ст. (А.°Мейє, Е.°Ріхтер, О.°Есперсен, В.°Жирмунський, Е.°Вюстер, М.°Юшманов, А.°Білецький, Ф.°Нікітіна, В.°Акуленко, В.°Даниленко, М.°Степанова, Н.°Клименко,

О.°Безпояско, О.°Суперанська, М.°Володіна, Є.°Карпіловська, Л. Шевченко, Ю. Цимбалюк, О. Станкевич, Р. Беляєв, А. Олійник), переросли на актуальну проблему мовознавства сьогодення (О. Балалаєва, оскільки більшість лексичних інтернаціоналізмів обслуговує суспільно-політичне життя, культуру та науково-технічну сферу, які пов'язані з термінологією. Проте далеко не всі теоретичні проблеми у цих дослідженнях (із урахуванням своєрідних тенденцій сучасного терміноутворення) знайшли своє вичерпне розв'язання.

Мета дослідження – проаналізувати найуживаніші терміни економіки та з'ясувати, на якому ґрунті вони виникали або через посередництво яких мов утверджувались та існують у сучасному науковому обігові.

Матеріали і методи дослідження. На нинішньому етапі термінологічної роботи виникають передумови для більш широкого вивчення термінологічних систем: кількісне зростання нових найменувань передбачає посилення лексичного і структурного впливу на інтернаціональні моделі словотвірних інновацій, а також необхідно для розуміння

основних чинників і закономірностей розвитку граматичної будови мови взагалі.

Традиція запозичувати слова або їх частини стала підґрунтям для створення сучасних термінологічних систем. Запозичення термінів із давньогрецької та латинської мов або елементів цих мов не є випадковими, вони спричинені культурним впливом з боку класичних мов упродовж багатьох сторіч. Освоєння греко-латинізмів у різні періоди розвитку мови-реципієнта розширює процес взаємодії терміносистем близькоспоріднених і неблизькоспоріднених мов, що пов'язується з поглибленням проблеми міжмовної взаємодії. Динаміка впливу мови-джерела знайшла своє відображення у ланцюгах аналізованих прикладів термінів сучасних європейських мов. Детальний розгляд масиву термінів із залученням (як фону) термінів медичних, біологічних, фізичних свідчить, що латинські і грецькі елементи, виступаючи формантами структурної будови термінів, утворюють обрамлення сучасних термінологічних одиниць, що являє собою прояв термінологічного коду.

Результати дослідження та їх обговорення. У новітніх термінологічних словниках з економіки та права зафіксовано англомовні запозичення-терміни. Ці лексичні запозичення ми поділяємо на дві групи. Одна частина англіцизмів побудована на германській основі, інша частина – на романській. Зокрема, частина таких слів з'явилася ще у середні віки з грецької або через посередництво латинської, а згодом і французької мов.

У першій групі значна кількість термінів є транслітерованими. Частина їх сформувалася на власне англійському ґрунті, напр.: *консалтинг* ек. «консультування продуцентів, продавців та покупців із широкого кола питань економічної діяльності підприємств, фірм» < англ. *consulting* «консультація» < лат. *consulo, sului, sultum*, *ěre* «радитись»; *концерн* юр., ек., нім. *Konzern* т «велике об'єднання багатьох промислових, фінансових, торговельних підприємств, що здійснюють спільну діяльність на основі добровільної централізації функцій» (воєнний концерн, міжнаціональний концерн, монополістичний концерн) < англ. *concern* «турбота, відношення» < лат. *concerno, -, -, concerněre* «відноситись»; *опціон* юр., ек., нім. *Option* ф 1) «право вільного вибору відносно будь-якої угоди»; 2) у договорі морського перевезення

«умова, що передбачає право вибору фрахтувальником порту»; 3) у біржових операціях «придбав за певну плату право купувати або продавати будь-які цінності протягом певного часу» (валютний опціон, вантажний опціон, опціон на закупівлю, опціон покупця, опціон продавця) < англ. *option* < лат. *optio, ōnis* ф «вільний вибір, бажання»; *рестрикція* юр., нім. *Restriktion* ф «застосування будь-яких обмежень (обмеження виробництвом, банками)» (англ. *restrictive material* «матеріальне обмеження», нім. *restriktive Auslegung* ф «обмежувальне тлумачення») < англ. *restriction* < лат. *restrictio, ōnis* ф «обмеження»; *спонсор* юр., ек. «юридична або фізична особа, яка фінансує будь-який захід безкоштовно або з частковою оплатою» < англ. *sponsor* < лат. *spondeo, sponendi, sponsum*, *ěre* «обіцяти»; *стагфляція* ек. «стан економіки країни, в якому поєднуються стагнація та інфляція» < англ. *stagflation* (гібридний термін від лат. *stagnatio, ōnis* ф «застій» < *stagno, āvi, ātum, āre* «робити нерухомим» та *inflatio, ōnis* ф «роздування»).

Інша частина економічних термінів утворилася в англійській мові переважно на романській основі, напр.: *дистриб'ютор* юр., ек. «оптова самостійна фірма, збутовий посередник, який укладає з фірмою-виробником договір на право продажу продукції на певній території протягом узгодженого терміну» < англ. *distributor* < *distribute* < лат. *distributio, ōnis* ф «розподіл»; *інвестор* ек., нім. *Investor* т «приватний підприємець, організація або держава, які здійснюють інвестицію» (інвестиційна компанія, інвестиційний банк, інвестиційний бум, інвестиційний трест, інвестиції за кордоном, інвестиції капіталу, фінансові інвестиції, реальні інвестиції) < англ. *investor* < лат. *investio, (ivi), ĩtum, ĩre* «одягати»; *кліринг* ек., нім. *Clearing* п «система безготівкових розрахунків, заснована на зарахуванні взаємних грошових вимог та зобов'язань» (валютний кліринг, банківський кліринг, двосторонній кліринг, міжнародний кліринг, багатосторонній кліринг, примусовий кліринг, нім. *Devisenclearing* п, *Zwangsclearing* п) < англ. *clearing* «очищення» < англ. *clear* «чистий, ясний» < лат. *clarus, a, um* «славний, чистий»; *факторинг* ек. «різновид торговельно-комерційної операції, яка поєднується з кредитуванням оборотного капіталу клієнта» (аналіз факторингу, операція факторингу) < англ. *factoring* < лат. *factor, ōris* т «виробник» < *facio, feci, factum*, *ěre* «робити»; *ф'ючерс* ек., нім. *Geschäft auf Termin* «стандартизовані

форвардні контракти на валюту, торгівля якими відбуваються на біржах» (ф'ючерсні угоди, англ. *future transactions*) < англ. *futures* < лат. *futurus*, а, *um* «майбутній».

Лексичні запозичення з грецької та латинської мов зустрічаються не лише у мов-представників індоєвропейської мовної сім'ї, але й у фінно-угорських мовах, зокрема, фінській, що пояснюється поширенням інтернаціональної лексики. Напр.: фін. *modernisoida* «модернізувати», *monumentii* «монумент», *nomini* «ім'я», *nooti* дипл. «нота», *normi* «норма», *notaari* «нотаріус», *opponentii* «опонент», *oppositio* «опозиція», *propaganda* «пропаганда», *prosentii* «процент», *sociaalidemokratii* «соціал-демократ», *sociaali huolto* «соціальне забезпечення». При побудові термінів у фінській мові використовуються також міжнародні терміноелементи, які за походженням є класичними префіксами (або префіксоїдами). Напр.: *demilitarisoida* «демилітаризувати», *demobilisointi* «демобілізація», *desinfiointi* «дезінфекція», *diskriminointi* «дискримінація», *antiseptinen* «антисептичний», *auto* «автомобіль», *autohalli* «гараж», *autokoulu* «автошкола», *autoilija* «автомобіліст», *autoilu* «автомобілізм», *minimimäärä* «мінімальна кількість», *monografia* «монографія», *monopoli* «монополія» і т.п. Як слушно зазначала проф. Ф.°О.°Нікітіна, попри свою генетичну та типологічну відмінність від індоєвропейської, фінно-угорська входить своєю термінологією до європейського термінологічного ареалу якщо не повністю, то значною частиною.

Також презентувати терміни з елементами класичного походження може естонська мова. Напр.: *autobaas* «автобаза», *autobiograafia* «автобіографія», *autobus* (*omnibus*) «автобус»; *autogaraaz* «автогараж», *autograaf* «автограф», *automaat* «автомат», *autotehas* «автозавод», *antikvaar* «антиквар», *antisotsiaalne* «антисупільний», *hüposulfiit* «гіпосульфід», *degradatsioon* «деградація», *desinfektsioon* «дезінфекція», *degenaratsioon* «дегенерація», *desorganisaator* «дезорганізатор», *demaskee-rima* «демаскувати», *demobilisatsioon* «демобілізація», *demoralisatsioon* «деморалізація», *detsentralisatsioon* «децентралізація», *diskvalifitseerima* «дискваліфікувати», *interventsioon* «інтервенція», *interpelleerima* «інтерпелювати», *inflatsioon* «інфляція», *katastroof* «катастрофа», *transportlint* «конвейер», *kontraheerimine* «контрактація», *multimi-*

ljonilina «багатомільйонний», *monopoli-seerima* «монополізувати», *monopolistlik* «монополістичний», *transporteerimine* «перевезення», *subordinatsioon* «субординація», *eksterritoriaalsus* «екстериторіальність».

Поширення інтернаціональної лексики знайшло відображення також у мові Далекого Сходу – японській мові. Через посередництво англійської в японській мові (починаючи з 1945 р.) інтернаціональна лексика продовжує доповнюватися англійськими словами, які зобов'язані своїм походженням класичним мовам. Напр.: япон. *рэдзонансу* «резонанс», *опутимисутто* «оптиміст», *нѳто-букку* «ноутбук» (перен. «записник»), *сэкусѳн* «секція», *докутѳ* «лікар», *индакусѳн* «індукція», *аторакусѳн* «атракціон», *райбуарѳі* «бібліотека», *бандаридзуму* «вандалізм».

Аналіз терміноелементів класичного походження, який застосовано до термінології юриспруденції та економіки сучасних європейських мов, дає можливість говорити про повне або часткове обрамлення сучасних термінів. Опис особливостей функціонування у сучасних європейських мовах груп термінів з ініціальними та фінальними терміноелементами класичного походження демонструє теоретичні і практичні напрямки вивчення і дослідження семантичних зв'язків у сучасній науковій термінології досліджуваних галузей. Розглянуті моделі термінів свідчать про складність відношень реальної дійсності та складність способів утворення сучасних термінів, про форми зв'язків терміноелементів у змістовій структурі терміна-слова.

Висновки. Процес запозичення латинських і грецьких слів або їх частин (терміноелементів) не можна вважати завершеним для жодної з сучасних європейських мов. В епоху глобалізації можна говорити про «вирівнювання» наукових термінологій не лише в тих мовах, що належать до індоєвропейської мовної сім'ї, але й у фінно-угорських мовах (зокрема, у фінській та естонській мовах). До угорської мови ми не зверталися, вона може бути менш показовою, оскільки у ній наявна велика кількість кальок тих слів, що в інших мовах є інтернаціональними.

Завдяки своєрідній рамковій конструкції, котра характерна більшості інтернаціоналізмів, іншомовні слова легше розпізнавати не лише серед мов індоєвропейської мовної сім'ї, але й інших мовних сімей. Використання сучасними європейськими

мовами термінотворчого потенціалу класичних мов є важливим фактором у розвитку греко-латинізмів. Збагачуючи лексико-семантичні можливості нових мов,

давньогрецька і латинська мови стали джерелом поповнення складу сучасної термінології.

Список використаних джерел

1. Sõnastik: эстонско-англо-русский словарь. URL: <http://www.dictionary.ee/ru/>
2. Балалаєва О. Ю., Вакулик І. І. Латинська мова та основи біологічної термінології. Київ: ВПЦ «НУБіП України», 2014. 376 с.
3. Балалаєва О. Ю., Вакулик І. І. Латинська мова та основи біологічної систематики. Київ: Фітосоціоцентр, 2013. 324 с.
4. Большой Финско-русский и Русско-финский общелексический словарь Polyglossum. 4-е исправленное и расширенное издание. URL: fin_ru4.pg32
5. Бондаренко І., Хіно Т. Японсько-український, українсько-японський словник. Київ: Альтернативи, 1998. 592 с.
6. Вакулик І. І. Наукова термінологія як фактор формування наукової компетенції. Sciencerise. PC «Technology center». Vol. 9/1 (14). 2015. С. 71-74.
7. Вакулик І. І. Формирование научной картины мира в современном языковом пространстве. Мовні і концептуальні картини світу, 2013. Вип. 43 (1). С. 203-209.
8. Вакулик І. І. Лінгвістичні аспекти наукової комунікації у синхронії та діяхронії [Linguistic aspects of scientific communication in synchrony and diachronic] : монографія. Київ: ДП «Прінт Сервіс», 2015. 280 с.
9. Крісенко, С. Новітній англо-український, українсько-англійський словник. Харків: Промінь, 2010. 960 с.
10. Пушкар, В. В., Кушнір, А. І., Суханова, О. А., Вакулик, І. І. Ландшафтна архітектура, дизайн середовища, садово-паркове господарство: Термінологічний словник-довідник. Київ: ЦП «Компринт», 2019. 432 с.
11. Русско-венгерский словарь тематический. 2019. 258 с.
12. Русско-эстонский словарь. Под ред. Хелле Лееметс. Таллинн: Eesti Keele Instituut, 2000. Т. 1-2. URL: <http://www.eki.ee/dict/ves/tiitel.html>
13. Таланов, О. Українсько-фінський розмовник. Київ: Арії, 2012. 256 с.
14. Японсько-український словник онома-топеїчної лексики. Уклад. Кобелянська О., Еґава Х. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. 320 с.

References

1. Sõnastik: ehstonско-anglo-russkij slovar' [Estonian-English-Russian dictionary]. URL: <http://www.dictionary.ee/ru/>
2. Balalaieva, O. Yu., Vakulyk, I. I. (2014). Latyns'ka mova ta osnovy biolohichnoy terminolohyi [Latin language and basics of biological terminology]. Kyiv, 376.
3. Balalajeva, O. Ju., Vakulyk, I. I. (2013). Latyns'ka mova ta osnovy biolohichnoji systematyky [Latin systematics and foundations]. Kyiv, 324.
4. Bol'shoj Finsko-russkij i Russko-finskij obshheleksicheskij slovar' Polyglossum [Comprehensive Finnish-Russian and Russian-Finnish general dictionary Polyglossum]. URL: fin_ru4.pg32
5. Bondarenko, I., Khino, T. (1998). Yaponsko-ukrainskyi, ukrainsko-yaponskyi slovyk [Japanese-Ukrainian, Ukrainian-Japanese dictionary]. Kyiv, 592.
6. Vakulyk, I. I. (2015). Naukova terminolohiia yak faktor formuvannia naukovoї kompetentsii [Scientific terminology as a factor for forming language competence]. ScienceRise. Technology center, 9/1 (14), 71-74.
7. Vakulyk, I. I. (2013). Formirovanie nauchnoj kartyny mira v sovremennom yazykovom prostranstve [Formation of the scientific picture of the world in the modern language space]. Movni i kontseptualni kartyny svitu, 43, 1, 203-209.
8. Vakulyk, I. I. (2015). Linhvistyčni aspekty naukovoї komunikacii u synxroniji ta diaxroniji [Linguistic aspects of scientific communication in synchrony and diachronic]. Kyiv, 280.
9. Krisenko, S. (2010). Novitnii anhlo-ukrainskyi, ukrainsko-anhliiskyi slovyk [News English-Ukrainian, Ukrainian-English vocabulary]. Kharkiv, 960.
10. Pushkar, V. V., Kushnir, A. I., Sukhanova, O. A., Vakulyk, I. I. (2019). Landshaftna arkhitektura, dyzain seredovyshcha, sadovo-parkove hospodarstvo: Terminolohichni slovyk-dovidnyk [Landscape architecture, environmental design, gardening: Terminological dictionary-reference book]. Kyiv, 432.
11. Russko-vengerskij slovar' tematiceskij [Russian-Hungarian thematic dictionary] (2019), 258.
12. Leemets, H. (2020). Russian-Estonian

Dictionary [Russian-Estonian dictionary]. Tallinn, 1-2.

13. Talanov, O. (2012). Ukrainsko-finskyi rozmovnyk [Ukrainian-Finnish phrasebook]. Kyiv, 256.

14. Kobelianska, O., Egava, Kh. (2016). Iaponsko-ukrainskyi slovnyk onomatopeichnoi leksyky [Japanese-Ukrainian dictionary of onomatopoeic vocabulary]. Kyiv, 320.

LEXICAL BORROWINGS IN UNRELATED LANGUAGES

I. I. Vakulyk

Abstract. The article describes lexical borrowings in languages that are not closely related, taking into account the peculiar tendencies of modern term formation. The **purpose** of the study is to analyze the most commonly used terms of economics and to find out on what basis they originated or through which languages they were established and exist in modern scientific circulation. **Materials and methods of research.** Comparative-historical and descriptive methods are used in the work.

Discussion. Lexical borrowings based on German or Romance bases are represented by languages belonging to different language families (as the examples are used the terms of English, French, German, Finnish, Estonian, Japanese, etc.). Lexical borrowings from Greek and Latin are found not only in the languages of the Indo-European language family, but also in Finno-Ugric languages, in particular Finnish, which is explained by the spread of international vocabulary. The description of the features of functioning in modern European languages of groups of terms with initial and final terminological elements of classical origin demonstrates theoretical and practical directions of studying and research of semantic connections in modern scientific terminology of the studied branches. The considered models of terms testify to the complexity of the relations of reality and the complexity of the ways of formation of modern terms, and also the forms of connections of terminological elements in the semantic structure of the term-word. **Conclusions.** The Finno-Ugric languages enter the European terminological area with its terminology, if not completely, then for a significant part, despite its genetic and typological difference from the Indo-European one.

Keywords: terminology, borrowing, term, European area, Latin language, languages that are not closely related, Indo-European language family, Finno-Ugric languages.

MONOMIALS AS SET TERM CLUSTERS IN TERMINOLOGIES

O. I. CHAIKA, PhD in Philology, Associate Professor,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

E-mail: oxana.chaika@yahoo.es

<https://orcid.org/0000-0002-4317-9456>

Abstract. *The present paper tightly links to the earlier introduced idea of monomials and polynomials as substitutes of the term in linguistics when applicable to languages for specific purposes, or terminologies. The classification by Oksana Chaika (2019) of monomials and polynomials stresses out the similarities between terms and interrelation of the terms in an algebraic expression (its terms/components and operations) in mathematics and terms / components of the term and interrelation of the terms in the term, which is a terminological set expression in a language for specific purpose. Under the research, monomials are seen as set term clusters that form a specific term in a relevant terminology of the relevant language. Monomials are differentiated for their structure and syntagmatic relations inter alia. The underlying focus is on the number of terms in the term – monomial, which causes taxonomy of such monomials in relevant terminologies and languages. Where a monomial consists of one term only, it is referred to as a mono-term monomial. Where it is a two-term, three-term or multi-term, the monomials are referred to as a bi-term or multi-term, respectively. Bi-term monomials and multi-term monomials should not be confused with a binomial or a polynomial. The syntactic relation of coordination is of critical value for polynomials in general and binomials, in particular.*

Key words: *monomial, binomial, polynomial, algebraic expression, applied linguistics, terminology.*

Introduction. The research into terminologies and inter-disciplinarily related topics go hand in hand. Politics, law, finance, engineering, chemistry, aerospace etc. as specific domains of knowledge are characterized by their relevant symbols and linguistic labels, clearly defined and strictly set concepts in the terminological systems. The study of the term links to the linguistic restrictions including lexical, syntactical and semantic ones, on the one hand, and on the other, it connects to the concept restrictions, i.e. generic, portative and casual. Accounting for these, it becomes possible to differentiate a term from a word, where a term arises as mono-referential in a very specific concept at high degree relating to a specific area or field or discipline, e.g. English for Law, Ukrainian for Agriculture, German for Construction and Real Estate, Portuguese for Hospitality and Cuisine, etc. as terminologies for respective languages. Lynne Bowker defines terminology as a discipline that deals with the collection, processing, description and presentation of terms which are lexical items belonging to a specialized subject field. Going further into literature review, Gumanová (2016) investigates the concept of the analogue rule as a method employed in translatology, while focusing on the term-formation processes employed in the

English and Slovak texts [6]. The author analyses thirty-two randomly selected English and Slovak terms taken from randomly selected EU text in the field of pharmacovigilance in order to investigate how effective the application of the analogue rule can turn out. However, the findings presented may not fully evidence the terminological discrepancy in light of term-formation processes. Valeontis and Mantsari (2006) identify the theory of terminology with three different dimensions: cognitive, linguistic and communicative dimension, according to Sager (1990) [8]. The researchers see the linguistic dimension mainly in the linguistic mechanisms that set the patterns for term formation and term forms, in Greek, particularly. Thus, their key focus is on the presentation of general linguistic principles concerning term formation, during primary naming of an original concept in a source language and secondary term formation in a target language [8].

Aim of the research. With the emphasis on term formation and term forms in any language, taken the findings of the earlier publications [2 – 5], this paper aims to briefly describe monomials in the Ukrainian, English and Portuguese languages as set term clusters for their syntagmatic relations. In *Monomial Variables in English Audit Terminology* (2019),

Binomials in English Audit Terminology (2019), *Monomials in English for Law* (2020), monomials and polynomials are presented as terms of fixed term structure and the findings emphasize the distinct similarities between terms in linguistics and algebraic terms in mathematics [3; 4; 5]. The underlying message links to the terms, components of the term, to be more exact, and interrelation of such terms inside the term, which is a terminological set expression in a language for specific purpose, on the one hand. On the other, the similarity line is drawn to terms and interrelation of such terms in an algebraic expression (its terms/components and operations) [3; 5]. Hence the idea to substitute the term 'term' with a 'monomial' or 'polynomial' for terminology and data mining purposes.

The research objectives determine the following tasks:

(a) To provide examples of Ukrainian, English and Portuguese monomials, i.e. monoterms, bi-terms or multi-terms according to the number of terms in a term,

(b) To define such monoterms, bi-terms or multi-terms in the Ukrainian, English and Portuguese.

The randomly selected monomials make material from *the Handbook of International Quality Control, Auditing, Review, Other Assurance, and Related Services Pronouncements* (Volume I) validated by the International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB) as of 2017 and 2018 [9]. The methodology is built with experimental techniques following the observational research, descriptive method, and the component analysis.

Discussion and results. In *Ukrainian for Law and Portuguese for Law as 'Understudied' Languages for Specific Purposes*, it is observed that it is generally English for specific purposes, that is widely investigated and discussed among academia [2]. Such languages as Ukrainian, Portuguese, Slovak or Polish gain minor attention if any at all, following the proceedings of international conferences and symposia worldwide [2]. For this reason, the author refers to the mentioned languages and the like as 'understudied' language for geography, historic, political and economic constraints, in particular. Following the 'understudied' aspect, it is also the terminology of audit and accounting, which can hardly boast of much research in languages. Terminologies, or languages for finance, business, economics, IT and law have turned more popular in recent

decades. That is why, Ukrainian for Audit and Accounting, English for Audit and Accounting, Portuguese for Audit and Accounting will serve material to exemplify monomials as set term clusters in the field of audit and accounting.

Structure of monomials in the Ukrainian (UA), English (EN) and Portuguese (Pt) languages. The findings of the research allow for grouping the Ukrainian, English and Portuguese monomials according to the number of terms in their structure. The determinant and identifier to which group the monomials and their equivalents, semi-equivalents, quasi-equivalents in respective languages belong is the number of terms in the Ukrainian monomial. Thus, please see the monomials under Group A. These include one term only in their structure in a relevant language: UA *аномалія* (anomalija), EN *anomaly*, PT *anomalia* 'a misstatement or deviation that is demonstrably not representative of misstatements or deviations in a population' [IAASB, 11]; UA *помилка* (pomyłka), EN *error*, PT *erro* 'an unintentional misstatement in the financial statements, including the omission of an amount or a disclosure' [IAASB, 20]; UA *фірма* (firma), EN *firm*, PT *empresa* 'a sole practitioner, partnership or corporation or other entity of professional accountants. "Firm" should be read as referring to its public sector equivalents where relevant' [IAASB, 21].

Group B includes monomials that are set term clusters and such monomials consist of two terms only in their structure in a relevant language: UA *застосовні критерії* (zastosovni kryteriji), EN *applicable criteria*, PT *critérios aplicáveis* 'the criteria used by the entity to quantify and report its emissions in the GHG statement' [IAASB, 11]; UA *застосовні критерії* (zastosovni kryteriji), EN *applied criteria*, PT *critérios aplicados* 'the criteria applied by management in the preparation of the summary financial statements' [IAASB, 12]; UA *спеціальні знання* (special'ni znannja), EN *expertise*, PT *expertise* 'skills, knowledge and experience in a particular field' [IAASB, 20]; UA *суттєвість компонента* (suttevist' komponenta), EN *component materiality*, PT *materialidade do componente* 'the materiality for a component determined by the group engagement team' [IAASB, 16]; UA *аудиторський файл* (audytors'kyj fail), EN *audit file*, PT *ficheiro da auditoria* 'one or more folders or other storage media, in physical or electronic form, containing the records that comprise audit documentation for a specific

engagement' [IAASB, 14]; UA *базовий рік* (bazovyj rik), EN *base year*, PT *ano-base / ano de referência* 'a specific year or an average over multiple years against which an entity's emissions are compared over time' [IAASB, 15]; UA *ціль контролю* (tsil' kontrolju), EN *control objective*, PT *objetivo de controlo* 'the aim or purpose of a particular aspect of controls. Control objectives relate to risks that controls seek to mitigate' [IAASB, 16].

Group C contains monomials that are set term clusters in Ukrainian, English and/or Portuguese and such monomials consist of three or more terms in their structure: UA *управлінський персонал групи* (upravlins'kyj personal hrupy), EN *group management*, PT *gestão de grupo* 'management responsible for the preparation of the group financial statements' [IAASB, 23]; UA *ризик завдання з надання впевненості* (ryzyk zavdannja z nadannja vpevnenosti), EN *assurance engagement risk*, PT *risco de asseguração de garantia* 'the risk that the practitioner expresses an inappropriate conclusion when the subject matter information is materially misstated' [IAASB, 14]; UA *завдання з надання обмеженої впевненості* (zavdannja z nadannja obmezhenoji vpevnenosti), EN *limited assurance engagement*, PT *asseguração de garantia limitada* 'an assurance engagement in which the practitioner reduces engagement risk to a level that is acceptable in the circumstances of the engagement but where that risk is greater than for a reasonable assurance engagement as the basis for expressing a conclusion in a form that conveys whether, based on the procedures performed and evidence obtained, a matter(s) has come to the practitioner's attention to cause the practitioner to believe the subject matter information is materially misstated'; UA *завдання з виконання узгоджених процедур* (zavdannja z vykonannja uzhodzenykh procedur), EN *agreed-upon procedures engagement*, PT *asseguração de procedimentos acordados* 'an engagement in which an auditor is engaged to carry out those procedures of an audit nature to which the auditor and the entity and any appropriate third parties have agreed and to report on factual findings' [IAASB, 10]; UA *Міжнародні стандарти фінансової звітності* (Mižnarodni standarty finansovoji zvitnosti), EN *International Financial Reporting Standards*, PT *Normas Internacionais de Relato Financeiro* 'the International Financial Reporting Standards issued by the International Accounting Standards Board' [IAASB, 24].

Differentiation by structure in definition of monomials in the Ukrainian (UA), English (EN) and Portuguese (Pt) languages. The

number of terms in the term – monomial, leads to understanding of certain irreversibility to observe the grammatical patterns, concepts and standards in a relevant language. This, in its turn, causes taxonomy of such monomials in relevant terminologies of the Ukrainian, English and Portuguese languages. Where a monomial consists of one term only, it is referred to as a mono-term monomial, or a mono-term. For example, UA *аномалія* (anomalija), EN *anomaly*, PT *anomalia*, UA *фірма* (firma), EN *firm*, PT *empresa*, and other monomials in Group A make mono-term monomials, or mono-terms, as the term consists of one term only.

Group B represents another group of monomials. These consist of two terms in the monomial structure, for instance: UA *застосовні критерії* (zastosovni kryteriji), EN *applied criteria*, PT *critérios aplicados*; UA *аудиторський файл* (audytors'kyj fajl), EN *audit file*, PT *ficheiro da auditoria*; UA *суттєвість компонента* (suttyjevist' komponenta), EN *component materiality*, PT *materialidade do component*, etc.

Group C displays a number of Ukrainian, English and Portuguese monomials that include more than two terms in the structure: UA *завдання з виконання узгоджених процедур* (zavdannja z vykonannja uzhodzenykh procedur), EN *agreed-upon procedures engagement*, PT *asseguração de procedimentos acordados*; UA *Міжнародні стандарти фінансової звітності* (Mižnarodni standarty finansovoji zvitnosti), EN *International Financial Reporting Standards*, PT *Normas Internacionais de Relato Financeiro*, etc. Where it is a two-term, three-term a term with more than three terms in the structure, the monomials are referred to as a bi-term or multi-term, respectively. Bi-term monomials and multi-term monomials should not be confused with a binomial or a polynomial.

Conclusion. The findings of the research illustrate a wide range of Ukrainian, English and Portuguese monomials as set term clusters in their respective languages. These monomials according to their structure vary from a mono-term monomial to a bi-term monomial or to a multi-term monomial. A mono-term monomial, or a mono-term, stands for a monomial that consists of one term only (Group A above). A bi-term monomial, or a bi-term, has two terms in the structure set in a fixed order abiding by the grammatical and semantic restrictive settings (Group B). A multi-term monomial, or a multi-term, is a monomial that includes more than two terms in the structure and is characterized by a more complex syntactic nature.

It is not always that a mono-term in

Ukrainian corresponds to a mono-term in English and/or Portuguese and vice versa. Similarly, it is traced with bi-terms or multi-terms, e.g. UA *спеціальні знання* (special'ni

znannja), EN *expertise*, PT *expertise*. The mentioned leaves room for further study and more analysis in the subject matter.

References

1. Bolondi, G., Ferretti, F., Maffia, A. (2018). Monomials and polynomials: the long march towards a definition. *Teaching Mathematics and Its Applications* (2018) 00, 1–12.
2. Chaika, O. (2018). Ukrainian for Law and Portuguese for Law as 'Understudied' Languages for Specific Purposes. *Philological journal*, Vol. 1 (11), pp. 118-127.
3. Chaika, O. (2019). Monomial Variables in English Audit Terminology. *International journal of philology*. Kyiv: «MILENIUM», Vol. 10 (1). P. 100-108.
4. Chaika, O. (2019). Binomials in English Audit Terminology. *International Journal of Philology*, Vol. 10 (3), Kyiv : «MILENIUM», pp. 68-73.
5. Chaika, O., Zakatei, Yu. (2019). Monomials in English for Law, *Philological journal*, Vol. 2 (14), pp. 114-121.
6. Gumanová, G. (2016). An Analysis of

Term-Formation Processes as Employed in English and Slovak Versions of the EU Texts in the Concept of Equivalence (A Case Study). URL: <https://www.researchgate.net/publication/313384066>.

7. Malkiel, Yakov. (1968). *Essays on Linguistic Themes*. University of California Press, 415.

8. Valeontis, K., Mantzari, E. (2006). The Linguistic Dimension of Terminology: Principles and Methods of Term Formation. 1st Athens International Conference on Translation and Interpretation Translation: Between Art and Social Science, 13 -14 October 2006. URL: <https://www.researchgate.net/publication/253024944>

9. International Audit and Assurance Standards, Volume I published by the IAASB – International Audit and Assurance Standards Board. = IAASB as referred to in the publication.

МОНОМИ (МОНОМІАЛИ) ЯК СТАЛІ ТЕРМІНОЛОГІЧНІ СПОЛУКИ У ФАХОВИХ МОВАХ

О. І. Чайка

Анотація. Ця стаття тісно пов'язується з апробацією ідеї запровадження термінів «моном» та «поліном» як замінників терміна в лінгвістиці, коли йдеться про терміни у їхній варіативності в фахових мовах, чи мовах для конкретних цілей, чи мовах особливого призначення, чи термінології. Класифікація автора (Чайка, 2019) мономів і поліномів підкреслює схожість між термінами (компонентами/елементами) та їхній взаємозв'язок в алгебраїчному виразі (алгебраїчні терміни/компоненти та операції між ними) в математиці та термінами (компонентами / елементами) терміна та їхній взаємозв'язок у терміні в лінгвістиці, який є усталеним виразом у фахових мовах, чи термінологіях. У дослідженні мономи розглядаються як сукупність термінів за наявності, що утворюють конкретний термін у відповідній термінології відповідної мови. Мономи, з-поміж іншого, диференціюються за своєю структурою та синтагматичними відношеннями. Матеріалом слугують приклади в українській, англійській та португальській мовах, які за частотністю і варіативністю у використанні в досліджуваних термінологіях формують певні результати й висновки. Важливим моментом є кількість термінів у терміні. Так, для монома (одночлена у математиці) характерною особливістю є варіативність, що обумовлює систематизацію мономів у відповідних термінологіях та мовах. Якщо одночлен складається лише з одного терміна, це – монотерм, або моном-монотерм. Коли йдеться про аналіз двох-, трьох- чи багатокомпонентних мономів, такі мономи формують бітерміни чи політерміни як різновид монома. Бітерміни та політерміни як мономи не слід плутати з поліномом і біномом як найчастотніший за вжитком поліном у фахових мовах відповідних мов. Синтаксичне відношення при аналізі структури монома й полінома має критичне значення, особливо для поліномів.

Ключові слова: моном (мономіал), біном (біноміал), поліном, монотерм, бітермін, політермін, фахова мова, термінологія.

COMMUNICATION STUDIES. СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

УДК 811.161.2

<https://doi.org/10.31548/philolog2020.03.017>

СУТНІСТЬ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ЖУРНАЛІСТА

О. М. ПАВЛЕНКО, кандидат педагогічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: o.pavlenko@nubip.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-6369-6082>

Анотація. У статті уточнено поняття «мовна особистість», схарактеризовано основні аспекти мовної особистості, зокрема: мовна здатність, комунікативна потреба, комунікативна компетенція, мовна свідомість та мовна поведінка; окреслено їх взаємозалежність та взаємозумовленість; прослідковано взаємозв'язок мовної особистості та мовної свідомості. Проаналізовано сутність дефініції «мовна особистість журналіста», зацентовано увагу на шляхах формування мовної особистості журналіста, основних об'єктивних чинниках, від яких залежить ступінь реалізації індивідуально-авторського потенціалу журналіста, визначено основні етапи становлення та розвитку мовної особистості. Проаналізовано компетентності, якими повинен володіти майбутній журналіст, з-поміж них виокремлено професійно-прагматичну, що складається із дискурсивної, операційно-стратегічної, функційної компетентностей; наголошено на важливості формування здатності журналіста визначати комунікативні завдання, вибудовувати тактико-стратегічні дії відповідно до жанрів спілкування. Наголошено, що у процесі навчання відбувається формування мовної особистості журналіста: він вчиться володіти мовною ситуацією, обставинами спілкування, керувати розвитком дискусії, відтак майбутній журналіст формує власний комунікативний стиль, що з досвідом розвивається в індивідуальний стиль мовлення.

Ключові слова: мовна особистість, мовна свідомість, мовна особистість журналіста, індивідуальний стиль мовлення.

Актуальність. Політичні, економічні, світоглядні реалії у суспільстві вимагають змін в освітньому просторі. Сьогодення вимагає підготовки творчих, конкурентоспроможних, висококваліфікованих журналістів, здатних до саморозвитку та самовдосконалення. Водночас Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання скеровують національну освітню систему до створення дієвого інструментарію формування професіоналів, здатних до продуктивної роботи відповідно до світових стандартів, спеціалістів, готових до постійного професійного зростання та розвитку, що неможливо без забезпечення високого рівня сформованості мовної особистості студента, майбутнього фахівця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. ХХІ ст. у сучасній лінгвістиці характеризується усе більшою переорієнтацією наукових

досліджень на антропоцентричну парадигму, що активізує дослідження мови в самій людині й відображення людини в мові [10, с. 48].

Вочевидь у межах такого підходу науковий дискурс спрямовується на дослідження мовної особистості, адже, як слушно зауважує видатний лінгвіст Ю. Караулов, неможливо пізнати мову, не звертаючись до її творця, носія, людини, конкретної мовної особистості [6, с. 20].

Мовна особистість була предметом уваги багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників. Різні аспекти цього феномену досліджували М. Бахтін, Ф. Бацевич, Г. Богін, В. Богуславський, А. Богуш, В. Виноградов, С. Воркачев, І. Дроздова, Г. Ейгер, О. Залевська, В. Карасик, Ю. Караулов, О. Ковтун, С. Лебедева, Ю. Лотман, М. Пентелюк, Н. Уфімцева, Н. Чулкін та ін.

Мета статті – уточнити поняття «мовна особистість», схарактеризувати основні аспекти мовної особистості; проаналізувати

сутність дефініції «мовна особистість журналіста», окреслити основні шляхи формування мовної особистості журналіста.

Результати дослідження. Студіювання наукової літератури засвідчило, що науковці досліджують мовну особистість з різних позицій: філософії, педагогіки, психології, літератури, лінгводидактики, лінгвокультурології. Відомі лінгвісти Г. Богін, С. Воркачев, Ю. Караулов розглядають мовну особистість із власне лінгвістичної точки зору; науковці В. Богуславський, Н. Уфимцева, Н. Чулкін досліджують національно-психологічні особливості мовної особистості; учені Г. Ейгер, О. Залевська, С. Лебедева скерували свій науковий пошук на дослідження інтелектуальної характеристики мовної особистості; літературознавчу парадигму мовної особистості в контексті особливостей мови художньої літератури вивчали дослідники М. Бахтін, В. Виноградов, Ю. Лотман; мовну особистість з погляду соціолінгвістики досліджували вчені Г. Беспамятнова, А. Захарова, Т. Івушкіна, Л. Крисін.

Очевидно, що мовну особистість науковці розуміють по-різному. На думку Г. Богіна, мовну особистість треба розглядати з погляду її готовності здійснювати мовленнєві вчинки, створювати і сприймати витвори мовлення.

Дослідники С. Сухих і В. Зеленська трактують мовну особистість як сукупність особливостей вербальної поведінки людини, що використовує мову як засіб спілкування [15, с. 24.].

Учений Ю. Караулов розглядає мовну особистість як особистість, що виражена у мові (текстах) і через мову, особистість, яка реконструйована в основних своїх рисах на основі мовних засобів [7, с. 38].

Відома українська вчена М. Пентелюк окреслює мовну особистість як такого носія мови, який добре володіє системою лінгвістичних знань (знає поняття і відповідні правила), репродукує мовну діяльність, має навички активної роботи зі словом, дбає про мову і сприяє її розвитку [12, с. 104]. Дослідниця зауважує, що мовна особистість – це такий мовець, який забезпечує розширення функцій мови, творення україномовного середовища в усіх сферах суспільного життя, природне бажання повернутися в повсякденному спілкуванні до рідної мови, до відродження культури, традицій народу, до вироблення зразків висококультурного інтелектуального спілку-

вання літературною мовою. Формування мовної особистості здійснюється на всіх етапах мовної освіти [12].

О. Селіванова мовну особистість трактує як іманентну ознаку особистості як носія мови й комуніканта, що характеризує її мовну й комунікативну компетенцію та реалізацію їх у породженні, сприйнятті, розумінні й інтерпретації вербальних повідомлень, текстів, а також в інтерактивній взаємодії дискурсу [11, с. 370].

Нам імponує бачення видатного українського лінгвіста Ф. Бацевича, який мовну особистість визначає як індивіда, що володіє сукупністю здатностей і характеристик, які зумовлюють створення і сприйняття ним тексту, що вирізняється рівнем структурно-мовної складності та глибиною й точністю відображення дійсності [1, с. 212].

Мовну особистість у широкому розумінні сприйматимемо як особистість, яка вміщує в себе психічний, соціальний, національний, етичний та інші компоненти, що віддзеркалюються через її мову, її дискурс. Поняття мовної особистості майбутнього журналіста інтегрує особистісні та професійні мовленнєві процеси, охоплюючи основні етапи мовленнєво-мислительної діяльності, від комунікативного наміру до кінцевого продукту – тексту.

Дослідник В. Карасик слушно зазначає, що мовна особистість є носієм мовної свідомості, і розглядає її як людину, що існує в мовному просторі, – у спілкуванні, у стереотипах поведінки, зафіксованих у мові, у значеннях мовних одиниць і змісті текстів [5, с. 7]. Науковець виокремлює основні аспекти мовної особистості, з-поміж них: мовна здатність, комунікативна потреба, комунікативна компетенція, мовна свідомість та мовна поведінка. Усі окреслені аспекти взаємозалежні та взаємообумовлені. Мовна свідомість особистості набуває предметності в мовленнєвій діяльності, у свою чергу мовленнєва діяльність здійснюється індивідуумом і зумовлена його соціопсихологічною організацією. Мовленнєва діяльність і мовленнєва організація людини тісно взаємопов'язані, однак, можуть бути протиставлені як явище й сутність [5]. На думку вченого, мовленнєва особистість є єдиною ланкою між мовною свідомістю – колективним та індивідуальним відображенням досвіду, зафіксованим у мовній семантиці, і мовленнєвою поведінкою – свідомою чи несвідомою системою комунікативних учинків, які відображають

характер і спосіб життя людини [5, с. 100].

І. Дроздова слушно зазначає, що про конкретну мовну особистість можна говорити лише в разі реалізації її мовленнєвих здібностей у конкретному професійному дискурсі [3, с. 84]. Скеровуючи слова вченої на професійні якості журналіста, доходимо висновку, що однією зі складових мовної особистості майбутнього журналіста є дискурсивна складова.

Учений В. Виноградов зауважує, що мовна особистість створює абсолютно індивідуальну мовленнєву структуру, трансформуючи соціальне в індивідуальне і відображаючи це в дискурсі [2].

Як зауважують науковці (А. Богуш, Ж. Горіна, О. Кисельова, О. Трифонова, М. Черкасов), мовна особистість не є вродженою, вона формується і розвивається у процесі навчання, виховання, спілкування, тобто у різних видах діяльності [16, с. 42-43]. На наш погляд, це вкрай актуально для формування мовної особистості майбутнього журналіста. Набуваючи компетентності у процесі навчання, майбутній журналіст виробляє власний комунікативний стиль, який викристалізовується в індивідуальний стиль мовлення. У процесі навчання відбувається формування мовної особистості журналіста: він вчиться володіти мовною ситуацією, підніматися над обставинами спілкування, керувати розвитком дискусії, адже, як зауважує І. Сусов, мовна особистість є складовою дискурсу і водночас породжує його [14].

Зауважимо, що жвавий інтерес у науковій парадигмі до вивчення та становлення мовної особистості журналіста простежується в останні десятиліття С. Галстян, В. Карасик, О. Малишева, Г. Трофимова, О. Черниш та ін.).

На думку дослідників, мовленнєва особистість журналіста становить сукупність мовленнєво-текстових характеристик, що формуються під впливом екстралінгвістичної основи, зокрема функціонально-стильової, жанрово-стильової та індивідуально-стильової [13, с. 95-96]. Журналіст є особистістю з типовими для соціуму рисами і водночас володіє яскравою індивідуальністю. Йому властиве творче, естетичне використання мовних одиниць, їх синтагматики й архітекτονіки тексту для висловлення свого індивідуально-авторського сприйняття світу. Як зауважує дослідниця О. Черниш, ступінь реалізації індивідуально-авторського потенціалу журналіста залежить від низки

об'єктивних чинників переважно дискурсивного ґатунку, з-поміж них: особливості сучасного медіатексту, дискурсоутворюючого жанру і прагмалінгвістичні особливості мови суб'єкта дискурсу [17].

Журналістські тексти містять певний набір мовних засобів, що співвідносяться з комунікативною компетентністю і характеристиками, відповідними типам мовної особистості автора. Окрім того, майбутні журналісти повинні володіти професійно-прагматичною компетентністю, у структурі якої виділяють такі складові: дискурсивна, що формує здатність продукувати зв'язані висловлювання; операційно-стратегічна, що забезпечує знання алгоритму комунікативних дій, необхідних для ефективної комунікації; функційна, яка уможливорює здатність окреслювати комунікативні завдання, вибудовувати тактико-стратегічні дії відповідно до жанрів спілкування. Мовну особистість вирізняють стратегії і тактики, які адресант використовує у межах свого дискурсу.

Відома українська вчена Л. Мацько зауважує, що мовна особистість у процесі становлення та розвитку проходить кілька етапів.

1. Рівень мовної правильності, якого досягають завдяки мовній освіті. Цей рівень передбачає вироблення орфоепічних, орфографічних, пунктуаційних навичок, умінь будувати речення, нескладні типові тексти і користуватися ними.

2. Рівень інтеріоризації, на якому виявляються вміння реалізовувати себе у висловленнях відповідно до власного внутрішнього стану володіти основними формами усного і писемного спілкування, оперувати певними стилями. Це рівень виразності та комунікативної достатності.

3. Рівень насиченості мовою, суть якого полягає в тому, що мова мовця характеризується логічністю, предметністю, точністю, виразністю, образністю, багатством мовних засобів.

4. Рівень адекватного вибору – це рівень комунікативної досконалості. Він передбачає досконале володіння функціональними типами мовлення, стилями літературної мови, а також точну мовну реакцію.

5. Рівень володіння фаховою метамовою, що передбачає володіння терміносистемами, фразеологією, композиційно-жанровими формами текстотворення, мовними формулами.

6. Рівень мовного іміджу соціальних ролей. Два останні рівні є найвищими рівнями

формування мовної особистості й мовної культури [9, с. 10].

Російська дослідниця О. Малишева акцентує увагу на доцільності дискурсивно орієнтованого підходу вивчення мовної особистості, в межах якого можна говорити про існування дискурсивної мовної особистості [8]. Як зауважує В. Карасик, дискурсивний аналіз феномена мовної особистості – це своєрідний аналіз людини в мові з позицій того чи іншого дискурсу, в якому людина бере участь [47].

На наш погляд, майбутні журналісти мають уміти здійснювати дискурсивний аналіз неординарних представників журналістської спільноти, виокремлювати

професійно-прагматичні компетентності, усвідомлювати важливість формування себе як мовної особистості та створення власного індивідуального мовного стилю журналіста.

Висновки та перспективи. Аналіз сутності поняття мовна особистість майбутнього журналіста скеровується на подальше розроблення дидактичної системи й ефективних методик розвитку мовної особистості студента – майбутнього журналіста засобами української мови, національної культури, системи ціннісно-оцінних орієнтирів з метою формування професійно самодостатнього, конкурентоспроможного фахівця відповідно до вимог суспільства і ринку праці.

Список використаних джерел

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ: ВЦ Академія, 2004. 344 с.
2. Виноградов В. В. Стилистика. Теория поэтической речи. Москва, 1963. 255 с.
3. Дроздова І. П. Наукові основи формування українського професійного мовлення студентів нефілологічних факультетів ВНЗ: моногр. Харків, 2010. 320 с.
4. Карасик В. И. Дискурсивная персонология. *Язык, коммуникация и социальная среда*. Воронеж : ВГУ, 2007. Вып. 7. С. 78–86.
5. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград : Перемена, 2002. 477 с.
6. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. Москва : Едиториал УРСС, 2003. 261 с.
7. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность [7-е изд.]. Москва : Издательство ЛКИ, 2010. 264 с.
8. Малышева Е. Г. Дискурсивная языковая личность и идиостиль журналиста: методология и методы исследования: (на примере анализа текстов омского журналиста Сергея Шкаева). *Политическая лингвистика*. 2017. № 6 (66). С. 39–44.
9. Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови. Київ : ВЦ «Академія», 2007, 360 с.
10. Рузин И. Г. Философские аспекты лингвистического исследования. *ВМУ. Серия 7. Философия*. № 3. Москва, 1993, с. 46–55.
11. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
12. Словник-довідник з української лінгводидактики. 2-ге вид., доповн. та

переробл. / М. І. Пентилюкта та ін. Харків : Вид. група «Основа», 2016. 172, [4] с.

13. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / под ред. М. Н. Кожинной. Москва, 2002. 696 с.

14. Сусов И. П. Деятельность, сознание, дискурс и языковая система. *Языковое общение : процессы и единицы*. Калининград, 1988. С. 7–13.

15. Сухих С. А., Зеленская В. В. Репрезентативная сущность личности в коммуникативном аспекте реализаций: Учеб. пособие. Краснодар, 1997.

16. Богуш А. М. та ін. Формування мовної особистості на різних вікових етапах : моногр. Одеса, 2008. 272 с.

17. Черныш О. А. Языковая личность журналиста сквозь призму коллективного и индивидуального языкового сознания. *В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологи : сб. ст. по матер. XXVIII междунар. науч.-практ. конф.* № 9 (28). Новосибирск: СибАК, 2013.

References

1. Batsevych, F. S. (2004). *Osnovy komuni-katyvnoi linhvistyky* [Fundamentals of Commu-nicative Linguistics]: pidruchnyk. Kyiv : VTs Akademiia [in Ukrainian].
2. Vinogradov, V. V. (1963). *Stilistika. Teoriya poeticheskoy rechi*. [Stylistics. The theory of poetic speech]. Moscow [in Russian].
3. Drozdova, I. P. (2010). *Naukovi osnovy formuvannia ukrainskoho profesiinoho movlennia studentiv nefilolohichnykh fakultetiv VNZ* [Scientific bases of formation of the Ukrainian professional speech of students of non-philological faculties of Higher educational institutions]: monohr. Kharkiv [in Ukrainian].

4. Karasik, V. I. (2007). Diskursivnaya personologiya [Discursive personology]. *Yazyk, kommunikatsiya i sotsialnaya sreda – Language, communication and social environment*. Voronezh: VGU, 7, 78–86 [in Russian].
5. Karasik, V. I. (2002). Yazykovoy krug: lichnost, kontsepty, diskurs [Language circle: personality, concepts, discourse]. Volgograd : Peremena [in Russian].
6. Karaulov, Yu. N. (2003). Russkiy yazyk i yazykovaya lichnost [Russian language and linguistic personality]. Moskov: Yeditorial USSR [in Russian].
7. Karaulov, Yu. N. (2010). [Russian language and linguistic personality] (7th ed.). Moscow: Izdatelstvo LKI [in Russian].
8. Malysheva, Ye. G. (2017). Diskursivnaya yazykovaya lichnost i idiostil zhurnalista: metodologiya i metody issledovaniya: (na primere analiza tekstov omskogo zhurnalista Sergeya Shkaeva) [Discursive linguistic personality and idiostyle of a journalist: methodology and research methods: (on the example of the analysis of the texts of the Omsk journalist Sergei Shkayev)]. *Politicheskaya lingvistika – Political linguistics*, 6 (66), 39–44.
9. Matsko, L. I. & Kravets, L. V. (2007). Kultura ukrainsoi fakhovoi movy. Kyiv : VTs «Akademiia» [in Ukrainian].
10. Ruzin, I. G. (1993). Filosofskie aspekty lingvisticheskogo issledovaniya [Russian language and linguistic personality]. *VMU. Seriya 7. Filosofiia – VMU. Seriya 7. Filosofiia*. Moscow, 3, 46–55 [in Russian].
11. Selivanova, O. (2006). Suchasna linhvistyka : terminolohichna entsyklopediia [Modern linguistics: terminological encyclopedia]. Poltava : Dovkillia-K [in Ukrainian].
12. Pentyliuk, M. I. (Eds.). (2016). Slovyk-dovidnyk z ukrainskoi linhvodydaktyky. (2nd.ed. rev.). Kharkiv : Vyd. hrupa «Osnova» [in Ukrainian].
13. Kozhinoy, M. N. (Eds.). (2002). Stilisticheskii entsiklopedicheskii slovar russkogo yazyka [Stylistic Encyclopedic Dictionary of the Russian Language] Moscow [in Russian].
14. Susov, I. P. (1988). Deyatel'nost, soznanie, diskurs i yazykovaya sistema [Activity, consciousness, discourse and language system]. *Yazykovoie obshchenie: protsessy i edynitsy*. Kaliningrad, 7–13 [in Russian].
15. Sukhikh, S. A. & Zelenskaya, V. V. (1997). Reprezentativnaya sushchnost lichnosti v kommunikativnom aspekte realizatsiy [Representative essence of personality in the communicative aspect of realizations]. Krasnodar [in Russian].
16. Bohush, A. M. ta in. Formuvannia movnoi osobystosti na riznykh vikovykh etapakh [Formation of language personality at different age stages]: *monohr.* Odesa [in Ukrainian].
17. Chernysh, O. A. (2013). Yazykovaya lichnost zhurnalista skvoz prizmu kolektivnogo i individualnogo yazykovogo soznaniya [Linguistic personality of a journalist through the prism of collective and individual linguistic consciousness]. *V mire nauki i iskusstva: voprosy filologii, iskusstvovedeniya i kulturologii: sb. st. po mater. XXVIII mezhdunar. nauch.-prakt. konf. № 9(28)*. Novosibirsk : SibAK [in Russian].

THE ESSENCE OF A JOURNALIST'S LANGUAGE PERSONALITY

O. M. Pavlenko

Abstract. The "language personality" concept is clarified in the article. Also, the main aspects of language personality are described. In particular they are language ability, communicative necessity, communicative competence, language consciousness and language behavior. Their dependence and interdependence are outlined. And also, the interrelation of language personality and language consciousness are traced in the article.

The essence of the "linguistic personality of a journalist" definition is analyzed. So, the attention is focused on the ways of forming a linguistic personality of a journalist and the main objective factors, the realization degree of a journalist individual-authorial potential is depended on. The main stages of formation and development of linguistic personality are identified.

The competencies that a future journalist should have are analyzed, among them the professional-pragmatic one is provided. It consists of discursive, operational-strategic, functional competencies, the importance of the journalist's ability to define communicative tasks, to build tactical-strategic actions according to communication genres.

Linguistic personality in a broad term is defined as a personality who contains mental, social, national, ethical and other components that are reflected through his or her language and discourse. It is outlined that the personality linguistic of future journalist includes personal and professional speech

© O. M. Павленко

«International journal of philology» | «Міжнародний філологічний часопис» Vol. 11, № 3, 2020

processes, covering the main stages of speech-thinking activity, from communicative intention to the final product - the text.

The language personality model is divided into verbal-semantic (actually linguistic), which determines the entire vocabulary and phrases are used by the individual in the natural verbal communication; and cognitive (cognitive) which is related to intellectual potential of the individual, his or her cognitive activities; pragmatic reveals the purpose and tasks.

The article is aimed at studying and deeper understanding of the concept of "linguistic personality of a journalist", for further development of didactic systems and effective methods of a future journalist personality linguistic development by means of Ukrainian language, national culture, value system in order to form a professionally self-sufficient, competitive specialist according to society and the labor market.

Keywords: *linguistic personality, linguistic consciousness, a journalist linguistic personality, individual style of speech.*

ПОРУШЕННЯ ОРФОГРАФІЧНИХ НОРМ У МЕДІАТЕКСТАХ (ЗА МАТЕРАЛАМИ ОНЛАЙН-ВИДАНЬ «УКРАЇНСЬКА ПРАВДА», «ДОБА»)

О. М. ТЕПЛА, кандидат педагогічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: tomoxana071@bigmir.net

<http://orcid.org/0000-0002-0582-4741>

Анотація. Описано орфографічні помилки в інтернет-виданнях всеукраїнського і регіонального значення. Джерельною базою дослідження слугували журналістські тексти інтернет-видань всеукраїнського і регіонального значення («Українська правда», «Доба»). Здійснено моніторинг виявлених аномативів, указано на основні помилкобезпечні місця на рівні орфографії у журналістських текстах. Установлено кількісну перевагу власне орфографічних помилок над невласне орфографічними аномативами. Засвідчено, що найбільш частотними серед помилок, співвідносних із буквеними орфограмами, є порушення фонетичних правил милозвучності мови, а також правил, що регулюють вживання великої літери.

Установлено, що випадки неправильного правопису слів, співвідносних із небуквеними орфограмами, формують дещо меншу за чисельністю групу аномативів. Серед помилок цієї групи виокремимо: одиниці, що характеризують написання складних іменників і прикметників; одиниці, що характеризують написання однозвучних із прислівниками сполучень прийменників з іменниками, що мають при собі додаток у родовому відмінку й пишуться окремо; одиниці, що характеризують написання прислівників; помилки у додаванні літерних наросень (відмінкових закінчень) до порядкових числівників, записаних цифрами

Ключові слова: помилка, орфографічна норма, культура мовлення, медіатекст, ЗМІ.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що помилки на всіх рівнях мови становлять основну проблему в аспекті представлення онлайн-видань. Культура писемного мовлення як всеукраїнських, так і регіональних електронних мас-медіа не відповідає чинним лінгвістичним нормам, що негативно позначається на якості тексту, а отже, на сприйнятті цього виду ЗМІ. Якщо друковані матеріали ще певною мірою заслуговують на схвальну оцінку щодо їхнього мовленнєвого оформлення, то матеріали інтернет-видань, безперечно, потребують фахового редакторського втручання, що спричинено, очевидно, оперативністю підготовки і випуску електронних ЗМІ. Крім того, аналіз культури мовлення медіатекстів українських онлайн-видань дає змогу отримати цінну інформацію про стан мовленнєвої культури нашого суспільства, смаки, поведінку, життєві цінності громадян.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Останнім часом питання культури мовлення у засобах масової інформації дедалі більше привертає увагу науковців. Зокрема, Я. Гаврилова [2] зосереджує увагу на критеріях розрізненням «норми» і «помилки» у друкованих текстах ЗМІ; А. Нечипоренко [8] характеризує вплив

особливостей мовлення сучасних засобів масової комунікації на зміну мовних норм, формування мовленнєвої компетенції та культури мовлення; Л. Боярська [1], Н. Зикун [3], І. Мариненко [5], М. Мозер [7] розглядаються різні типи відхилень від літературних норм у медіатекстах, причини їх виникнення. Однак більшість дослідників характеризує мовні аномативи в друкованих періодичних виданнях, теле- й радіоефірах, а інтернет-ЗМІ лише починають потрапляти до поля зору науковців.

Мета дослідження – науково описати орфографічні помилки в інтернет-виданнях, виявити найбільш типові з них і вказати на основні помилкобезпечні місця на рівні орфографії у медіатекстах.

Матеріали і методи дослідження. Джерельною базою дослідження слугували журналістські тексти інтернет-видань всеукраїнського і регіонального значення («Українська правда», «Доба»). Методологічною основою роботи є загальнонаукові методи аналізу і синтезу, що дають змогу дослідити сучасний стан мовленнєвої культури ЗМІ, методи лінгвістичного аналізу медіатекстів (описовий метод – для встановлення суті аномативу і визначення типу порушеної норми; метод суцільної

вибірки – для добору прикладів для аналізу та ілюстрації теоретичних положень).

Результати дослідження та їх обговорення. Дослідження фіксованих орфографічних ненормативних утворень на сторінках аналізованих видань засвідчило кількісну перевагу власне орфографічних помилок над невластивими орфографічними аномаліями.

Найбільш частотною серед помилок, співвідносних із буквеними орфограмами, є порушення фонетичних правил милозвучності мови. В аналізованих матеріалах виявлено аномативне вживання прийменників у/в (*приклад* подаємо з усіма мовними порушеннями, допущеними в текстах. – О. Т.): «**В**тім, за його словами, висловлювання Лінчевського містять ознаки порушення етичних норм у суспільстві і несуть репутаційні ризики для влади» [9]; «**В** бренд необхідно постійно інвестувати, адже саме в цьому полягає ваша відмінність від інших» [там само]; «**Стрімка** кар'єра в сфері роботи з персоналом дозволила стати на ноги й добре заробляти» [там само]; «Для цього є зрозуміла причина – Юлія Володимирівна не проти стати прем'єром **втретє**» [там само]; «Тернополянин Ігор Побер **встановив** рекорд з підйому штанги на біцепс» [4].

У процесі редагування потрібно також зважати на те, що журналісти часто порушують норми милозвучності української мови у чергуванні прийменників з/із: «**З** кожного блогу відібрали 10 останніх публікацій з рецептами» [9]; «Ви не боїтеся, що з часом у вас виникне конфлікт з президентом?» [там само]; «**З** сьомого серпня виші формуватимуть списки студентів-контрактників» [4]; «Співак з Теребовляни **Віктор Павлік** прийшов на шоу Х-фактор» [там само].

Значною за продуктивністю відхилень від правил буквених орфограм є група аномативів, що регулює вживання великої літери: у назвах навчальних закладів: «**Так** вибір впав на **Радіофізичний факультет у Київському Національному Університеті**» [9] (правильно радіофізичний факультет у Київському національному університеті); «**Другий висновок підписаний доктором Ігорем Бойком, директором школи біоетики Українського Католицького Університету**» [там само] (правильно – Українського католицького університету); в офіційних складених назвах об'єднань:

«Просто зараз під будівлею Тернопільської ОДА ветерани **Добровольчого Українського Корпусу** проводять акцію «Ні капітуляції!»» [4] (правильно – Добровольчого українського корпусу); у назвах найвищих органів влади і державних установ України: «**Кабінет міністрів** розгляне це питання в комплексі» [9] (правильно – Кабінет Міністрів); «**Пізніше на сайті Конституційного суду опублікували рішення КСУ** щодо скасування статті 368-2 Кримінального кодексу, яка передбачає покарання для чиновників за незаконне збагачення» [там само] (правильно – Конституційного Суду); у назвах церков: «**Новообраний президент Володимир Зеленський зустрівся з предстоятелем Православної Церкви України** митрополитом Епіфанієм» [там само] (правильно – Православної церкви України); «**Українська Греко-Католицька Церква встановила День пам'яті дітей, які померли під час вагітності чи невдовзі після народження**» [4] (правильно – Українська греко-католицька церква); у назвах сайтів: «**Податковий комітет Верховної Ради розробляє зміни до Податкового кодексу** щодо оподаткування так званих провайдерів загального доступу, які отримують прибуток на території України – **Facebook, Instagram, YouTube та інших**» [9]; «Тернополянка **закохала у себе YouTube користувачів**, знявши романтичний кліп на пісню «Чорне і біле»» [4]; «**Про це у Facebook повідомив керівник Укрпошти Ігор Смілянський**» [там само]; у номенклатурних назвах: «**Буряк** – колишній депутат українського парламенту, який разом зі своїм братом Сергієм були контролюючими акціонерами **Брокбізнесбанку**, принаймні з 2010 року, поки вони не **продали** мажоритарний пакет акцій у середині 2013 року» [9] (правильно – «Брокбізнесбанку»); у назвах, що складаються із родового найменування і найменування в лапках: «**Свої висновки організація базує на аудиті компанії Kroll**» [там само] (правильно – компанії «Kroll»); «**У ролику весняно-літньої колекції британського незалежного дому моди Wolf & Badger можна почути пісню тернопільського гурту Tik Tu**» [4] (правильно – британського незалежного дому моди «Wolf & Badger»... гурту «Tik Tu»); у прикметниках, утворених від географічних назв: «**Коньяк виробляють тільки з певного сорту винограду у Французькому регіоні Шаранта**» [9].

Усупереч традиції культури українського мовлення, «відповідно до якої іноземну власну назву потрібно транслітерувати і брати у лапки, автори медіатекстів активно вживають запозичення у формі мови-оригіналу, не транслітеруючи їх і відступаючи від норми взяття в лапки певних видів власних назв» [6, с. 214]: «Саме для цього періоду видання *Daily Mail* підготувало 10 порад фахівців з інтер'єру» [там само]; «Адже головна річ, яка заважає нашому пізнанню, – відволікання на інші речі, цитує професора *TIME*» [там само].

Випадки неправильного правопису слів, співвідносних із небуквеними орфограмами, формують дещо меншу за чисельністю групу аномативів. Серед помилок цієї групи виокремимо: одиниці, що характеризують написання складних іменників і прикметників: «Серед світових лідерів **компаній виробників** ЗЗР, важливе місце займає компанія *BASF*, спеціалісти якої розповіли про процес створення нового препарату» [там само] (правильно – компаній-виробників); «Мілан, консульство України, частина людей стоїть і чекає своєї черги під **30 градусним** сонцем» [4] (правильно – 30-градусним); одиниці, що характеризують написання однозвучних із прислівниками сполучень прийменників з іменниками, що мають при собі додаток у родовому відмінку й пишуться окремо: «Коли ми їхали до Нью-Йорка на науковий грант за програмою Фулбрайта, ми не здогадувалися, що

опинимося **всередині** цієї гри» [9] (правильно – в середині цієї гри); одиниці, що характеризують написання прислівників: «**Вже в сьоме** участь у такому заході мали змогу взяти маленькі тернополянки» [4] (правильно – всьоме); «**Нажаль** пошуки результату не дали та будуть продовжені» [там само] (правильно – на жаль); помилки у додаванні літерних наросень (відмінкових закінчень) до порядкових числівників, записаних цифрами: «Острів створений штучним шляхом у **1970-тому** році, а хатку звели у **85-тому**» [9] (правильно – 1970-му році, а хатку звели у 85-му).

Висновки і перспективи. Отже, вивчення орфографічних ненормативних утворень на сторінках проаналізованих видань засвідчило кількісну перевагу власне орфографічних помилок над невласне орфографічними аномативами. Найбільш частотними серед помилок, співвідносних з буквеними орфограмами, є порушення фонетичних правил милозвучності мови; правил, що регулюють вживання великої літери. Зважаючи на активний вплив мови медіатекстів на формування культури мовлення українців, варто наголосити на потребі в контролі якості журналістських текстів.

Перспективу дослідження вбачаємо в аналізі порушень мовних норм на лексичному й граматичному рівнях.

Список використаних джерел

1. Боярська Л. Мовні помилки на сторінках ЗМІ (дослідження-моніторинг). URL: http://iv.kiev.ua/Movni_pom_na_st_z_mi.pdf.
2. Гаврилова Я. До проблеми розрізнення «норми» і «помилки» у текстах періодичних видань. *Науковий вісник ХДУ. Серія «Лінгвістика»*. Херсон, 2015. Вип. 22. С. 119–120.
3. Зикун Н. І. Культура мови ЗМІ і рівень довіри до медіа текстів. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2012. Вип. 31. С. 63–66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkpnu_fil_2012_31_20.
4. Інтернет-газета «Доба». URL: <https://doba.te.ua/>
5. Мариненко І. Орфографічні й лексичні помилки в крос-медійних змі: типологія, причини виникнення *Мова: класичне - модерне*

- *постмодерне*. 2017. Вип. 3. С. 235–249. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Langcmp_2017_3_28.

6. Мірошниченко І. Порушення мовних норм як засіб стиснення структури та змісту медіатексту. *Південний архів. Філологічні науки*. 2018. Вип. 73. С. 212–215. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pafn_2018_73_50.

7. Мозер М. Спроба оцінки й контекстуалізації помилок у мові української преси (на прикладі видання "Газета по-українськи"). *Мова: класичне – модерне – постмодерне*. 2017. Вип. 3. С. 235–249. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Langcmp_2017_3_28.

8. Нечипоренко А. Ф. Мова ЗМІ та її вплив на формування культури мовлення. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2017. V(32), Issue: 122. С. 67–69. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Langcmp_2017_3_27.

9. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/>.

References

1. Boiarska, L. Movni pomylky na storinkakh ZMI (doslidzhennia-monitorynh) [Language mistakes on media pages (research-monitoring)]. Available at: http://iv.kiev.ua/Movni_pom_na_st_zmi.pdf.
2. Havrylova, Ya. (2015). Do problemy rozrinnennia «normy» i «pomylky» u tekstakh periodychnykh vydan [To the problem of distinguishing between "norm" and "mistake" in the texts of periodicals]. Naukovyi visnyk KhDU. Seriya «Linhvistyka». (Scientific Bulletin of KhSU. Series: Linguistics). Issue 22, 119–120.
3. Zykun, N. I. (2012). Kultura movy ZMI i riven doviry do media tekstiv [Culture of media language and the level of trust in media texts]. Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka. Filolohichni nauky. (Scientific works of Ivan Oghienko Kamyanskyi-Podilsky National University. Series: Philological sciences). Issue 31, 63-66. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkpnu_fil_2012_31_20.
4. Internet-hazeta «Doba». [Internet newspaper "Doba"]. Available at: <https://doba.te.ua/>.
5. Marynenko, I. (2017). Orfohrafichni y leksychni pomylky v kros-mediinykh zmi: typolohiia, prychny vynykennia [Spelling and lexical mistakes in cross-media media: typology, causes] / Mova: klasychne - moderne - postmoderne/ (Language: classical - modern - postmodern). Issue 3, 235-249. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Langcmp_2017_3_28.
6. Miroshnychenko, I. (2018). Porushennia movnykh norm yak zasib stysnennia struktury ta zmistu mediatekstu [Violation of language norms as a means of compressing the structure and content of the media text]. Pivdennyi arkhiv. Filolohichni nauky. (Southern archive. Philological sciences). Issue 73, 212-215. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pafn_2018_73_50.
7. Mozer, M. (2017). Sproba otsinky y kontekstualizatsii pomylok u movi ukrainskoi presy (na prykladi vydannia "Hazeta po-ukrainsky") [An attempt to assess and contextualize mistakes in the language of the Ukrainian press (on the example of the publication "Newspaper in Ukrainian")]. Mova: klasychne - moderne - postmoderne. (Language: classical - modern - postmodern). Issue 3, 235-249. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Langcmp_2017_3_28.
8. Nechyporenko, A. F. (2017). Mova ZMI ta yii vplyv na formuvannia kultury movlennia [The language of the media and its impact on the formation of speech culture]. *Science and Education a New Dimension. Philology*. V(32), Issue: 122, C.67-69. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Langcmp_2017_3_27.
9. Ukrainska pravda [Ukrainian Truth]. Available at: <https://www.pravda.com.ua/>.

VIOLATION OF SPELLING NORMS IN MEDIA TEXTS (ON THE MATERIALS OF ONLINE PUBLICATIONS "UKRAINIAN TRUTH", "DOBA")

O. M. Tepla

Abstract. Introduction. Mistakes at all levels of the language are a major problem in the presentation of online publications. The culture of written broadcasting of both all-Ukrainian and regional electronic mass media does not correspond to the current linguistic norms, which negatively affects the quality of the text and, consequently, the perception of this type of media. If the printed materials still to some extent deserve a positive assessment of their speech design, then the materials of online publications, of course, require professional editorial intervention, which is obviously caused by the efficiency of preparation and release. In addition, the analysis of the speech culture of the media texts of Ukrainian online publications makes it possible to obtain valuable information about the state of the speech culture of our society, tastes, behavior, and life values of citizens.

The purpose of the article is to scientifically describe spelling mistakes in online publications, identify the most typical of them and point out the main dangerous places at the level of spelling in media texts.

The source base of the study was journalistic texts of online publications of national and regional significance ("Ukrainian Truth", "Doba").

Results. The study of fixed spelling non-normative formations on the pages of the analyzed publications testified to the quantitative advantage of spelling mistakes over spelling norms.

The most common among the mistakes associated with letter spelling is a violation of the phonetic rules of melodious speech. In the analyzed materials revealed abnormal use of prepositions u/v. The most common mistake is to write at the beginning of a sentence before the next word with a consonant sound. No less numerous are the dysfunction of prepositions in / in the middle of the sentence. Journalists often violate the norms of melodiousness of the Ukrainian language in the alternation of

© O. M. Тепла

prepositions z/iz.

There is a significant group of regulations governing the use of capital letters: in the names of educational institutions, in the official names of associations, in the names of the highest authorities and state institutions of Ukraine, in the names of churches, in the names of sites, in nomenclature names, in names consist of a generic name and a name in quotation marks, in adjectives derived from geographical names.

Cases of misspelling of words corresponding to non-letter spellings are less numerous. Among the mistakes of this group are: units that characterize the spelling of complex nouns and adjectives, units that characterize the spelling of monosyllabic with adverbs combinations of prepositions with nouns that have an adverb in the genitive case and are written separately, units that characterize the writing of adverbs, mistakes in adding letter extensions (case endings) to ordinal numbers written in numbers. of the language of media texts on the formation of the culture of speech of Ukrainians, it is worth emphasizing the need to control the quality of journalistic texts.

Conclusion. *To draw the conclusion, one can say that, the study of orthographic non-normative formations testified to the quantitative advantage of spelling mistakes over non-proper spelling norms. The most common among the mistakes associated with letter spellings are violations of the phonetic rules of melodious speech; rules governing the use of capital letters. Given the active influence.*

We see the prospect of the study in the analysis of violations of language norms at the lexical and grammatical levels.

Keywords: *mistake, spelling norm, speech culture, media text, mass media.*

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАЦІЇ В МІЖНАРОДНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОЄКТІ LEVEL UP BY SMART J

О. В. ВАСИЛЬЄВА, кандидат педагогічних наук, докторант кафедри філології,
Харківський національний педагогічний університет
імені Григорія Савича Сковороди
e-mail: olhavasylieva84@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0003-4262-0251>

Анотація. Стаття присвячена визначенню особливостей комунікаційних процесів у міжнародному освітньому проєкті Level Up by Smart J. Актуальність дослідження полягає в тому, що особливості комунікації зумовлюють ефективність реалізації міжнародної співпраці в освітньому просторі. Проблема організації якісної комунікації впливає на результативність у досягненні поставлених завдань.

Метою статті є визначити особливості організації комунікації учасників міжнародного освітнього проєкту Level Up by Smart J як прикладу успішної взаємодії адміністраторів та виконавців. Виділено основні завдання: виокремити вимоги до комунікативних стратегій, які застосовують учасники проєкту, визначити правила комунікативної поведінки, яких доцільно дотримуватись, описати відмінні особливості освітнього проєкту та виявити і схарактеризувати вербальні та невербальні засоби комунікації, що використовують керівники, адміністратори, методисти та тьютори проєкту.

Результати дослідження відбивають відмінні особливості процесів комунікації, що забезпечують його ефективну реалізацію. Важливими соціально значущими функціями мовної комунікації є взаємодія та вплив, саме вони визначають ступінь її ефективності. В процесі мовленнєвої взаємодії учасники комунікативного процесу здійснюють вплив на співрозмовника відповідно до поставленої мети, що зумовлено практичною необхідністю та інтенцією комунікантів.

Перспективою подальших наукових розробок є дослідження комунікаційних процесів міжнародних проєктів English Talks та Kherson Speaking Space.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, міжнародний освітній проєкт, Level up by Smart J, вербальні та невербальні засоби.

Актуальність. Сучасна освіта вже не може успішно функціонувати в традиційних організаційних і педагогічних формах. Вона постійно оновлюється, з новою гостротою постає проблема організації освітньої комунікації як на занятті, так і за його межами з урахуванням вже відомих прийомів та технологій. Постійна зміна інформаційно-освітнього середовища, інтенсивний розвиток цифрових освітніх ресурсів вимагають включення нових контентів в освітній процес. Постає проблема пошуку нових прийомів, способів, технік, технологій, що дозволять вже по-новому вибудувати освітню комунікацію. Інноваційний характер сучасної освіти вимагає прогресивного управління. Це передбачає зміни в першу чергу організаційних форм навчання: широкого впровадження самостійної, парної, групової роботи, створення та розвиток навчальних спільнот, що реалізують міжнародні освітні

проєкти, спираючись на принципи ефективної комунікації [3, с.127].

Зростання ролі комунікації в сучасному суспільстві, необхідність розвитку умінь командної роботи для вирішення складних завдань сучасності зумовлюють актуалізацію пошуку принципів ефективної взаємодії та комунікації в освітніх проєктах на міжнародному рівні. Одним із яскравих прикладів успішного міжнародного проєкту є Level Up by Smart J, досвід якого проаналізуємо з метою визначення особливостей організації комунікативних процесів на основі інноваційних технологій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченням проблем міжкультурної комунікації займалися Є. М. Верещакін, Т. Г. Грушевицька, І. Б. Ігнатова. Особливостям навчання міжкультурної комунікації через вивчення мови та культури присвячували роботи А. Р. Багдасаров, І. А. Вербицька, В. В. Воробйова, С. Г. Тер-Минасова [6].

В. Г. Костомаров, І. О. Лотман приділяли увагу формуванню комунікативної компетентності представників різних культур. О. А. Артем'єва, Т. Д. Зарубіна, І. А. Зимня досліджували процес організації міжкультурної професійної взаємодії в освітніх проєктах. А. В. Шугаєв досліджує встановлення когнітивно-прагматичних властивостей стратегій, тактик і лінгвальних засобів під час міжнародної співпраці [9].

На сучасному етапі вільне володіння іноземною мовою (англійською та російською) як засобом міжкультурного спілкування в академічному та професійному середовищі, в ситуаціях вирішення соціальних та економічних питань є невід'ємною складовою професійної компетенції фахівців, саме на це спрямовано увагу під час реалізації освітнього проєкту Level Up by Smart J. Підтвердженням важливості реалізації всіх цих завдань можуть служити висловлювання керівників міжнародних компаній про те, які фахівці зараз потрібні. Francois-Xavier Perroud, керівник служби внутрішньої комунікації компанії Nestle: «Потрібні фахівці, які можуть адаптуватися до швидко мінливих технологій, мають компетенцію взаємодії з представниками інших культур і можуть вписатися в швидко мінливий світ взагалі» [4, с.152]. Dianne Bevelander, виконавчий директор програм для випускників вузів в Роттердамі: «Поряд із професійними вміннями фахівця повинна бути властива відкритість і розуміння інших культур, вони повинні володіти емпатією» [10, с. 18].

Зазначені висловлення свідчать про необхідність побудови ефективної комунікації на засадах розуміння соціокультурних особливостей під час міжнародної співпраці. На думку Н. О. Передон, комунікація в міжнародних проєктах пов'язана з низкою складнощів. Для успішної підтримки цих різноманітних і багаторівневих контактів, ефективної реалізації в освітній сфері необхідними є знання не тільки відповідної мови, а й норм іншомовної культури. Актуальності набуває розуміння всього комплексу форм поведінки, психології, культури, історії своїх партнерів по спілкуванню. Потрібним є усвідомлення самого процесу спілкування, щоб передбачити можливості неправильного розуміння й уникнути його. Головна перешкода, що заважає успішному вирішенню цієї проблеми, полягає в тому, що сприйняття іншої культури проходить через призму

своєї народної культури [8, с. 5].

Метою дослідження є визначення особливостей організації комунікації учасників міжнародного освітнього проєкту Level Up by Smart J як прикладу успішної взаємодії директорів, адміністраторів, методистів, тьютерів, батьків та представників єврейських спільнот.

Матеріали і методи дослідження. Використані методи індукції, дедукції, аналізу та синтезу для формування теоретико-методологічної бази дослідження, систематизації, верифікації та узагальнення отриманих даних і формулювання висновків; спостереження, бесіда, аналіз статистичних даних дають можливість детальніше представити та проаналізувати специфіку проєкту Level Up by Smart J.

Результати дослідження та їх обговорення. Одним із яскравих прикладів міжнародної співпраці в сфері освіти, де демонструється ефективна міжкультурна комунікація є проєкт Level up by Smart J. Перш, ніж визначати особливості комунікаційних процесів під час міжнародної співпраці зазначеного проєкту, доцільно визначити поняття «освітній проєкт». На нашу думку, це форма співпраці, що передбачає комплексний характер діяльності учасників з метою вирішення освітньої мети за визначений проміжок часу. Основу і зміст інноваційних освітніх проєктів становить інноваційна діяльність, сутність якої полягає в оновленні процесу міжнародної співпраці, внесення новоутворень у традиційну систему, що передбачає найвищий ступінь творчості. Досліджуючи ефективну взаємодію учасників освітніх проєктів, проаналізуємо значення терміну «міжкультурна комунікація». Цей термін вперше з'явився в 1954 році в американській науковій школі представників культурної антропології. Передбачаючи майбутні міжетнічні та міжкультурні дослідження, представники цієї школи – Едуард Твітчелл Холл і Леонард Трегер – опублікували статтю «Культура і комунікація», в якій позначили науково-прикладну перспективу проблеми. Подальший розвиток цей новий напрямок отримав пізніше, після виходу відомої книги Е. Т. Холла «Німа мова». У цій роботі автор переконливо обґрунтовував безпосередній зв'язок між культурою і комунікацією, а також можливість для порівняння культур на підставі їхніх спільних основ.

Комунікаційний процес в освітньому

проекти – це обмін інформацією між двома і більше особами, метою якого є забезпечити розуміння інформації, що є предметом обміну [1, с. 12]. Ефективність мовної комунікації зумовлена її функціями – впливу та взаємодії комунікантів.

Міжнародний проєкт Level Up by Smart J – це різнобічний розвиток і додаткова неформальна освіта для єврейських дітей. Якісні програми, новітні технології, професійна команда викладачів – все, щоб формувати практичні навички для успіху учнів. Освітній проєкт Level Up by Smart J – система позашкільної освіти для учнів 1-11 класів, що діє в Україні, Росії, Молдові та Білорусі. Зустрічі та заняття проходять творчо і неформально в атмосфері довіри й підтримки.

Головні принципи проєкту: інноваційні технології в навчанні; індивідуальний підхід до учасників; надання професійної допомоги в процесі навчання; навчання та підтримка батьків; особистісне зростання кожної дитини; використання набутих знань на практиці; додаткова неформальна освіта; виховання відповідно до традицій єврейського народу.

Змістове наповнення передбачає побудову освітнього процесу за модулями:

- «Мої джерела» (цикл занять з єврейським цінностям і традиціям);
- «Англійська мова» (заняття за підручниками міжнародного видавництва Macmillan);
- «Free Art» і «Спорт» (творчі заняття, спортивні програми та активні ігри, розминки кожні 20 хвилин);
- «На межі наук» (практико-орієнтовані заняття, отримання додаткових знань з математики, фізики, хімії, біології, географії, російської мови);
- «Робототехніка» (заняття орієнтовані на розвиток логічного мислення і раціоналізаторських здібностей, діти винаходять «розумні речі», які зможуть застосовувати в повсякденному житті);
- «Світ професій» (заняття для підлітків, спрямовані на успішну самореалізацію в дорослому житті).

Різновекторність освітніх напрямів передбачає складну організацію проєктної діяльності. Забезпечення ефективної роботи вимагає чіткої комунікації та дотримання певних правил. Характерними особливостями комунікації учасників проєкту Level Up by Smart J є уміння:

- ставити питання і відповідати на них

(методична та адміністративна підтримка є цілодобовою);

- давати поради і сприймати їх (моніторинг освітнього процесу передбачає систематичне надання рекомендацій);

- доброзичливо інтерпретувати сказане співрозмовником (атмосфера підтримки та взаємного розуміння сприяє проявам ініціативи);

- критично осмислювати зауваження та реагувати на них (толерантність керівників проєкту стимулює здійснювати критичний аналіз діяльності);

- ухвалювати найоптимальніші рішення (спільними зусиллями обираються найбільш ефективні методи співпраці);

- розробляти документи (здійснюється чіткий контроль за веденням планів занять, завжди перевіряється якість підготовки та проведення занять у вигляді гугл-документів та відповідних відеозвітів);

- наявність зворотного зв'язку (передбачається здійснення контролю за якістю роботи через проведення опитувань в гугл-формах).

Дотримання зазначених вимог дозволяє досягати порозуміння, а отже гарантує досягнення спільної мети. Ментори та тьютори повинні забезпечити послідовність виконання таких етапів співпраці: тестування дітей, виконання завдань і підготовка дітей до складання іспитів, розвивальні заняття з англійської мови та робототехніки, творчий розвиток (театральні та художні студії), фізичний розвиток (фізкультурхвилини, спортивні секції, рухливі ігри, йога, прогулянки), повторне тестування дітей для моніторингу отриманих результатів.

В основі комунікаційних процесів серед учасників проєкту:

- самоповага і повага до інших;
- доброзичливість і терпимість;
- інтерес до навколишнього світу;
- прагнення підвищити професійну компетентність;
- підтримка ініціатив;
- обмін досвідом серед учасників;
- можливість відкритого висловлення невдоволення при будь-яких умовах і результатах спілкування;
- незначна частка невербальних форм спілкування;
- чітка оцінка всіх обговорюваних тем і питань.

На думку Несмеєвої А. Ф. під час реалізації проєкту важливим є дотримання

етикету спілкування, використання коректної мови, необхідне знання ознак офіційного і неофіційного мовлення (як усного, так і письмового) [7, с.21].

У професійному спілкуванні буває необхідність пояснити вимоги, уточнити організаційні процеси, прояснити нові правила співпраці, і тут не обійтися без використання фраз, ідіом, кліше, що використовують в діловому спілкуванні. Байбородова Л. В. зазначає, що важливою є інтонація, з якою вимовляються фрази (підвищення або зниження тону), а також уміння використовувати «сильні» і «слабкі» форми службових слів. Фахівці, які володіють цими секретами вимови, легко розуміють іншомовну мову на слух і впевненіше почуваються, спілкуючись із зарубіжними партнерами [2, с.32].

Факторами успіху комунікації в проєкті Level Up by Smart J є такі особливості: з дітьми працюють педагоги-професіонали, які пройшли конкурсний відбір за результатами співбесіди та спеціальну підготовку. До команди викладачів входять тьютори-предметники з російської / української мови та літератури, математики, англійської мови, історії та правознавства, біології, хімії, фізики, географії та економіки. Педагоги – вчителі за освітою, а в проєкті вони тьютори, які супроводжують розвиток дитини.

Розглянемо особливості проєкту на прикладі роботи одного із філіалів України, що діє з січня 2020 року в місті Херсоні в Недержавному навчально-виховному об'єднанні «Дошкільний заклад-спеціалізована школа I-III ступенів "ХАБАД" з поглибленим вивченням івриту та англійської мови». В цьому філіалі першочергове значення має комунікація зі школярами, де головним пріоритетом є особистісне зростання дитини. Комунікація спрямована на успішну соціалізацію, формування інтересу до пізнання, розвиток пам'яті та уваги, формування образів мислення. Формування комунікативних здібностей сприяє розвитку лідерських якостей, позитивно впливає на розвиток креативності, гнучкість в мотивації та спілкуванні. Викладання модулів «Англійська мова» та робототехніка спрямована на формування прагнення успіху, професійної орієнтації, підготовку до складання іспитів. Одним із факторів успіху комунікації в НВО «ХАБАД» можна вважати ефективно налагоджену комунікацію родини та школи.

Результати досліджень взаємодії сім'ї та школи підтверджують, що налагоджена комунікація з педагогами є важливою умовою залучення батьків до шкільного життя, яка, в свою чергу, сприятливо впливає на весь освітній процес. У проєкті показано, що найбільш ефективним каналом комунікації зі школою для батьків є безпосереднє спілкування з тьютером й адміністратором. Налагодження комунікації з батьками в проєкті Level Up by Smart J відбувається завдяки роботі спеціальної програми навчання та підтримки батьків: щомісячні зустрічі, вебінарі, семінари, індивідуальні консультації. Інформування батьків про академічні успіхи дітей також відбувається у Facebook, де детально представлено особливості реалізації проєкту. Саме це надає популярності проєкту та дозволяє інформувати мешканців міста про нові освітні можливості, залучаючи нових учасників. Своєчасне наповнення сайту та соціальних мереж якісним контентом відображує особливості реалізації освітнього проєкту.

Мережеве проєктування набуває особливої актуальності в умовах поширення дистанційного навчання в сучасному освітньому просторі. Онлайн навчання в проєкті Level Up by Smart J протягом березня-травня 2020 на платформі Zoom сприяло формуванню глобального інформаційно-комунікативного середовища. Дистанційне навчання потребувало нових форм комунікації між учасниками, коли організаційно-технічні аспекти узгоджувались в групі Viber, а звітна документація оформлювалась на відповідних онлайн ресурсах сайту проєкта. Ефективна комунікація вимагала створення нових форм навчально-виховного процесу та новаторського контенту для проведення навчальної роботи. Таким чином, ми бачимо, що інтерактивні мережеві проєкти надають додаткові можливості для моделювання навчально-інформаційного середовища, в якому переважає не просто обмін / передача інформації, а складається новий спосіб комунікативної (індивідуальної або групової) взаємодії «тьютор-учасник», «учень-учень», «адміністратор-педагог». Передбачається, що такий спосіб комунікації вносить позитивний вплив на формування культури спілкування. Роль викладача при цьому істотно змінюється: з носія знань він перетворюється на організатора і координатора навчально-

освітнього процесу. За допомогою електронно-мережових форм здійснюється адміністративний контроль тьюторів. Інтернет-комунікації (web-форум, круглий стіл, теле- і відеоконференція, Інтернет-семінар, навчальні тести і т.д.) постають як один із способів обговорення тих чи інших теоретичних питань, під час яких всі учасники мають рівну можливість висловитися з відповідної теми. Оптимізація комунікативної взаємодії багато в чому визначається вмінням учасників чітко формулювати свої думки, виключати двозначність повідомлення тощо. Завдання тьютора навчити слухачів правильно обирати стратегії й тактики ведення дискусії, обґрунтовувати свої тези і робити висновки. Такий підхід до організації процесу співпраці дозволяє розкрити потенційні можливості особистості, що веде до формування ціннісно-смыслового ставлення до дійсності.

Онлайн комунікація між адміністрацією та педагогами проекту враховує особливі мовні засоби, норми взаємодії, обумовлені технологічними особливостями, які можуть як сприяти діалогу, так і ускладнювати взаєморозуміння. Розвиток Інтернет-комунікацій в сучасному навчально-освітньому проекті спрямований не тільки на формування професійних, а й особистісних компетенцій фахівців, розуміння ними соціальної значущості і гуманітарного сенсу діяльності, впровадження інноваційних форм навчання.

Проект Level Up by Smart J спрямований на поширення традицій єврейського народу серед учасників. Таким чином, методисти проекту створюють відповідні аутентичні методичні матеріали, що дають змогу слухачам формувати соціокультурну компетентність, вивчаючи традиції Хануки, Пуриму, Песаху та Шавуоту. Зазначена співпраця сприяє ефективній комунікації в проекті в полікультурному просторі освітнього закладу [5]. Отже, забезпечення соціокультурної комунікації відбувається під час академічного навчання як педагогів, так і учнів із залученням іноземних фахівців.

Сьогодні українське суспільство знову стоїть перед необхідністю знайти відповідь на питання: як має змінитися зміст освіти в зв'язку з переходом на нові стандарти, як дисципліни повинні викладатися, щоб досягти цілей – предметних, метапредметних і особистісних результатів, щоб не тільки мали знання про навколишній світ, а

й вміли ці знання застосовувати у своєму житті.

На Всесвітньому економічному форумі в 2015 р в доповіді «Новий погляд на освіту: заохочення соціального і емоційного навчання через технології» була запропонована нова модель навичок XXI ст., які представлені у вигляді фундаментальних знань, компетенцій і рис характеру, необхідних сучасній випускнику, які знайшли відображення під час міжнародної конференції BOLD EDUCATORS ACTIVATE CHANGE (Філадельфія, 2019). В документі стандарт ISTE (International Society for Technology Education) Ф. Хенсен, С. Джемелс пропонують розглядати в якості ключових напрямків формування сучасного фахівця міжнародної співпраці такі області: творчість та інновації; комунікації і співробітництво; дослідження та інформаційна компетентність; критичне мислення, рішення проблем і прийняття рішень; цифрове громадянство; розуміння ключових технологічних концепцій і їх використання. Саме таким вимогам відповідає багатовекторний міжнародний освітній проект Level up by Smart J.

Таким чином, результати нашого дослідження показують, що комунікативні процеси серед учасників освітнього проекту враховують готовність проявити творчість та інноваційність, існує можливість використовувати цифрові гаджети для налагодження подальшого спілкування. Учасники освітнього проекту: 1) взаємодіють, співпрацюють з експертами або іншими учасниками, використовуючи різні цифрові середовища; 2) ефективно поширюють інформацію та ідеї для різних аудиторій з використанням інноваційних засобів і форматів; 3) розвивають культурне взаєморозуміння і світове співробітництво шляхом залучення учнів до вивчення інших культур; 4) беруть участь в проектних групах для ефективного вирішення проблем; 5) приділяють увагу формуванню інформаційної компетентності; 6) розвивають критичне мислення; 7) демонструють готовність до самоосвіти. Специфікою комунікації під час адміністрування проектної діяльності можна вважати такі особливості: 1) учасники розуміють і використовують технологічні системи; 2) тьютори вибирають і використовують програми ефективно і продуктивно; 3) всі учасники своєчасно вміють вирішувати проблеми, пов'язані з технологічними системами і додатками; 4) використовують свої

знання в освоєнні нових освітніх технологій.

Висновки і перспективи. Ефективна мовна комунікація – інформаційний обмін, який забезпечує досягнення поставлених комунікантами цілей та налагодження міжособистісних стосунків. Результативність комунікації учасників проєкту Level Up by Smart J визначається кількома показниками, з-поміж яких найважливішими є прагматичний та соціально-психологічний аспекти. З прагматичної точки зору, ефективність комунікації пов'язують із досягненням цілей, що ставлять перед собою комуніканти у певній комунікативній

ситуації, та успішністю подолання перешкод, які можуть виникати на шляху. У соціально-психологічному аспекті найважливішою ознакою ефективності комунікації є задоволення учасників комунікативним процесом та міжособистісними стосунками. Розуміння особливостей комунікативних процесів позитивно впливає на розвиток освітніх проєктів.

Перспективою подальшого дослідження є необхідність дослідити особливості реалізації міжнародних освітніх проєктів Kherson Speaking Space та English Talks.

Список використаних джерел

1. Авраменко О. О., Яковенко Л. В., Шийка В. Я. Ділове спілкування: навчальний посібник / за наук. ред. О. О. Авраменко. Івано-Франківськ: Лілея, 2015. 160 с.
2. Байбородова Л. В. Воспитание толерантности в процессе организации деятельности и общения школьников. Ярославский педагогический вестник, 2003. № 1, 31-39.
3. Вербицкий А. А. Личностный и компетентностный подходы в образовании: проблемы интеграции. Москва: Логос, 2011. 336 с.
4. Иванова Н. Л., Мнацаканян Я. А. Проблемы высшего образования в поликультурном мире (в европейском образовательном пространстве). Высшее образование, 2003. № 1, 145-163
5. Миронова Т. Создание общих ценностей. URL: <https://corpmedia.ru/sozдание-obschih-cennostey.html> (дата звернення: 31.07.2020).
6. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация. Учебное пособие. Москва: Слово, 2000. 624 с.
7. Несмеева А. Ф. Все о внутренних коммуникациях. Москва: ИД «Медиалайн», 2016. 40 с.
8. Передон Н. О. Вербальні та невербальні засоби реалізації стратегій і тактик учасників комунікативної ситуації «примирення» (на матеріалі англійської мови): автореф. дис. канд. пед. наук : 10.02.04. Херсон: Атлант, 2018. 23 с.
9. Шугаєв А. В. Імідж ООН у сучасному англомовному медіа-дискурсі: когнітивно-прагматичний аспект: автореф. дис. канд. пед. наук : 10.02.04. Херсон: Атлант, 2018. 22 с.
10. Jenner T. Employer branding. The latest fad or the future for HR? London: Bloomsbury, 2007. 27 p.

References

1. Avramenko, O. O., Yakovenko, L. V., Shyika, V. Ya (2015). Dilove spilkuvannia: Navchalnyi posibnyk. [Business communication: educational guidance]. Za nauk. red. O. O. Avramenko. Ivano-Frankivsk, Lileia-NV, 160.
2. Baiborodova, L. V. (2003). Vospytanyie tolerantnosti v protsesse orhanyzatsyi deiatelnosti i obshcheniya shkolnikov [Teaching tolerance in the process of organizing activities and communication of students]. Yaroslavskiy pedahohycheskyi vestnyk. Issue. 1, 31-39.
3. Verbytskyi, A. A., Laryonova, O. H. (2011). Lichnostnyi i kompetentnostnyi podkhody v obrazovanii: problemy intehratsii [Personal and competency-based approaches in education: problems of integration]. Moskow: Lohos, 336.
4. Ivanova, N. L., Mnatsakanian, Ya. A. (2003). Problemy vyssheho obrazovaniya v polykulturnom mire (v yevropeiskom obrazovatelnom prostranstve) [Problems of higher education in the multicultural world (in the European educational sphere)]. Vyssheie obrazovaniie. Issue. 1, 145-163
5. Myronova, T. Sozdanye obshchikh tsennostey [Creation of general values]. URL: <https://corpmedia.ru/sozдание-obschih-cennostey.html> (date of the request 31.07.2020)
6. Ter-Mynasova, S. H. (2000). Yazyk i mezhkulturnaia kommunykatsiya: ucheb. posobiie [Language and intercultural communication: educational guidance]. Moskow: Slovo, 624.
7. Nesmееva, A. F. (2016). Vse o vnutrennykh kommunykatsiyakh [Everything about inner communications]. Moskow: ID Medialine, 40.
8. Peredon, N. O. (2018). Verbalni ta neverbalni zasoby realizatsii stratehii i taktyk uchasnykiv komunikativnoi sytuatsii «prymyrennia» (na materialii anhliiskoi movy). [Verbal and non-verbal means of implementing the strategies and tactics of the participants in the

communicative situation of "reconciliation" (based on the English language materials)]. Avtoref. dys. kand. ped. nayk. 10.02.04. Kherson, 23.

9. Shuhaiev, A. V. (2018). Imidzh OON u suchasnomu anhlomovnomu media-dyskursi: kohnityvno-prahmatychnyi aspekt [The image of

the UN in modern English-language media discourse: a cognitive-pragmatic aspect]. Avtoref. dys. kand. ped. nayk. 10.02.04. Kherson, 22.

10. Jenner, T. (2007). Employer branding. The latest fad or the future for HR? London: Bloomsbury, 27.

SPECIFIC FEATURES OF COMMUNICATION IN THE INTERNATIONAL EDUCATIONAL PROJECT LEVEL UP BY SMART J

O. V. Vasylieva

Abstract. *Modern education cannot function successfully in traditional organizational and pedagogical forms. It is constantly developed and there is an urgency to organize effective communicative processes. This involves changes primarily in forms of learning: widespread implementation of independent, pair, group work, creation of educational communities implementing international educational projects based on the principles of effective communication. One of the progressive examples of a successful international project is Level Up by Smart J, based on innovative technologies.*

The purpose of the study is to determine the features of the organization of participants' communication in the international educational project Level Up by Smart J as an example of successful interaction of principals, administrators, methodologists, tutors, parents and representatives of Jewish communities.

Materials and methods of research include methods of induction, deduction, analysis and synthesis, they are used for forming theoretical and methodological base of research, systematization, verification and generalization; observation, analysis of statistical data provide an opportunity to analyze the specifics of the project.

Ensuring effective work requires clear communication and following the certain rules. Specific features of communication of participants of the project Level Up by Smart J are ability: to ask questions and to answer them; give advice; react comments critically; be able to find compromises in making decisions; be ability to give the logical feedback.

Compliance with these requirements allows to find understanding, and therefore guarantees the achievement of common goals. The communicative process is based on: self-esteem and respect for others; friendliness and tolerance; readiness to increase professional competence; support for initiatives; exchange of experience among participants; the possibility of open expression of dissatisfaction under any conditions and results of communication.

Specific features of effective communication of the project Level Up by Smart J allow to implement the educational project successfully and increase the number of branches constantly, that indicates the productivity of the system of interaction of participants

The originality of the research is in determining the key factors of communication success in the educational project, the analysis of the characteristics of the communication processes of the international project Level Up by Smart J.

Thus, effective language communication means information exchange that ensures the achievement of goals set by communicators and the establishment of interpersonal relationships. The effectiveness of communication of the participants is determined by several indicators, among which the most important are pragmatic and social psychological aspects. Understanding the features of communicative processes has a positive effect on the development of educational projects.

Keywords: *intercultural communication, international educational project, Level up by Smart J, verbal and non-verbal means.*

УКРАЇНЬСЬКА МОВА В НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОМУ РУСІ В УКРАЇНІ 1960–1980-х РОКІВ

І. Є. РЕНЧКА, кандидат філологічних наук, старший викладач,
Національний університет «Києво-Могилянська академія»

E-mail: i.renchka@ukma.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-5568-7941>

Анотація. У статті на основі аналізу текстів документів радянських органів державної безпеки, які відображають протестні настрої та дії в Україні в 1960–1980-х роках, розкрито роль і значення мовного питання у національно-визвольному русі українського народу зазначеного періоду. З'ясовано, що представники руху опору у своїх працях, виступах, зверненнях, листах, листівках послідовно порушували проблеми розвитку та захисту української мови, протидії русифікації й асиміляції. Протести проти занепаду мови та культури переросли в боротьбу за збереження нації і звільнення України від колоніальної залежності.

Ключові слова: українська мова, національно-визвольний рух, русифікація, мовна асиміляція, листівки, національна політика.

Вступ. Розгортання національно-визвольного руху в Україні в 1960–1980-х роках відбувалося в умовах утілення офіційно задекларованого в Радянському Союзі курсу на «зближення та злиття націй», посилення наступальної системної русифікації та нівеляції національних інтересів і стало виявом незгоди та опору українців знищенню й асиміляції культурних і духовних цінностей своєї нації. Протестні настрої поширювалися насамперед серед української творчої і наукової інтелігенції, студентської молоді, працівників культури та освіти й утілювалися в різних формах: творенні самвидавної літератури, написанні публіцистичних праць, листів, адресованих до владних органів, участі в дискусіях на зібраннях та конференціях, виступах з критикою стану вирішення національного питання в країні, виготовленні та поширенні листівок з вимогами дотримання громадянських та національних прав.

Головними питаннями, які порушували учасники руху опору, були розвиток та захист української мови, занепокоєння її становищем, а саме звуженням сфер її використання та загрозою повного зникнення внаслідок нестримної русифікації. Характеризуючи 1960-ті роки як «часи так званої хрущовської відлиги, коли усе свідомо національне, що якимось вижило, почало впертими пагонами пробиватися крізь розколини комуністичного залізобетону», Б. Тимошенко зазначає, що в цей період «найбурхливіші події відбувалися довкола української мови. Йшлося передовсім про

надання їй права господині у власній хаті, права бути мовою державною, мовою освіти, науки, культури, мовою радянських і партійних установ... Відверто говорилося, що під личиною інтернаціоналізації русифікація поглинає найдорожчий скарб українського народу» [12, с. 7].

Винесення мовного питання на вістря національно-визвольного руху другої половини ХХ ст. в Україні засвідчують численні документи радянських органів державної безпеки 1960–1980-х років: доповідні записки, інформаційні та спеціальні повідомлення КДБ про «націоналістичні» й «ворожі прояви», директиви, довідки, тексти вилучених творів, листів, листівок і виявлених написів, зафіксовані висловлювання тощо. Зазначені матеріали, що зберігаються нині в архівних фондах СБУ, розкривають особливості руху опору в Україні, його спрямованість, характеризують патріотичні настрої в суспільстві, документально підтверджують масштабність протестів проти національної дискримінації.

Теоретичне підґрунтя. Мовну ситуацію в Україні в умовах радянського тоталітаризму досліджували діаспорні вчені С. Караванський, І. Коляска, Р. Смаль-Стоцький, В. Чапленко, Ю. Шевельов, з 1990-х дослідження в цій галузі ведуть Б. Ажнюк, В. Брицин, О. Зарецький, О. Калиновська, В. Кубайчук, Л. Масенко, Г. Мацюк, Г. Мінчак, О. Тараненко, Г. Яворська та ін. Скажімо, у монографії «Мова і суспільство. Постколоніальний вимір» Л. Масенко значну увагу приділяє висвітленню

провідних ідей руху опору 1960-х років, діяльності шістдесятників, зокрема таких знакових постатей, як Б. Антоненко-Давидович, І. Дзюба, І. Світличний. Дослідниця зазначає: «У рухові опору української інтелігенції 60–70-х років боротьба за права української мови як основи національного життя становила невід'ємну частину правозахисної діяльності. Боротьба ця провадилася в обох визначальних для майбутнього української мови напрямках – і проти зовнішньої русифікації, що виявлялась у звуженні суспільних функцій української мови, і проти спланованого режимом втручання у її внутрішньомовний розвиток, за збереження її лексичного багатства і самобутності» [7, с. 67]. «В цьому середовищі, – пише мовознавиця в іншій праці, присвяченій ролі української творчої й наукової інтелігенції у протидії девальвації національної культури та плеканні національної свідомості українців, – надзвичайно гостро стояло питання захисту української мови як основи національної культури та ідентичності» [8, с. 48]. Творчий доробок діячів визвольного руху, спрямований на оборону української мови, розглядає у праці «Мовна політика більшовиків на Україні в 1950–60-их рр.» В. Чапленко [13]. Ґрунтовними дослідженнями, що висвітлюють опозиційний рух у радянській Україні, стали праці істориків О. Бажана [1], В. Барана [2], Ю. Данилюка [3], Г. Касьянова [4], С. Кульчицького [5], Ю. Курносова [6], А. Русначенка [11] та ін. Вивчення архівних джерел дало змогу дослідникам розкрити суть та форми протестів в Україні проти національної політики комуністичного режиму. Водночас матеріали, що становлять документальну спадщину радянських спецслужб, ще не було належно проаналізовано з погляду порушення в них питань функціонування і розвитку української мови в умовах колоніального становища України та посилення процесів русифікації, а також обстоювання прав української мови в різних формах протестів 1960–1980-х рр. З огляду на потребу усвідомлення в українському суспільстві ролі мови як чинника державотворення та формування національної ідентичності, вивчення цих питань набуває особливої актуальності.

Мета статті – розкрити значення мовного питання в національно-визвольному русі в Україні 1960–1980-х рр. на основі аналізу документів радянських органів державної безпеки.

Методи та матеріал дослідження. У дослідженні було використано метод аналітико-

синтетичного опрацювання джерел, описовий та контекстуально-інтерпретаційний методи, за допомогою яких вдалося систематизувати, здійснити опис і проаналізувати дібраний матеріал та узагальнити результати роботи. Джерелом дослідження стали матеріали збірника «Політичні протести й інакودумство в Україні (1960–1980)» [10].

Результати дослідження. Перший документ, вміщений у збірнику, датований 1964 роком. Це інформаційне повідомлення КДБ при РМ УРСР до ЦК КПУ «Про засудження представниками української інтелігенції русифікаторської політики в Україні». Він засвідчує занепокоєння спецслужб висловлюваннями представників творчої інтелігенції Т. Франка, Ю. Назаренка, Г. Донця, І. Дзюби та ін., в яких звучить гостра критика статті 9 освітнього закону 1959 року, що закріплювала право «добровільного» вибору мови навчання. Введення в дію цієї статті посилювало процеси русифікації в Українській РСР: «Кожна більша мисляча людина бачить, що русифікація в Україні... проводиться планомерно й всіма способами, у першу чергу – шляхом хитрого придушення національних шкіл, заміни їх школами російськими. Тому міста на Україні – фактично вже російські, а не українські міста, фактично мова йде про національне знищення українського й інших народів, розчинення його у великоросійському народі» [10, с. 52]. Скорочувалася кількість українських шкіл, викладання у технікумах та вищих навчальних закладах велось російською мовою, зменшувалися тиражі періодики українською мовою, російська мова ставала домінантною на радіо, в театрах, в установах та на підприємствах. Така ситуація активізувала громадський рух на захист української мови й спонукала шукати шляхи протидії процесам асиміляції. Представники української інтелігенції пропонують підготувати та надіслати на адресу керівних органів листи, аби «заявити про свою незгоду з політикою денационалізації, зажадати проведення справедливої лєнінської національної політики» [10, с. 53], сподіваючись винести питання розвитку української мови на загальне обговорення та скасувати «горезвісні “школи за бажанням батьків”». У випадку ж якщо їхні звернення залишать без відповіді, то в майбутньому вони «документально підтвердять, що українці протестували проти дискримінації. Таким чином, ми передамо естафету ХХІ століттю...» [10, с. 53]. Ці висловлювання

виявляли певну поміркованість поглядів їхніх авторів, віру в правильність ленінського вчення та переконаність, що наявні перегини в національній політиці відбуваються внаслідок невиконання його засад.

Однак, незважаючи на те, що такі висловлювання не становили жодної загрози радянському ладові, кожен випадок порушення як у приватних бесідах, так і в публічних виступах питань становища та розвитку української мови органи держбезпеки розцінювали як антирадянську пропаганду. Аналізуючи оперативні матеріали, які надходили до КДБ України, службовці складали переліки питань, кваліфіковані як такі, що «використовуються антирадянськими й антигромадськими елементами республіки для розпалювання націоналістичних тенденцій, пропаганди ворожої ідеології й придбання одностайності» [10, с. 245]. Наприклад, у доповідній записці голови КДБ при РМ УРСР В. Нікітченка першому секретареві ЦК КПУ П. Шелесту від 27 січня 1965 р. відзначено як свідчення «посилення ідейного наступу ворожих елементів» твердження про загрозу культурі українського народу в результаті русифікації [10, с. 68]. У документі зауважено, що дедалі частіше представники інтелігенції та молоді висловлюють невдоволення становищем української мови, звуженням сфер її вживання і закликають до запобігання її загибелі. Свої погляди вони висвітлюють у рукописних творах, де в алегоричній формі або безпосередньо говорять про витіснення української мови російською. Крім того, частішають випадки створення груп, які відкрито виступають на захист української мови. На підтвердження своїх слів В. Нікітченко наводить такі факти: «У 1961–1964 роках органами КДБ республіки розкриті й профілактовані групи з числа молоді й інтелігенції в містах Києві, Дніпропетровську, Львові й Івано-Франківську, основою виникнення яких був сумнів у правильності національної політики в Україні, а у практичній діяльності – твердження серед оточення про необхідність протидії нібито проведеної русифікації України. Наприклад, у статуті розкритої в м. Дніпропетровську в 1963 році нелегальної молодіжної групи, куди входили студенти держуніверситету, медичного й гірничого інститутів, вказувалося: “[...] Або Україна стане жертвою русифікації, або піде по шляху розвитку своєї національної культури, мови й т. д., щоб внести відповідний вклад у скарби світової культури. Історія ставить таку альтернативу, і середнього шляху немає”» [10, с. 83].

До переліку питань, що, за визначенням спецслужб, використовували інакодумці для «пропаганди ворожих ідеологій», потрапили: «Чому не виконується постанова ВУЦВК і РНК УРСР від 1. VIII. 1923 року щодо обрання української мови для офіційних відносин? Чому в Україні видається більше російських книжок, ніж українських (особливо технічної й науково-технічної літератури)? Чому в Києві немає дитсадків з українською мовою? Чому в Україні, зокрема в Києві, мало українських шкіл і щороку їхня кількість скорочується? Чому у ВНЗ України викладання ведеться в основному російською мовою? Чому мало кінофільмів українською мовою? Чому в місцях проживання українців (Курська, Воронезька області, Кубань, Урал, Казахстан та інші місця зосередження українців) немає українських шкіл, газет, радіопередач, культосвітніх установ? Чому мало перекладів світової класики на українську мову? Чому основна маса населення м. Києва розмовляє російською мовою і майже не чує української мови? Чи правильно, що в більшості установ документація ведеться російською мовою? Чому багато вивісок, наочна агітація, оголошення в м. Києві в більшості випадків виконані російською мовою? Чим пояснити той факт, що окремі керівники партійних і радянських органів виступають на пленумах і нарадах районного й обласного масштабу російською мовою?» [10, с. 255–256]. Питання, виокремлені в повідомленні КДБ при РМ УРСР до ЦК КПУ в окрему рубрику «У галузі науки, культури й мистецтва, літератури й мови», відображали реальне становище української мови в Україні та її столиці в другій половині 1960-х років, її дискримінацію, витіснення на периферію у всіх сферах суспільного життя.

Означені питання послідовно порушували українські патріоти у своїх листах і зверненнях до вищих органів державної влади та на різних громадських заходах. 20 квітня 1965 року в Київському держуніверситеті ім. Т. Г. Шевченка відбувся стихійний студентський диспут «із приводу загальних, що всіх хвилюють, питань української культури». У доповідній записці КДБ щодо диспуту наведено такі дані: «Першим виступив студент 2-го курсу електроенергетичного факультету Київського політехнічного інституту Негребецький Олександр Сергійович, який ...стверджував, що в КПІ немає можливості розмовляти й викладати українською мовою, що за це нібито чіпляють ярлик українського націоналіста. На закінчення Негребецький

запропонував виступити з вимогою переведення протягом 2-х років усіх ВНЗ України на українську мову» [10, с. 98]. Виступили на диспуті також робітники київських підприємств, які відзначили, що за місцем своєї роботи українською мовою більшість із них не розмовляє, тому що бояться потрапити до розряду «другосортних», над якими знущається решта робітників. Наводили й інші приклади зневажливого ставлення до української мови. На завершення учасники диспуту запропонували «відкрито виступити з питань розвитку української мови, оскільки свобода зборів і слова гарантовані Конституцією СРСР», та оплесками відреагували на тезу, що в Україні закінчилася класова боротьба, а починається національно-визвольна [10, с. 98].

Поборники рідної мови усвідомлювали, що «мова – основа духовного життя народу, найбільше, найважливіше, найцінніше його багатство. [...] На сьогодні проблема мови є основна проблема нашого народу. Питання існування мови є питання життя чи смерті нашого народу» [10, с. 102–103]. У програмі «Товариства сприяння поширенню української мови (українізація України)», вилученій органами держбезпеки в інженера інституту «УкрНДІпромнафта» В. Лобка «з метою запобігання можливому використанню цих документів у провокаційних цілях», наголошено: «Усякі намагання принизити значення мови для життя народу, розпускання дикої теорії двомовності, ...намагання об'єктивними умовами обґрунтувати відмирання нашої мови ...направлені проти поширення нашої рідної мови в усі сфери життя нашого народу й є ворожими для українців» [10, с. 103]. Учасники товариства ставили за мету своєї діяльності перевести протягом двох років усі дошкільні заклади, школи, технікуми, училища, інститути на викладання українською мовою, запровадити вступні іспити до ВНЗ тільки українською мовою; здійснити українізацію в інститутах Академії наук України; перевести видання всієї технічної літератури на українську мову; за три роки українізувати всі підприємства, установи, транспорт, торговельну мережу, медичні заклади, театри; створити студії кінодубляжу іноземних кінокартин та картин інших республік СРСР українською мовою; українізувати радіо і телебачення; запровадити українську мову в армії [10, с. 104–105].

1965 року було заарештовано й випроводжено за межі СРСР канадського громадянина, історика, перекладача,

громадського діяча І. Коляску. Органи держбезпеки констатували, що місією свого перебування в Союзі І. Коляска окреслив викриття шовіністичної політики СРСР: «Я зірву маску із цих уявних захисників національної свободи, які захищають за кордоном національне самовизначення крихітних народів, а в себе позбавляють рідної мови, рідної школи, технікумів і ВНЗ на рідній мові сорокамільйонний український народ...» [10, с. 117]. Інформуючи про ці факти ЦК КПУ, голова КДБ при РМ УРСР В. Нікітченко повідомляє про вилучення у І. Коляски статей невідомих авторів «різко ворожого змісту» – «Громадою обух сталить» та «Історична необхідність визволення України». У цих статтях наголошено на колоніальному становищі України в радянській імперії й висловлено віру в майбутнє звільнення. І важливою на цьому шляху буде «боротьба за українську мову на кожному кроці» [10, с. 128]. Автори праць викривають антинародну шовіністичну комуністичну ідеологію російських колонізаторів, які провадять насильницьку русифікацію. «Російський національний гніт щодо культури українського народу як партійна політика «зближення націй» – це державні дискримінаційні заходи проти української науки, мистецтва, літератури, мови, обмеження українських публікацій, наводнення російських видань, російських передач республіканського радіо і телебачення, неозвучення українською мовою кінофільмів і т. д.» [10, с. 140]. Але визвольна боротьба вже розпочалася, вона триває, й складовими її названо: «протиставлення російським колонізаторам та їх прислужникам української національної гордості, любові до українського народу, української культури і мови, боротьба з русифікацією, піднесення національної свідомості» [10, с. 141].

Проблеми української мови та культури були порушені на виїзному засіданні секретаріату Спілки письменників України, що відбулося у березні 1968 року. До інформаційного повідомлення про виступи, присвячені цим питанням, як неодноразово і в інших подібних документах, держслужбовці додали слово «нібито», що мало б указати на неправдивість висловлювань представників української творчої інтелігенції: «Говорячи про становище української мови в Харкові, Муратов заявив, що нібито в театрах, на телестудії, у школах міста ніде не почуєш української мови й що для її поширення в місті нічого не робиться» [10, с. 180].

У 1970-х роках русифікація набуває нечуваних темпів, а методи її впровадження нагадували практику 1930-х років – періоду нищення української мови та культури, що супроводжувалося жорстокими політичними репресіями. 1974 року органи КДБ виявили «Звернення до українського народу на Україні і в усьому світі», над складанням якого, як зазначено у тексті документа, працювала 31 особа. У зверненні викрито злочини радянської влади, спрямовані проти видатних діячів, цвіту української нації. Неприхованого болю сповнені такі рядки: «Українці в Радянській Україні і в усьому СРСР зазнають національного гноблення. Вони приречені на поступову русифікацію, втрату своєї національної самосвідомості, своїх традицій, своєї культури, свого минулого. І все це робиться нібито заради «інтернаціональних» інтересів, задля перемоги комунізму згідно марксистсько-ленінського вчення. ...тепер це робиться впертіше і хитріше. Все це зображають (русифікацію, національне гноблення, економічне пограбування України, релігійні утиски) закономірним процесом розвитку суспільства, а фактично пов'язують все це небаченим досі терором, підступністю, обманом, застосовуючи при цьому тюрми, психіатричні лікарні для здорових людей, моральне цькування, провокації, звільнення з роботи і т.п. до людей, які вимагають свободи, демократії, справедливості, національних прав. Насильницька русифікація, поступове духовне знищення української нації, а то й фізичне винищення свідомих українців зображається як закономірність утворення нової соціально-класової і інтернаціональної спільності людей – радянського народу, який користується російською мовою, що стала законом міжнаціонального спілкування радянських народів» [10, с. 370].

Формувалася нова позанаціональна ідентичність населення СРСР, підґрунтям для якої стала російська мова. Як зазначають сучасні дослідники, новосформована ідентичність була російською за своїми мовно-культурними компонентами [9, с. 176]. Потрібно зазначити, що автори «Звернення...», викриваючи насильницькі, антигуманні способи і методи вирішення національного питання в СРСР, вже відкинули марксистські догми і віру в справедливість ленінської національної політики, що було притаманно для багатьох документів 60-х років. Вони розкривають страшні картини тотальної русифікації міст і сіл України, що не оминула

й західних областей, наростання проросійських настроїв і формування національної байдужості. «Український народ, що нараховує в усьому світі понад сорок мільйонів чоловік, який на протязі кількох десятиліть перебування під владою іноземних загарбників не втратив свого національного обличчя, тепер приречений на національну смерть – етноцид» [10, с. 369]. Якщо «у багатьох містах і селах східних областей України з презирством відносяться до тих людей, які говорять українською мовою, яку росіяни і багато вас, “шановні українці”, називають “бандеровським язиком”», то російська мова по всій Україні займає привілейоване становище – вона стала одним із засобів посісти керівні посади, здобути високооплачувані професії, отримати всі права та переваги в суспільстві [10, с. 371]. Звертаючись до співвітчизників та українців у всьому світі, автори документа закликають їх говорити своєю рідною мовою, захищати її від утисків, зберігати свою національну самосвідомість перед натиском русифікації [10, с. 378].

Звертали увагу радянські держслужби й на висловлювання відомих українських діячів, нотуючи їх та вводячи в інформаційні повідомлення до ЦК КПУ. Так, було зауважено висловлювання художника І. Гончара, який «постійно пропагує серед відвідувачів музею думку про... занепад української культури: “В Києві уже не чути української мови. Якщо народ перестав розмовляти рідною мовою, він перестав створювати свою культуру, так може все загинути”» [10, с. 198]. Так само зафіксовано висловлювання В. Голобородька («Комунізм є соціалізм плюс русифікація країни» [10, с. 302] та Ю. Бадзя («Це явище (самвидав. – І.Р.) виникло внаслідок русифікації України й інтелігенція змушена вести боротьбу, для цього вона обрала саме таку форму протесту» [10, с. 298]. Такі матеріали давали підстави працівникам органів держбезпеки зараховувати творчих людей до інакодумців, що «підтримували близькі стосунки з особами, заарештованими за націоналістичну, антирадянську діяльність, і поділяють їхні погляди» [10, с. 292].

Широку громадську підтримку національно-визвольного руху, головних його ідей засвідчують й інші документи радянських органів державної безпеки. Зпоміж них – кілька десятків листів «націоналістичного характеру», виявлені на Київському поштамті 1968 року. Адресовані низці підприємств, організацій та установ

столиці, вони викликали значне занепокоєння спецслужб, адже містили критику соціалістичного розвитку суспільства, дій партійних чиновників: «Це вони відняли в нас людські права, це вони вигнали з українських міст українську мову. Процес русифікації поширюється на села, це також діло їхніх рук... вони розвивають антинаукову антирадянську теорію про єдину російську мову і цим самим хочуть підступно викреслити з історії мільйони неросійських народів» [10, с. 196].

Виявляючи солідарність із провідними діячами національно-визвольного руху, незгодні з радянською політикою вдавалися до таких дій, як записи в книзі відгуків музею, що відображають розпач і обурення станом, в якому перебувала українська мова та культура в цей період: «Лесю, Лесю! Якби ти встала, то знову вмерла б, бо покинутий вогонь твоїх пісень знов згасає, знов ніде не чути рідної мови, знищуються українські школи і всі мовчать, ніби заціпило. Без рідної мови згине українська нація, культура і вся Україна» [10, с. 399]; або виготовлення транспарантів для першотравневої демонстрації з написом: «Геть культуроцид української національності! Свободу борцям за національну незалежність!», щоб, за словами його автора, «висловити свою незгоду з відсутністю українських дитячих садків, шкіл і вузів» [10, с. 417]. Траплялися й випадки фіксації патріотичних, а за трактуванням КДБ, «націоналістичних» написів на стінах різних установ та закладів. Наприклад, 1983 року у Сумах на фасаді технікуму та на стінах кінотеатру було виявлено написи: «Перед русифікацією скапітулюємо? Ні!» [10, с. 515], «В школи та учбові заклади – рідну мову!» [10, с. 516].

Та чи не найпоширенішою формою протестів стало виготовлення і поширення листівок. Найбільшу їх кількість було вилучено в містах Київ, Львів, Івано-Франківськ, Луцьк, Чернівці, Дніпропетровськ та Суми, в Тернопільській, Рівненській, Чернігівській, Вінницькій, Дніпропетровській, Ворошиловградській областях. Масовість цього явища свідчить про велику кількість патріотично налаштованих громадян у різних регіонах України. Згідно із статистичними даними, наведеними в інформаційних повідомленнях КДБ, число виявлених листівок з року в рік збільшувалося: 1965 р. – 922, 1966 р. – 641, 1967 р. – 1257, 1968 р. – 1781 [10, с. 238]. У доповідній записці за 1970 рік зазначено, що в 1969 році ця кількість зросла до 1817 примірників [10, с. 258]. Радянські правоохоронні органи

розцінювали листівки як «націоналістичні», «ворожі» і «політично шкідливі прояви», «націоналістичні випадки», документи «злісного націоналістичного», «антирадянського наклепницького, ідеологічно шкідливого й погрожуючого змісту» [10, с. 258]. Вони докладали неабияких зусиль для пошуку авторів листівок, «надаючи виняткової важливості припиненню дій антирадянських елементів, що вдаються до цієї форми антирадянської діяльності» [10, с. 238]. Причетним автоматично накидали ярлик українських націоналістів, їх нерідко заарештовували та притягували до кримінальної відповідальності за антирадянську агітацію й пропаганду.

Автори листівок зверталися в своїх дописах до громадян України, яким була не байдужа доля української мови, «до патріотів, які зберегли здоровий національний дух, до тих, хто забувсь рідну мову з вини виховання, кого ножем ріже по серці, коли він бачить колону українських дітей і не чує ні одного рідного слова» [10, с. 177]. У цих документах викрито і засуджено репресивні заходи держави проти українських патріотів, висвітлено тяжкі наслідки для української мови і культури століть русифікаційного тиску, спростовано твердження офіційної пропаганди про вільний розвиток націй та розквіт національних культур в СРСР. Скажімо, в листівках, виявлених у Києві 1966 року під час сортування поштової кореспонденції, зазначено: «Найменший прояв національного життя в Україні вона (Москва. – І.Р.) душить ще в зародку. Навіть боротьбу за права української мови і національної культури жорстоко переслідує як антисов'єтський злочин. По всій Україні прокотилася хвиля репресій. Як в добу Сталіна, так і тепер українську інтелігенцію ув'язнюють, судять і засилають в концтабори. Українському національному рухові Москва приклеює ярлик буржуазного націоналізму, щоб легше з ним розправитися» [10, с. 165].

Схожого змісту листівки поширюються і в першій половині 1970-х років – у період активізації політичних репресій та посилення наступу на інакодумців: «Український народ! Останнім часом органами КДБ арештовано ряд видатних громадсько-політичних діячів, письменників, науковців, яких звинувачують у ворожій діяльності проти радянської влади на Україні. В чому суть тієї «ворожої діяльності» цих людей? А суть в тому, що ці люди вимагають ширших демократичних свобод для всіх народів,

поневолених Москвою, стають на захист рідної мови, культури, історії, виступають проти наступу російського шовінізму на національні меншинства, проти насильницької русифікації...» [10, с. 361]. Тема репресій за українське слово та нищення української мови висвітлюється і в листівках кінця 1970-х – початку 1980-х рр., зокрема, датованих 1979 роком: «...сотні тисяч ще й тепер в Сибіру конають, за одне тільки слово вільне, а всіх живих стараються орусифілювати. Для нас тільки назви вулиць і магазинів, для людського ока, по-українському пишуть. На кожному кроці тільки їхня мова. А нашу мову і віру, за яку споконвік клали свої буйні голови козаки, – нехтують» [10, с. 415].

У березні 1968 року в навчальних корпусах Київського університету ім. Тараса Шевченка, а також в районі Інституту кібернетики та Української сільськогосподарської академії виявили понад 550 листівок, в яких висловлено заклик до українців єднатися в протидії асиміляції. 22 травня – день перепоховання Тараса Шевченка в Каневі – автори листівок пропонують оголосити днем протесту проти русифікації України і звертають увагу на найболючіші питання функціонування мови в умовах обмежень та утисків: «Якою мовою виховують наших дітей в дитячих садках, школах, вузах; мова міліції, медиків, спортивних організацій, робітників, службовців; чого нема українського кіно... Наша найрозумніша молодь, цвіт нації, русифікується у вузах, вузуках, професійних школах» [10, с. 178]. Причиною занепаду мови патріоти називають колоніальне становище України впродовж століть, яке ще більш поглибилось в радянській державі: «Дехто, повіривши в байку, що в СРСР прекрасні умови для розвитку націй, розводить руками – чому мова занепадає? Тому, що від часів зруйнування козацького самоврядування і до 1917 року українська мова і культура буквально заборонялась російським урядом (263 роки щасливого рабства). ...а потім сталінський терор і знищення цвіту нації українських письменників і політиків, аж до 1953 року. Сьогодні національно свідомих українців позбавляють роботи, можливості вчитися, ізолюють аж до тюрми... Сьогоднішній стан української культури і мови свідчить лише про їх життєздатність у найважчих умовах» [10, с. 178].

Більшість так званих «націоналістичних» листівок були спрямовані на пробудження в українців патріотичних почуттів: не бути байдужим, обстоювати право рідної мови на вільний розвиток і широкий вжиток, шанувати її,

адже порятунок мови і нації залежить від спільних зусиль: «Сплондрована і збезчещена стогне Україна під тягарем жандармських порядків: повсякденно принижується національна гордість українців, мова і культура» [10, с. 114]; «Українці! Єднайтесь. Чому на нашій рідній землі чути російську мову?» [10, с. 146]; «Все менше чути нашу рідну мову. Вона вмирає! Стогне наша земля! Встаньмо ж захистити її!» [10, с. 148]; «Шановні громадяни українці, чи любите ви неньку Україну, як любили її ваші предки? Шануйте хоч мову її, пам'ятайте, на чийй землі ви сидите. Любіть Україну!» [10, с. 262]; «Українці! Боріться проти русифікації нашого народу та за свої національні права!» [10, с. 495].

У листівках автори висловлюють міркування щодо потреби і доцільності застосування різних форм протесту: на їхню думку, кожен із таких засобів допомагає згуртовувати однодумців навколо націєтворчої ідеї, а тому є важливим внеском у спільну боротьбу за визволення: «Любов до свого народу об'єднавча – через листівки, усну розмову, наукові праці, художні твори, через демонстрації і мітинги ми повинні прийти до солідарності, щоб виштовхнути зі здорового тіла нації шкідливі домішки» [10, с. 178].

Висновки. Отже, питання захисту української мови, обстоювання її прав на розвиток і застосування у всіх сферах життя суспільства стало провідним у національно-визвольних змаганнях українського народу 1960–1980 років. Борці за національно-духовне звільнення України усвідомлювали виняткове значення мови для збереження і самовизначення нації, а тому в кожному акті незгоди з радянською національною політикою – приватних чи публічних обговореннях, дискусіях, публіцистичних творах, листах, листівках – описували тяжке становище мови, звинувачували партійне керівництво у її нищенні, вимагали перегляду способів і методів ведення національної політики, протестували проти русифікації та асиміляції, наголошували на потребі відродження мови, закликали до єднання патріотів для активних дій на її захист. Аналіз документів радянських органів держбезпеки дав змогу виявити масштабність борін за мову, що мали на меті збереження нації і здобуття волі Україні.

На подальший науковий розгляд заслуговує висвітлення ціннісного ставлення до української мови окремих представників визвольного руху 1960–1980-х років, їхнього внеску у боротьбу проти обмеження сфер функціонування української мови та її зближення з російською.

Список використаних джерел

1. Бажан О. Г. Наростання опору політиці русифікації в Українській РСР у другій половині 1950-х–1960-х рр. Український історичний журнал. 2008. № 5. С. 147–159.
2. Баран В. К. Україна 1950–1960-х рр.: еволюція тоталітарної системи. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1996. 447 с.
3. Данилюк Ю. З., Бажан О. Г. Опозиція в Україні (друга половина 50-х – 80-ті рр. XX ст.). Київ: Рідний край, 2000. 616 с.
4. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–1980-х років. 2-ге вид., випр. і доповн. Київ: Кліо, 2019. 248 с.
5. Кульчицький С. В. Народження Народного руху України. Український історичний журнал. 2010. № 1. С. 8–22.
6. Курносів Ю. О. Інакомислення в Україні: 60-ті – перша половина 80-х рр. XX ст. Київ: Ін-т історії України НАН України, 1994. 222 с.
7. Масенко Л. Т. Мова і суспільство. Постколоніальний вимір. Київ: КМ Академія, 2004. 164 с.
8. Масенко Л. Роль шістдесятників як осередку національного опору в тоталітарній імперії. *Język ukraiński w życiu i działalności elit na Ukrainie na przestrzeni wieków*. Kultura, nauka, oświata, religia, społeczeństwo, polityka. Red. W. Mokry. Kraków: Szwaipolt Fiol, 2015. S. 47–56.
9. Нагорна Л. П. Регіональна ідентичність: український контекст. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2008. 404 с.
10. Політичні протести й інакодумство в Україні (1960–1990): Документи і матеріали / упор. В. М. Даниленко. Київ: Смолоскип, 2013. 736 с.
11. Русначенко А. М. Національно-визвольний рух в Україні: середина 1950-х – початок 1990-х років. Київ: Вид-во ім. О. Теліги, 1998. 720 с.
12. Тимошенко Б. Подих кожного слова / Б. Антоненко-Давидович. Як ми говоримо. Київ: КМ Академія, 1994. С. 3–11.
13. Чапленко В. Мовна політика більшовиків на Україні в 1950–60-их рр. Чикаго: Український публіцистично-науковий інститут, 1974. 195 с.

References

1. Bazhan, O. H. (2008). Narostannia oporu politytsi rusyfikatsii v Ukrainskii RSR u druhii polovyni 1950-kh – 1960-kh rr.

[Increasing resistance to the policy of Russification in the Ukrainian SSR in the second half of the 1950–1960s.]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal* [Ukrainian Historical Journal], 5, 147–159.

2. Baran, V. K. (1997). Ukraina 1950–1960-kh rr. : evoliutsiia totalitarnoi systemy [Ukraine 1950–1960s: evolution of the totalitarian system]. Lviv : In-t ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy, 447.

3. Danyliuk, Yu. Z., Bazhan, O. H. (2000). Opozytsiia v Ukraini (druga polovyna 50-kh – 80-ti rr. XX st.). [The Opposition in Ukraine (the 2nd half of the 1950s – the 1980s)]. Kyiv : Ridnyi Krai Publishing House, 616.

4. Kasianov, H. (2019). Nezghodni: ukrainska intelihentsiia v rusi oporu 1960 – 1980-kh rokiv [Disagree: Ukrainian intelligentsia in the resistance movement of the 1960s - 1980s]. 2nd ed. Kyiv : Klio, 248.

5. Kulchytskyi, S. V. (2010). Narodzhennia Narodnoho rukhu Ukrainy [Birth of the People's Movement of Ukraine]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal* [Ukrainian Historical Journal], 1, 8–22.

6. Kurnosov, Yu. O. (1994). Inakomyslennia v Ukraini : 60-ti – persha polovyna 80-kh rr. XX st. [The dissent in Ukraine (the 60's – the first half of the 80's of the XX century)]. Kyiv : In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 222.

7. Masenko, L. T. (2004). Mova i suspilstvo. Postkolonialnyi vymir [Language and society: the postcolonial dimension]. Kyiv : KM Academia, 164.

8. Masenko, L. (2015). Rol shistdesiatnykiv yak osередku natsionalnoho oporu v totalitarnii imperii [The role of the Sixties as a center of national resistance in the totalitarian empire]. In W. Mokry (Ed.). *Język ukraiński w życiu i działalności elit na Ukrainie na przestrzeni wieków*. Kultura, nauka, oświata, religia, społeczeństwo, polityka. Kraków : Szwaipolt Fiol, 47–56.

9. Nahorna, L. P. (2008). Rehionalna identychnist: ukrainskyi kontekst [Regional Identity: Ukrainian Context]. Kyiv : IPiEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 404.

10. Politychni protesty y inakodumstvo v Ukraini (1960–1990): Dokumenty i materialy (2013) [Political protests and dissent in Ukraine (1960–1990)]. Danylenko, V. M. (Comp.). Kyiv : Smoloskyp, 736.

11. Rusnachenko, A. M. (1998). Natsionalno-vyzvolnyi rukh v Ukraini: seredyna 1950-kh – pochatok 1990-kh rokiv [National liberation movement in Ukraine: mid-1950s – early 1990s]. Kyiv : Vyd-vo imeni Oleny Telihy, 720.

12. Tymoshenko, B. (1994). Podykh kozhnoho slova [The breath of every word]. In

B. Antonenko-Davydovych. Yak my hovorymo [The Way we speak]. Kyiv : KM Akademia, 3-11.
13. Chaplenko, V. (1974). Movna polityka bilshovykiv na Ukraini v 1950–60-ykh rr. [The

language policy of the Bolsheviks in Ukraine in the 1950s-60s]. Chikago : Ukrainyski publitsystychno-naukovyi instytut, 195.

**UKRAINIAN LANGUAGE IN THE NATIONAL LIBERATION MOVEMENT
IN UKRAINE IN THE 1960-1980s
I. Ye. Renchka**

Abstract. Background. National liberation movement in Ukraine in the 1960–1980s became a manifestation of the disagreement and resistance of Ukrainians to the destruction and assimilation of the cultural and spiritual values of their nation. Protest sentiments spread primarily among the Ukrainian creative and scientific intellectuals as well as student youth. They had various embodiments such as written art and journalistic works, letters addressed to authorities, participation in discussions at the meetings and conferences, making and distributing leaflets with the requests to observe public and national rights. The issues raised by the members of the resistance movement included the ones related to the development and protection of the Ukrainian language, concerns about the narrowing of its use and the threat of its complete disappearance due to Russification.

Purpose. The purpose of this paper is to demonstrate the importance of the language issue in the national liberation movement in Ukraine in the 1960–1980s based on the analysis of the documents of the Soviet state security bodies.

Methods. The paper uses the method of analytical and synthetic processing of sources, descriptive method and method of contextual analysis. The materials of the collection «Political Protests and Dissent in Ukraine (1960-1980)» were the source for the study.

Results. It has been found out that the members of the resistance movement consistently raised the issues of the Ukrainian language, counteraction to Russification and assimilation in their works, speeches, addresses, letters and leaflets. The authors of the works unmasked the antinational chauvinist communist ideology of the Russian colonialists realizing forcible Russification. They denied the statements of the official propaganda about flourishing of national cultures, free development of nations, equality and brotherhood of peoples. They set requirements of a conversion of teaching at educational institutions to Ukrainian, Ukrainianization of industry, agencies, transport, trade network, medical institutions, theaters, radio and television, introduction of the Ukrainian language in the army. Many documents call for Ukrainians to speak their own language, protect it from oppression, and preserve their national identity in front of the onset of Russification.

Discussion. Analysis of the documents of the Soviet state security agencies enabled to reveal the large scale of the struggle for the language aimed at preserving the nation and gaining the freedom to Ukraine. It is proved that the issue of the protection of Ukrainian language, defending its rights to free development and application in all spheres of social life became a leading one in the national liberation competitions of the Ukrainian people in the 1960–1980s.

Keywords: Ukrainian language, national liberation movement, Russification, language assimilation, leaflets, national politics.

**ISSUES IN THEORY AND METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES.
ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ**

УДК 004:811. 111:378.633
<https://doi.org/10.31548/philolog2020.03.021>

**MODERN APPROACHES IN TEACHING ENGLISH FOR STUDENTS
OF TECHNICAL SPECIALTIES**

O. G. PONOMARENKO, PhD in Pedagogy, associate professor,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
E-mail: kсениапонмар74@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-6672-818X>

Abstract. *The relevance of this topic and importance for its research is due to the objective needs of society in the highly qualified specialists of a certain profile with a high level of foreign language skills and motivation for professional activity and not flexible response of the higher education system.*

Issues of modern audio and video materials using in foreign language classes in higher educational establishments are considered, namely involvement of all channels of perception of information in the learning course of professional directed topics; using of methodological materials, including the creation of a database of professional information, the development of modern methods of work on information processing; using of the multimedia e-learn learning system, involvement of all kinds of activities to ensure stable interest of youth in learning a foreign language; formation of professional orientation in future specialists on the basis of watching video and listening to audio materials, which are especially relevant in times of emergency caused by the coronavirus in the world.

The system of training of qualified specialists with knowledge of a foreign language is the main task of vocationally oriented education.

Using audio and video materials at the classes of foreign language allows forming in students a keen interest in studying of language and avoid the monotony that can sometimes occurs in the classroom for oral practice when in the course of study technical subjects; students are offered a large amount of lexical material.

Structured educational process with using of all modern technologies and methods of studying foreign language is increasingly important to improve career guidance for young people on their professional material.

The result of an effective choice of profession and place of work is the satisfaction of the person of own choice. Success comes where the youth is well prepared for the specific work has a similar life orientations, trained profession, and without question, one of the requirements is knowledge of a foreign language. In addition, the failure appears where the main emphasis is on the calls, promises of material and other wealth, and not on a conscious choice of profession. In this regard, before the university, like the whole community is quite a difficult task – to prepare highly qualified specialist with knowledge of a foreign language and to correct the attitude of the professions needed by the economy and society.

Currently, the language teachers focus their intentions on affluent audiences with video equipment, which is the best way to create a language environment. In addition, video gives the conditions necessary for solving a number of problems and certainly allows you to increase the success rate of students up to 80%.

Keywords: *institution of education, foreign language, information and communication technologies, personality, profession*

Introduction. In recent years, a considerable amount of pedagogical experience has been gained in promoting English. Vocational education in Ukraine with the necessary level of a foreign language is now

playing a key role in the process of achieving social mobility of young people and demand in the labor market.

The foreign language curriculum is an integral part of the general curriculum of

university and is closely linked to other disciplines, as an example of studying of technical topics in English: "Specifications, Dimensions, Internal Combustion engine, Parts of an engine, Tools, Materials" etc. at the Faculty of Construction and Design in National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Unfortunately, learning a foreign language is not systematic, only during the first and last years of study. A deep study of professional foreign language provides a consistent implementation of coordinated actions between teachers, Administration of the university and relevant organizations and enterprises, and such co-operation is based on differentiable approach, in the process of management of professional self-determination of students who speak a foreign language using a number of the traditional and innovative forms and methods.

Analysis of recent researches and publications. The analysis of scientific sources, Internet resources, academic and educational programs showed that using such forms of distance learning by experts (video conferences, video lessons, on-line events, inclusion of audio and video fragments) and podcasting, using audio-recorded videos specific topic and posted on the Internet, especially in our difficult time in conditions of quarantine, when forms of distance learning have become especially relevant. This is the most high-tech form of training used for advanced training and self-study; and methods (verbal, visual, practical) in the process of studying a foreign language.

The analysis of recent research and publications devoted using of information and communication technologies in the process of learning a foreign language shows that different specialists Allan M., Stanman R., Altman B., Stanley R., Kornelyuk L. P., Maslak A. V., Pavlichenko M. I., Petkova L. A., Timchenko T. M., Trofimishina M. D., Tukalo O. O., Chevichelova A. Y., Chufarlicheva S. L., Filipenko L. M., Shtnikova and others study it.

Purpose. The purpose of the article is to reveal the expediency of using modern information and communication technologies in the process of learning a foreign language for the efficiency of mastering the educational material by students of the specialty "Construction and Design" of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine.

Methods. We know, how well the methods

(methods and forms of teaching) of the collective activity of teachers and students will be selected, the goal will be achieved so effectively, in this case, the preparation of students with the appropriate knowledge of a professional foreign language. Choosing methods and forms of training, it is necessary to take into account the peculiarities of the content and methods of carrying out training sessions at different levels and age stages of educational activity, the time allotted for the realization of the set educational tasks, age peculiarities of students, levels of students institution, theoretical, practical and methodological preparation of the teacher. It should be noted that today the most relevant method is communicative. Undoubtedly, the choice of the required method depends on the subject, the purpose of the lesson, its content, as well as the level of preparation of students and the personality of the teacher, but considerable attention should be paid to the development of communicative skills. As we know, students in non-linguistic universities have different levels of foreign language training and different hours of study. Foreign language teachers are challenged with the choice of methods that might be appropriate for programs that would allow students with different levels of preparation to take an active part in conducting classes, and at the same time to perceive this material through technical audio and video materials [2].

Structurally, we distinguish the methods of work that we use in the educational process: 1) explanatory and illustrative methods (reporting by the teacher the information on the topic, conversations, quizzes, oral journals on orientative professional topics, communication with native speakers, communication with native speakers, background literature, information retrieval systems, and especially the viewing of educational films, videos and audio recordings on the topic being studied Reading is a necessary method, but it has little effect. A special place is given to the audio-visual method – the combination of information is accompanied by an audio-visual series, which encourages active participation in the discussion of what is seen or heard, and arouses interest in the perception of the material; 2) imitation-game methods (business games, role-playing games, on the proposed topic, imitative modeling of a professional situation, after watching a video, debates, discussion – where the dialogic and monologic speech develops [3; 6].

Note that the forms through which the training and education of students, can be both collective and individual.

As you know, collective forms require the activity of students in the group: the execution of creative tasks, presentation of papers, group discussion viewed videos in professional material, listened to the audio recording, Dialogic speech after listening. These forms stimulate the imagination, increase efficiency of mastering of a material. On the other hand, the individual forms is the interaction between student and teacher individually (conversation and discussion for example, certain technical terms the search for such audio and video materials on a specific technical topic, create your own presentations, do the tests, monologue speech, etc.) [2].

First of all, video is widely used as support material for the teacher in class, for the student who works at home or in the classroom, and especially when it is a necessary profession-oriented and methodical complex, which includes all audio and video materials. Also, the teacher can use the video to listen to authentic texts. This is a good tool to familiarize students with the latest developments in science that was chosen by the students, such as technical, use of technical devices, engines, as well as the cultural aspects and traditions of the country whose language they are studying. Some videos are designed specifically for acquainting with social and professional information that is important, especially for students of technical faculties. Video type information depends primarily on the subjects of the lesson and its forms (reading, learning new material, fixing or controlling) [1].

An advantage of video is that you can rewind the film and watch a short fragment, which contains the necessary information, and then, discussed the plot and perform the necessary task to return to the beginning of the film and to reconsider what it used to be, comparing the information to be similar and distinctive features in technical material, which is seen [4].

Before watching the video students should introduce the topic and vocabulary, ask a few questions to focus on the theme of the lesson.

With help of video, you can submit new material both lexically and grammatically. And especially when studying professional topics such as "Specifications", "Dimensions", "Damage and loss", "UK modern technologies", "Internal combustion engine", "Hybrid engines", "Engine parts", "Principles of engine operations", "Work, advantages and disadvantages of internal combustion engine", «Diesel engine», «Properties of materials», «Systems of Internal combustion engine» etc. The list of topics for the video is

unlimited and must correspond to the specialties of the technical specialties.

Listening and reviewing authentic technical material is an essential component of overall communication competence and deserves special attention. Listening is always used in conjunction with other activities such as speaking, reading, and writing. Podcasts can be effectively used to motivate students' interest in listening to technical material in English and to be able to listen in an authentic context [3].

Results. There are two first-year groups that study English using Pearson textbooks "Technical English" at Faculty of Construction and Design. The level of English proficiency before the start of this tutorial was below average in both groups. The material of the textbook is very interesting, informative, relevant to the specialty and subjects that are studied in the specialty "Materials Science", "Car structure", "Car systems", and only reading and discussing texts, performing lexical and grammatical exercises during the first module did not produce the desired results on the development of oral speech in students. Among the 24 students of the first 1901 group and 23 of the second 1902 group, all students found relatively similar results while listening to the text and completing tasks. During the second module, special attention was paid to listening, viewing and discussing professionally directed materials in the specialty.

At the end of the semester, all students, after completing similar listening tasks, showed an average and sufficient level of mastering the material.

Compared to the first module, when all 47 students learned the material approximately at the same level, with an average score of 12, the results of the second module were much better, and the average score was already 22. Therefore, the audio and video material used not only greatly enriched English classes, as authentic material intended for listening and viewing was presented, but also improved the level of assimilation of the material.

To solve these problems, a set of research methods was used: theoretical – analysis and synthesis – to study the works of domestic and foreign scientists, materials of conferences, periodicals, psychological and pedagogical and methodological literature to determine the level of implementation and use of interactive technologies in the educational process; learning a vocationally-oriented foreign language; comparison – to compare the approaches of researchers to using of certain

technologies; benchmarking, which made it possible to compare performance when using certain online learning tools; systematization and generalization to formulate and justify conclusions; empirical – a statistical method for interpreting quantitative and qualitative indicators of the effectiveness of the use of interactive technologies in the educational process [4].

Discussion. The advantage of video is that equipment managed by the teacher, who may divide the video into steps and serve it to students in stages, and this in turn allows to more efficiently enter large amounts of information and contributes to its detailed discussion. For example, in considering the topic "Diesel and gasoline engines", each type of engine may be the subject of a separate discussion. After re-watching the entire video, you can highlight the similarities and differences between two engines. According to this scheme can introduce different topics. Making questions and giving answers to them, you can also practice grammar [2].

Speaking about the benefits and feasibility of using a podcast as a supplement when working with listening, offering authentic language material, we note that they contribute to: working with authentic, always new information in a foreign language for better work on different types of speech activities; to encourage independent work of students in extracurricular time; the promotion of intercultural interaction on the Internet; the introduction of real communication between native speakers; to improve the motivation to learn a foreign language etc. [5].

The main argument for using video and audio material is the fact that our consciousness works more actively when we are motivated to watch some material, or whether it is listening only when we know in advance that we will see answers to our questions, or we know that we are will be asked to complete certain tasks after watching. Therefore, in order to teach students to speak a foreign language, teachers need to spend part of their time in the classroom, working out a conversational topic based on what they have read and watched. We use dialogues, examples from textbooks, audio materials to help you hear a foreign language and immerse yourself in its surroundings. While the video offers examples of language communication in practice, while watching authentic texts. These examples are clearer to students, they show the visual and verbal communication of people at the same time. Therefore, video is a good means of communicating a foreign language to the

audience, as well as an effective method of teaching it, especially in non-linguistic universities at different faculties, in our case at Technical Faculty [5, p.27].

Teachers want not only to teach students to use foreign materials for the purpose of studying the necessary technical information, but also to speak on different topics in their specialty, to be knowledgeable in the topics of professional direction in a foreign language as required by the international language, science and technology.

The aforementioned plot of this article makes it possible to formulate the following conclusions: 1) realization of educational work in a non-linguistic university at a technical faculty is ensured through using by teachers of appropriate methods and forms (explanatory-illustrative, informative-methodical-and-search); 2) the importance of permanent step-by-step teaching activity when learning a foreign language using audio and video materials; 3) taking into account the age and individual characteristics of students, the level of their abilities during the selection of material for processing; 4) the use of various methods and forms of learning a foreign language – both traditional (testing, questioning, conversations, observations) and modern (audio-visual, imitation modeling, game method, method of problematic presentation, method of presentation, etc.) information on professional content in a foreign language); 5) a clear practical direction of educational work is traced, as evidenced by writing essays, business letters, summaries, conducting interviews.

Modern learning tools provide students with access to unconventional sources of information, increase the effectiveness of learning and independent work, as well as give them completely new opportunities to gain professional skills [1, p. 7]. The activation of the personality position studying of vocationally oriented foreign language implies a variety of measures for the development of professional personality traits of youth on the material of a foreign language. This requires serious methodological support in the form of various programs that meet the needs of the young person in the subject and professionals who organize the educational process using all the necessary information resources. Improvement of training programs and methodological support includes, first of all, creation of computer and audiovisual professional information systems, development of common methods of information processing, production of specialized printing products, multimedia e-learning systems,

combining all these types of activities will provide interest of young people in learning foreign language. Further exploration of the topic will be to

create an electronic training course for students of technical specialties, the Faculty of Construction and Design.

References

1. Kornelyuk, S. A. (2003). Video on the English lessons. [Video na urokah angliyskoyi movy]. Collection of Scientific Papers, №35, 162 p.
2. Fylypenko, S. L. (2009). Modern and innovative approaches of teaching English for students. [Suchasni ta innovatsiyni pidhody vykladannia angliyskoyi movy dlia studentiv]. Collection of Scientific Papers, 1, P. 84–93.
3. Altman, R. (1989). The Video Connections: Integrating Video into Language Teaching. – Collection of Scientific Papers, – 70 p. Available at:

<https://cloudfront.escholarship.org/dist/prd/content/qt2h1684bg/qt2h1684bg.pdf>

4. Cooper, R., Lavery, M. & Rinvoluceri, M. (1989). Video. Resource Books for Teachers Series, 1. Collection of Scientific Papers, 1, 45p. Available at: <https://www.keiwa-c.ac.jp/wp-content/uploads/2012/12/kiyo16-13.pdf>

5. Warlick D. (2005). Podcasting. Technology & Learning, Collection of Scientific Papers 26(2), – 70p. Available at: https://www.researchgate.net/publication/304825960_Technology_for_Turning_Points

СУЧАСНІ ПІДХОДИ У ВИКЛАДАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

О. Г. Пономаренко

Анотація. Актуальність зазначеної теми, необхідність її дослідження зумовлена об'єктивними потребами суспільства у висококваліфікованих фахівцях певного профілю з високим рівнем володіння іноземною мовою та мотивації до професійної діяльності та недостатньо гнучкої реакції системи вищої освіти.

Розглядаються питання доцільності використання сучасних аудіо та відео матеріалів на заняттях іноземної мови у закладах вищої освіти, а саме залучення в процесі навчання всіх каналів сприймання інформації під час вивчення тем професійного спрямування; використання методичних матеріалів, що включає в себе створення бази професійної інформації, розробка сучасних методів роботи з оброблення інформації; використання мультимедійної системи навчання e-learn, залучення всіх видів діяльності для забезпечення стабільної зацікавленості молоді у вивченні іноземної мови; формування професійної спрямованості у майбутніх спеціалістів на основі перегляду відео та прослуховування аудіо матеріалів, що є особливо актуальними в період надзвичайної ситуації, спричиненої коронавірусом у світі.

Система підготовки кваліфікованих фахівців зі знанням іноземної мови є основним завданням професійно зорієнтованої освіти.

Використання аудіо- та відеоматеріалів на заняттях з іноземної мови дозволяє підтримувати у студентів гострий інтерес до вивчення мови та уникати одноманітності, а особливо під час усної практики, коли в процесі вивчення технічних текстів студентам пропонується велика кількість лексичного матеріалу.

Добре структурований навчальний процес з використанням всіх сучасних технологій і методів вивчення іноземної мови набуває все більшого значення для поліпшення навчання молоді на професійному матеріалі.

Основним критерієм вдалого вибору професії і місця роботи є задоволеність людини своїм вибором, а в свою чергу і навчальним процесом, ключовим компонентом якого на сьогодні є іноземна мова. Успіх приходить тоді, коли молодь добре підготовлена до конкретної роботи, має певні життєві орієнтації, підготовлена до професійної діяльності і, без сумніву, добре володіє іноземною мовою. У зв'язку з цим перед університетом, як і всім суспільством, стоїть досить складне завдання – підготувати висококваліфікованого фахівця зі знанням іноземної мови та скорегувати навчальний процес таким чином, щоб фахівець був необхідним суспільству.

В даний час викладачі іноземної мови зосереджують свої зусилля у викладанні та подачі матеріалу на охоплення аудиторії за допомогою відео обладнання, що є кращим способом створення мовного середовища. Крім того, відео дає умови, необхідні для вирішення ряду завдань і, безумовно, дозволяє підвищити показник успішності студентів до 80%.

Ключові слова: заклад освіти, іноземна мова, інформаційно-комунікативні технології, особистість, професія.

КАТЕГОРІЯ САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ В КУРСІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

О. М. ТРУМКО, кандидатка філологічних наук, наукова співробітниця,
*Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного
університету «Львівська політехніка»*

E-mail: oksana_trumko@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-3816-6164>

Анотація. Категорія самопрезентації є однією із ключових у повсякденній комунікації, що зумовлює актуальність дослідження, зокрема важливим є погляд на неї з позиції лінгводидактики. У статті описано особливості реалізації в українській мові категорії самопрезентації як реакції індивіда на реальний чи уявний стимул, що спонукає до представлення іншому / іншим певної інформації про себе. З'ясовано основні функції самопрезентації в міжособистісній комунікації та мовні засоби, які забезпечують її вираження. Встановлено, що для висловлення самопрезентації мовці використовують такі засоби: іменники на позначення позитивних характеристик особистості / позитивних рис характеру; прикметники із позитивною оцінкою, що характеризують особу чи її здібності; прикметники у сполученні з іменниками на позначення якостей характеру, що підсилюють позитивний образ мовця; дієслова, що позначають уподобання чи позитивне ставлення до чогось; конструкції із заперечною часткою не; прості речення; порівняння тощо. Розкрито засоби актуалізації самопрезентації у таких комунікативних ситуаціях як знайомство, телефонна розмова та співбесіда. Описані типові моделі самопрезентації дозволять іншомовцю, вивчаючи українську мову, засвоїти особливості вербалізації цієї категорії та сприятимуть формуванню комунікативної компетентності.

Ключові слова: українська мова як іноземна, рівні володіння українською мовою як іноземною, самопрезентація, комунікативна ситуація, мовні засоби

Актуальність дослідження. З категорією самопрезентації безпосередньо пов'язане наше повсякденне життя. Спілкуючись із різними людьми, реалізуючи професійну діяльність, вибираючи певний спосіб життя, ми інформуємо світ про власне «Я». Самопрезентація як психологічна категорія – це: 1) цілеспрямована діяльність, що спрямована на створення в суспільстві певного враження про себе; 2) спосіб і процес представлення інформації про себе; 3) акт самовираження і поведінки, який дозволяє створити приємне враження про себе; 4) засіб формування образу «Я» і самооцінки [1–4]. У лінгвістиці самопрезентація – це складне комунікативне явище, особливий комплекс мовленнєвих дій, які застосовує мовець для подання інформації про самого себе / свою позицію [5, с. 168]. Ці дії спрямовані на те, щоб:

- здобути прихильність адресата, сподобатись іншим;
- створити позитивний образ в очах і свідомості адресата як особи вмілої та висококваліфікованої, з високими моральними принципами;
- ототожнити себе з ким-небудь або

чим-небудь, тобто повідомити про належність до певної соціальної, статусної чи політичної групи;

- позначити себе як людину, що має певні повноваження, є наділена владою;
- презентувати себе безпомічним для отримання допомоги [6, с. 235–248].

Таким чином, категорія самопрезентації є однією із ключових у повсякденній комунікації, що зумовлює актуальність дослідження, зокрема важливим є погляд на неї з позиції лінгводидактики.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання актуалізації категорії самопрезентації у лінгвістиці вивчали на матеріалі політичного (Л. Завальська, Д. Каліщук), наукового (А. Романченко, Л. Сологуб) та інтернет (О. Ковригіна) дискурсів, побутового спілкування (А. Булкіна, М. Кабірі) тощо. Ця категорія була об'єктом аналізу в лінгводидактиці. Наприклад, у статті І. Семеряк висвітлено особливості формування комунікативних навичок самопрезентації з іноземної мови в україномовних студентів-програмістів [7]. Проте у методиці викладання української мови як іноземної засоби вираження самопрезентації не досліджували.

Мета дослідження – описати засоби реалізації категорії самопрезентації в українській мові для подальшого вивчення в іншомовній аудиторії на рівні B2.

Результати. Іншомовець, вивчаючи українську мову на рівні B2, відповідно до Стандартизованих вимог, повинен вміти надати про себе таку інформацію: ім'я і прізвище, адреса, стать, сімейний стан, вік, дата і місце народження; національність, країна і знання мов; освіта; професія і вид занять; кар'єра і професійне зростання; риси характеру, звички і прагнення тощо [8, с. 72]. Саме висловлення окреслених комунікативних намірів передбачає використання категорії самопрезентації.

Основні функції самопрезентації у комунікації – це інформування та регулювання.

Реалізуючи функцію інформування, самопрезентація постає як прагнення адресата до саморозкриття (повідомлення особистих даних) або ж до дотримання соціально-культурних норм у процесі спілкування (відповіді на прямі запитання співрозмовника щодо особистості адресата). Вона актуалізується на початку комунікативної взаємодії між незнайомими суб'єктами спілкування, коли мовці подають відомості фактичного характеру, що можуть бути перевірені [9, с. 198].

Виконуючи інформативну функцію, на комунікативному рівні самопрезентація – це висловлювання, що співвідноситься з простим реченням, яке побудоване за моделлю *Я є X* [10, с. 94] та має таку сталу характеристику: підмет поданий займенником 1-ої особи однини (*я*) або множини (*ми*) (у разі групової самопрезентації), та змінну характеристику: присудок (складений іменний) утворений дієсловом *бути*, яке може варіюватися за часовими формами, та іменною частиною, що теж варіюється; як правило, це іменник-власна назва (ім'я та / або прізвище) або іменник-загальна назва чи словосполучення. Одночасне вживання особового займенникового іменника 1-ої особи й дієслова у формі 1-ої особи однини акцентує увагу на інформації про мовця та вирізняє його в комунікативному плані [11, с. 192] (*«Я є викладач», «Я працюю в університеті», «Я є чесна і відповідальна людина»*).

Регулятивна функція самопрезентації спрямована на надання повідомленню додаткових смислів, зокрема на досягнення / отримання вищого статусу і позитивних

самохарактеристик. Ці комунікативні смисли продукуються у конкретній ситуації спілкування та спільно формуються обома мовцями [12, с. 15]. Наприклад, адресат:

1) позначає себе як людину, що має певні повноваження, є наділена владою (*«Я керівник відділу, я зобов'язаний приймати важливі рішення»*);

2) підкреслює свій вищий статус, аніж це уявляє співрозмовник (*«Я не просто асистент керівника, я його права рука»*);

3) повідомляє про власні позитивні характеристики (*«Я ніколи не зраджував друзів»*);

4) мінімізує свої недоліки чи применшує власні прорахунки (*«Я врахував усі зауваження і досягнув бажаних результатів»*);

5) презентує себе безпомічним, щоб отримати допомогу (*«Я не впевнений, що зможу виконати поставлені завдання»*).

Розглянемо особливості реалізації самопрезентації у таких комунікативних ситуаціях як знайомство, телефонна розмова, співбесіда.

Комунікативна ситуація *«Знайомство»* передбачає двох чи більше людей, які входять у безпосередню близькість один до одного та створюють спільний комунікативний простір для того, щоб мати можливість спостерігати один за одним [13, с. 18]. За цих умов самопрезентація стає провідною та постає як «управління сприйняттям реципієнта шляхом цілеспрямованого привертання його уваги до таких особливостей свого зовнішнього вигляду, своєї поведінки, ситуації, які запускають механізм соціального сприйняття» [14, с. 26]. Знайомлячись, мовець передає співрозмовнику необхідну об'єктивну інформацію про себе. Адресат повідомляє фактичні дані (ім'я, вік, професія, походження, тощо) з метою самоідентифікації. Повідомлювана інформація є об'єктивною, здебільшого відповідає дійсності та формує у співрозмовника образ соціального «Я» адресанта.

Мовці, як правило, використовують розповідні речення відповідно до окресленої вище схеми (*«Я є українка», «Я навчаюся у Львівській політехніці», «Я студент», «Я люблю малювати», «Мій улюблений навчальний предмет – українська мова», «Я захоплююся класичною музикою»*).

Комунікативна взаємодія під час *«Телефонної розмови»* передбачає те, що адресат, починаючи розмову, номінує себе.

Тут він може використовувати розповідні речення типу «Я (*ім'я, прізвище*)», замінювати особовий займенник *я* словосполученням *мене звати / моє ім'я*. Також адресат може повідомляти інформацію про своє місце роботи: «Я представляю телефонну компанію / Я представник телефонної компанії».

Комунікативна ситуація «Співбесіда» є статусно маркованою ситуацією з домінуванням статусу адресанта-інтерв'юера, який повністю володіє комунікативною ініціативою протягом співбесіди [15, с. 47]. Комунікативна поведінка адресата, що спрямована на досягнення поставленої мети – одержання роботи, базується на позитивній самопрезентації, окресленні себе в найбільш вигідному світлі, номінації своїх позитивних рис. Адресат повідомлення стає об'єктом оцінки, пропускаючи риси свого характеру через призму власного трактування і ставлення до них. Створення позитивного образу забезпечує вираження власних життєвих цінностей, принципів, пріоритетів.

Актуалізуючи роль автобіографа, мовці використовують емоційно-оцінні прикметники та прислівники («Я добрий фахівець», «Я висококваліфікований спеціаліст», «Я прекрасно володію англійською мовою», «Я дуже комунікабельна людина»). Репрезентацію забезпечують присвійні займенникові прикметники та апелювання до власного позитивного досвіду («У моїй практиці не було летальних випадків», «Я ще ніколи не запізнювався на важливі зустрічі»).

Позитивну самопрезентацію можуть передавати цитати. У такий спосіб

створюється ефект непричетності автора до оцінки та її об'єктивності. Також цитування свідчать про те, що позитивна самооцінка автора збігається з думкою про нього інших людей («Мій колишній керівник завжди високо оцінював мої лідерські якості»).

Висновки. Самопрезентація є реакцією індивіда на реальний чи уявний стимул, що спонукає до представлення іншому / іншим певної інформації про себе. Він прагне створити таке враження, яке, на його погляд, є доречним або бажаним для нього з точки зору досягнення певних цілей. Мовець повідомляє фактичну інформацію про себе, або ж дещо виходить за межі цієї ментальної структури: намагається представити себе людиною, яка наділена владою або ж навпаки – є безпорадною.

Наведені приклади свідчать, що на мовному рівні категорію самопрезентації забезпечують такі засоби: іменники на позначення позитивних характеристик особистості / позитивних рис характеру; прикметники із позитивною оцінкою, що характеризують особу чи її здібності; прикметники у сполученні з іменниками на позначення якостей характеру, що підсилюють позитивний образ мовця; дієслова, що позначають уподобання чи позитивне ставлення до чогось; конструкції із заперечною часткою *не*; прості речення; порівняння тощо.

Окреслені особливості реалізації категорії самопрезентації та систематизовані мовні засоби її вираження дозволять сформувати систему вправ для вивчення на рівні В2, в чому й полягають подальші перспективи для дослідження.

Список використаних джерел

1. Павлова Н. Д. Предвыборные интенции в речи политиков. Психологические исследования дискурса. М.: ПЕР СЭ, 2004. С. 112–119.
2. Пикулёва О. А. Психологическая многозначность понятия «самопрезентация личности» и современные научные подходы к пониманию его содержания. Социальная психология и общество, 2013. № 2. С. 21–37.
3. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации. М.: Ваклер; К.: Рефл-бук, 2001. 656 с.
4. Слово в действии. Интент-анализ политического дискурса / Под. ред. Т. Н. Ушаковой, Н. Д. Павловой. СПб.: Алетейя, 2000. 316 с.
5. Яшенкова О. В. Основы теории мовой комунікації. К.: ВЦ «Академія», 2010. 312 с.
6. Jones E. E., Pittman T. S. Toward a

general theory of strategic self-presentation. Psychological perspectives on the self. 1982. Vol. 1. P. 231–262.

7. Семеряк І. З. Формування стратегії самопрезентації майбутніх програмістів засобами дидактичної гри у процесі навчання іноземної мови професійного спілкування. Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія: Педагогіка. Соціальна робота, 2014. Вип. 34. С. 174–177.

8. Стандартизовані вимоги: рівні володіння українською мовою як іноземною А1–С2. Зразки сертифікаційних завдань: посібник / Д. Мазурик, О. Антонів, О. Синчак, Г. Бойко. К.: Фірма «ІНКООС», 2020. 186 с.

9. Романченко А. П. Стратегія самопрезентації та її тактики (на матеріалі лінгвістичного дискурсу). Записки з українського

мовознавства, 2018. № 25. С. 197–209.

10. Кабірі М. Х. Самопредставлення як метамовленнєвий різновид стратегії самопрезентації в англomовному дискурсі. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, 2015. Вип. 81. С. 93–99.

11. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови. К.: Пульсари, 2004. 400 с.

12. Шевченко І. С. Когнітивно-комунікативна парадигма і аналіз дискурсу. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен / під заг. ред. І. С. Шевченко. Харків: Константа, 2005. С. 9–20.

13. Goffman I. Behavior in Public Places: Notes on the Social Organization of Gatherings. New York: The Free Press, 1963. 248 p.

14. Бороздина Г. В. Психология делового общения. М.: ИНФРА-М, 1999. 224 с.

15. Ємельянова О. В. Співбесіда з працевлаштування як статусно-маркована комунікативна ситуація (на матеріалі сучасної англійської мови). Наукові записки, 2012. Вип. 23. С. 46–47.

References

1. Pavlova, N. D. (2004). Predvibornie intencii v rechi politikov [Pre-election intention in speeches of politics]. *Psichologicheskie issledovania diskursa* [Psychological studies of discourse]. Moscow: PER CE, 112–119.

2. Pikuleva, O. A. (2013) Psikhologicheskaya mnogoznachnost' poniatii «samoprezentatsiya lichnosti» i sovremennye nauchnye podhody k ponimaniyu ego soderzhaniya [The Concept of Self-Presentation: Multiple Meanings and Modern Approaches]. *Sotsyálnaya psikhologiya i obshchestvo* [Social psychology and society], 2, 21–37.

3. Pocheptsov, H. H. (2001). *Teoriya kommunikatsyi* [Theory of communication]. Moskva: Vakler; Kyiv: Refl. Book, 656.

4. Ushakova, T. N. & Pavlova, N. D. (Eds.). (2000). *Slovo v deistviy. Intent-analyz polytycheskogo diskursa* [A word in action. Intent analysis of political discourse]. Sankt-Peterburg: Aleteia, 316.

5. Yashenkova, O. V. (2010). *Osnovy teorii movnoi komunikatsii* [Fundamentals of the Theory of language communication]. Kyiv: Akademiia. 312.

6. Jones, E. E. & Pittman, T. S. (1982). Toward a general theory of strategic self-presentation. *Psychological perspectives on the self*, 1, 231–262.

7. Semeriak, I. Z. (2014). Formuvannya

strategii samoprezentatsii maibutnikh proqramistiv zasobamy dydaktychnoi hry u protsesi navchannia inozemnoi movy profesiinoho spilkuvannia [Formation of self-presentation strategy of future programmers by means of a didactic game in the process of foreign language for special purpose learning]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Pedagogika. Sotsialna robota* [Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series: Pedagogy. Social Work], 34, 174–177.

8. Mazuryk, D., Antoniv, O., Synchak, O. & Boiko, H. (2020). *Standartyzovani vymohy: rivni volodinnia ukrainskoiu movoiu yak inozemnoiu A1–C2. Zrazky sertyfikatsiinykh zavdan :posibnyk* [Standardized Testing Requirements: Levels of the Ukrainian as a foreign language A1–C2. Sample Certification tasks: Guide]. Kyiv: Firma «INKOS», 186.

9. Romanchenko, A. P. (2018). Stratehiia samoprezentatsii ta yii taktyky (na materialii linhvistychnoho dyskursu) [The strategy of self-presentation and its tactics (based on the material of linguistic discourse)]. *Zapysky z ukrainskoho movoznavstva* [Notes of Ukrainian linguistics], 25, 197–209.

10. Kabiri, M. Kh. (2015). Samopredstavleniia yak metamovlennievyyi riznovyd stratehii samoprezentatsii v anhlo-movnomu dyskursi [Self-Introduction as Metaspeech Type of Self-Presentation Strategy in English-language Discourse]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina* [V. N. Karazin Kharkiv National University Bulletin], 81, 93–99.

11. Vykhovanets, I. & Horodenska, K. (2004). *Teoretychna morfologhiia ukrainskoi movy* [Theoretical morphology of the Ukrainian language]. Kyiv: Pulsary, 400.

12. Shevchenko, I. S. (2005). *Kognityvno-komunikatyvna paradyhma i analiz diskursu* [Cognitive-communicative paradigm and discourse analysis]. *Dyskurs yak kognityvno-komunikatyvnyi fenomen* [Discourse as a cognitive-communicative phenomenon]. Kharkiv: Konstanta, 9–20.

13. Goffman, I. (1963). *Behavior in Public Places: Notes on the Social Organization of Gatherings*. New York: The Free Press, 248.

14. Borozdyna, H. V. (1999). *Psikhologhiia delovoho obshchennia* [Psychology of business communication]. Moscow: YNFRA-M, 224.

15. Yemelianova, O. V. (2012). Spivbesida z pratsvelashtuvannia yak statusno-markovana komunikatyvna sytuatsiia (na materialii suchasnoi anhliiskoi movy) [The job interview as a status marked communicative situation (in the Modern English language)]. *Naukovi zapysky* [Scientific Papers], 23, 46–47.

CATEGORY OF SELF-PRESENTATION IN THE COURSE OF UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

O. M. Trumko

Abstract. *The issues of realization of the category of self-presentation in linguistics have been studied on the material of political, scientific and Internet discourses, everyday communication etc. However, means of expression of self-presentation have not been the subject of the analysis in methods of teaching Ukrainian as a foreign language, which accounts for the relevance of the chosen topic.*

The purpose of this research is to describe the means of realization of the category of self-presentation in Ukrainian for further study in a foreign-language audience at the Ukrainian language proficiency level of B2.

Results of research. According to the purpose, the paper describes the main functions of self-presentation in interpersonal communication, and linguistic means of its expression. The main functions of self-presentation are informative and regulatory. The first is the speaker's desire to self-disclosure, another function is aimed at giving the message additional meanings, in particular to achieve / obtain higher status and positive self-characteristics. Self-presentation is found to be an individual's reaction to a real or imagined stimulus driving to give certain information about yourself to others. The speaker gives factual information about himself, or something goes beyond this mental structure: tries to present himself as a person endowed with power or vice versa helpless. It is established that at the language level the category of self-presentation is realized by nouns to indicate positive personality traits / positive character traits, adjectives with positive evaluation characterizing a person or his/her abilities, adjectives with nouns to denote character traits that enhance the positive image of the speaker, verbs denoting preferences or positive attitude towards something, constructions with the negative particle not, simple sentences, similes, etc. Means of realization of self-presentation in such communicative situations as introduction, telephone conversation and interview are revealed. The described typical models of self-presentation will allow the foreigner, studying Ukrainian, to learn the features of verbalization of this category and will contribute to the formation of communicative competence.

Keywords: Ukrainian as a foreign language, levels of proficiency in Ukrainian as a foreign language, self-presentation, communicative situation, linguistic devices.

ПРО ПІДХОДИ ДО ВІДБОРУ КОМПЕТЕНЦІЙ ФІЛОЛОГА

Б. І. РУБІНСЬКА, кандидат педагогічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: Slavinabe@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3839-7562>

Анотація. Стаття присвячена проблемі відбору змісту навчання студентів-філологів, а саме відбору компетенцій. Метою цієї статті є огляд різних визначень понять «філолог» і «компетенція» та пошук шляхів впливу на відбір змісту навчання філологів та формування їх методологічної компетентності. Проаналізовано визначення цих понять у перекладознавстві. Окремий акцент зроблено на місці фонетичної компетенції у класифікаціях. Вивчено труднощі під час навчання аудіювання та усного перекладу і зроблено висновок, що при цьому мають значення не тільки відібрані реальні ситуації та сфери для формування компетенції, що базуються на знаннях. Не менш важливою є інтуїція, яку треба розвивати. Сформувані методологічну компетентність можливо, якщо здійснити відбір не тільки сфер та ситуацій, які виникають у реальній практиці філологів, але й завдяки ситуаціям, в яких потрібно спиратись на інтуїцію. Отже, в практику відбору треба включити вимогу відбору педагогічних ситуацій для розвитку інтуїції. Це може стати одним із засобів впливу на покращання змісту навчання.

Ключові слова: відбір компетенцій, фонетична компетенція, вимога до відбору ситуацій, інтуїція, підхід.

Актуальність. У сучасному світі відбуваються значні зміни у системі підготовки філолога. Усім дослідникам цього процесу зрозуміло, що це складний процес. Тому існують різноманітні підходи до вирішення цього питання. Дуже багато літератури в різних науках присвячено визначенню понять «компетенція» та «компетентність» та їх номенклатурі, огляд якої ми робили у наших статтях [8; 9]. Шляхи формування загальних і предметноспеціалізованих компетенцій і компетентностей майбутніх спеціалістів (комунікативної, інформаційної, соціокультурної, міжкультурної, громадянської, лексикографічної, читачкої та інших) проаналізовано в дисертаціях М. Боліної, М. Вачевського, Д. Демченко, Л. Демчук, Ю. Ємельянова, О. Іскандерової, В. Кашницького, С. Козак, І. Мегалової, В. Охотнікова, О. Пахомової, О. Петрова, О. Прозорова, О. Семеног, А. Трофименко, О. Соловйова, О. Усик та багатьох інших науковців. Компетентнісна основа в сучасних умовах є базою для підготовки кваліфікованих фахівців різних царин, зокрема – у галузі підготовки спеціалістів філологічних спеціальностей. Але проблема відбору фонетичної компетенції філологів ще досі не вирішена. Передусім треба зрозуміти що ми розуміємо під поняттям «філолог». У сучасних

словниках наведено різні визначення цього поняття. Це тому, що існують різні підходи до розуміння цього поняття і відповідно до відбору компетенцій філолога, що й обумовлює актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Для підготовки філологів є різні предмети, кожен з яких має своє розуміння поняття. Найбільш узагальнений підхід – філософський, підхід лінгвістичної філософії. Лінгвістична філософія аналізує звичайну повсякденну мову з метою виявлення філософських проблем і джерел їх виникнення в мовній практиці. Для неї лінгвіст – це філософ, який розглядає мовні вирази як засіб конструювання світу. Відповідно і філолог – це спеціаліст, який розглядає і вивчає мовні вирази як засіб конструювання мови. [13, с.338]. Друга важлива група предметів – це лінгвістичні. В тлумачному словнику української мови «Філолог – це фахівець з філології». Інше значення цього слова в розмовній мові «розм. Студент філологічного факультету у вищому навчальному закладі» [10, с. 594]. Аналогічне визначення знаходимо в Oxford Advanced Learner's Dictionary, а під філологією мають на увазі наукове вивчення розвитку мови або певної мови: «**philology** noun /fɪˈlɒlədʒi/ /fɪˈlɑːlədʒi/ [uncountable] «the scientific study of the development of

language or of a particular language». Тобто тут підкреслюється, що це науковий вид діяльності, а отже філолог – це людина яка займається науковим вивченням мови. Частина цього слова **philo-** означає вподобання, а отже філолог – це людина, якій подобається бути фахівцем, який має компетенції філолога [5]. «Важливо відзначити, що під "філологом" розуміють не просто випускника відповідного факультету, а людину, що має здібності та інтерес до академічного дослідження літератури і мови. Таке уточнення обумовлене збільшенням відсотком випадкових людей на філологічних факультетах» [7]. В цьому визначенні підкреслюється важливість такої особистісної якості як здібності до академічного дослідження літератури і мови. Це професійно-орієнтований підхід, спрямований на визначення результату процесу навчання. Перелік таких якостей та їх номенклатура здійснюється у психолого-педагогічній літературі та інших науках. Наведемо приклад професійно-орієнтованого підходу до діяльності філолога, спеціаліста з англійської мови, в якому зазначено важливість фонетичних знань та вмінь. «Англійський філолог – це спеціаліст, який не лише досконало володіє іноземною мовою, граматику та стилістикою використання, а й знає культуру, усне мовлення та літературну творчість. Для англійського філолога важливо мати гарну вимову, досконало знати іноземну мову. Такий спеціаліст багато часу проводить за перекладами, тому важливими якостями є хороша пам'ять, вміння зосереджуватись та правильно планувати свій час» [14]. В цьому визначенні перелічено коротко компетенції та особистісні здібності філолога. Останнім часом до проблеми компетенції і компетентності звернулись і у перекладознавстві.

Мета цієї статті – огляд різних визначень цих понять та пошук шляхів впливу на відбір змісту навчання філологів та формування їх методологічної компетентності.

Методи дослідження: аналіз наукової літератури, аналіз, синтез.

Результати. Поняття «компетенція перекладача» визначив Кузенко Г. М. як оволодіння системою базових знань, умінь та навичок, необхідних для здійснення перекладу. Вона складається з іншомовної комунікативної компетенції, фахової компетенції та загальної компетенції та надає перекладачеві можливість ефективно здійснювати міжмовну, міжкультурну,

міжособистісну професійну комунікацію [4]. До іншомовної віднесено мовленнєву, мовну, соціокультурну, соціолінгвістичну, стратегічну, дискурсивну, соціальну. Фахова компетенція складається з філологічної, індивідуально-психологічної та перекладацької, а загальна – це інструментальна, міжособистісна та системна компетенції. Він також зазначає ряд якостей перекладача, а саме кмітливість. Під кмітливістю розуміють креативність – здатність до нестандартного мислення й знаходження нестандартних рішень у конкретній ситуації (у нашому випадку це пошук необхідної інформації, лексичних відповідників, значень термінів, вирішення нестандартних перекладацьких проблем), продуктивну оригінальність мислення, яка спирається на інтуїцію та сприяє свідомому формуванню перекладацької компетентності» [4, с. 171]. Ця класифікація потребує уточнення. Згідно цієї класифікації фонетичну компетенцію можна віднести як до іншомовної мовної та мовленнєвої, так і до філологічної компетенції.

На думку О. Чередниченко, яка докладно описала компетенції магістра-перекладача, критеріями перекладацької компетенції є функції, які виконує переклад у сучасному світі [15, с.18-20]. Серед них розрізняють: комунікативну, інформативну, текстоутворюючу, стилістичну, захисну. Відповідно перекладацька компетенція прямо залежить від обізнаності у рідній культурі та ступеня прилучення (аккультурації) до іншомовної культури. Першою з компетенцій є здатність ідентифікувати власні назви, слова реалії та особливі соціально-марковані образи. Інша компетенція стосується порівняльно-типологічного знання двох культур. Наступна компетенція пов'язана з володінням прийомами перекладу, такими як трансформація, уміння застосовувати різні способи переформулювання речень. Окремо виділяють мовну компетенцію, яка забезпечує еквівалентність перекладу на двох рівнях: системному і текстовому. Згідно з цим дослідженням здійснення комунікативної функції неможливо без мовної фонетичної компетенції, але немає уточненого визначення поняття. Виокремлюють також преференційну та технічну компетенції. Крім того описано компетенцію усного перекладу, яка вимагає відповідних знань у галузі психології та етики усного спілкування. Називається фонетична компетенція у плані аудіювання та вимовляння як у рідній, так і іноземній мові безвідносно до стилю

(зокрема і фоностилю) та соціолінгвістичних особливостей мовлення. У писемному мовленні та читанні вважається за необхідне застосування техніки швидкочитання і швидкозапису. Цей підхід можна визначити як системний.

Комунікативний підхід до відбору компетенцій перекладача передбачає відбір сфер та ситуацій спілкування, в яких діє перекладач. Спробу розробити базовий перелік сфер та ситуацій професійного спілкування здійснено Теляшенко В. Л. [12, с.254-257]. Перелічено сфери соціалізації, зустрічей, презентації, телефонування, переговорів, читання спеціальної літератури, написання науково-ділових паперів. У цьому дослідженні застосовано комунікативний підхід до відбору сфер та ситуацій лише на вищому рівні спілкування.

Перелік компетенцій перекладача також розглянуто С. В. Барановою [11]. «Окремо взятий акт перекладу завжди не позбавлений суб'єктивно-індивідуальних рис і є частковим випадком реалізації перекладацької компетенції (сюди входять володіння мовами, творчі здібності, обсяг соціокультурологічної обізнаності)» [11, с.75]. «Перекладацька компетентність – це лінгвістична, семантична, інтерпретативна, текстова, міжкультурна компетентність». В цьому переліку до відбору додано соціолінгвістичний компонент, який належить до лінгвістичного аспекту соціокультурної компетенції. Потребує уточнення поняття лінгвістичної компетентності, фонетичної компетенції з точки зору окремих актів мовлення та мовленнєвої діяльності. Цей підхід можна охарактеризувати як діяльнісний.

На наш погляд, потрібне подальше уточнення поняття фонетична компетенція з точки зору синергетичного підходу. Під фонетичною компетенцією розуміємо здатність індивіда на основі фонетичних знань, слуховимовних та інтонаційних навичок, адекватно розпізнавати на слух автентичне мовлення, розуміючи лакуни та шляхи їх подолання різними потрібними методами перекладу, та коректно оформлювати власне висловлювання, враховуючи вимовну норму іноземної мови, ситуацію спілкування, стиль (зокрема і фоностиль) та соціолінгвістичні особливості мовлення, а також забезпечувати підтримку функціонування зазначених навичок на необхідному рівні та здійснювати постійний контроль процесу фонетичного оформлення мовлення.

Вивчивши дослідження багатьох вчених ми дійшли висновку, що багато у відборі залежить від обраного підходу, групи студентів (у нашому – дослідженні філологів) та інших факторів. Ми розглядаємо методологічну компетентність як складову професійної компетентності, невід'ємною частиною якої є фонетична компетенція. При компетентнісно-орієнтованому підході суттю категорії вважається компетенція (комбінація вмінь, відношень та знання, зазначені в змісті програм), а отже ключові компетенції пов'язані з методологічною культурою студентів-філологів.

Як ми вже зазначали в попередніх дослідженнях, студенти-філологи, які вивчають переклад, схоплюють під час навчання перекладу основні елементи ситуації, ознайомлюються з системою мови, зокрема і фонетичною, у них формується здатність творчо застосовувати знання на практиці. При цьому вони покладаються як на логічне мислення і знання, так і на інтуїцію, яка передуює когнітивній діяльності. Ми згодні з точкою зору Берка та Седлера-Сміта [2], чиї дослідження показали, що викладачів математики треба готувати так, щоб педагогічні вміння та компетенції формувались у ситуаціях, які передбачають розвиток інтуїції. Ми вважаємо, що це може стосуватись і студентів-філологів.

Отже, інтуїцію характеризують як діяльне, активне уявлення про співвідношення частини і цілого, явища і суті, предмету і фону. Суттю такого розуміння є діалектичний зв'язок цих моментів. Її також порівнюють із співвідношенням тону й оберτονів у музиці. Особливо це стосується дослідження фонетичної підсистеми мови, її супрасегментної підсистеми, яка включає вивчення інтонації як складної єдності мелодики, наголосу, темпо-ритму, паузації та тембру. Обертони входять до структури якогось образу, хоча вони й перебувають на рівні несвідомого. «Відшукування основи факту або відношення факту до його основи, що стає зрештою суперечливістю самого факту, і є в процесуальному аспекті *інтуїтивним осягненням*. Коли факт, виходячи зі своєї основи, відображає себе в іншому спорідненому факті (а таким стає основа), вступає в дію механізм фантазії» [6, с.265]. Тому для відбору педагогічних ситуацій потрібно додавати такі, які б розвивали інтуїцію.

Спираючись на дослідження лакун під час сприйняття усного перекладу, з якими

стикаються перекладачі, ми зробили відбір ряду ситуацій для формування інтуїції студентів [9].

Висновки. Ми вивчили різні підходи до відбору компетенцій, зокрема і фонетичної, та їх можливі класифікації. Основними з них є системний, комунікативний та діяльнісний. Дослідження відбору фонетичної компетенції показало, що її відносять або до мовної або до мовленнєвої компетенції. Тому це питання потребує подальшого дослідження. Ми вважаємо, що таке визначення буде синергетичним і може бути застосовано у відборі змісту навчання філологів. Ми дослідили труднощі при аудіюванні та усному перекладі і дійшли висновку, що при цьому не тільки відібрані ситуації та сфери для формування компетенції, що базуються

на знаннях, грають роль. Не менш важливою є інтуїція, яку треба розвивати. Сформувані методологічну компетентність можливо, якщо здійснити відбір не тільки сфер та ситуацій, які виникають у реальній практиці філологів, але й завдяки ситуаціям, в яких потрібно спиратись на інтуїцію. Отже, в практику відбору треба включити вимогу відбору педагогічних ситуацій для розвитку інтуїції. Це може стати одним з засобів впливу на покращання змісту навчання. В таких ситуаціях студенти-філологи розвивають творче методологічне мислення, яке допоможе їм вирішити низку перекладацьких проблем, що можуть виникнути. Вони мають покладатись одночасно як на логіку, так і на інтуїцію.

Список використаних джерел

1. ANNEX to the Proposal for a Council Recommendation on Key Competences for Lifelong Learning. [Електронний ресурс]. URL: <http://ec.europa.eu/education/sites/education/files/annex-recommendation-key-competences-lifelong-learning-2018.pdf>.
2. Burke, L. A., Sadler-Smith, E. Instructor intuition in the educational setting. *Academy of Management Learning & Education*. 2017. Vol. 5. Issue 2. P. 169-181.
3. Competency. [Електронний ресурс]. URL: https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/competency_2019.pdf.
4. Кузенко Г. М. Перекладацькі функції та їхня роль у діяльності перекладача. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2016. С 84-86.
5. Oxford Advanced Learner's Dictionary. [Електронний ресурс]. URL: www.oxfordlearnersdictionaries.com
6. Основи Психології: підручник/за ред. О.В. Киричука, В. А. Роменця. К.: Либідь, 2006. С.265.
7. Проф.освіта [Електронний ресурс]. URL: <http://prof.osvita.org.ua/uk/education/articles/39.html>
8. Rubinska B. Changes in the Category "the Choice of Content of Philologists Training". *Development Trends in Pedagogical and Psychological Sciences: the Experience of Countries of Eastern Europe and Prospects of Ukraine*. 2019. Latvia: BALTIJA PUBLISHING. P. 209-227.
9. Rubinska B. Experiment with the situations for the development of intuition and its role in the formation of methodological

competence of students-philologists. *Scientific Letters of Academic Society of Michael Baludansky*. April 2019, Issue 2. P. 144-146.

10. Словник української мови: в 11 томах. [Текст] Том 10. К.: Наукова думка, 1979. С. 594.

11. Спецрозділи перекладу: конспект лекцій. під ред. С. В. Баранової. Суми: Сумський державний університет, 2012. 86 с.

12. Теляшенко В. Л. Визначення базових сфер та ситуацій професійного спілкування. *Вісник ХНУ*. 2007. Вип. 772. С. 254-257.

13. Філософський енциклопедичний словник НАН України [Текст]. К.: Абрис, 2002. С.33.

14. Філолог: [Електронний ресурс]. URL: <https://kudapostupat.ua/profesiia-filoloh>

15. Чередниченко О. І. Складові професійної компетенції перекладача: рівень магістра. *Вісник ХНУ*. 2007. Вип. 772. С.18-20.

References

1. ANNEX to the Proposal for a Council Recommendation on Key Competences for Lifelong Learning. URL: ec.europa.eu/education/sites/education/files/annex-recommendationkeycompetences-lifelonglearning-2018.pdf
2. Burke L. A., and Sadler-Smith E. (2006). Instructor intuition in the educational setting. *Academy of Management Learning & Education*, 5 (2), 169-181.
3. Competency. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/competency.pdf>.
4. Kuzenko, H. M. (2016). Perekladatski funktsii ta yikhnia rol u diialnosti perekladacha [Translation functions and their role in

translator's activities]. Naukovyi visnyk Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Ser.: Filolohichni nauky (movoznavstvo), 6, 84-86.

5. Oxford Advanced Learner's Dictionary. Available at: www.oxfordlearnersdictionaries.pdf.

6. Kyrychuk, O.V., Romenets, V.A. (2006). Osnovy Psykholohii: pidruchnyk [Basics in Psychology: a textbook]. Kyiv, 265.

7. Prof. osvita. URL: <http://prof.osvita.org.ua/uk/education/articles/39.html>.

8. Rubinska, B. I. (2018). Changes in the Category "the Choice of Content of Philologists Training". Development Trends in Pedagogical and Psychological Sciences: the Experience of Countries of Eastern Europe and Prospects of Ukraine. Riga: Latvia BALTIJA PUBLISHING, 209-227.

9. Rubinska, B. I. (2019). Experiment with the situations for the development of intuition and its role in the formation of methodological competence of students-philologists. Scientific Letters of Academic Society of Michael Baludansky, 2, 144-146.

10. Slovyk ukrainskoi movy: v 11 tomakh (1979). [The Ukrainian Language Dictionary]. Kyiv, Vol.10, 594.

11. Baranova, S. V. (2012). Spetsrozdily perekladu: konspekt leksi. [Specialized parts of Translation: lecture notes]. Sumskyi derzhavnyi universytet, 86.

12. Teliashenko, V. L. (2007). Vyznachen- nia bazovykh sfer ta sytuatsii profesiinoho spilkuвання [The Definition of Basic Spheres and Situations in Professional Communication]. Visnyk KhNU, 772, 254-257.

13. Filosofskyi entsyklopedychnyi slovyk (2002). [The Philosophic Encyclopedic Dictionary]. Kyiv, NAN Ukrainy, instytut filosofii im.H.Skovorody, 33.

14. Philologist. Available at: <https://kudapo.stupat.ua/profesiia-filoloh/pdf>.

15. Cherednychenko, O. I. (2007). Skladovi profesiinoi kompetentsii perekladacha: riven mahistra [Components of a professional competence of a translator: master's level]. Visnyk KhNU, 772, 18-20.

ON APPROACHES TO THE CHOICE OF PHILOLOGISTS COMPETENCE

B. I. Rubinska

Abstract. Introduction. In modern researches a lot of attention is paid to the improvement of content of teaching. But there is still no common view of the notion and ways of doing it. A lot of researches in different sciences are devoted to the definitions of notions "competence" and "competency" and their nomenclature. Ways of forming general and subject specific competences and competencies of future specialists (communicative, informational, sociocultural, intercultural, social, lexicographic, readers and others) are analyzed in thesis by M. Bolina, M. Vachevsky, D. Demchenko, L. Demchuk, Yu. Yemelyanova, O. Iskanderova, V. Kashnytsky, S. Kozak, I. Megalova, V. Ohotnikova, O. Pahomova, O. Petrova, O. Prozorova, O. Semenog, A. Trofymenko, Ye. Solovyov, O. Usyk and many other. Competency basis in modern conditions is considered to be the main factor in training specialists in different spheres, in particular philologists. But the problem of the choice of phonetic competence is still not solved. In our opinion much depends on who we teach and the approach we choose. We have first considered the notion "philologist" in different sciences such as Philosophy, Linguistics, Education and different approaches to the choice of such component as competence and competency in Translation science. We have mostly focused on researches in Translation theory as other sciences have been previously analyzed in our articles. **The aim** of this article is the description of different approaches to these notions and finding ways of influence on the choice of content of teaching philologists and the formation of their methodological competence.

Results. We have come to the conclusion that the main approaches are systemic, communicative and activity. Depending on this the scientists choose competence and competency. There is still no common view on these notions and the understanding of phonetic competency. Some scientists refer it to language competence (the level of phonetic subsystem of the language), other - to communicative or both. We can call our approach to the definition synergetic, but it still needs more research.

We consider methodological competence as one of the components of professional competence, one of the integral parts of which is phonetic competence. One of the ways to improve the choice of the content of teaching is the study of creative activity. From this point of view intuition is characterized as activity, active imagination of correlation between whole and part, phenomenon and essence, subject and background. The essence of such understanding is the dialectical connection of such moments. It is also compared with correlation of overtones in music. It is especially concerned with the research of phonetic subsystem of the language and its suprasegmental subsystem, which includes the study of

intonation as a complex unity of melody, stress, tempo-rhythm, pausation and timber. Obertones are included into the structure of some image, though they still remain on the level of unconscious. Students-philologists that study Translation during the process of studying catch the main elements of situation, get acquainted with the language system and subsystems (including phonetic), thus developing the ability to creatively use them in the process of translation. During it they rely both on logical thinking and intuition, which comes first.

Conclusion. *So we have come to the conclusion that it is necessary to add the choice of situations that form intuition to form phonetic competence. We have worked out some methods of developing philologists' intuition in our practical work and described them in our previous article.*

Keywords: *approach, choice of competencies, phonetic competence, demand to the choice of situations, intuition.*